Güvenlik Stratejileri Dergisi

ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR
VE LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK STRATEGIC STUDIES
AND GRADUATE INSTITUTE

Cilt / Volume: 21
Sayı / Issue: 51
Ağustos /August 2025

BASKI / PRINTED BY
MSÜ Basım ve Yayınevi Müdürlüğü / TNDU Printing and Publishing Office

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ /
CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Millî Savunma Üniversitesi
Atatürk Stratejik Araştırmalar
ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Yenilevent / İSTANBUL
TÜRKİYE

Web : gsd.msu.edu.tr/
dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrtj
E-posta: makale@msu.edu.tr

MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR
VE LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

TURKISH NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
ATATÜRK STRATEGIC STUDIES
AND GRADUATE INSTITUTE
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

Cilt/Volume: 21 • Sayı/Issue: 51 • ISSN 1305-4740 • E-ISSN 2822-6984
Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer-Reviewed Journal

Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü adına Sahibi ve Sorumlusu

Owner on behalf of Atatürk Strategic Studies and Graduate Institute

Prof. Dr. Hamit Haluk SELİM (MSÜ, ATASAREN, İstanbul, Türkiye)

TARANDIĞIMIZ VERİTABANLARI / DATABASES INDEXING OUR JOURNAL

EBSCO Publishing - Academic Complete Search

DOAJ

Central and Eastern European Online Library (CEEOL)

ULAKBİM-CABİM TR Dizin

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

Güv. Str. Derg. 2025, 21:51,149-175
DOI: 10.17752/guvenlikstrtj.1623189

Araştırma Makalesi
Research Article

Ekonomik Güvenlik ve Karşılıklı Bağımlılık Açısından İran ve Suudi Arabistan Arasındaki Jeopolitik Rekabete Bir Kuşak Bir Yol Girişimi'nin Etkisi

The Impact of the Belt and Road Initiative on the Geopolitical Rivalry between Iran and Saudi Arabia in Terms of Economic Security and Interdependence

Osman BİLGİÇ*

* Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
e-posta: osmanbilgic@marun.edu.tr
ORCID: 0009-0005-3698-2581

Geliş Tarihi / Submitted: 20.01.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 06.07.2025

Öz

Bir Kuşak Bir Yol (BKBY) girişimi, Çin'in altyapı yatırımları yoluyla küresel ekonomik entegrasyonunu derinleştirmeyi ve ekonomik etkisini artırmayı amaçlamaktadır. Orta Doğu, hem enerji kaynakları hem de jeopolitik konumu itibarıyla bu girişimin en kritik halkalarından biridir. Çin, bu proje kapsamında İran ve Suudi Arabistan'a yönelik ekonomik iş birlikleri geliştirerek iki ülke arasındaki jeopolitik rekabeti dengelemeyi ve bölgesel istikrarı desteklemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, BKBY kapsamındaki yatırımların İran ve Suudi Arabistan arasındaki bölgesel uyuşmazlıkların çözümüne katkısını değerlendirmek ve bu sürecin ekonomik güvenlik ile karşılıklı bağımlılık kuramı çerçevesinde nasıl şekillendiğini analiz etmektir. Çalışmanın teorik altyapısını ekonomik güvenlik ile karşılıklı bağımlılık teorisi oluşturmaktadır. Bu çerçevede, devletlerin ekonomik ilişkiler yoluyla güvenlik politikalarını nasıl yeniden tanımladığı ve ekonomik bağımlılık düzeyinin çatışma olasılığı üzerindeki etkisi değerlendirilmektedir. Araştırma, betimsel analiz yöntemiyle yapılandırılmış nitel bir çalışmadır. Örnek olay modeli benimsenmiştir. Doküman analizi tekniği ile elde edilen veriler, tematik kategorilere ayrılarak sınıflandırılmış ve çalışma bağlamında yorumlanmıştır. Böylece BKBY'nin İran ve Suudi Arabistan üzerindeki ekonomik etkilerinin bölgesel jeopolitik rekabete nasıl yansıdığı çok boyutlu bir perspektifle ele alınmıştır. Çalışmanın özgünlüğü, bölgesel uyuşmazlıkların çözümüne yönelik olarak ekonomik güvenlik merkezli bir yaklaşım geliştirmesi ve BKBY'yi bir dış politika aracı olarak değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin, İran, Suudi Arabistan, Ekonomi Güvenliği, BKBY

Abstract

The Belt and Road Initiative (BRI) is designed to enhance China's integration into the global economy and extend its influence through strategic infrastructure investments. The Middle East plays a vital role in this initiative, owing to its rich energy resources and significant geopolitical position. China aims to navigate the geopolitical tensions between Iran and Saudi Arabia by promoting regional stability through economic cooperation within the framework of the BRI. This study aims to assess the impact of investments related to the BRI on resolving regional disputes between Iran and Saudi Arabia. The theoretical framework is based on economic security and the theory of interdependence. Within this framework, the study evaluates how states redefine their security policies through economic relations and the impact of the level of economic dependence on the likelihood of conflict. This research employs a qualitative approach, structured around descriptive analysis methods and a case study model. Data collected through document analysis have been organized into thematic categories and interpreted in relation to the study's objectives. Consequently, the research investigates the economic impacts of the BRI on Iran and Saudi Arabia and how these effects relate to regional geopolitical competition from a multidimensional perspective. The originality of the study lies in its development of an economic security-centered approach to conflict resolution and its assessment of the BRI as a foreign policy tool.

Keywords: China, Iran, Saudi Arabia, Economic Security, BRI

Extended Summary

The Middle East holds strategic importance for the Belt and Road Initiative (BRI). As a crossroads between Europe, Asia, and Africa, the region is rich in energy resources and trade routes. This region, characterized by diverse cultural and political dynamics, offers a multi-dimensional chain of influences. China meets a significant portion of its energy needs from Iran and Saudi Arabia, making these two countries crucial for the security and continuity of BRI investments. Infrastructure projects interconnecting land and maritime routes facilitate the integration of economic activities throughout the region. This integration supports economic benefits and stability for all stakeholders in the Middle East. Furthermore, the BRI's infrastructure projects enhance the economic capacities of regional countries and expand interregional trade. Ports, highways, and energy transmission lines deepen economic interdependence across the Middle East. These projects boost regional integration and enable greater economic participation from countries like Iran and Saudi Arabia. The roles of Iran and Saudi Arabia extend beyond energy supply; both countries have the potential to engage in multilateral trade and diplomacy under the BRI framework, contributing to regional peace. The revitalization of interregional trade and increased economic cooperation positively impact the economic stability of both nations.

Historically, Iran and Saudi Arabia have competed for regional dominance. Sectarian differences, economic factors tied to energy resources, and proxy wars have shaped this rivalry. This competition has intensified in conflict zones such as Yemen and Syria, where both nations seek to expand their spheres of influence by supporting different factions, thus fueling the conflict environment. This tension remains a significant threat to peace and stability in the Middle East. From an economic security perspective, the heavy reliance of Iran and Saudi Arabia on energy resources exacerbates this rivalry. Fluctuations in oil prices leave their economies vulnerable. These vulnerabilities increase the financial costs of regional conflicts. The BRI offers an opportunity to alleviate these vulnerabilities and enhance economic resilience through targeted investments. Conflicts in areas like Yemen have escalated financial and political costs for both nations. The BRI framework's economic collaboration is considered a vital factor in efforts to end these conflicts. The humanitarian crisis in Yemen could be mitigated through economic solutions and infrastructure projects. Moreover, these initiatives could provide job opportunities for local populations, reducing insecurity in the region.

The BRI creates a potential platform for fostering economic interdependence between Iran and Saudi Arabia. Through its diverse infrastructure projects and trade routes, China strengthens economic ties with both countries. Iran's increasing energy production and Saudi Arabia's Vision 2030 goals align well with the BRI. Iran's rising energy revenues and Saudi Arabia's industrial development ambitions highlight their growing economic interdependence. These projects generate economic benefits and strengthen diplomatic relations. Enhanced economic cooperation reduces mistrust between nations and opens avenues for regional dialogue. The establishment of trade and logistics hubs under the BRI promotes economic integration among regional countries while creating a transparent communication network. Additionally, the BRI's international financial support mechanisms bolster economic growth in the region. Institutions such as the Asian Infrastructure Investment Bank, established by China, finance infrastructure investments in countries like Iran and Saudi Arabia, contributing to economic stability. The long-term loans provided by these banks are a key element supporting sustainable development in the region.

The BRI has the potential to reduce the intensity of regional conflicts by fostering economic collaboration. China's mediation efforts were particularly significant in the 2023 diplomatic normalization process between Iran and Saudi Arabia. This mediation aims to de-escalate tensions in conflict zones like Yemen, Iraq, and Syria. The ongoing conflicts in Yemen impose economic and diplomatic costs on both nations. Economic projects under the BRI could offer common ground for resolving these disputes. Infrastructure initiatives and economic cooperation could help alleviate Yemen's humanitarian crisis. Similarly, BRI's economic support and investments could accelerate the reconstruction processes in Iraq and Syria. These projects support economic development, build trust among regional actors, and reduce the risks of conflict. China's peaceful approaches and economic diplomacy strategies hold the potential to address complex regional issues. Furthermore, the BRI's regional energy projects create new opportunities for sustainable energy sectors in Iran and Saudi Arabia.

The BRI plays a significant role in reducing regional conflicts by enhancing economic interdependence between Iran and Saudi Arabia. This initiative supports China's economic security while promoting peace and stability in the Middle East. The BRI's win-win model has established an essential platform for diplomacy and cooperation among regional actors. The growth of economic collaboration reduces conflict risks at both regional and international levels, contributing to a sustainable peace environment. Moreover, the BRI's economic network extends beyond Iran and Saudi Arabia, offering opportunities for the development of all Middle Eastern countries. By increasing economic interdependence and cooperation, the initiative strengthens long-term regional stability. China's foreign policy, focused on peace and development, serves as a critical factor in achieving these goals.

Giriş

Uluslararası sistemde güvenlik anlayışı, küreselleşmenin etkisiyle önemli dönüşümlere uğramıştır. Bu bağlamda, güvenliğin sadece askeri unsurlarla sınırlandırılmadığı, ekonomik, siyasal ve çevresel faktörlerin de bu anlayışta belirleyici bir rol oynadığı Kopenhag Okulu'nun temsilcilerinden olan Barry Buzan tarafından vurgulanmıştır.[1] Küreselleşmenin ortaya çıkardığı bir diğer önemli olgu ise devletlerarası ilişkilerin ve ticari etkileşimlerin artış göstermesidir. Özellikle Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla devam eden süreçte kapalı ekonomilerin dışa açılması uluslararası ilişkilerde rekabetin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler devletlerin ekonomik faaliyetler yoluyla dış politikayı etkileme potansiyelini de ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda karşılıklı bağımlılık kavramı güçlenmiş ve siyasal ile ekonomik faktörlerin birbirleriyle sürekli bir etkileşim içinde olduğu görülmüştür. Bu durum güvenlik kavramının ekonomiyle iç içe geçtiğini ve bu iki unsuru birbirinden ayrıştırmanın güç olduğunu açıkça ortaya koymuştur.[2]

Devletler, ulusal çıkarları doğrultusunda ekonomik gelişmeleri yönlendirme gayreti içerisindedir. Bu çerçevede toplumsal refahın artırılmasında liberal ekonomik sistemin sunduğu olanaklardan yararlanılarak ekonomik faydalar sağlanmaktadır. Doğrudan yatırım yapan yabancı firmaların ekonomiyi canlandırıcı etkisi, devletleri yeniden karşılıklı bağımlılık ilişkileriyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum uluslararası sistemdeki aktörler arasındaki karşılıklı bağımlılığın bir sonucu olarak ticaret, yatırım ve diğer ekonomik faktörlerin devletlerin dış politika tercihleri üzerinde belirleyici bir etki yarattığını ortaya koymaktadır.[3]

1 Bilal Karabulut, "Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Güvenlik Yaklaşımları: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5:1, 2021, s. 63-64.
2 Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa, İstanbul, 2004, s. 356-359.
3 Age, s. 360-365.

Ekonomik çıkarların dış politikadaki yönlendirici etkisi stratejik öneme sahip bölgelerdeki güç dengelerini doğrudan etkilemektedir. Bu perspektiften bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'daki etkisinin azalması, bölgedeki güç dengelerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Özellikle enerji kaynakları açısından küresel ilgi odağı olan Orta Doğu'da, Çin giderek büyüyen ekonomisi ve artan enerji ihtiyaçları doğrultusunda daha etkin bir rol üstlenme çabası içerisine girmiştir. Enerji arz güvenliğini sağlamak amacıyla Çin, bölgede rekabet halinde olan İran ve Suudi Arabistan ile diplomatik ilişkiler geliştirmeye odaklanmıştır. Bölgedeki güvenlik boşlukları, İran ve Suudi Arabistan arasında jeopolitik bir rekabeti tetiklemiş, bu durum enerji tesisleri ve nakil hatlarına yönelik saldırılarla Çin'in enerji arz güvenliğini tehlikeye atmıştır. Çin ise bu koşullar altında İran ile 1971'de başlayan ve Suudi Arabistan ile 1990 sonrasında kurulan diplomatik ilişkilerini güçlendirerek enerji güvenliğini sağlamaya yönelik dengeli bir politika izleme stratejisi benimsemiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin azalan etkisiyle şekillenen bu yeni bölgesel sistem, Çin için her iki ülkeyle de ilişkilerini dengeleyerek enerji kaynaklarına erişimini sürdürebilmesi açısından önemli bir avantaj sunmaktadır.[4] Bu bağlamda Çin, Bir Kuşak Bir Yol girişimi aracılığıyla Pakistan, Orta Asya Cumhuriyetleri, Birleşik Arap Emirliği, Afrika ülkeleri, İran ve Suudi Arabistan ile ekonomik ilişkiler geliştirerek kendi ulusal çıkarları doğrultusunda dış politikasını şekillendirmektedir. Söz konusu girişim kapsamında İran ve Suudi Arabistan ile gerçekleştirdiği yatırımlar, hem ekonomik kazanımlar elde etmeyi hem de bu doğrultuda dış politika stratejilerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.[5]

Ele alınan bu çalışmanın amacı, Çin'in Bir Kuşak Bir Yol girişiminin İran ve Suudi Arabistan arasındaki bölgesel uyuşmazlıkların çözümüne olan etkilerini ekonomik güvenlik perspektifiyle ele almaktır. Çalışma, iki ülke arasındaki tarihsel rekabetin arka planını, BKBY girişiminin sunduğu ekonomik fırsatları ve bu girişimin bölgesel istikrar üzerindeki potansiyel etkilerini analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, çalışma şu temel soruya odaklanmaktadır: BKBY girişimi, ekonomik güvenlik ve karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde İran ile Suudi Arabistan arasındaki bölgesel rekabetin azaltılmasına nasıl katkı sağlamaktadır? Bu kapsamda çalışmanın temel hipotezi, BKBY girişiminin, ekonomik güvenlik ve karşılıklı bağımlılık temelinde İran ile Suudi Arabistan'ın hem birbirleriyle hem de Çin ile olan ekonomik ilişkilerini derinleştirerek, bölgesel rekabetin azalmasına ve barış ile istikrarın teşvik edilmesine katkı sağladığı yönündedir. Çin'in ekonomi ve diplomasi temelli yaklaşımının bu iki ülke arasındaki jeopolitik rekabeti dönüştürme potansiyeline sahip olduğu varsayılmaktadır. Araştırma, ekonomik güvenlik kavramını temel alan teorik bir çerçeveye dayanmakta ve karşılıklı bağımlılık teorisini merkeze alarak BKBY girişiminin İran ve Suudi Arabistan üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir. Bu doğrultuda, çalışma büyük ölçüde nitel kaynaklara dayansa da, teorik çerçeveyi desteklemek amacıyla sınırlı sayıda ekonomik veri, bölgesel analiz raporları, akademik makaleler ve araştırma yazıları gibi birincil ve ikincil kaynaklardan da yararlanılmıştır. Bu çalışmanın özgün katkısı, BKBY girişiminin bölgesel uyuşmazlık çözümündeki etkilerini ekonomik güvenlik ve karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde ele alarak, girişimin hem ekonomik bir araç hem de İran ve Suudi Arabistan gibi ülkelerle ilişkilerde dolaylı diplomatik etkilere sahip bir dış politika enstrümanı olarak değerlendirilmesidir. Bu perspektif, bölgesel güç mücadelesinin ekonomi temelli bir iş birliği modeliyle nasıl dönüştürülebileceğine dair yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Makale beş ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ekonomik güvenlik ve karşılıklı

4 Necmettin Acar, "İran-Suudi Arabistan Rekabeti Karşısında Çin Dış Politikası", *Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi*, 9:1, 2022, s. 195-205.

5 Nihal Altun, İpek Kurt ve Tansu Özbaysal, "Adım Adım Yeni Dünya Düzeni: Çin BKBY Projesi", *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 8:26, 2021, s. 86-87.

bağımlılık teorisinin teorik temelleri tartışılmıştır. İkinci bölümde BKBY girişiminin küresel ve bölgesel etkilerine odaklanılmıştır. Üçüncü bölümde İran ve Suudi Arabistan arasındaki tarihsel ve güncel rekabet analiz edilmiştir. Dördüncü bölüm ise BKBY girişiminin bu iki ülkenin ekonomik güvenliğine olan etkilerini irdelemekte olup beşinci kısımda ise BKBY girişiminin bölgesel uyuşmazlık çözümündeki rolüne ilişkin bir değerlendirme sunmaktadır. Sonuç bölümü, BKBY girişiminin İran ve Suudi Arabistan ilişkilerinde ekonomik güvenlik bağlamında sunduğu fırsatlara dair çıkarımlarla tamamlanmaktadır.

1. Ekonomik Güvenlik ve Karşılıklı Bağımlılık

Ekonomik güvenliğine geçmeden önce klasik ekonomi kavramını açıklamak önemlidir çünkü ekonomi güvenliğini daha iyi anlayabilmek için öncelikle bu temel kavramın anlaşılması gerekmektedir. Klasik ekonomi, mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımı, değişimi ve tüketimi gibi faaliyetlerle ilgilenen bir alan olmakla birlikte insanların ekonomik yaşamlarını sürdürebilmeleri için hayati öneme sahiptir. Tanımlama içerisinde yer alan süreçlerin dinamikleri, bir ülkenin kalkınma düzeyini doğrudan etkilemektedir. Klasik ekonomiye güvenlik boyutunun eklenmesiyle birlikte ekonomi güvenliği kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu kavram, devletlerin ve toplumların ekonomik faaliyetlerinin sürekliliğini ve istikrarını sağlama çabalarını ifade etmektedir. Ekonomik güvenliğin ortaya çıkışı ve gelişimi, devletlerarasındaki ilişkiler, uluslararası rekabet, küreselleşme, coğrafi konum ve bilgi asimetrisi gibi faktörlerden etkilenmektedir. Bu süreçte, hem devletler hem de devlet dışı aktörler önemli rol oynamaktadırlar. Ekonomik güvenliğin kapsamı oldukça geniş bir kavramdır. Devletlerin varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan kaynakların temini gibi makro düzeydeki konulardan, vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılayabilme gibi mikro düzeydeki konulara kadar uzanmasıyla birlikte finansal faaliyetlerden de etkilenmektedir.[6] Bu kapsamda değerlendirildiğinde ekonomi güvenliğinin kavramının ne kadar geniş bir çerçeve içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Ekonomik güvenliğin tanımlanması sürecinde, sistemin unsurlarının detaylı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu süreçte ilk olarak dikkate alınması gereken, referans nesnesinin belirlenmesidir. Referans nesnesi olarak karşımıza çıkan temel unsurlar; devletler, bireyler, uluslararası kuruluşlar ve şirketler gibi çeşitli aktörlerdir. Bir sonraki aşamada ise tehdit ve risk değerlendirmesi yapılmalıdır. Bu bağlamda dikkate alınan ölçütler, referans nesnesinin bekasını tehdit eden şoklar ve sistemin etkin şekilde işleyişini engelleyen tehditlerdir. Devamında, ortaya çıkabilecek risklerin öngörülmesi süreci gelmektedir. Bu süreçte, risklerin bilinen veya öngörülen sonuçlarının değerlendirilmesi, bu risklere yönelik genel veya özel yaklaşımların tanımlanması ve gerekli müdahale araçlarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu müdahale araçları arasında engelleme ve denetim gibi güvenlik stratejileri öne çıkmaktadır. Son olarak, ekonomik, siyasi, askeri ve toplumsal yapısal unsurlar arasındaki bağlantıların güçlendirilmesi, belirsizliklerin en aza indirilmesi ve mevcut statükonun sürdürülmesi veya hayatta kalma gibi sonuçların elde edilmesi süreçlerini içermektedir.[7]

Ekonomik güvenlik kavramı, Gabriel Andruseac'ın aktardığı üzere, Buzan tarafından uluslararası sistemin anarşik yapısı ile piyasa ekonomilerinin içsel dinamikleri arasındaki karmaşık etkileşimi ifade eden bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede ekonomik güvenliğe bakıldığında, farklı ideolojik perspektifler ortaya konulmaktadır. Liberal perspektiften bakıldığında daha yoğun küreselleşme, merkantilist perspektiften bakıldığında milliyetçi bir yaklaşımla daha az küreselleşme ya da marksist yaklaşım ile

6 Krakov Mesjasz, "Ekonomik Güvenlik", *Uluslararası İlişkiler*, 5:18, 2008, s. 125-138.
7 Age, s. 139-140.

radikal bir değişim ortaya koymaktadır.[8] Ayrıca realist bakış açısından değerlendirildiğinde, devletlerin uluslararası sistemde varlıklarını sürdürebilme, güç kazanma ve ulusal çıkarlarını güvence altına alma çabaları doğrultusunda ekonomik araçları stratejik bir enstrüman olarak kullanabildikleri görülmektedir. Bu bağlamda özellikle petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynakları ve stratejik öneme sahip nadir mineraller üzerindeki egemenlik, yalnızca ekonomik refah açısından değil aynı zamanda jeopolitik etki alanının genişlemesi açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Ticaret rotaları ve enerji iletim hatları gibi altyapısal unsurların güvenliği, realizmin öngördüğü güç mücadelesi çerçevesinde ekonomik caydırıcılıkla birlikte değerlendirilen önemli avantajlar arasında yer almaktadır. Öte yandan konstrüktivist yaklaşım ekonomik güvenlik bağlamında farklı bir perspektif sunmaktadır. Bu görüşe göre, bir devletin diğer aktörleri tehdit ya da müttefik olarak algılaması yalnızca maddi kapasitelere değil, aynı zamanda o aktöre dair inşa edilen kolektif algılar, tarihsel deneyimler ve kimlik temsillerine de bağlıdır. Dolayısıyla ekonomik ilişkiler ve güvenlik politikaları, yalnızca güç dengesiyle değil, sosyal ve kültürel anlamlandırmalarla da şekillenmektedir.[9]

Ekonomi güvenliğinin uluslararası ilişkiler disiplinine entegrasyonu ise özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde gözlemlenmiştir. Bu dönemde güvenlik çalışmaları, askeri boyutun ötesine geçerek daha geniş bir perspektifle ele alınmaya başlanmıştır. Bu genişlemeyle birlikte, siyasi, ekonomik, çevresel gibi farklı alanlarda güvenlik tanımlamaları ortaya çıkmıştır. Bu gelişmede, Kopenhag Okulu olarak bilinen ve Barry Buzan liderliğindeki çalışmaların önemli bir etkisi olmuştur. Bu çerçevede ele alındığında, ekonomi güvenliği devletler için kritik bir önem arz etmektedir. Zira ekonomik güç, bir devletin uluslararası sistemdeki güç kapasitesinin temel bir bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda ele alındığında ekonomik güç ile devletler askeri teknolojilerin geliştirilmesi, stratejik öneme sahip enerji, hammadde gibi kaynaklara erişimi, küresel risklere karşı direnç gösterebilme ve kaçakçılık, terör finansmanı gibi yasa dışı faaliyetlerle mücadele etmek için gerekli kaynakları oluşturabilme potansiyeline sahiptir.[10]

Ekonomik güvenliğe dair yaklaşımlar, güvenliği yalnızca askeri tehditlerden ibaret görmeyip ekonomik kırılganlıkları da dikkate alan daha bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda literatürde öne çıkan bazı çalışmalar özetlenmiştir. Jonathan Kirshner, Soğuk Savaş sonrasında güvenlik çalışmalarında ekonomik boyutun yeniden ön plana çıkması gerektiğini savunmaktadır. Yazar ekonomik güvenliğini savunma kapasitesinin sürdürülebilirliği, ekonomik yaptırımların dış politika aracı olarak kullanımı ve devletlerin mali dayanıklılığı gibi unsurlar üzerinden ele almaktadır. Güvenlik sadece askeri tehditlere değil, aynı zamanda ekonomik bağımlılık, kaynak erişimi ve sanayi altyapısına ilişkin risklere karşı da değerlendirilmelidir. Bu yaklaşıma göre ekonomik canlılık ve üretim gücü, ulusal güvenliğin temel belirleyicileri arasında yer almaktadır.[11]

Alexandra Homolar, uluslararası güvenlik çalışmaları ile siyasal ekonomi arasında uzun süredir devam eden yapay ayrımın aşılması gerektiğini savunmaktadır. Ulusal güvenlik politikalarının yalnızca uluslararası baskılarla değil, aynı zamanda iç siyasi ve ekonomik

8 Gabriel Andruseac, "Economic Security – New Approaches in the Context of Globalization", *Centre for European Studies*, 7:2, 2015, s. 232-235.

9 Albert Cramaro, "Geopolitics and Security: Analyzing Political Science Perspectives on International Relations", *ResearchGate*, 2024, https://www.researchgate.net/publication/386547158_Geopolitics_and_Security_Analyzing_Political_Science_Perspectives_on_International_Relations, erişim 05.04.2025, s. 2–5.

10 Bilal Karabulut ve Şafak Oğuz, "Ekonomi Güvenliği ve Ticaret Savaşları Bağlamında ABD-Çin Rekabetinin Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 6:2, 2022, s. 323-332.

11 Jonathan Kirshner, "Political Economy in Security Studies after the Cold War", *Review of International Political Economy*, 5:1, 1998, s. 64-91.

dinamiklerle de şekillendiğini ileri sürmektedir. Yazar, güvenlik stratejilerinin iç siyasal koalisyonlar, ekonomik çıkar grupları ve rejim yapılarıyla yakından ilişkili olduğunu gösteren üç çalışmayı karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir. Çalışma, dış politika ve güvenliğe dair kararların hükümetlerin içsel tercihleri, ekonomik çıkarları ve siyasi meşruiyet arayışlarıyla birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamakla birlikte "ulusal çıkar" kavramının homojen ve dışsal tehditlere verilen rasyonel tepkilerle değil, iç siyaset ve iktisadi çıkarların çatışmalı doğasıyla şekillendiği öne sürmektedir. Böylece Homolar, güvenlik çalışmalarına iç siyaset merkezli bir ekonomi-politik bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir.[12]

Stefan Scholvin ve Mikael Wigell, jeoekonomi kavramını uluslararası ilişkilerde giderek artan bir şekilde uygulanan güç politikalarının ekonomik araçlarla yürütülmesi biçiminde tanımlamaktadır. Bu yaklaşıma göre jeoekonomi, geleneksel askeri yöntemlerden ziyade ticaret, yatırım, finansman, teknoloji, altyapı gibi ekonomik unsurların stratejik amaçlarla kullanılmasını ifade etmektedir. Çalışma, jeoekonomiyi yalnızca bir uygulama biçimi değil aynı zamanda teorik bir çerçeve olarak da ele almaktadır. Bu çerçevede ekonomik araçlar, devletlerarası bağımlılık ilişkilerini yönlendirme ve stratejik kırılganlık yaratma amacıyla kullanılmaktadır. Özellikle asimetrik ekonomik ilişkiler, güçlü devletlerin daha zayıf aktörler üzerinde baskı kurmasına olanak tanımakta; bu durum ekonomik güvenlik konusunu merkezî hale getirmektedir. Yaptırımlar ve dışlama politikaları, enerji bağımlılığı ve emtia akışlarının kontrolü, yatırım ve altyapı finansmanı yoluyla nüfuz kurma, teknoloji ve veri akışlarının düzenlenmesi gibi araçlar vasıtasıyla devletlerin stratejik çıkarlarını koruma ve yayma süreçleri analiz edilmektedir. Scholvin ve Wigell ayrıca ekonomik güvenlik sorunlarının giderek daha fazla jeopolitik nitelik kazandığını ve bu durumun klasik güvenlik yaklaşımlarını dönüştürdüğünü savunur. Jeoekonomi, böylece uluslararası ilişkilerde ekonomi-politik güç rekabetinin temel bir aracı haline gelmektedir.[13]

Ekonomik güvenliğin bir disiplin olarak ortaya çıkışının temel nedenlerinden biri, küreselleşme sürecinin hız kazanmasıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası arenada kurulan kurumların oluşturduğu yapı, sistemin kontrolsüz bir şekilde büyümesine yol açmış ve çeşitli siyasi ve ekonomik kırılmaları da beraberinde getirmiştir. Özellikle 1973 petrol krizi ve ardından gelen ambargo, ekonomik güvenlik kavramını daha da ön plana çıkarmıştır. Uluslararası kuruluşlar bağlamında değerlendirildiğinde, IMF ve Dünya Bankası'nın sağladığı kredilerin, bazı ülkelerin ekonomik yapılarında bozulmalara neden olduğu ve ödeme zorluğu yaşayan devletlere uygulanan sert politikaların küresel ekonomik krizlere zemin hazırladığı görülmektedir. Ayrıca, Dünya Ticaret Örgütü aracılığıyla küresel ticaret sistemi düzenlenmiş ve mal hareketlerinin serbest dolaşımı sağlanmıştır. Ancak bu durum, bazı ülkelerin ticaret piyasalarının zarar görmesine ve hegemonik güçlerin kendi politikaları doğrultusunda sistemi yönlendirmelerine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler, devletlerin ulusal çıkarlarına etki ederek siyasi, politik ve ekonomik güvenliklerini tehdit eder hale gelmiştir.[14]

Devletler, ekonomik güvenliklerini sağlama sürecinde savunma ya da saldırganlık amaçları doğrultusunda belirli araçları kullanmaktadırlar. Bu araçlar arasında ticaret ve yatırım boykotları, enerji kaynaklarının kısıtlanması veya arz güvenliğinin engellenmesi yer almaktadır. Bu tür stratejiler, yalnızca ticaret ve yatırımları etkilemekle kalmaz, aynı

12 Alexandra Homolar, "The Political Economy of National Security", *Review of International Political Economy*, 17:2, 2010, s. 410-423.

13 Stefan Scholvin ve Mikael Wigell, "Geo-Economics as Concept and Practice in International Relations", *Finnish Institute of International Affairs*, 102, 2018, s. 1-19.

14 Aslıhan Nakiboğlu ve Serdar Dugan, "Ekonomik Güvenlik: İktisadi Göstergelerle Türkiye'nin Değerlendirilmesi", *Tasam*, 2024, 1-42.

zamanda devletlerarasındaki ilişkilerin dinamiklerini de şekillendiren önemli unsurlardır. Devletler, uluslararası alanda itibar kazanmak ve etkili bir aktör olabilmek için güç arayışında bulunmaktadır. Bu güç arayışı ise ekonomik üretkenlikle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, devletler ticari açıklıklarını azaltmak, rekabet edebilme kapasitelerini artırmak ve tedarik zincirlerini güvence altına alarak gıda, enerji ve stratejik madenler gibi kritik kaynaklara erişim sağlama çabasındadırlar. Bu stratejiler, devletlerin ekonomik güvenliğini pekiştirirken uluslararası arenada daha güçlü bir konum elde etmelerine katkıda bulunmaktadır.[15]

Ekonomik güvenliği sağlama çabalarının bazı yaklaşımlarda çatışmayı destekleyici bir unsur olduğu savunulurken, bazı yaklaşımlarda ise bunun çatışmayı engelleyici bir faktör olduğu ileri sürülmektedir. Ekonomik güce dayalı dış politika anlayışı, yaptırım ve borçlandırma gibi araçları rakip devletler üzerinde baskı kurmak amacıyla kullanmaktadır. Örneğin, Soğuk Savaş dönemindeki Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin ambargo politikaları ya da Japonya'nın ekonomik etkisini dış politika aracı olarak kullanması bu yaklaşıma örnek teşkil etmektedir. Buna karşın liberal entegrasyon yaklaşımları, ekonomik karşılıklı bağımlılığın iş birliğini teşvik ederek çatışma riskini azalttığını savunmaktadır. Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi, ekonomik entegrasyonun daha önce savaş yaşamış ülkeler arasında kalıcı barışı desteklediği görülmektedir. Bu kapsamda, karşılıklı bağımlılık geliştiren ülkeler, elde ettikleri faydalardan mahrum kalma endişesiyle çatışmalara karşı daha temkinli davranmaktadır. Ticari ilişkiler ve yatırımların artması, ülkeler arası bağımlılığı derinleştirirken, istikrarı bozacak ya da ticareti engelleyecek eylemlerin önlenmesi yönünde motivasyonda yaratmaktadır. Bu durum, ekonomik karşılıklı bağımlılık ile barış arasındaki ilişkinin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Öte yandan liberal görüşe karşı çıkanlar, ticaretin getirdiği kazanımların eşit dağılmadığını ve bu durumun bazı ülkelerin ulusal güvenliği açısından tehdit oluşturduğunu ileri sürmektedir. Yalnızca ticari faaliyetlerin değerlendirilmesinin yetersiz kaldığı durumlarda, finansal piyasalarda bu çerçeveye dâhil edilmelidir. Bu doğrultuda, sermayenin de karşılıklı bağımlılık bağlamında barışa katkı sağladığı ve çatışmayı caydırıcı bir unsur olarak görülebileceği ifade edilmektedir. Tüm bu perspektif doğrultusunda, ekonomik karşılıklı bağımlılık hem çatışmanın kaynağı olabilecek potansiyelleri hem de barış sürecinin destekleyicisi olabilecek unsurları bünyesinde barındıran çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmalıdır.[16]

Karşılıklı bağımlılık kavramı, uluslararası ilişkilerde aktörler arasındaki iletişimle şekillenen ve hiyerarşiden yoksun bir etkileşim biçimi olarak tanımlanmaktadır.[17] Bu etkileşimde, bağımlı olan devletlerden biri genellikle diğeri üzerinde daha fazla avantaja sahiptir, bu da o devlete müzakere gücü kazandırmaktadır. Dolayısıyla, her iki devlet de karşılıklı olarak elde edecekleri çıkarlar doğrultusunda ilişkilerinin devamını sağlamak adına, mutlak bağımlılık yerine karşılıklı bağımlılığı tercih etmektedir. Bu süreçte karşılıklı bağımlılık, tarafların hareket serbestisini kısıtlayan maliyetler doğurmaktadır. Bu bağlamda, bir devletin diğerine karşı sahip olduğu müzakere gücü, diğer tarafın karşılıklı bağımlılık konusundaki hassasiyetiyle doğru orantılıdır. Örneğin, Orta Doğu petrolüne olan bağımlılık düzeyi yüksek olan ülkeler, bu bölgedeki arzın kesintiye uğraması gibi senaryolardan farklı derecelerde etkilenebilmektedir. Bu farklar, onların enerji politikalarında ne ölçüde esnek veya kırılgan olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda, Orta Doğu petrolüne yüksek düzeyde bağımlı olan bir ülke, bölgedeki gelişmeler karşısında daha savunmasız olabilir; ancak bu

15 Vincent Cable, "What is International Economic Security?", *International Affairs*, 71:2, 1995, s. 305-324.
16 Derek Braddon, "The Role of Economic Interdependence in the Origins and Resolution of Conflict", *Revue d'économie politique*, 122, 2012, s. 299-306.
17 Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little, Brown and Company, Boston, 1977, s. 8.

ülke aynı zamanda, yüksek hassasiyetine rağmen, karşılıklı bağımlılık ilişkilerindeki stratejik pozisyonu sayesinde müzakerelerde belirli avantajlara sahip olabilmektedir. Bu durum, müzakere gücünün yalnızca savunmasızlığa değil, aynı zamanda diğer tarafın bağımlılık düzeyine ve alternatif kaynaklara erişim kabiliyetine de bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, devletlerin karşılıklı bağımlılık ilişkilerindeki pozisyonlarını belirleyen faktörler yalnızca ekonomik değişkenlerle sınırlı değildir. Günümüzde gelişen teknoloji ve üretim süreçlerindeki dönüşüm, devletlerin ihtiyaçlarını karşılama sürecini hem daha karmaşık hem de daha hassas hale getirmiştir. Bu dönüşüm karmaşık karşılıklı bağımlılık olarak tanımlanan ilişkiler ağını ortaya çıkarmıştır. Bu ilişkiler; artan iletişim kanalları, gündem konuları arasında hiyerarşi eksikliğinin ortaya çıkması ve askeri gücün uluslararası politikadaki etkisinin görece azalması gibi dinamiklerle şekillenmiştir.[18]

Karşılıklı bağımlılığa sahip devletlerin savaş yerine barışı tercih etmesinin temel nedenlerinden biri, savaşın getirdiği yüksek maliyetlerdir. Devletler, sahip olamayacakları unsurlar veya çıkarlar doğrultusunda farklı stratejiler geliştirebilir; ancak savaşın seçilmesi durumunda, kazanan taraf için dahi maliyetler oldukça yüksek olabilir ve bu kazancı gölgeleyebilir. Kaybeden taraf açısından ise savaş, mali yükü daha da artırır. Bu nedenle savaş, devletler açısından pahalı bir yöntem olarak görülür ve daha düşük maliyetli alternatiflerin tercih edilmesine yol açar. Ayrıca, karşılıklı bağımlılığa sahip devletlerarasında yaşanabilecek olası bir çatışma belirtisi bile, sermayenin hızla ülkeden çıkmasına neden olabilir. Bu sermaye kaçışı, iç piyasada ciddi olumsuz etkiler yaratır ve ekonomik istikrarı tehdit eder. Bu bağlamda, karşılıklı bağımlılığın getirdiği ekonomik riskler nedeniyle, devletlerarası ilişkilerde barışçıl yöntemlerin tercih edilmesi ve şiddetten kaçınılması teşvik edilmektedir.[19]

2. Bir Kuşak Bir Yol Girişimi'nin Küresel ve Bölgesel Etkileri

2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından ilan edilen bu kalkınma ve ticaret girişimi, Çin'in ekonomik, finansal ve mekânsal açıdan genişlemesini simgelemektedir. Bu genişleme, Çin'in yüksek teknolojiye dayalı bir ekonomi inşa etme hedefini güçlendirmektedir. Söz konusu proje, Çin'in diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini ortak çıkar temelli finansal iş birliği çerçevesinde şekillendirme arzusu ve bu yolla küresel ölçekte etkisini artırma hedefini yansıtmaktadır. Bu yönüyle proje, II. Dünya Savaşı sonrası ABD tarafından uygulanan Marshall Planı'ndan farklılaşmaktadır. Bu girişim, Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlamayı amaçlamakta ve deniz yolu ayağında Güneydoğu Asya'dan Hint Okyanusu'na, oradan da Akdeniz'e ve Yunanistan ile İtalya'ya uzanan bir güzergâh üzerinde, limanlar, köprüler ve altyapı çalışmaları gibi çeşitli projeleri kapsamaktadır. Ayrıca, Nijerya, Kenya, Mısır, Etiyopya ve Uganda gibi Afrika ülkelerinde gaz boru hatları ve demiryolları gibi önemli altyapı projeleri de bu kapsamda hayata geçirilmektedir.[20]

Çin'in ortaya koyduğu projeler kapsamında hedeflenen amaçlar arasında, küresel ekonomik durgunluğu aşarak ekonomik canlılık sağlamak, ticari etkinliği artırmak ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek yer almaktadır. Bu hedeflerin yanı sıra, Çin'in küresel sistemde lider bir ülke olma arzusu, finansal ve ticari entegrasyonu güçlendirme ve sanayileşme ile küreselleşmeyi artırma çabaları da bulunmaktadır. Bu süreç, Silk Road Fund

18 Muharrem Gürkaynak ve Serhan Yalçıner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası İlişkiler*, 6:23, 2009, s. 73-92.

19 Erik Gartzke, Quan Li ve Charles Boehmer, "Investing in the Peace: Economic Interdependence and International Conflict", *International Organization*, 55:2, 2001, s. 391-404.

20 Yu Jie ve John Wallace, "What is China's Belt and Road Initiative (BRI)?", *Chatham House*, 2022, https://www.chathamhouse.org/2021/09/what-chinas-belt-and-road-initiative-bri, erişim 11.08.2024.

Co. Ltd. (İpek Yolu Fonu A.Ş.), China Investment Corporation (Çin Yatırım Şirketi), State Administration of Foreign Exchange (Devlet Döviz İdaresi), The Export-Import Bank of China (Çin İhracat-İthalat Bankası), China Development Bank (Çin Kalkınma Bankası), China-led Asian Infrastructure Investment Bank (Çin öncülüğündeki Asya Altyapı Yatırım Bankası), BRICS New Development Bank (BRICS Yeni Kalkınma Bankası), European Bank for Reconstruction and Development (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası), European Investment Bank (Avrupa Yatırım Bankası) ve China-ASEAN Investment Cooperation Fund (Çin-ASEAN Yatırım İşbirliği Fonu) gibi çeşitli finansal kuruluşların sağladığı finansman kaynakları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.[21]

Günümüzde Çin, ABD ve Rusya, geniş coğrafi etki alanlarına ve stratejik nüfuza sahip olan kıtasal güçler olarak öne çıkmaktadır. Çin, bu güç dengesi içinde etkinliğini artırmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmakta ve diğer ülkelerle görüşmeler gerçekleştirmektedir. Ancak Rusya, başlangıçta bu girişimlere mesafeli yaklaşmış, özellikle Avrupa'ya yönelik jeopolitik odaklanması nedeniyle temkinli davranmıştır. Bununla birlikte, Rusya ile Ukrayna arasındaki kriz ve Rusya'nın Avrupa ve ABD ile karşı karşıya gelmesi, ayrıca petrol fiyatlarındaki küresel düşüş, Rusya'yı Çin'in kıtalararası stratejik önerilerine daha sıcak bakmaya itmiştir. Bu süreç, bir yandan Rusya'nın Avrupa ile olan ilişkilerine bağlı kalmakla birlikte, diğer yandan Çin'in kara gücü olarak yükselmesinin Rusya'yı rahatsız etmesi ile şekillenmektedir. Öte yandan ABD, Çin'in kalkınma politikasındaki etkisini zayıflatmak için, Çin içindeki sermaye çıkar gruplarıyla ittifakını güçlendirerek bu stratejik girişimlere karşı koyma çabası içerisindedir.[22]

Çin'in Orta Asya'da etki alanını genişletme çabaları, bölgeyi kendi nüfuz alanı olarak görmek isteyen Rusya ile potansiyel bir rekabetin habercisi olarak değerlendirilebilir. Çin'in, enerji kaynakları ve tedarik zincirinin güvenliğini sağlama amacıyla bu bölgedeki faaliyetlerini artırması, bu rekabetin bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan, Rusya, Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) aracılığıyla Avrupa ve Çin'in bölgedeki etkisini dengelemeye yönelik bir politika izlemektedir. Bu bağlamda, Çin'in BKBY girişimi ile Rusya'nın AEB girişimi, iki ülke arasındaki denge stratejisinde kilit rol oynamaktadır. Her iki proje de, kendi jeopolitik etkilerini artırmayı amaçlayan girişimler olarak değerlendirilebilir ve bu bağlamda birbirlerini engelleyebilme potansiyeline sahiptir. Güneydoğu Asya perspektifinden değerlendirildiğinde ise, Çin'in bölgedeki varlığı, sadece coğrafi konum açısından değil, aynı zamanda ekonomik çıkarları bakımından da kritik öneme sahiptir. Bu nedenle Çin, askeri stratejisinde açık deniz savunmasına yönelik caydırıcılık ve karşı saldırı gibi unsurlara odaklanmaktadır. Güney Çin Denizi'ndeki anlaşmazlıklar ve Tayvan meselesi, Çin'in deniz stratejisini daha da önemli hale getiren faktörler arasında yer almaktadır. ASEAN ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme çabaları, ASEAN'ın Çin'in bölgedeki siyasi ve askeri nüfuzunu artırmak istememesine rağmen, Çin'in Güneydoğu Asya ile olan ilişkilerini güçlendirme potansiyeli taşımaktadır. Hindistan ise, Çin'in bölgedeki artan etkisinden duyduğu rahatsızlık ve Pakistan ile Çin arasındaki ekonomik koridorun varlığı nedeniyle bu projelere karşı isteksiz bir tavır sergilemektedir. Ancak, Çin'in ASEAN ile olan iş birliği, Hindistan açısından da cazip hale gelebilmektedir. Buna ek olarak, Çin'in girişimleri, Hindistan'ın kuzeydoğusundaki az gelişmiş bölgelerde altyapı projeleri için hayati yatırımlar sunarak, bu bölgelerde önemli kalkınma fırsatları yaratma potansiyeline sahiptir.[23]

21 Ezgi Kopuk ve Hüseyin Naci Bayraç, "Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Ekonomik Etkileri", *Alanya Akademik Bakış*, 5:3, 2021, s. 1353-1374.
22 Tsui Sit, Wong Erebus, Chi Kin Lau ve Tijun Wen, "One Belt, One Road", *Monthly Review*, 1, 2016, s. 33-38.
23 Christina Ploberger, "One Belt, One Road – China's New Grand Strategy", *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 15:3, 2017, s. 289-305.

Orta Doğu'nun jeopolitiği, Asya, Afrika ve Avrupa arasında bir kesişim noktası oluşturduğundan, Bir Kuşak Bir Yol girişimi için stratejik bir öneme sahiptir. Bölge, kara ve deniz geçiş noktaları üzerinde yer almakta olup, bu geçişlerin kesintiye uğraması küresel ticaret üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Çin'in enerji güvenliği açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Çin, bölgede önemli rol oynayan Mısır, İran, Suudi Arabistan gibi ülkelerde projelerini tanıtarak ve onları teşvik ederek stratejik ortaklıklar kurmaktadır. Ticari yatırımların yanı sıra, altyapı projeleri kapsamında demiryolları, otoyollar, limanlar, petrol ve gaz boru hatları ile elektrik şebekeleri inşa edilmektedir. Çin, bölgede işsizlik sorununu çözmek ve körfez ülkelerinin düşen petrol fiyatlarıyla yaşadığı ekonomik daralmayı telafi etmek amacıyla uzun vadeli yatırım fırsatları sunmaktadır. Ayrıca, Çin, Kızıldeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayacak Med Demiryolu Projesi'nde İsrail ile iş birliği yapmakta ve bu proje çerçevesinde anlaşmalar imzalamaktadır. Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Mısır ile yerel para birimlerinde takas anlaşmaları gerçekleştirerek, Çin ile Orta Doğu arasındaki ikili ticari ilişkileri kolaylaştırmaktadır.[24]

Çin, Bir Kuşak Bir Yol girişiminin kapsamındaki yatırımların güvenliğini sağlamak amacıyla Cibuti'de bir askeri üs kurma adımını atmıştır. Körfez bölgesinde İran ve Suudi Arabistan dışında önemli bir ticaret ortağı olarak Birleşik Arap Emirlikleri de bulunmaktadır. Bölgedeki enerji kaynaklarının, deniz yolu ile Basra Körfezi'nden ayrılıp Hürmüz Boğazı'ndan geçerek Hint Okyanusu üzerinden taşınması, Çin'in bölge ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirmenin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, Çin, Bir Kuşak Bir Yol girişimi kapsamında yatırım yaptığı ülkelerle çeşitli uluslararası örgütlerde destekleyici bir rol oynamaktadır. Suriye'nin yeniden inşasına katkıda bulunma arzusuyla, Lübnan'ın Tripoli Ekonomik Bölgesi'ndeki liman için yatırım yapma niyetini de sürdürmektedir. Bu yatırım, Doğu Akdeniz'de bir lojistik merkez (HUB) oluşturma potansiyeli taşımaktadır. Savaş öncesinde, bu tür ticari faaliyetlerin Suriye ve Irak'a mal akışını sağladığı bilinmektedir.[25]

3. İran ve Suudi Arabistan Arasındaki Bölgesel Güç Mücadelesi

İki ülke arasındaki tarihsel ilişkiler incelendiğinde, her iki devletin çıkarları doğrultusunda aldığı kararlar ve bu doğrultuda attığı adımların, bölgesel dinamikler üzerinde önemli bir etki yarattığı ve bölgesel güç mücadelesinde kilit unsurlar haline geldiği görülmektedir. Bu unsurlar arasında kimlik söylemleri, ekonomik faktörler ve güç söylemi ön plana çıkmaktadır. Özellikle, farklı mezhepsel aidiyetlerin neden olduğu gerilimler ile her iki ülkenin petrol endüstrisine olan ekonomik bağımlılığı ve OPEC üyelikleri kapsamında ortaya çıkan anlaşmazlıklar dikkat çekmektedir.[26]

1929 yılında Hicaz ve Necid Krallığı ile İran arasında imzalanan dostluk anlaşması, 1932'de Suudi Arabistan'ın kurulmasıyla birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini atmıştır. Bu dostluk anlaşmasını takip eden süreçte, 1953 yılında imzalanan ticaret anlaşması, 1969'da Arap ve Fars adaları ile ilgili anlaşmazlıkların çözümü ve 1978'de tarafsız bölgelerin barışçıl paylaşımı gibi anlaşmalar, iki ülke arasındaki uyumlu ilişkileri gözler önüne sermektedir. Aynı dönemde, Mısır, Yemen, Irak, Lübnan ve Umman'daki olaylara ilişkin ortak politikalarla bölgedeki iş birliğini desteklemişlerdir. Hatta 1948'de İsrail'in bağımsızlığını tanıyan İran'a karşı Suudi Arabistan sert bir tepki göstermemiştir. Bu durumu

24 Maha Kamel, "China's Belt and Road Initiative: Implications for the Middle East", *Cambridge Review of International Affairs*, 31:1, 2018, s. 76-83.

25 Christina Lın, "The Belt and Road and China's Long-term Visions in the Middle East", *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security*, 512, 2017, s. 1-9.

26 Muharrem Hilmi **Özev**, "Iran-Saudi Arabia Relations, 1932-2014", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 66:1, 2016, s. 83-87.

belirleyen en önemli faktör, her iki ülkenin müttefiki olan Amerika Birleşik Devletleri'nin etkisidir.[27]

1979 devrimine kadar ABD, her iki ülkeye de silah ve askeri yardımlar sağlamış ve özellikle Sovyet tehdidine karşı Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak amacıyla bu devletlerle siyasi ilişkilerini sürdürmüştür. Ancak devrim sonrasında İran'daki yönetim değişikliği, siyasal rejimde önemli bir dönüşüm yaratmıştır. İran'ın İslam Cumhuriyeti adını almasıyla birlikte rejim, dini temelli ve ideolojik yönelimli bir karakter kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte Şiilik ve Velayet-i Fakih anlayışı üzerinden İslami kimliklerini ön plana çıkarmışlardır. Devrim sonrasında Orta Doğu'daki çeşitli Şii gruplar ile İran arasındaki ilişkiler giderek güçlenmiştir. İran'ın bu gruplarla kurduğu bağlar, dış politikasını şekillendirirken aynı zamanda bölgedeki diğer devlet liderleri arasında bir endişeye yol açmıştır. Özellikle Irak, Bahreyn ve Lübnan'daki Şii gruplar, İran'ın siyasi hedefleri arasında yer almıştır. Suudi Arabistan'da yaşayan Şiilerin de İran ideolojisine yakınlık göstermesi, iki ülke arasında güvensizlik ortamını pekiştirmiştir. İran'ın İslam'ı kendi ideolojisi doğrultusunda savunması ile Suudi Arabistan'ın Vehhabilik anlayışı doğrultusunda İslam'ın özüne dönüşü savunması, bu iki ülke arasında etnik ve mezhepsel rekabeti tetiklemiştir. Bu mezhepsel farklılıklar, anlaşmazlıkların en önemli dinamiklerinden biri haline gelmiştir. Bugün Orta Doğu'da yaygınlaşan çatışmaların temelinde yine bu mezhepsel ayrılıklar yer almakta olup, her iki devlet de bölgesel egemenlik mücadelesinde çeşitli gruplara destek vererek vekâlet savaşlarını sürdürmektedir. Şii gruplar arasında Nusayriler, Dürziler ve Zeydiler bulunurken, Vehhabilik ideolojisi kapsamında El-Kaide, DEAŞ ve Boko Haram gibi örgütler öne çıkmaktadır.[28]

İran ve Suudi Arabistan arasındaki bölgesel rekabetin önemli unsurlarından bir diğeri de her iki ülke için kritik olan enerji kaynaklarıdır. 1973 petrol krizi sırasında İran, diğer Arap ülkelerinden farklı bir tutum sergileyerek petrol gelirlerini artırma yoluna gitmiştir. Bu durum Suudi Arabistan tarafından hoş karşılanmasa da, iki ülke arasındaki ABD destekli ortaklık sebebiyle Suudi Arabistan tarafından İran'a karşı açık bir tepki verilmemiştir. 1988'de İran-Irak Savaşı sırasında, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri İran'a karşı ortak bir duruş sergilemek amacıyla Körfez İşbirliği Konseyi'ni (KİK) kurmuşlar ve aynı dönemde Suudi Arabistan, petrol arzını artırarak fiyatların düşmesine neden olmuştur. Böylelikle İran'ın petrol gelirlerini azaltmayı hedeflemiştir. Bölgedeki enerji arz güvenliğini sağlamak adına Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri, İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı çıkarak Batılı devletlerin bölgeye müdahalesine engel olmaya çalışmışlardır. İran'ın nükleer faaliyetleri, Batı tarafından eleştirilmeye başlanmış ve bu eleştirilerin ardından çeşitli yaptırımlar devreye sokulmuştur. Uygulanan yaptırımlar sonucunda petrol ve gaz ihracatında zorluklarla karşılaşan İran, ticaret rotasını Çin, Hindistan ve Türkiye gibi ülkelere kaydırmıştır. Bu duruma karşılık olarak Suudi Arabistan da bu ülkelerle ticari ilişkilerini güçlendirme çabası içerisine girmiştir. Yaptırımlar, bir süreliğine Batı ile İran arasındaki müzakereler sonucunda hafifletilmiş olsa da, Trump'ın başkanlık döneminde sert koşullar yeniden gündeme gelmiştir. Obama döneminde başlayan ve Trump ile sonlanan bu süreçte İran, enerji gelirlerini artırırken, Suudi Arabistan Rusya ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Trump'ın, İran ile enerji ticaretine karşı sert tutumu, Suudi Arabistan'ın enerji ihracatını artırmasına yol açmış ve bu süreçte Suudi Arabistan'ın petrol arzını artırması İran'ın tepkisini çekmiştir.[29]

27 Gökhan Çapar ve Engin Koç, "İran ve Suudi Arabistan İlişkilerindeki Çatışma Dinamikleri: Bölgesel Güç Mücadelesinin Kimlik Perspektifinden İncelenmesi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 1:43, 2023, s. 26.
28 Çapar ve Koç, age, s. 27-32.
29 Şevket Şeker, "İran ve Suudi Arabistan Dış Politikasında Enerjinin Etkisi", *Orta Doğu Etütleri*, 14:1, 2022, s. 130-140.

İki ülke arasındaki güç mücadelesi, Irak, Suriye, Yemen ve Bahreyn gibi ülkelerde etkin olma çabalarıyla ve güç unsurlarını ön planda tutarak devam etmiştir. Bu süreçte, bölgedeki güç dengesini korumak yerine, güvenlik ikilemi kapsamında çeşitli adımlar atılmıştır. Suudi Arabistan'ın askeri kapasitesini çeşitlendirme girişimleri ve İran'ın barışçıl amaçlarla kullanılacağını belirttiği nükleer enerji programını ilerletmesi, her iki devletin de etki alanlarını genişletme ve bölgedeki askeri yatırımlarını bir güç unsuru olarak ortaya koyma çabasını göstermektedir. Bu bağlamda, uluslararası ilişkilerden bölgesel ittifaklara kadar çeşitli unsurlar üzerinden ittifaklar kurarak bu hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadırlar.[30] Bu ilişkiler, yalnızca askeri yatırımlarla sınırlı kalmayıp ekonomik rekabet yoluyla da sürdürülmektedir. Bölgedeki mücadelenin önemli dönüm noktalarından biri, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali olmuştur. Bu işgal sonrasında İran, Irak üzerindeki nüfuzunu artırmış ve ülkenin siyasetini şekillendirme sürecinde önemli bir rol oynamıştır. İran, bu süreçte bürokrasi, güvenlik kurumları ve siyasi pozisyonlarda etkin bir konuma gelmiştir. Buna karşın, Suudi Arabistan da ülke içindeki etkisini artırmak amacıyla Sünni aşiretleri desteklemiştir. Suriye özelinde ise İran, Esad rejimini desteklerken Suudi Arabistan ise özellikle Özgür Suriye Ordusu gibi Esad karşıtı muhalif grupları desteklemiştir. İran, bölgede vekil unsurlar aracılığıyla ve doğrudan varlığını sürdürürken, Suudi Arabistan doğrudan askeri güç kullanmaktan ziyade dolaylı yollardan etki göstermeye çalışmıştır. Lübnan'da ise bu güç mücadelesi Hizbullah aracılığıyla İran tarafından desteklenerek devam etmektedir. Suudi Arabistan'a yakın olan Hariri'nin suikastı, bölgedeki bu rekabetin farklı bir boyuta evirilmesindeki en açık göstergesidir. Hizbullah bu saldırıdan İsrail'i sorumlu tutarken, Suudi Arabistan Hizbullah'ı suçlamıştır. Yemen'de de iki ülke arasındaki güç mücadelesi devam etmekte olup, İran'ın buradaki en etkili aracı Husiler'dir. İran, bölgede Suriye'de olduğu gibi doğrudan askeri varlık bulundurmak yerine, vekili Husiler aracılığıyla etkinliğini ortaya koymaktadır. Suudi Arabistan ise Yemen'de "Kararlılık Fırtınası" operasyonunu başlatarak İran'ın artan etkisine karşılık doğrudan askeri unsurlarla destek vermiştir. Yemen'deki devam eden çatışmalar, iki ülke arasındaki güç mücadelesinin devam ettiğini göstermektedir. İki ülke arasındaki rekabetin artması, bölgede sıcak çatışma riskini yükseltmektedir. Bu riskin önlenmesi için en etkili yol, bölgedeki anlaşmazlıkların diplomatik yollarla çözülmesidir. Ancak her iki ülkede çıkar odaklı unsurların varlığı ve küresel aktörlerin kendi menfaatleri doğrultusunda bu unsurları desteklemesi, diplomatik çözümleri zorlaştırarak Orta Doğu'yu daha da riskli bir hale getirmektedir.[31]

4. BKBY'nin İran ve Suudi Arabistan'ın Ekonomik Güvenliği Üzerindeki Etkileri

İran ekonomisi uzun süredir özellikle petrol başta olmak üzere enerji sektörüne yüksek düzeyde bağımlı bir yapı sergilemektedir. Bu bağımlılık ülkeyi dış kaynaklı ekonomik şoklara karşı savunmasız kılmakta ve makroekonomik istikrarı tehdit etmektedir. Nitekim 2012 yılında Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından uygulamaya konan kapsamlı ekonomik yaptırımlar, bu kırılganlığın etkilerini derinleştirmiştir. Yaptırımlar, İran'ın küresel finans sistemine erişimini ciddi ölçüde sınırlandırmış ve özellikle Merkez Bankası'na yönelik kısıtlamalar, ülkenin dolar üzerinden gerçekleştirdiği uluslararası ticareti büyük ölçüde sekteye uğratmıştır. Aynı dönemde getirilen petrol ihracatı yasağı ve enerji sektörüne yönelik teknoloji transferi engelleri, ülkenin üretim kapasitesini doğrudan olumsuz etkilemiştir. Bu durum ihracat gelirlerinde kayda değer bir düşüşe neden olmuştur.

30 Azeem Gul, Rizwana Abbası Karim ve Syed Arslan Haider, "Iran and Saudi Arabia's Strategic Rivalry and the Middle Eastern Security: An Assessment", *Liberal Arts and Social Sciences International Journal (LASSIJ)*, 5:2, 2021, s. 17-22.

31 Kemal İnat, Veysel Kurt, Abdullah Yeğin, Recep Tayyip Gürler, Ömer Behram Özdemir, Ayşe Selcan Özdemirci ve İsmail Akdoğan, "İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları", *Setav*, 148, 2016, s. 8-28.

Öte yandan ara malı ithalatındaki daralma, sanayi üretimini ve genel ekonomik faaliyetleri olumsuz yönde etkileyerek ekonomik daralmaya zemin hazırlamıştır. 2015 yılında İran ile Batılı devletler arasında imzalanan Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA) çerçevesinde yaptırımların kısmen kaldırılması, ekonomide sınırlı da olsa bir iyileşme sürecini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda İran yeniden uluslararası ticaret ve finans piyasalarına erişim sağlama imkânına kavuşmuştur.[32] Bu iyileşme süreci yaptırımların etkisini kısmen hafifleterek İran ekonomisinde sınırlı bir toparlanmaya işaret etse de, ülkenin ekonomik performansı büyük ölçüde enerji sektöründeki gelişmelere bağlı kalmaya devam etmiştir. Nitekim Dünya Bankası'nın 2024 yılına ilişkin yayımladığı raporda İran ekonomisinin 2023 yılının ilk dokuz ayında Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) bazında bir önceki yıla kıyasla ortalama %5 oranında büyüdüğü belirtilmiştir. Bu büyümenin temel kaynağı olarak petrol üretimindeki %17'lik artış gösterilmiştir. Raporda ayrıca İran'ın OPEC+ üretim kotasından muaf tutulmasının petrol üretimindeki artışta etkili bir unsur olduğu vurgulanmaktadır. 2024 yılı verileri kapsamında petrol ihracatının toplam ihracat içindeki payının %57,1 olduğu ifade edilmiştir.[33]

Trump'ın Mayıs 2018'de yaptığı açıklamayla İran ile imzalanan Ortak Kapsamlı Eylem Planı'ndan çekileceğini bildirmesi, İran ekonomisi için ciddi bir problem oluşturmuştur. Bu karar, ekonomik toparlanma sürecine girmeye çalışan İran'ı yeniden zor bir duruma sokmuş ve ağırlaşan yaptırımların etkisiyle karşı karşıya bırakmıştır. İran, küresel sistemdeki finansal piyasalar ile etkileşimde zorluklar yaşamış, Batı teknolojisine erişimde engellerle karşılaşmıştır. Ayrıca ticari faaliyetlerinde daralma yaşamış ve uluslararası petrol pazarındaki payında kayıplar meydana gelmiştir. Bu ekonomik zorluklar, ülke içindeki yaşam standartlarını da olumsuz yönde etkilemiştir.[34]

2012 yılında uygulanan yaptırımların başlamasıyla birlikte İran'ın petrol üretimindeki düşüşleri, doğrudan elde edilen gelirlerde ciddi bir azalmaya yol açmıştır. Bu süreçte, İran yeni pazar arayışlarına yönelmiş ve finansal zorluklarla başa çıkabilmek amacıyla bazı ülkelerle ulusal para birimleri üzerinden ticaret yapmaya başlamıştır. Ancak, bu adımlar döviz kuru istikrarını sağlamada yetersiz kalmıştır. Uygulanan dönüşüm politikaları istenilen başarıyı elde edemese de İran ekonomisinin tamamen çökmesini engellemiştir. 2018'de yeniden devreye sokulan benzer politikalar, petrol, doğalgaz ve petrokimya sektörlerini yaptırımların etkisinden koruyamamış ve bu sektörlerdeki altyapı çalışmaları da büyük ölçüde yavaşlamıştır. Yaptırımlara ek olarak, COVID-19 pandemisinin ortaya çıkışı ve dünya genelinde ülkelerin kapanmaya gitmesi, ticari faaliyetlerde aksamalara ve küresel ekonomik sistemde durgunluklara neden olmuştur. Bu gelişmeler, İran ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir.[35]

İran'a uygulanan ekonomik yaptırımlar, ülkenin ekonomik performansını olumsuz etkilediği gibi, ülke içerisindeki unsurları da olumsuz yönde etkilemiştir. Yaptırımların etkisiyle iç ticarette zayıflama, yüksek enflasyon ve artan yoksulluk gibi sorunlar ortaya çıkmasıyla birlikte bu ekonomik zorluklar, ülke yönetimine yönelik iç siyasi baskıların artmasına yol açmıştır. Ülke yönetimi ise bu baskılara genellikle şiddet yoluyla yanıt verme

32 Morteza Ghomı, "Who is Afraid of Sanctions? The Macroeconomic and Distributional Effects of the Sanctions Against Iran", *Economics and Politics*, 34:3, 2022, s. 395-398.

33 The World Bank, "İran Economic Monitor", 2024, https://documents1.worldbank.org/curated/en/099051007102421530/pdf/IDU1398008291628d14b5a1a9f91728b946987e4.pdf?_gl=11s5tse5_gcl_au*MTA2NTg2ODA5NC4xNzI2MDczMDUx, erişim 10.07.2024.

34 Bijan Khajehpour, "Anatomy of the Iranian Economy", *The Swedish Institute of International Affairs*, 6, 2020, s. 5-41.

35 Nikolay Kozhanov, "Iran's Economy Under Sanctions: Two Levels of Impact", *Russia in Global Affairs*, 4, 2022.

eğiliminde olmuştur. Ekonomik yaptırımların diğer bir etkisi ise kurumsal zayıflık ve yolsuzluk gibi olumsuz faktörlerin artmasına neden olmasıdır. Sonuç olarak, ekonomik yaptırımlar bir "ekonomik silah" olarak kullanılarak siyasi çıkar elde etmeyi amaçlamaktadır.[36] Ekonomik yaptırımların olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla İran, uluslararası arena da alternatif ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. Bu çerçevede, özellikle ABD ve Batı'ya karşı bir denge unsuru olarak Çin başta olmak üzere Asya ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmek adına önemli adımlar atmıştır.

İran'ın stratejik coğrafi konumu, tarihi İpek Yolu vasıtasıyla Çin ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini her zaman önemli kılmıştır. Günümüzde bu tarihi yolu canlandırmayı amaçlayan "Bir Kuşak Bir Yol" girişimi, İran ile Çin arasındaki etkileşimin artmasına olanak sağlamakla birlikte, İran'ın küresel ticaretteki eski konumunu kısmen geri kazanmasına yardımcı olabilecek bir fırsat sunmaktadır. Özellikle bu girişim, uluslararası liberal düzenden en fazla zarar gören ülkelerden biri olan İran için ekonomik anlamda faydalar sağlayabilecek niteliktedir. Bu bağlamda, BKBY kapsamında yürütülen projeler, İran ile Afganistan ve Pakistan gibi komşu ülkelerin ticaret kapasitesini artırmakta ve İran'ın enerji ihracatını dolaylı yollardan desteklemektedir. Ayrıca, ABD yaptırımları altındaki İran'ın ekonomik özgürlüğünü güçlendirebilecek bir potansiyele sahiptir. Bir Kuşak Bir Yol girişimi, İran ekonomisinin yeniden inşası ve kalkınması için stratejik bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bu girişim, İran'ın küresel sanayi yenilikleriyle kaybettiği bağlantıyı yeniden kurmasına, gerekli sanayi güncellemelerini yaparak üretim artışına katkı sağlamasına olanak tanımaktadır.[37]

Bir Kuşak Bir Yol girişimi, İran açısından stratejik bir fırsat olarak değerlendirilebilecek makroekonomik bir potansiyel taşımaktadır. İran'ın dini lideri Ayetullah Ali Hamaney, bu girişimi akıllıca bir strateji olarak nitelendirmiştir. İran ve Çin arasındaki yakın iş birliğini derinleştiren bu proje, iki ülkenin kalkınma odaklı dış politika yaklaşımlarına verdikleri önemi ortaya koymaktadır. Proje kapsamında, sürdürülebilirlik büyük önem taşımakta olup, Tahran-Kum-İsfahan hızlı tren hattı, Tahran-Meşhed demiryolunun elektriklendirilmesi, İran'daki havalimanlarının modernizasyonu ve yeniden inşası gibi çeşitli projeler bu çerçevede yer almaktadır. Bu projeler, ulaşım altyapısını geliştirerek gümrükleme işlemlerini kolaylaştırmayı ve uluslararası taşımacılık süreçlerini hızlandırmayı hedeflemektedir. Enerji alanında ise petrol ve doğal gaz boru hatları ile enerji geçiş rotalarının korunmasında iş birliği öne çıkmaktadır. Altyapı yatırımları için yatırım süreçlerinin kolaylaştırılması ve yatırımların önündeki engellerin kaldırılması gibi konular da projede önceliklidir. İran, Çin'in Orta Doğu'daki ikinci büyük ticaret ortağı konumundadır ve Çin'in artan enerji talebini karşılamada önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeple, enerji altyapısının güçlendirilmesi ve enerji güvenliği iki ülke açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, İran'ın 2017 yılında Asya Altyapı Yatırım Bankası'na katılımı, ülkenin karşılaştığı finansal zorlukları aşmak için alternatif iş birliği fırsatları yarattığını göstermektedir.[38]

Çin, Birleşmiş Milletler tarafından uygulanan yaptırımlar karşısında uluslararası hukuku ihlal etmekten kaçınarak temkinli bir duruş sergilemiştir. Ancak BM yaptırımlarının kaldırılmasının ardından, İran ile ilişkilerini önemli ölçüde artırmıştır. Özellikle Trump yönetimi tarafından uygulanan ağır yaptırımlar sonrasında, İran-Çin ilişkileri giderek daha da güçlenmiştir. Ekonomik ve stratejik faktörlerin birbirine eklemlenmesi, İran'ın katılımı

36 Mohammad Reza Farzanegan ve Esfandyar Batmanghelıdj, "Understanding Economic Sanctions on Iran: A Survey", *The Economists' Voice*, 20:2, 2023, s. 197-205.

37 Mohsen Shariatinia ve Hamidreza Azizi, "Iran and the Belt and Road Initiative: Amid Hope and Fear", *Journal of Contemporary China*, 28:120, 2019, s. 984-994.

38 Mohsen Shariatinia ve Hamidreza Azizi, "Iran–China Cooperation in the Silk Road Economic Belt: From Strategic Understanding to Operational Understanding", *China & World Economy*, 25:5, 2017, s. 46-61.

olmaksızın Bir Kuşak Bir Yol girişiminin tam anlamıyla etkili olamayacağını ortaya koymaktadır. Bu durumu engellemek için her iki ülke de iş birliğini derinleştirmeye yönelik adımlar atmaktadır. Altyapı yatırımlarıyla ticaretin hızlandırılması sağlanırken, ticaretin kapsamının genişletilmesi ve ürün çeşitliliğinin artırılması da önemli bir gündem maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda, İran'ın Çin ile ticaret hacmini yıldan yıla giderek artmasının hedeflendiği belirtilmektedir.[39]

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH), bir ülkenin ekonomik büyümesinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ekonomik büyümeyi anlamlandırmak için değerlendirilmesi gereken temel kriterlerden biridir. Özellikle büyümenin hangi unsurlardan kaynaklandığını analiz edebilmek için GSYİH'yi oluşturan tüketim, yatırımlar, devlet harcamaları ve ithalat-ihracat verilerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu unsurlar, ülkenin ekonomik yapısının ve performansının daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. İran'ın GSYİH üzerinde Trump'ın 2018 yılında uyguladığı yaptırımların ve küresel sistemi etkisi altına alan COVID-19 pandemisinin olumsuz etkileri görülmektedir. Ancak sonraki dönemde İran ekonomisi toparlanma sürecine girmiştir. Bu toparlanmada Çin ile artan ilişkiler ve BKBY girişimi kapsamında yapılan yatırımların etkisi önemli bir rol oynamıştır. Çin ve bölge ülkeleriyle ticaret hacminin artması, İran'ın GSYİH'sinde büyümeye katkı sağlamıştır.[40] Dünya Bankası'nın yayımladığı rapordaki verilere göre, İran'ın GSYİH 2012 yılında başlayan azalış, 2016 yılına kadar devam etmiştir. 2016 ve 2017 yıllarında yaşanan artışın ardından ise, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında GSYİH yeniden önemli ölçüde düşüş göstermiştir.[41] Bu bağlamda, İran'ın makroekonomik performansının büyüme potansiyeline sahip olduğu ve bu potansiyelin ülkenin ekonomik güvenliğine önemli bir katkı sağladığı söylenebilmektedir.

American Enterprise Institute verilerinden alınan aşağıdaki tablo, Çin'in İran'a BKBY girişimi kapsamında 2007–2019 yılları arasında gerçekleştirdiği yatırımları göstermektedir.

Tablo 1. Çin'in İran'daki BKBY Kapsamlı Yatırımları: Yıllık ve Sektörel Dağılım (2007–2019)[42]

Yıllar	Sektörler	Toplam Yatırım (Milyon USD)
2007	Enerji, Metal Sanayi	2330
2008	Metal Sanayi	200
2009	Enerji	1760
2010	Enerji, Kamu Hizmetleri	1790
2011	Metal Sanayi, Ulaştırma/Taşımacılık	970
2012	Metal Sanayi, Ulaştırma/Taşımacılık	1940
2013	Metal Sanayi	1640
2014	Enerji, Metal Sanayi, Gayrimenkul, Ulaştırma/ Taşımacılık	1010
2015	Ulaştırma/Taşımacılık	500

39 Przemyslaw Osıewıcz, "The Belt and Road Initiative (BRI): Implications for Iran-China Relations", *Przeglad Strategiczny*, 8:11, 2018, s. 227-229.

40 Sudi Apak ve Ayhan Uçak, "Ekonomik Büyümenin Anlamlılığı ve Gelişmişlik: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 34, 2007, s. 57-59.

41 The World Bank, "İran Economic Monitor", 2024, https://documents1.worldbank.org/curated/en/099051007102421530/ pdf/IDU1398008291628d14b5a1a9f91728b946987e4.pdf?_gl=11s5tse5_gcl_au*MTA2NTg2ODA5NC4xNzI2MDczMDUx, erişim 10.07.2024.

42 "China Global Investment Tracker", www.aei.org/china-global-investment-tracker, erişim 17.05.2025.

2016	Enerji, Metal Sanayi, Ulaştırma/Taşımacılık, Kamu Hizmetleri	3360
2017	Kimya Sanayi, Enerji, Metal Sanayi	3390
2018	Ulaştırma/Taşımacılık	2080
2019	Ulaştırma/Taşımacılık	1540

Tabloda yer alan sektörel dağılım ve yıllık yatırım hacmi önemli dalgalanmalar sergilemektedir. Bu dönemde özellikle enerji, ulaştırma gibi stratejik sektörler öne çıkmaktadır. Tablodaki verilere istinaden yapılan yatırım miktarı 22.510 milyon dolar şeklindedir. 2006, 2016 ve 2017 yıllarında yatırım tutarlarında gözle görülür artışlar kaydedildiği görülmektedir. Bu yıllar, Çin'in İran'daki ekonomik angajmanını yoğunlaştırdığı ve özellikle enerji sektöründe yer alan projelerini finanse ettiği dönemler olarak öne çıkmaktadır. Ancak yatırımların yıllara göre düzensiz seyretmesi, İran'ın karşı karşıya olduğu ekonomik yaptırımlar, siyasi belirsizlikler ve kurumsal risklerin Çinli yatırımcılar üzerinde caydırıcı etkiler yarattığını göstermektedir. Veriler, Çin'in İran'da yüksek profilli ancak uzun vadede sınırlı sayıda projeye yöneldiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, Çin'in İran'la ekonomik ilişkilerini stratejik fakat temkinli bir çerçevede sürdürdüğünü göstermektedir.

İran'daki ekonomik toparlanma süreci, bölgesel düzeyde öne çıkan gelişmeler arasında yer almakta olup benzer biçimde, bölgenin bir diğer önemli aktörü olan Suudi Arabistan'ın ekonomik görünümü de dikkatle incelenmesi gereken bir diğer başlıktır. Dünya Bankası tarafından yayımlanan rapora göre, Suudi Arabistan'ın 2023 yılında yaşadığı ekonomik büyümedeki düşüş, OPEC+ ülkelerinin gönüllü olarak uyguladığı petrol üretim kesintilerinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, 2024 yılı için büyüme beklentisi %2,5 olarak öngörülmekte olup, bu büyümenin temel kaynağı petrol dışı sektörlerden elde edilen faaliyetler olması beklenmektedir.[43] Suudi Arabistan ekonomisinin temel unsuru olan enerji sektörü, günümüzde de önemini korumaktadır. Ülke, dünya petrol rezervleri bakımından önde gelen aktörlerden biri olurken, doğal gaz rezervleri açısından da önemli bir konuma sahiptir. Suudi Arabistan, bu enerji bağımlılığını azaltmak amacıyla Kral Selman liderliğinde Vizyon 2030 projesini hayata geçirmek için çeşitli faaliyetlerine devam etmektedir.[44] Suudi Arabistan, Vizyon 2030 projesi kapsamında gelir çeşitliliğini artırmayı hedeflemekte ve bu doğrultuda geniş çaplı ekonomik ve sosyal reformlar gerçekleştirmektedir. Bu reformlar çerçevesinde, uluslararası stratejik ekonomik ortaklıklar ön plana çıkmaktadır. Ülke içinde ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacıyla Kamu Yatırım Fonu aracılığıyla yatırımların artırılması hedeflenmiştir. Uluslararası yatırım bağlamında Suudi Arabistan'ın stratejik öncelik verdiği ülkeler arasında ABD, Rusya, Çin ve Hindistan yer almakta olup, bu ülkelerle ticari ilişkilerini derinleştirme gayreti içindedir. Ayrıca, Suudi Arabistan'ın küresel ittifaklarını çeşitlendirme amacı doğrultusunda doğudaki ülkelerle ilişkilerini güçlendirme stratejisi de dikkat çekmektedir.[45]

Enerji ihtiyacı olan devletler başta Çin, Japonya ve Hindistan olmak üzere, enerji kaynakları bakımından zengin olan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve diğer Körfez ülkelerine bağımlı hale gelmiştir. Çin, alternatif enerji kaynakları geliştirme

43 IMF, "Saudi Arabia: Concluding Statement of the 2024 Article IV Mission", 2024, https://www.imf.org/en/News/Articles/2024/06/13/mission-concluding-statement-saudi-arabia-concluding-statement-of-the-2024-article-iv-mission, erişim 20.08.2024.

44 DEIK, "Suudi Arabistan", 2023, https://www.deik.org.tr/uploads/suudi-arabistan-bilgi-notu-temmuz-23.pdf, erişim 15.08.2024.

45 Curran Flynn ve Shafi Aldamer, "The International Political Economy of Saudi Arabia: Sovereign Fund and Foreign Policy", *Digest of Middle East Studies*, 33:2, 2024, s. 149-165.

çabalarına rağmen Suudi Arabistan'dan petrol ithalatını sürdürmektedir. Bölgeden aktif petrol ithalatı yapan diğer ülkelerin varlığı, Çin'in Orta Doğu'daki etkisini arttırmasında önemli faktördür. Ayrıca, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik olarak da bölgede çeşitli yatırımlar gerçekleştiren Çin, Bir Kuşak Bir Yol projesi çerçevesinde yeşil finansman için bir sistem kurmuştur. Bu bağlamda Çin, mühendislik hizmetleri, inşaat projeleri ve endüstriyel parça ihracatı gibi çeşitli sektörlerdeki yatırımları ile Suudi Arabistan için önemli bir aktör haline gelmiştir. Ayrıca, iki ülke arasında petrokimya endüstrisinin geliştirilmesi amacıyla bir araştırma merkezi kurulmuştur. Suudi Arabistan'ın fosil yakıtlara olan bağımlılığını azaltmak amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesine yönelik Çin ile ortak projeler yürütmektedir.[46]

American Enterprise Institute verilerine dayanan aşağıdaki tablo, Çin'in 2007–2019 yılları arasında Suudi Arabistan'a yaptığı yatırımların sektörel dağılımını ve yıllık toplamlarını ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Çin'in Suudi Arabistan'daki BKBY Kapsamlı Yatırımları: Yıllık ve Sektörel Dağılım (2007–2019)[47]

Yıllar	Sektörler	Toplam Yatırım (Milyon USD)
2007	Kimya Sanayi, Ulaştırma/Taşımacılık, Metal Sanayi	2770
2008	Diğer, Kimya Sanayi	1170
2009	Diğer, Enerji, Gayrimenkul, Ulaştırma/Taşımacılık	4530
2010	Enerji, Gayrimenkul	480
2011	Enerji, Gayrimenkul, Kimya Sanayi, Tarım	4320
2012	Enerji, Gayrimenkul, Kamu Hizmetleri, Ulaştırma/Taşımacılık	1830
2013	Enerji, Kamu Hizmetleri, Ulaştırma/Taşımacılık	4380
2014	Enerji, Gayrimenkul, Kamu Hizmetleri, Kimya Sanayi, Ulaştırma/Taşımacılık	3230
2015	Enerji, Gayrimenkul, Kamu Hizmetleri, Kimya Sanayi, Tarım	3310
2016	Enerji, Gayrimenkul, Kimya Sanayi, Ulaştırma/Taşımacılık	1480
2017	Enerji, Kamu Hizmetleri	1720
2018	Enerji, Kimya Sanayi, Teknoloji, Ulaştırma/Taşımacılık	2230
2019	Enerji, Gayrimenkul, Kamu Hizmetleri, Ulaştırma/Taşımacılık	4790

Verilere göre Çin'in Suudi Arabistan'daki yatırımları özellikle enerji, kamu hizmetleri, ulaştırma ve gayrimenkul sektörlerinde yoğunlaşmıştır. 12 yıllık veriye istinaden yapılan yatırımlar 36.240 milyon dolardır. Özellikle 2009, 2011, 2013 ve 2019 yıllarında yatırım miktarlarında dikkat çekici artışlar yaşandığı görülmektedir. Bu dönemlerde yapılan

46 Mehmet Seyfettin Erol ve Emrah Kaya, "Enerji Güvenliği Bağlamında Çin'in Arap Dünyası'na Yönelik Enerji Politikası", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 7:1, 2023, s. 86-122.

47 "China Global Investment Tracker", www.aei.org/china-global-investment-tracker, erişim 17.05.2025.

yatırımlar, Suudi Arabistan'ın altyapısal dönüşümünü destekleyen stratejik projelere işaret etmektedir. Yatırımların düzenli bir artış eğilimi göstermemesi, Çin'in yatırım politikalarında siyasi ve ekonomik koşullara bağlı olarak hareket ettiğini göstermektedir. Çin'in Suudi Arabistan ile ekonomik ilişkileri, büyük ölçüde enerji arz güvenliği doğrultusunda şekillenmektedir. Sektörel çeşitlilik, Çin'in yalnızca enerjiyle sınırlı kalmayan çok boyutlu bir yatırım stratejisi izlediğini göstermektedir. Bu durum Suudi Arabistan'ın Vizyon 2030 hedefleriyle de uyumlu olup iki ülkenin karşılıklı ekonomik bağımlılıklarını derinleştirme potansiyelini ortaya koymaktadır.

Suudi Arabistan ve Çin arasındaki ticari ilişkilerde enerji sektörü başlıca motivasyon kaynağıdır. Çin, enerji tedarikinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla Suudi Arabistan ile güçlü ilişkilerini koruma yönünde adımlar atmaktadır. Özellikle Suudi Aramco'nun, Çin'in Sinopec ve Çin Petrokimya Şirketi gibi büyük firmalarıyla kurduğu iş birliği, bu ilişkilerin derinleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çin, Suudi Arabistan'da doğalgaz arama ve çıkarma faaliyetlerine de aktif katılım sağlamakta ve iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğini geliştirmek amacıyla çeşitli komiteler kurulmuştur. 2005-2017 yılları arasında, Çin'in Orta Doğu'daki yatırımlarında Suudi Arabistan en fazla yatırım çeken ülke konumundadır. Vizyon 2030 projesi kapsamında, Suudi Arabistan Çin ile stratejik ortaklıklar kurmuş ve Çin'in bu iş birliğine yönelik olumlu tutumu, Kral Selman için ekonomik çeşitlendirme sürecinde önemli bir destek olmuştur. Vizyon 2030 ve Bir Kuşak Bir Yol projeleri, iki ülkenin ortak çıkarları doğrultusunda entegre edilerek büyük bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.[48] Ayrıca Bir Kuşak Bir Yol kapsamında Suudi Arabistan'ın çeşitli projeleri de bulunmaktadır. Bunlar Neom Şehri, Kral Abdülaziz Havalimanıdır.[49]

2018 yılında Cemal Kaşıkçının İstanbul'daki Suudi Arabistan Başkonsolosluğu'nda öldürülmesinin ardından Suudi Arabistan uluslararası arenada yoğun eleştirilere maruz kalmış olsa da, Çin bu dönemde Suudi Arabistan ile olan ilişkilerinin özel bir niteliğe sahip olduğunu vurgulamış ve bu ilişkilerin daha da geliştirilmesi yönünde çaba göstermiştir. Bu durum, iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik bağların derinliğini gözler önüne sermektedir. Suudi Arabistan'ın Vizyon 2030 projesi ve Çin'in Bir Kuşak Bir Yol girişiminin entegrasyonu için gösterilen ortak çabalar, her iki devletin uzun vadeli ekonomik ve siyasi hedeflerine ulaşma kararlılığını yansıtmaktadır. Suudi Arabistan açısından bu iş birliği, ekonomik çeşitlendirme stratejileri için büyük önem arz etmektedir. Bu süreçte, ABD ile olan ilişkiler de dikkate değerdir; Suudi Arabistan, Körfez bölgesinde güvenlik garantörü olarak ABD ile uzun süreli stratejik iş birliği yapmış ve bölge üzerindeki siyasi ayak izini de arttırmıştır. Çin ise bölgede ABD ile doğrudan rekabete girmek yerine, ekonomik çıkarlarına uygun şekilde dengeli bir strateji benimsemiş ve statükoyu bozmadan, ekonomik araçlarla bölgedeki etkisini artırmıştır.[50]

Suudi Arabistan, Bir Kuşak Bir Yol girişimi açısından önemli bir jeostratejik konuma sahiptir. Hem kara hem de deniz bağlantıları bu stratejik önemini daha da artırmaktadır. Ayrıca, Çin'in İslam dünyasıyla etkileşim kurma isteği doğrultusunda, Suudi Arabistan Orta Doğu'daki merkezi bir rol oynamaktadır. İslam dininin kutsal mekânlarına ev sahipliği yapması, Suudi Arabistan'ın Çin için önemli bir ortak haline gelmesine katkı sağlamaktadır.

48 Mehmet Rakipoğlu, *Dış Politikada Hedging (Korunma) Stratejisi: Soğuk Savaş Sonrası Suudi Arabistan'ın ABD, Çin ve Rusya ile İlişkileri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, Konya, 2023, s. 133-136.

49 Amrita Jash, Saudi-Iran Deal: A Test Case of China's Role as an International Mediator, *Georgetown of International Affairs*, 2023, https://gjia.georgetown.edu/2023/06/23/saudi-iran-deal-a-test-case-of-chinas-role-as-an-international-mediator/, erişim 10.08.2024.

50 Jonathan Fulton, "Situating Saudi Arabia in China's Belt and Road Initiative", *Asian Politics & Policy*, 12, 2020, s. 362-383.

Bu bağlamda, Çin, Suudi Arabistan ile ilişkilerini geliştirerek, kendi içindeki Müslüman nüfusla olan ilişkilerini de meşrulaştırma konusunda stratejik avantaj elde etmektedir.[51]

Suudi Arabistan'ın ekonomik çeşitliliği artırma hedefi doğrultusunda, petrol dışı ürünler ve teknolojik malların ihracatına odaklanarak ihracat portföyünü genişletmesi, çeşitli finansal araçlarla sanayi sektörüne ve girişimcilere destek sağlaması, istihdamın artmasına katkıda bulunacaktır. Özellikle 2018 yılında KDV'nin uygulanmaya başlamasıyla birlikte ekonomik faaliyetlerdeki daralmanın önüne geçmek ve gelirleri artırmak amacıyla sermayeye verilen önem artmış, ithalata olan bağımlılığı azaltmak için yerel üretimin teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Vizyon 2030 kapsamında, ekonomik büyümenin güçlendirilmesi amacıyla turizm ve sanayi sektörlerinin desteklenmesi ve petrol bağımlılığının azaltılması hedeflenmektedir.[52] Daha önce de belirtildiği üzere, Suudi Arabistan'ın petrole olan bağımlılığını azaltma ve ekonomik büyümeyi çeşitlendirilmiş sektörler üzerinden gerçekleştirme hedefi, ekonomi güvenliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, Suudi Arabistan'ın Çin ile olan yakın ilişkisi stratejik bir rol oynamaktadır.

5. Çin'in BKBY Projeleri Aracılığıyla Bölgesel Güç Mücadelesinde Barış ve İstikrara Etkisi

Orta Doğu'nun sahip olduğu dinamikler, bölgesel çatışmaların hegemonik güçler tarafından çıkarlar doğrultusunda şekillendirilmesine zemin hazırlamaktadır. Ancak Çin, ekonomik büyüme temelli bir devlet olarak, bu tür çatışmalarda taraf olmayı gerektiren riskli bir dış politikadan kaçınmaktadır. Bu doğrultuda, Çin'in bölge ülkelerinin iç işlerine doğrudan müdahale etmemesi ve askeri müdahale stratejilerinden uzak durması, ABD ve Batı'nın uyguladığı politikalarla önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Çin'in bu stratejisinin ana unsuru ise enerjidir. Orta Doğu'daki ülkelerin ittifaklarına baktığımızda, ABD, İngiltere, Rusya, Fransa ve Çin gibi küresel güçlerle iş birliği kurdukları ve bu ittifakların Orta Doğu ülkelerinin siyasi yapısını, ekonomik yapısını ve dış politikalarını etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda Çin, özellikle ekonomik ilişkiler üzerinden bölge ülkeleri üzerinde nüfuz sahibi olmuştur. ABD ve Batı, bölgedeki süreçleri genellikle sert güç unsurlarıyla yönetirken, Çin daha kontrollü ve yumuşak güç stratejileriyle hareket etmektedir. ABD'nin Orta Doğu'daki varlığını kısmen azaltması, bölge ülkelerini Pekin ile daha yakın ilişkilere yöneltmiştir. Bu kapsamda "Pekin Mutabakatı" olarak adlandırılan yaklaşım, bölge ülkeleri için alternatif bir sistem olarak öne çıkmaktadır.[53]

İran'ın ve Suudi Arabistan'ın tarihsel ittifaklarını incelediğimizde, her iki ülkenin de farklı müttefiklerle ilişkilerini sürdürdüğü görülmektedir. İran Devrimi sonrası, İran-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği SSCB ilişkileri güçlenirken, Suudi Arabistan ile ABD arasındaki ilişkiler de artmıştır. Ancak 11 Eylül saldırılarının ardından ABD-Suudi Arabistan ilişkilerinde bozulmalar yaşanmış, İran'da 2005 yılında Ahmedinejad'ın seçilmesiyle bölgedeki dengeler yeniden değişmiştir. Günümüzde ise Çin'in Orta Doğu'daki artan etkisi dikkat çekmektedir. İran ve Suudi Arabistan'ın Çin ile olan ilişkilerinin güçlenmesinde ekonomik faktörler önemli bir rol oynamaktadır. ABD'nin kaya gazı üretimine başlamasıyla Suudi Arabistan'ın petrolüne olan bağımlılığın azalması, Suudi Arabistan'ı petrol ihracatında Çin ile daha yakın iş birliğine yöneltmiştir. Ayrıca Suudi Arabistan, bölgesel güvenlik açısından

51 Rakipoğlu, *Dış Politikada Hedging (Korunma) Stratejisi: Soğuk Savaş Sonrası Suudi Arabistan'ın ABD, Çin ve Rusya ile İlişkileri*, s. 114-116.

52 Suleman Sarwar, Dalia Streimikiene, Rida Waheed, Ashwag Dignah ve Asta Mikalauskiene, "Does the Vision 2030 and Value Added Tax Lead to Sustainable Economic Growth: The Case of Saudi Arabia?", *Sustainability*, 13, 2021, s. 16-20.

53 Müge Yüce ve Süleyman Erkan, "Hegemonyada Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Kapsamında Çin'in Suudi Arabistan ve İran ile İlişkilerinin Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 19:45, 2023, s. 333-349.

da Çin'in desteğini almaya çalışmaktadır. Benzer şekilde, Çin ile İran arasındaki ilişkiler de ekonomik ve enerji temelli iş birliği üzerine inşa edilmiştir. ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımlar sırasında Çin, Suudi Arabistan ile enerji ticaretini sürdürerek her iki ülkeyle dengeli ilişkiler kurmayı başarmıştır. Bu durum, ABD'nin yaptırımlarının dolaylı olarak Suudi Arabistan'ı enerji alanında destekleyen bir stratejiye dönüştüğünü göstermektedir.[54]

İran ve Suudi Arabistan açısından enerji ihracatının gerçekleştirildiği en önemli coğrafi bölge, stratejik öneme sahip olan Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'dır. Bu bölge, İran ve Suudi Arabistan'dan enerji ithal eden Çin için de kritik bir öneme sahiptir. Çin'in geleneksel askeri güvenliği haricinde geleneksel olmayan ekonomik güvenliği açısından enerji tedariki hayati bir rol oynamaktadır. Çin, artan üretim kapasitesini desteklemek için gerekli olan enerji kaynaklarının bir kısmını İran ve Suudi Arabistan'dan temin etmekte, bu süreçte enerji tedarikinin güvenliği ise her iki ülkenin ekonomik büyümesine ve ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. 2019 yılında ABD, hem Hürmüz Boğazı'ndaki petrol tankerlerine yönelik saldırılar hem de Suudi Arabistan'daki petrol tesislerine yapılan saldırılar nedeniyle İran'ı sorumlu tutmuştur. Çin ise her iki olaya ilişkin olarak itidal çağrısında bulunmuştur. Bu gelişmeler, bölgesel çatışmaların Çin'in ekonomik güvenliğini tehdit eder hale geldiğini göstermektedir. Çin, Bir Kuşak Bir Yol projesi çerçevesinde bölgedeki yatırımlarını güçlendirmeyi hedefleyerek, Basra Körfezi'ndeki stratejik çıkarlarını "kazan-kazan" yaklaşımıyla sürdürülebilir hale getirmeye çalışmaktadır.[55]

İran ve Suudi Arabistan'ın ekonomik büyümesi ve buna bağlı olarak ekonomik güvenlikleri açısından önemli bir role sahip olan Bir Kuşak Bir Yol Projesi, aynı zamanda Çin'in ulusal ve ekonomik çıkarları bakımından da hayati bir öneme sahiptir. Orta Doğu'da devam eden çatışma ortamı, Çin'in bu bölgedeki çıkarlarını tehdit ederken, projenin sorunsuz bir şekilde ilerlemesini de zorlaştırmaktadır. Çin, bölgedeki çatışmalara doğrudan müdahale edecek askeri kapasiteye sahip olmamakla birlikte, ABD'nin Orta Doğu'daki hegemonyasını göz önünde bulundurarak stratejik ve temkinli bir politika izlemektedir. Son dönemde ise bölge ülkelerinin taleplerine yanıt vererek, Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin güvenliğini sağlamak adına Orta Doğu'daki güvenlik sorunlarına katkı sunma çabalarını artırmıştır. Bu bağlamda, Çin, BM kararları doğrultusunda bölgeye barış gücü askerleri ve deniz kuvvetleri göndermiştir. Ayrıca, projenin uygulanması, bölge ülkelerinin ekonomik kalkınmasına ve güvenliklerinin sağlanmasına imkân vermektedir. Diğer yandan Çin'in diplomatik ilişkilerini geliştirmesi, İran ve Suudi Arabistan arasındaki bölgesel güç mücadelesinde daha etkin bir aktör haline gelmesine imkân tanımaktadır. Ayrıca Çin'in taraflarla eşit mesafede ilişki kurarak aralarındaki gerilimi azaltmaya yönelik diyalog ortamları oluşturması ve çatışmaların tırmanmasını önlemeye dönük güven artırıcı mekanizmalar geliştirmesi, bölgedeki mevcut anlaşmazlıkların yarattığı risklerin azaltılmasına yönelik somut adımlar olarak değerlendirilmektedir.[56]

Çin'in bu dengeli diplomatik yaklaşımının arkasında, ekonomik ilişkilerin yarattığı jeoekonomik etkileşim önemli bir rol oynamaktadır. Çin'in Orta Doğu'ya yönelik ekonomik yatırımları İran ve Suudi Arabistan arasındaki jeopolitik rekabetin yumuşatılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Çin'in hem İran hem de Suudi Arabistan ile çeşitli anlaşmalar imzalaması, iki taraf nezdinde karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisi geliştirmesini sağlamıştır. Bu durum,

54 Müge Yüce ve Süleyman Erkan, "Hegemonyada Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Kapsamında Çin'in Suudi Arabistan ve İran ile İlişkilerinin Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 19:45, 2023, s. 349-351.

55 Jeremy Garlick ve Radka Havlová, "China's 'Belt and Road' Economic Diplomacy in the Persian Gulf: Strategic Hedging amidst Saudi–Iranian Regional Rivalry", *Journal of Current Chinese Affairs*, 49:1, 2020, s. 82-105.

56 Yang Chen, "Orta Doğu'da Güvenlik İkileminin Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne Etkisi", *BRIQ Dergisi*, 1:2, 2020, s. 1-12.

taraflar arasındaki doğrudan çatışmanın maliyetini artırarak diplomatik diyalog ortamının oluşmasını kolaylaştırmıştır. Çin'in Orta Doğu'daki çıkarları doğrultusunda izlediği temkinli ve dengeleyici politika, İran ile Suudi Arabistan arasındaki diplomatik yakınlaşmaya katkı sağlamıştır. Bu durum Çin'in arabulucu konumunu pekiştirmiştir. Özellikle Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ile tarafların ekonomik iş birliği üzerinden ortak hedeflere yönelmesini teşvik etmesine katkı sağlamış ve bölgesel istikrarın zeminini güçlendirmiştir.[57]

Çin'in arabuluculuk rolü üstlenmediği süreçte, İran ve Suudi Arabistan arasındaki bölgesel uyuşmazlığın çözümüne yönelik ilk girişim 2021 yılında Irak'ın ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler öncesinde her iki ülke de ilişkilerin normalleştirilmesi yönündeki niyetlerini kamuoyuna duyurmuştur. Görüşmelerde, bölgesel meseleler ve ikili ilişkiler ele alınmış, ancak iki ülke arasındaki ilişkilerin henüz olgunlaşmamış olması nedeniyle bu girişimler beklenen etkiyi yaratamamıştır.[58]

Mart 2023'te, İran ile Suudi Arabistan arasındaki bölgesel güç mücadelesinin olumsuz etkilerini azaltmak ve iki ülke arasında uzun süredir kesilen diplomatik ilişkileri yeniden tesis etmek amacıyla, Çin arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Bu sürecin başarıya ulaşmasındaki temel etkenlerden biri, her iki ülkenin de ABD ile olan ilişkilerinin zayıflaması olmuştur. Çin'in üstlendiği arabuluculuk görevi sonrasında, İran ve Suudi Arabistan arasındaki bölgesel rekabetin Yemen, Lübnan, Irak ve Suriye gibi ülkeler üzerindeki güç mücadelelerini yatıştırması hedeflenmektedir. Çin'in barışçıl çözüm yaklaşımları, gerek bölgenin gerekse İran ve Suudi Arabistan'ın kalkınmasını, modernleşmesini ve sanayileşme süreçlerini hızlandırmaya yönelik önemli adımların atılmasına da olanak sağlamaktadır.[59] Ayrıca bölgesel güç mücadelesinde özellikle Yemen üzerinden baktığımızda Suudi Arabistan'ın dâhil olduğu savaşın maliyetinin giderek artması ekonomik anlamda ülkeye yük olmaya başlamıştır.[60]

İran ve Suudi Arabistan'ın Ulusal Güvenlik Danışmanları ile Çin Komünist Partisi Dış İlişkiler Komitesi Üyesi arasında 2023 yılında gerçekleştirilen üçlü ortak bildiride, Suudi Arabistan ile İran arasında 2001 yılında imzalanan güvenlik anlaşmasına geri dönülmesi, iki ülke arasındaki ekonomik, teknolojik, kültürel ve ticari iş birliklerinin güçlendirilmesi konusunda mutabık kalınmıştır. Ayrıca her üç ülkenin de küresel ve bölgesel barış ile güvenliğin sağlanması için gerekli çabaları göstereceği vurgulanmıştır. Bildiride, İran ve Suudi Arabistan'ın bölgesel güç mücadelesi kapsamında destekledikleri farklı gruplara fon sağlamamaları yönünde taahhütler yer almıştır. Özellikle, İran'ın Husileri Suudi Arabistan'a saldırmaları için teşvik etmeyeceği, Suudi Arabistan'ın ise İran tarafından terörist olarak tanımlanan Halkın Mücahitleri Örgütü gibi gruplara fon destek vermeyeceği ifadeleri yer almıştır. Lübnan gibi çatışmaların yoğun hissedildiği yerdeki iç dinamikler tarafından da bu ortak bildirinin olumlu etkiler yaratacağı öngörülmektedir. Ancak bu anlaşmanın kısa sürede uygulanması zor gözükse de Çin'in Bir Kuşak Bir Yol projesi kapsamındaki çıkarları, İran'ın Çin ile imzaladığı 25 yıllık stratejik ortaklığı ve Suudi Arabistan'ın ABD sonrası güvenlik garantilerini sağlama arayışı ve alternatif enerji piyasası araması gibi unsurlar, bu bölgesel

57 Muhammad An Nagib A. Smith ve Mohammad Izdiyan Muttaqin, "Intensification of China's Influence in the Middle East Region: Geoeconomics Approach on the Saudi-Iran Peace Agreement," *International Journal of Social Science and Human Research*, 6:2, 2023, s.277–283.

58 Rahim Frazan, İran-Suudi Arabistan Normalleşme Görüşmeleri, İran Araştırma Merkezi, 2022, https://iramcenter.org/iran-suudi-arabistan-normallesme-gorusmeleri-783, erişim 07.07.2024.

59 Dilruba Kurut, "Yeni Dünya Düzeni: Çin'in Barışçıl Büyüme Hedefleri Bağlamında Orta Doğu Politikası", *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 7:2, 2024, s. 126-140.

60 Turan Salcı, "Çin'in 'üçgen masa' anlaşma getirdi: İran ve Suudi Arabistan'ın normalleşmesi neleri değiştirir?", *Sputnik*, 2023, https://anlatilaninotesi.com.tr/20230313/cinin-ucgen-masasi-anlasma-getirdi-iran-ve-suudi-arabistanin-normallesmesi-neleri-degistirir-1068185929.html, erişim 18.08.2024.

mücadelenin diplomasi, diyalog ve ticari iş birlikleri zemininde çözüm bulmasına yönelik umutları artırmaktadır.[61]

İran ve Suudi Arabistan arasındaki uzlaşmanın ardından, iki ülke arasındaki ticaret hacminin, 2016 yılında ilişkilerin kesilmesinden önceki 274 milyon dolarlık seviyeyi aşarak 1 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Orta vadede bu rakamın 2 milyar dolara çıkacağı öngörülmektedir. Özellikle her iki ülkenin de Bir Kuşak Bir Yol projesinde kilit aktörler olması, bu uzlaşmanın ardından iş birliği potansiyellerinin artacağına dair beklentileri güçlendirmektedir.[62] Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Projesi ile Suudi Arabistan'ın Vizyon 2030 stratejisinin ticari entegrasyonu, iki ülke arasında ticari anlamda kJarşılıklı bağımlılığı artırmaktadır. Bu entegrasyon, doğrudan yabancı yatırımların artmasıyla pekişmekte ve her iki ülke arasında ekonomik bağların derinleşmesine katkı sağlamaktadır. Benzer şekilde, Çin ile İran arasında da kapsamlı ticari iş birlikleri mevcut olup, bu iş birlikleri taraflar arasında karşılıklı bağımlılığı güçlendirmektedir.[63]

Sonuç

Ekonomik güvenlik, devletin bekasını koruma amacıyla ekonomik yapıların güçlendirilmesi olarak tanımlanmakta ve devletin varlığını tehdit eden unsurlar arasında ekonomik istikrarsızlık, kaynak kıtlığı ve dışa bağımlılık önemli yer tutmaktadır. İran ve Suudi Arabistan gibi enerji kaynaklarına dayalı ekonomilere sahip ülkeler için, bu kaynakların sürdürülebilirliği ve güvenliği, ekonomik güvenliğin temelini oluşturmaktadır. Ekonomik güvenliği tehdit eden bu unsurların bertaraf edilmesi ise güçlü ticari ve ekonomik iş birlikleriyle mümkün hale gelmektedir. Bu noktada, Bir Kuşak Bir Yol girişimi, hem İran hem de Suudi Arabistan'ın Çin ile kurduğu karşılıklı bağımlılık ilişkisi sayesinde ekonomik güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Çin'in BKBY kapsamında yaptığı yatırımlar, bu iki ülkenin ekonomik güvenliğini sağlamaya yönelik riskleri öngörme ve kontrol etme mekanizmaları sunmaktadır. İran ve Suudi Arabistan'ın, Bir Kuşak Bir Yol ile elde ettikleri ekonomik kazanımlar neticesinde ekonomik istikrarın sağlanması için önemli araç olarak değerlendirilebilir. Bir Kuşak Bir Yol girişimi, bir taraftan Çin'in küresel ekonomik etkinliğini artırırken, diğer taraftan projeye dâhil olan ülkelerin ticaret kapasitelerini genişleterek ekonomik büyümelerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, hem İran hem de Suudi Arabistan için Çin ile geliştirdikleri ilişki, yalnızca ekonomik kalkınmayı desteklemekle kalmayıp, bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanmasına ve anlaşmazlıkların çözülmesine olanak tanımaktadır.

BKBY girişiminin İran-Suudi Arabistan çatışma dinamiklerine etkisi çeşitli somut mekanizmalar üzerinden gerçekleşmektedir. Bu kapsamda Çin'in her iki ülkeye yönelttiği ekonomik yatırımlar taraflar için karşılıklı ekonomik çıkar ortamı yaratarak rekabetin maliyetini artırmaktadır. Örneğin, İran'da demiryolu ve enerji altyapısına yapılan yatırımlar ile Suudi Arabistan'da liman ve lojistik projelerinin desteklenmesi, Çin'in ekonomik perspektiften tarafsız ortak rolünü güçlendirmektedir. Ayrıca, Çin'in 2023 yılında arabuluculuk yaparak iki ülkenin diplomatik ilişkilerini yeniden tesis etmesi, BKBY girişiminin yalnızca

61 Riad Domazeti, Çin Arabuluculuğunda Suudi Arabistan-İran Anlaşması: İçeriği Bölgesel ve Küresel Jeopolitiğe Etkileri ve Çıkmazları, İnsamer, 2023, https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/cin-arabuluculugunda-suudi.pdf, erişim 07.07.2024.

62 Yasir Rashid, İran'ın Suudi Arabistan Yakınlaşmasından Ekonomik Beklentileri, İran Araştırma Merkezi, 2023, https://www.iramcenter.org/iranin-suudi-arabistan-yakinlasmasindan-ekonomik-beklentileri-2366, erişim 15.08.2024.

63 Orhan Karaoğlu ve Seyedmohammad Seyedi Asl, "Jeopolitik Güç Dengesi Açısından Çin'in Orta Doğu'da İran ve Suudi Arabistan Yaklaşımı", *Tesam Akademi Dergisi*, 10:2, 2023, s. 237-266.

ekonomik değil diplomatik düzlemde de barışçıl etki yaratabildiğini göstermektedir. Bu unsurlar, çatışma dinamiklerinin yumuşamasında BKBY girişiminin çok boyutlu bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

İran ve Suudi Arabistan, Orta Doğu'daki iki önemli aktör olarak, tarihsel olarak farklı ittifaklar ve bölgesel güç mücadeleleri içinde yer almışlardır. Ancak, her iki ülkenin de Çin ile geliştirdikleri ekonomik iş birlikleri, bu rekabetin ve bölgesel anlaşmazlıkların azaltılması yönünde önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bir Kuşak Bir Yol girişimi, bu iki ülkenin enerji ihracatına olan bağımlılıklarını azaltırken, ekonomik altyapılarını çeşitlendirme ve dışa bağımlılıklarını dengeleme fırsatı sunmaktadır. Özellikle Çin'in, İran ve Suudi Arabistan ile olan ticari ilişkilerini artırarak bölgedeki stratejik etkisini genişletmesi, bu ülkeler arasındaki rekabetin ekonomik iş birliği yoluyla yatıştırılmasına katkıda bulunabilir. Bu çerçevede, İran ve Suudi Arabistan'ın 2021 yılında Irak öncülüğünde başlattıkları yakınlaşma girişimi, 2023 yılında Çin'in bölgesel aktörler tarafından desteklenmesiyle ivme kazanmış ve iki ülke arasındaki bölgesel mücadelede önemli adımlar atılmasına zemin hazırlamıştır.

Her iki ülke de Bir Kuşak Bir Yol girişimi kapsamında altyapı yatırımları, ticaret koridorları ve enerji hatları gibi alanlarda Çin ile iş birliği yaparak ekonomik güvenliklerini güçlendirme yolunda adımlar atmaktadır. Bu süreçte, Çin'in Orta Doğu'da yavaş yavaş önemli bir aktör olarak konumlanması ve bölgedeki çatışmaları diplomatik yollarla çözme yönündeki yaklaşımı, hem İran hem de Suudi Arabistan için stratejik bir önem taşımaktadır. Çin'in bu projedeki önceliği, ekonomik güvenlik ve ticaretin sürekliliği olduğu için, bölgesel çatışmaları yatıştırma çabaları Bir Kuşak Bir Yol girişiminin sorunsuz ilerlemesi açısından kritik rol oynamaktadır.

Bölgesel güvenlik açısından bakıldığında İran ve Suudi Arabistan'ın Çin ile geliştirdiği karşılıklı bağımlılık ilişkisi, Orta Doğu'daki güç dengelerinde diplomatik ve ekonomik iş birliğine dayalı araçların daha görünür hale gelmesine katkı sunmaktadır. Bu unsurlar arasında Çin'in Bir Kuşak Bir Yol girişimi kapsamında yürüttüğü ekonomik yatırımlar, arabuluculuk girişimleri, diplomatik söylemleri ve taraflarla geliştirdiği dengeli ilişkiler yer almaktadır. Ekonomik güvenlik, hem İran hem de Suudi Arabistan için stratejik bir hedef haline gelirken Çin'in bu alandaki faaliyetleri söz konusu hedefin gerçekleştirilmesinde önemli bir etki yaratmaktadır. Bu bağlamda, bölgedeki çatışma risklerinin azalması, her iki ülkenin de ekonomik güvenliğine katkıda bulunarak, uzun vadede istikrarlı bir ticaret ve iş birliği ortamının oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Sonuç olarak İran ve Suudi Arabistan'ın Çin ile geliştirdikleri karşılıklı bağımlılık ilişkisi, Bir Kuşak Bir Yol kapsamında hem ekonomik kalkınma hem de bölgesel güvenlik açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu iş birliği, her iki ülkenin de bölgesel çatışmalarda ortaya çıkan ekonomik maliyetleri dikkate alarak daha temkinli bir strateji benimsemelerine ve ekonomik güvenliği ön plana çıkararak çatışma çözümüne yönelik ortak adımlar atmalarına zemin hazırlamaktadır. Bu vesileyle İran ve Suudi Arabistan uluslararası arenada daha fazla manevra alanı oluşturmasına zemin hazırlaması beklenmektedir. Bir Kuşak Bir Yol girişiminin sunduğu ekonomik iş birliği modeli, İran ve Suudi Arabistan arasındaki bölgesel mücadelenin dinamiklerini yumuşatmaya ve anlaşmazlıkların ortaya çıkardığı riskleri azaltmaya yönelik önemli bir araç haline gelmekte olup, projeye katılan tüm ülkeler için bir kazan-kazan durumu yaratması beklenmektedir.

Çatışma Beyanı:

Araştırmanın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Basılı Eserler

ACAR Necmettin (2022). "İran-Suudi Arabistan Rekabeti Karşısında Çin Dış Politikası", *Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi*, 9:1, 187-216.

ALTUN Nihal, KURT İpek ve ÖZBAYSAL Tansu (2021). "Adım Adım Yeni Dünya Düzeni: Çin BKBY Projesi", *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 8:26, 81-93.

ANDRUSEAC Gabriel (2015). "Economic Security – New Approaches in the Context of Globalization", *Centre for European Studies*, 7:2, 232-235.

APAK Sudi ve UÇAK Ayhan (2007). "Ekonomik Büyümenin Anlamlılığı ve Gelişmişlik: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 34, 57-59.

BRADDON Derek (2012). "The Role of Economic Interdependence in the Origins and Resolution of Conflict", *Revue d'économie politique*, 122, 299-306.

CABLE Vincent (1995). "What is International Economic Security?", *International Affairs*, 71:2, 305-324.

CHEN Yang (2020). "Orta Doğu'da Güvenlik İkileminin Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne Etkisi", *BRIQ Dergisi*, 1:2, 1-12.

ÇAPAR Gökhan ve KOÇ Engin (2023). "İran ve Suudi Arabistan İlişkilerindeki Çatışma Dinamikleri: Bölgesel Güç Mücadelesinin Kimlik Perspektifinden İncelenmesi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 1:43, 23-26.

EROL Mehmet Seyfettin ve KAYA Emrah (2023). "Enerji Güvenliği Bağlamında Çin'in Arap Dünyası'na Yönelik Enerji Politikası", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 7:1, 86-122.

FARZANEGAN Mohammad Reza ve BATMANGHELIDJ Esfandyar (2023). "Understanding Economic Sanctions on Iran: A Survey", *The Economists' Voice*, 20:2, 197-205.

FLYNN Curran ve ALDAMER Shafi (2024). "The International Political Economy of Saudi Arabia: Sovereign Fund and Foreign Policy", *Digest of Middle East Studies*, 33:2, 149-165.

FULTON Jonathan (2020). "Situating Saudi Arabia in China's Belt and Road Initiative", *Asian Politics & Policy*, 12, 362-383.

GARLICK Jeremy ve HAVLOVÁ Radka (2020). "China's 'Belt and Road' Economic Diplomacy in the Persian Gulf: Strategic Hedging amidst Saudi–Iranian Regional Rivalry", *Journal of Current Chinese Affairs*, 49:1, 82-105.

GARTZKE Erik, LI Quan ve BOEHMER Charles (2001). "Investing in the Peace: Economic Interdependence and International Conflict", *International Organization*, 55:2, 391-404.

GHOMI Morteza (2022). "Who is Afraid of Sanctions? The Macroeconomic and Distributional Effects of the Sanctions Against Iran", *Economics and Politics*, 34:3, 395-398.

GUL Azeem, ABBASI Rizwana Karim ve HAIDER Syed Arslan (2021). "Iran and Saudi Arabia's Strategic Rivalry and the Middle Eastern Security: An Assessment", *Liberal Arts and Social Sciences International Journal (LASSIJ)*, 5:2, 17-22.

GÜRKAYNAK Muharrem ve YALÇINER Serhan (2009). "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası İlişkiler*, 6:23, 73-92.

HOMOLAR Alexandra (2010), "The Political Economy of National Security", *Review of International Political Economy*, 17:2, 410-423.

İNAT Kemal, KURT Veysel, YEGIN Abdullah, GÜRLER Recep Tayyip, ÖZDEMİR Ömer Behram, ÖZDEMİRCİ Ayşe Selcan ve AKDOĞAN İsmail (2016). "İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları", *Setav*, 148, 8-28.

KAMEL Maha (2018). "China's Belt and Road Initiative: Implications for the Middle East", *Cambridge Review of International Affairs*, 31:1, 76-83.

KARABULUT Bilal (2021). "Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Güvenlik Yaklaşımları: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5:1, 51-87.

KARABULUT Bilal ve OĞUZ Şafak (2022). "Ekonomi Güvenliği ve Ticaret Savaşları Bağlamında ABD-Çin Rekabetinin Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 6:2, 323-332.

KARAOĞLU Orhan ve SEYEDI ASLSeyedmohammad (2023). "Jeopolitik Güç Dengesi Açısından Çin'in Orta Doğu'da İran ve Suudi Arabistan Yaklaşımı", *Tesam Akademi Dergisi*, 10:2, 237-266.

KEOHANE Robert O. ve NYE Joseph S. (1977). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little, Brown and Company, Boston.

KHAJEHPOUR Bijan (2020). "Anatomy of the Iranian Economy", *The Swedish Institute of International Affairs*, 6, 5-41.

KIRSHNER Jonathan (1998), "Political Economy in Security Studies after the Cold War", *Review of International Political Economy*, 5:1, 64-91.

KOPUK Ezgi ve BAYRAÇ Hüseyin Naci (2021). "Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Ekonomik Etkileri", *Alanya Akademik Bakış*, 5:3, 1353-1374.

KOZHANOV Nikolay (2022). "Iran's Economy Under Sanctions: Two Levels of Impact", *Russia in Global Affairs*, 4.

KURUT Dilruba (2024). "Yeni Dünya Düzeni: Çin'in Barışçıl Büyüme Hedefleri Bağlamında Orta Doğu Politikası", *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 7:2, 126-140.

LIN Christina (2017). "The Belt and Road and China's Long-term Visions in the Middle East", *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security*, 512, 1-9.

MESJASZ Krakov (2008). "Ekonomik Güvenlik", *Uluslararası İlişkiler*, 5:18, 125-138.

NAKİBOĞLU Aslıhan ve DUGAN Serdar (2024). "Ekonomik Güvenlik: İktisadi Göstergelerle Türkiye'nin Değerlendirilmesi", Tasam, 1-42.

OSIEWICZ Przemyslaw (2018). "The Belt and Road Initiative (BRI): Implications for Iran-China Relations", *Przeglad Strategiczny*, 8:11, 227-229.

ÖZEV Muharrem Hilmi (2016). "Iran-Saudi Arabia Relations, 1932-2014", İstanbul Üniversitesi İktisat F*akültesi Mecmuası*, 66:1, 83-87.

PLOBERGER Christina (2017). "One Belt, One Road – China's New Grand Strategy", *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 15:3, 289-305.

RAKİPOĞLU Mehmet (2023). *Dış Politikada Hedging(Korunma) Stratejisi: Soğuk Savaş Sonrası Suudi Arabistan'ın ABD, Çin ve Rusya ile İlişkileri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, Konya.

SARWAR Suleman, STREIMIKIENE Dalia, WAHEED Rida, DİGNAH Ashwag ve MIKALAUSKIENE Asta (2021). "Does the Vision 2030 and Value Added Tax Lead to Sustainable Economic Growth: The Case of Saudi Arabia?", *Sustainability*, 13, 16-20.

SCHOLVIN Stefan ve WIGELL Mikael (2018), "Geo-Economics as Concept and Practice in International Relations", *Finnish Institute of International Affairs*, 102, 1-19.

SHARIATINIA Mohsen ve AZIZI Hamidreza (2019). "Iran and the Belt and Road Initiative: Amid Hope and Fear", *Journal of Contemporary China*, 28:120, 984-994.

SHARIATINIA Mohsen. ve AZIZI Hamidreza (2017). "Iran–China Cooperation in the Silk Road Economic Belt: From Strategic Understanding to Operational Understanding", *China & World Economy, Institute of World Economics and Politics, Chinese Academy of Social Sciences*, 25:5, 46-61.

SIT Tsui, EREBUS Wong, LAU Kin Chi ve WEN Tijun (2016). "One Belt, One Road", *Monthly Review*, 1, 33-38.

SMITH Muhammad An Nagib A. ve MUTTAQIN Mohammad Izdiyan (2023). "Intensification of China's Influence in the Middle East Region: Geoeconomics Approach on the Saudi-Iran Peace Agreement", *International Journal of Social Science and Human Research*, 6:2, 277–283.

ŞEKER Şevket (2022). "İran ve Suudi Arabistan Dış Politikasında Enerjinin Etkisi", *Orta Doğu Etütleri*, 14:1, 130-140.

TAYYAR Arı (2004). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa, İstanbul.

YÜCE Müge ve ERKAN Süleyman (2023). "Hegemonyada Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Kapsamında Çin'in Suudi Arabistan ve İran ile İlişkilerinin Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 19:45, 333-351.

İnternet Kaynakları

"China Global Investment Tracker", www.aei.org/china-global-investment-tracker, erişim 17.05.2025.

CRAMARO Albert (2024). Geopolitics and Security: Analyzing Political Science Perspectives on International Relations, *ResearchGate*, https://www.researchgate.net/publication/386547158_Geopolitics_and_Security_Analyzing_Political_Science_Perspectives_on_International_Relations, erişim 05.04.2025.

DEIK (2023). Suudi Arabistan, https://www.deik.org.tr/uploads/suudi-arabistan-bilgi-notu-temmuz-23.pdf, erişim 15.08.2024.

DOMAZETI Riad (2023). Çin Arabuluculuğunda Suudi Arabistan-İran Anlaşması: İçeriği Bölgesel ve Küresel Jeopolitiğe Etkileri ve Çıkmazları, İnsamer, https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/cin-arabuluculugunda-suudi.pdf, erişim 07.07.2024.

FRAZAN Rahim (2022). İran-Suudi Arabistan Normalleşme Görüşmeleri, *İram Center*, https://iramcenter.org/iran-suudi-arabistan-normallesme-gorusmeleri-783, erişim 07.07.2024.

IMF (2024). Saudi Arabia: Concluding Statement of the 2024 Article IV Mission. https://www.imf.org/en/News/Articles/2024/06/13/mission-concluding-statement-saudi-arabia-concluding-statement-of-the-2024-article-iv-mission, erişim 20.08.2024.

JASH Amrita (2023). Saudi-Iran Deal: A Test Case of Chinas's Role as an International Mediator, *Georgetown of International Affairs*, https://gjia.georgetown.edu/2023/06/23/saudi-iran-deal-a-test-case-of-chinas-role-as-an-international-mediator/, erişim 10.08.2024.

JIE Yu ve WALLACE John (2022). What is Chinas's Belt and Road Initiative (BRI) ?. *Chatham House*, https://www.chathamhouse.org/2021/09/what-chinas-belt-and-road-initiative-bri, erişim 11.08.2024.

RASHID Yasir (2023). İran'ın Suudi Arabistan Yakınlaşmasından Ekonomik Beklentileri, İran Araştırma Merkezi, https://www.iramcenter.org/iranin-suudi-arabistan-yakinlasmasindan-ekonomik-beklentileri-2366, erişim 15.08.2024.

SALCI Turan (2023). "Çin'in 'üçgen masa' anlaşma getirdi: İran ve Suudi Arabistan'ın normalleşmesi neleri değiştirir?", *Sputnik*. https://anlatilaninotesi.com.tr/20230313/cinin-ucgen-masasi-anlasma-getirdi-iran-ve-suudi-arabistanin-normallesmesi-neleri-degistirir-1068185929.html, erişim 18.08.2024.

The World Bank (2024). Iran Economic Monitor, https://documents1.worldbank.org/curated/en/099051007102421530/pdf/IDU1398008291628d14b5a1a9f91728b946987e4.pdf?_gl=1*1s5tse5*_gcl_au*MTA2NTg2ODA5NC4xNzI2MDczMDUx, erişim 10.07.2024

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

Güv. Str. Derg. 2025, 21:51, 177-201
DOI: 10.17752/guvenlikstrtj.1642961

Araştırma Makalesi
Research Article

Şii Hilali'nin Çöküşü Sonrasında İran'ın Güvenlik Stratejisinin Geleceği

The Future of Iran's Security Strategy after the Collapse of the Shiite Crescent

Mehmet Ali YÜKSEL*

* Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Manisa, Türkiye
e-posta: mehmetali.yuksel@cbu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-4187-2695

Geliş Tarihi / Submitted: 19.02.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 20.08.2025

Öz

İran, bölgesel ve uluslararası düzeyden kaynaklanan tehdit algılaması nedeniyle Ortadoğu'da Şii Hilali olarak adlandırılan bir jeostrateji benimsemiştir. Şii Hilali'ni hayata geçirmek için devlet düzeyindeki ittifaklarını ve hedef coğrafyadaki devlet dışı aktörleri kullanmıştır. Ancak 2024 yılındaki gelişmeler İran'ın bu stratejisini çökertmiştir. Filistin'de Hamas ciddi güç kaybetmiş, Lübnan'da Hizbullah ağır darbe almış, Suriye'de Esad rejimi devrilmiş ve bu süreci değiştirebilecek ölçüde bir adım atamaması İran için önemli itibar kaybı meydana getirmiştir. Tüm bu gelişmeler İran güvenliği için stratejik bir boşluk meydana getirmiştir. Bunun sonucunda düşman olarak tanımladığı İsrail ve ABD'nin saldırılarına hedef olması kolaylaşmış ve Haziran 2025'te İsrail'in saldırmasıyla 12 gün süren bir savaş yaşanmıştır. Bu doğrultuda, çalışmada İran'ın tehdit algısı ve bunlar karşısında geliştirdiği güvenlik stratejisi tarihsel bir bütünlük ile ele alınarak İran güvenlik stratejisinin gelecekte nasıl şekilleneceği sorusuna cevap aranmıştır. İran'ın önümüzdeki yıllarda ortaya koyacağı güvenlik stratejileri hem bölgesel güvenlik hem de uluslararası güvenlik açısından etkili bir dinamik olacağı için bu alanda literatüre katkı sağlamak önem arz etmektedir. Çalışmanın sonucunda İran'ın itibarını kuvvetlendirmeye, Şii Hilali'ni yeniden inşa etmeye, hava savunma ve saldırı sistemlerini geliştirmeye ve caydırıcılık kazanma faaliyetlerini hızlandırmaya odaklanacağı çıkarımlarına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, İran, Güvenlik Stratejileri, Şii Hilali, Paramiliter Örgütler

Abstract

Iran has adopted a geostrategy called the Shiite Crescent in the Middle East due to its perception of regional and international threats. The implementation of the Shiite Crescent has utilized Iran's state-level alliances and non-state actors in the target geography. However, the developments in 2024 have put an end to Iran's strategy. While Hamas lost serious power in Palestine, Hezbollah suffered a heavy blow in Lebanon, and the Assad regime was overthrown in Syria, Iran's inability to take any step that could change this process has resulted in a significant loss of credibility for Iran. All these developments have created a strategic gap for Iranian security. As a result, it has become easier for Iran to be targeted by attacks from Israel and the US, which it defines as enemies, and a 12-day war broke out when Israel attacked Iran in June 2025. In this context, the study examines Iran's threat perception and its security strategy against these threats with historical integrity and seeks to answer the question of how Iran's security strategy will take shape in the future. Since Iran's future security strategies will be an effective factor in regional and international security, it is important to contribute to the literature on this subject. The study concludes that Iran will focus on strengthening its reputation, rebuilding the Shiite Crescent, developing air defense and attack systems, and accelerating its deterrence activities.

Keywords: Middle East, Iran, Security Strategies, Shiite Crescent, Paramilitary Organizations

Extended Summary

The main aim of the Shiite Crescent strategy is to meet threats outside of Iran's own territory by using Iran's proxy actors in the region. Important elements of this strategy include Hezbollah, Hamas, the Assad regime, Shia groups in Iraq, and Ansarullah (the Houthis) in Yemen. This strategy seeks to eliminate threats that Iran perceives from actors such as the United States (US) and Israel by utilizing proxy actors and employing asymmetric warfare methods. In other words, the Shiite Crescent is formed to protect Iran's regional influence and security by being geographically positioned as a crescent formed by Shiite groups in Iraq, Syria, Lebanon, Palestine, and Yemen. The basic premise of the strategy is that Iran, which has limited conventional warfare capacity, will wear down its enemies with hybrid warfare techniques and transfer the cost of defending its territory abroad.

The US is the primary and most significant source of threats shaping Iran's Shiite Crescent strategy. After the 1979 Islamic Revolution, relations between Iran and the US deteriorated, and the hostage crisis that began with the occupation of the US embassy in Tehran escalated tensions further. The US imposed sanctions on Iran and tried to limit Iran's influence in the region. Especially after the September 11 attacks in 2001, Iran was described by the US as the "Axis of Evil", while Iran called the US the "Great Satan". The US's stance towards Iran has become increasingly harsher, evolving from opposing rhetoric to legal sanctions and then tactical operations. The US's military presence and operations in the region have solidified Iran's perception of threat. In particular, Saddam Hussein's invasion of Kuwait in 1990-91 led the US to increase its military presence in Saudi Arabia and other Gulf countries. The US's military bases in the region have expanded with the operations in Afghanistan and Iraq, and new bases were established under the guise of combating terrorism during the Syrian civil war. The US's presence of more than 35 bases and approximately 45,000 soldiers in 11 countries in the Middle East has further deepened Iran's perception of threat. These bases have the capacity for an all-out attack from air, land, and sea. Iran considers this situation a complete encirclement necessitating the development of an effective defense strategy. The second important source of threat is Israel. Iran has described Israel as the "Little Satan" and argued that Israel should be eliminated. Israel, on the other hand, sees Iran's nuclear program and its support for Shiite groups in the region as a major threat. Israel has carried out cyberattacks to hinder Iran's nuclear program and has advocated for the enforcement of international sanctions. The third and fourth sources of threat are Saudi Arabia and Türkiye. These countries have opposed Iran's sectarian policies in the region and have tried to limit Iran's influence. Iran, on the other hand, has supported Shiite groups to reduce the influence of Saudi Arabia and Türkiye in the region.

The recent developments have significantly diminished the strength of the Shiite Crescent. From a military perspective, Hamas has suffered heavy losses against Israel: its command and logistics structures have been dispersed, ammunition stocks depleted, and significant casualties incurred. Hezbollah's losses in Lebanon due to Israeli attacks, along with the collapse of the Assad regime in Syria, have lowered Iran's influence in the region. These developments have damaged Iran's prestige in the region and increased its perception of threat. Therefore, Iran has been in need of a new security strategy. Iran will strive to regain its reputation, protect its proxy actors, modernize its military, and become a deterrent force again in the coming period. The weakening of the elements of the Shiite Crescent makes it difficult for Iran to maintain its influence in the region. Iran's threat perception has intensified with the increasing military presence of the US and Israel in the region. Additionally, the 12-day war that began with the attacks of Israel and the USA in June 2025 further reinforced this perception of threat. Iran is trying to counter these threats by increasing its military capacity.

As a result, the Shiite Crescent strategy has been an important geostrategy developed by Iran against security threats in the region. However, recent developments have seriously weakened this strategy. Therefore, Iran will make efforts to regain its reputation, increase its military capacity, and obtain nuclear weapons in the coming period. During this process, Iran's influence and security policies in the region may change significantly.

Giriş

İran dış politikasında Ortadoğu bölgesi, diğer bölgelere nazaran daha öncelikli bir alan olarak belirginleşmiştir. Bu durumun geçmişten gelen çok sayıda nedeni bulunsa da özellikle İslam Devrimi sonrasında İran'ın küresel tehdit algısında başat aktör olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin bölgedeki askerî varlığı ve İsrail ile düşmanlığı ön plana çıkmaktadır. Hem küresel hem de bölgesel düzeydeki tehdit algısı İran'ı güvenlik açısından etkili bir önlem almaya sevk etmiştir. Tehdit kaynakları ile normal şartlarda askerî, ekonomik veya siyasi açıdan rekabet edemeyeceğini gören İran, paramiliter unsurları içeren, vekalet savaşı gerçekleştirebileceği ve sıcak savaşı sınırlarının uzağında karşılayabileceği bir strateji oluşturmuştur.

Temelde Şii kardeşliğine dayanan, ancak kullanılabilecek diğer unsurlarını kapsayabilen bu strateji bazen "Direniş Ekseni*"* bazen de "Şii Hilali*"* olarak isimlendirilmiştir. İran yönetimleri ve akademisi genellikle "Direniş Ekseni*"* kavramını kullanmayı tercih ederken Ürdün Kralı İkinci Abdullah tarafından ortaya konulan "Şii Hilali*"* kavramı da literatürde ilgi görmektedir. Bu durum ise stratejide kullanılan unsurların birçoğunun Şii mezhebini benimsemiş olmasından ve bu unsurların coğrafi olarak uç uca eklenmesiyle hilale benzeyen bir yerleşimin ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Ancak 2020 sonrasında İran'ın Irak'taki etkisinin azalması, 2024 yılında Hamas ve Hizbullah'ın İsrail tarafından etkisiz hale getirilmesi ve Suriye'de Esad Rejiminin düşmesi gibi gelişmeler Şii Hilali'nin etkinliğini çökertmiştir. Bu çerçevede İran güvenliği için stratejik bir boşluk meydana gelmiştir. Bu boşluk durumu İsrail ve ABD'nin İran'a yönelik bir operasyon gerçekleştirmesini kolaylaştırmış ve 2025 yılında İran doğrudan hedef alınarak vurulmuştur. 12 Gün savaşı olarak anılan İsrail-İran savaşı İran'ın güvenlik stratejisini yeniden şekillendirmesini zorunlu kılmıştır.

Çalışmada İran'ın tehdit algısı ve bunlar karşısında geliştirdiği güvenlik stratejisi tarihsel bir bütünlük ile ele alınarak İran'ın önümüzdeki yıllarda atabileceği adımlara yönelik bir öngörü geliştirmek amaçlanmıştır. Şii Hilali'nin çökmesine neden olan gelişmeler çok yakın tarihte vuku bulduğu için yapılan araştırma orijinallik içermektedir ve bu konudaki literatürün ilklerinden biri olma özelliğini taşımaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Şii Hilali'ni şekillendiren dinamikler, temel amacı ve unsurları ile İran güvenliğine sağladığı avantajlar bir bütün olarak ele alınarak İran güvenliği açısından Şii Hilali'nin yeri ve işlevi incelenmiştir. İkinci bölümde Şii Hilali unsurlarının zayıflatılması ve bunun neticesinde İran'ın İsrail ve ABD kaynaklı saldırılara açık hale gelmesi ve nihai aşamada doğrudan hedef alınmasına kadar uzanan Şii Hilali'nin çöküşüyle oluşan güvenlik açığı incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise İran'ın güvenlik stratejisinin yakın gelecekte nasıl şekilleneceğine yönelik değerlendirmede bulunulmuştur. Çalışmanın sonucunda İran'ın itibarını yeniden kazanmaya çalışacağına, Şii ekseninde örgütlenmiş paramiliter örgütleri canlandırmaya çalışacağına, ordusunu modernize etme yoluna gideceğine ve yeni caydırıcılık unsurları oluşturmaya çalışacağına yönelik çıkarımlara ulaşılmıştır.

1. İran Güvenliğinde Şii Hilali'nin Yeri ve Fonksiyonu

İran'ın güvenlik arayışı içerisinde Şii Hilali nasıl bir işlev üslendiği anlamak pratik olarak amaç ve araç bağlantısını anlamakla paralellik arz etmektedir. Bu nedenle öncelikli olarak İran'ın hangi faktörler nedeniyle Şii Hilali gibi bir stratejiye ihtiyaç duyduğu incelenmelidir. Ardından da bu stratejinin unsurları ve sağladığı avantajlar ele alınarak İran güvenliğinde Şii Hilali'nin yeri ve fonksiyonu daha anlaşılır ve daha net bir şekilde görülebilecektir.

1.1. Tarihsel Süreçte Şii Hilali'ni Şekillendiren Dinamikler

ABD'nin İran ile ilişkilerinin bozulması 1979 İslam Devrimi sonrasında değişen ve dönüşen İran'ın ABD'ye yaklaşımının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İslam Devrimi'ne destek veren İranlılar tarafından ABD Şah'ın koruyucusu olarak görüldüğü için devrimin ilk günlerinden itibaren İran sokaklarında sıklıkla *"Şah'a ölüm"* ve *"Amerika'ya ölüm"* sloganları kullanılmıştır.[1] Devrim'in yarattığı kaos ortamı içerisinde Tahran'daki ABD Elçiliğinin bir grup radikal öğrenci tarafından basılarak ABD diplomatlarının ve vatandaşlarının 444 gün boyunca esir edilmesi ve İran yönetiminin buna rıza göstermesi ABD'nin İran'a karşı eyleme geçmesini tetiklemiştir.[2] Günümüze kadar gelen İran'a yönelik yaptırım kararlarının ilki bu olay üzerine alınmış; İran'la dış ticaret sınırlandırılırken İran'ın ABD'deki varlıkları dondurulmuştur.[3] 1980 yılında başlayan İran-Irak savaşının başlarında tarafsız olduğunu açıklamasına rağmen ABD'nin zaman geçtikçe Irak'a destek veren bir pozisyona girdiği görülmüştür.[4] 1983 yılında silah satışına yönelik ambargo kararı alınmış, 1984 yılında İran teröre destek veren ülkeler arasına alınmış, 1987 yılında da İran'dan yapılacak tüm ithalat başkanlık emriyle durdurulmuştur.[5] Sonraki yıllarda ABD yönetimleri İran'a yönelik birçok yaptırımı hayata geçirmiş, İran'ı teknoloji ve ekonomik olarak baskılamaya çalışmıştır.[6]

2001 yılında El-Kaide'nin ABD'de gerçekleştirdiği terör saldırıları sonrasında ABD'nin İran'ı "Şer Ekseni" olarak, İran'ın da ABD'yi "Büyük Şeytan" olarak adlandırdığı daha gergin bir dönem başlamıştır.[7] Dönemin ABD Başkanı George W. Bush, İran'ı agresif silahlanan, terörü destekleyen ve kendi halkına zulmeden bir devlet olarak nitelemiştir.[8] 2009 yılında ABD İran'ın nükleer silah yapmaya çalıştığını iddia etmiş, 2010 yılında İsrail'le birlikte bir siber saldırı gerçekleştirerek İran'daki Buşehir ve Natanz tesislerinin bileşim altyapısını hedef almıştır.[9] 2010-2012 yılları arasında İran'a yönelik çok sayıda hukuki yaptırım da

1 David P. Houghton, *US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 50.

2 Gary Sick, "Confronting Terrorism", *The Washington Quarterly,* 26:4, 2003, s. 85.

3 Federal Register, "Executive Order 12170", 1979, https://archives.federalregister.gov/issue_slice/1979/11/15/65-729-65731.pdf, erişim 08.11.2024.

4 "Iran-Iraq War: What Role for the U.S. in Persian Gulf?", *Great Decisions,* 1985, s. 32.

5 Donette Murray, *US Foreign Policy and Iran American-Iranian relations since the Islamic revolution*, Routledge, Oxon, 2010, s. 38-46.

6 18 Haziran 1992'de Irak ve İran'a yönelik "Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Yasası" ABD Kongresi tarafından kabul edilmiş; 17 Mart 1995 ve 09 Mayıs 1995 tarihlerinde enerji ve ticaret alanlarında yaptırımlar hayata geçirilmiş; 08 Mayıs 1996'da Amerika Birleşik Devletleri Kongresi, İran-Libya Yaptırımlar Yasası'nı kabul edilmiş; 19 Ağustos 1997 tarihinde ise geçmiş yaptırımları birleştiren 13059 sayılı İdari Kararname yayınlanmıştır. Bkz.: Federal Register, "Executive Order 13059", 19 Ağustos 1997, https://www.federalregister.gov/documents/1997/08/21/97-22482/prohibiting-certain-transactions-with-respect-to-iran, erişim 10.11.2024.

7 Colonel Dabbous Aldasam, "Relations Between the U.S. and Iran, Stategy Research Project Report", *U.S. Army War College*, Mart 2013, s. 4, https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA589052.pdf erişim 10.10.2024

8 "President Delivers State of the Union Address", 29 Ocak 2002, https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/release-s/2002/01/20020129-11.html, erişim 11.10.2024.

9 Thomas M. Chen, "Cyberterrorism after STUXNET", 2014, https://press.armywarcollege.edu/monographs/493/, erişim 11.11 2024.

hayata geçirilmiştir.[10] 2015-2018 yılları arasında kısa bir yumuşama dönemi yaşansa da 2018 yılında ABD Başkanı Trump'ın nükleer antlaşmadan çekilerek İran üzerinde baskı kuran politikaları hayata geçirmesiyle birlikte İran yeniden ABD'nin hedefine girmiştir.

Yaklaşık 40 yıl süren bu süreçte yaşananlar ABD'nin İran'a yönelik tavrı tezatlıklar içeren istisnalar haricinde giderek sertleştiğini göstermektedir. ABD'nin İran stratejisi önce karşıt söylemden hukuki yaptırımlara, ardından da taktiksel operasyonlara dönüşmüştür. Sürecin seyrinden bir sonraki aşamanın da askerî müdahale olabileceği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede ABD'nin bölgedeki askerî varlığı ve taktiksel operasyonları, İran'ın ABD kaynaklı tehdit algısını somutlaştırmıştır. Saddam Hüseyin'in 1990-91'de Kuveyt'i işgal etmesi, yüz binlerce Amerikan askerinin ve önemli miktarda malzemenin Suudi Arabistan'a ve yakın ülkelere konuşlandırılmasına yol açmıştır. Körfez Savaşı son bulsa da ABD Suudi Arabistan ve Kuveyt'teki varlığını güçlendirirken, Katar, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde de üs altyapısını geliştirmeye devam etmiştir. ABD'nin bölgedeki askerî varlığı Afganistan ve Irak'a yönelik operasyonlarıyla birlikte kuvvetlenmiştir. Suriye'ye iç savaşında terörle mücadele misyonuyla ABD'nin bölgede yeni üsler kurması ise İran'ın tehdit algısını üst düzeye çıkarmıştır. Tablo 1'de detaylıca yer verildiği üzere ABD'nin Ortadoğu'da 11 ülkeye yayılmış ve 35'ten fazla üs ve benzeri birim yapılanmasında yaklaşık 45.000 asker bulundurması, İran'ın tehdit algısının temelsiz bir algı olmadığını göstermektedir. ABD'nin Ortadoğu'daki askerî varlığı İran için tam bir kuşatılma anlamına gelmektedir.

Tablo 1: ABD'nin Ortadoğu'daki Üsleri ve İşlevleri[11]

ÜLKE	ÜS	İŞLEVİ
Umman	RAFO Masirah	Askerî Pist desteği
	Muscat Uluslararası Havaalanı	C-5 ve C-130 uçakları için tasarlanmış hava ikmal apronu
	RAFO Thumrait	Savaş rezervi malzemesi
	Al-Musannah Hava Üssü	Malzeme toplama, aktarma, kısa süreli depolama ve teslimat
	Duqm Limanı	ABD uçak gemilerini ve denizaltılarını destekleme
	Salalah Limanı	Malzeme toplama, aktarma, kısa süreli depolama ve teslimat
Birleşik Arap Emirlikleri	Al Dhafra Hava Üssü	RQ-4 Global Hawk, E-3 Sentry ve U-2 Dragon Lady F-22 Raptor, 97 KC-10 gibi uçaklar da dahil olmak üzere 380. Hava Seferi Kanadına ev sahipliği
	Cebel Ali Limanı	ABD uçak gemilerini ağırlama (Dünyanın en büyük insan yapımı derin su limanıdır)
	Fujairah Deniz Üssü	Hürmüz Boğazı kapatılırsa Cebel Ali'ye kara bağlantısı ile lojistik sağlama
Katar	Al Udeid Hava Üssü	ABD envanterindeki tüm uçakları destekleyebilecek nitelikteki Ortadoğu'daki en büyük ABD üssüdür.
	As Sayliyah Kampı	Zırhlı ekipman için ön konumlandırma noktası

10 24 Haziran 2010 tarihinde ABD Kongresi "Kapsamlı İran Yaptırımları Yasası"nı kabul etmiş; 29 Ekim 2010 tarihinde belli kişilerin malvarlıkları dondurulmuş; 06 Şubat 2012 tarihinde ise İran Hükûmeti'nin ve İran mali kuruluşlarının varlıkları dondurulmuştur.

11 Matthew Wallin, "U.S. Military Bases and Facilities in the Middle East", *American Security Project* (ASP), Temmuz 2018, https://www.americansecurityproject.org/wp-content/uploads/2018/07/Ref-0213-US-Military-Bases-and-Facilities-Middle-East.pdf, erişim 12.11.2024. verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bahreyn	ABD Deniz Kuvvetleri Merkez Komutanlığı	
	ABD 5. Filosunun Karargâhı	
	Şeyh İsa Hava Üssü	F-16'lara, F/A-18'lere ve P-3 uçaklarına ev sahipliği
	Muharrak Hava Üssü	Donanmaya destek sağlama
Kuveyt	Ali Al Salem Hava Üssü	386. Hava Seferi Kanadı
		C-17 ve C-130 kargo uçaklarını destekleme
	Arifjan Kampı	Kuveyt ABD Merkez Karargâhı
		Ortak Askerî Posta Terminali
	Buehring Kampı	Hassas yaklaşım radarı yeteneği
	Patriot Kampı	Donanma için yükseltilmiş iskele ve transfer desteği sağlama
Irak	El Esad Hava Üssü	Irak ordusuna danışmanlık
		Aslan Görev Gücü'ne ev sahipliği
	Balad Hava Üssü	Irak Hava Kuvvetleri için danışmanlık, eğitim ve yardım
	Erbil Hava Üssü	
Türkiye	İncirlik Hava Üssü	ABD/NATO misyonunu destekleme
	İzmir Hava Üssü	ABD/NATO misyonunu destekleme
Suriye	El Tanf Kampı	Özel operasyon askerî kampı
Ürdün	Muwaffaq Salti Hava Üssü (Azrak)	Üssün fiziksel kapasite ile destek sağlama
İsrail	Dimona Radar Tesisi	AN/TPY-2 Radar sistemi- X-Band Radar
	Mashabim Hava Üssü	EUCOM'a destek sağlama
	Bisl'a Hava Savunma Okulu	Füze savunma misyonunda görev alan askerleri barındırma
Suudi Arabistan	Eskan Köyü	ABD Askerî personeli için bir barınma tesisi
	Prens Sultan Hava Üssü	378. Hava Seferi Kanadı
		Patriot füze bataryası, THAAD Bataryası, B-1 Bombardıman Uçakları, F-22 ve F-15 uçakları ile gelişmiş hava taarruz kapasitesi sağlama
	Kral Faysal Hava Üssü	
	Kral Fahd Endüstriyel Limanı	
Mısır	Deniz Tıbbi Araştırma 3. Birimi (NAMRU-3)	Biyolojik koruma alanına sahip en büyük denizaşırı laboratuvar

İran için bir diğer tehdit kaynağı ise İsrail'dir. Pehlevi iktidarı döneminde İran ve İsrail arasında yaklaşık 25 yıl süren dostane ilişkiler kurulmuş, ancak ABD ile ilişkilerinde olduğu gibi 1979 İslam Devrimi bu durumun değişmesine yol açmıştır.[12] Devrimin ilk yıllarında ekonomik ve askerî çıkarlar sebebiyle düşük düzeyde de olsa iki ülke arasındaki iş birliği devam etmiştir.[13] Ancak, İran-Irak savaşından sonraki yıllarda İran sistematik olarak İsrail karşıtı bir dış politika ortaya koymuştur. İslami Rejim İsrail'i *"*Küçük Şeytan*"* olarak

12 Efraim Karsh, "The Israel-Iran Conflict: Between Washington and Beijing", *Israel Affairs*, 29:6, 2023, s. 1075.
13 Dalia Dassa Kaye, Alireza Nadeve ve Parisa Roshan, "Israel and Iran: A Dangerous Rivalry"*, RAND Corporation*, Ocak 2012, s. 15-16, https://www.rand.org/pubs/monographs/MG1143.html, erişim 05.12.2024.

niteleyip İslam'ın düşmanı ve insanlık için bir tehdit olduğunu öne sürmüştür ve İsrail'in ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaya başlamıştır.[14]

İsrail bir süre boyunca İran'ın düşmanca söylemlerini pek ciddiye almamıştır. 1990'lı başlarına kadar İsrail'in tehdit değerlendirmesi olan Çevre Doktrininde; iç çember olan birinci çemberde Filistin Ulusal Hareketi, ara çember olan ikinci çemberde Irak ve dış çember olan üçüncü çemberde ise İran konumlandırmasına devam edilmiştir.[15] Ancak İran mezhep ihracı niyetiyle Lübnan ve Irak başta olmak üzere Ortadoğu'daki Şii gruplarla etkileşim içine girmiş,[16] Lübnan'da Hizbullah'a verdiği destekle yetinmemiş, Filistin'de İslami Cihat ve Hamas için en önemli müttefik haline gelmiştir. Bunlara ek olarak İran'ın nükleer programı ve füze sistemlerindeki ilerlemelerle birlikte İsrail'in güvenlik kaygıları kritik bir hal almış ve İran için İsrail tehdidi de 2009 yılından sonra belirgin hale gelmiştir. İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, İsrail'in endişelerini açıklamak için Avrupa ülkelerine bir dizi ziyaretler düzenlemiştir. Netanyahu, İsrail istihbaratının İran'ın nükleer silah üretmede kararlı olduğu ve bunda da önemli ilerleme kaydettiği tezini açıkça doğruladığını düşündüğü bilgileri ve raporları servis etmiştir.[17]

Nitekim 2010 yılında ABD ile Stuxnet siber saldırısı düzenleyerek İran'ın nükleer çalışmalarını sekteye uğratmıştır. Bu operasyonla birlikte İran için İsrail, söylem düzeyindeki bir tehdit kaynağından çıkarak somutlaşan bir operasyon tehdidine dönüşmüştür. 2013 yılında geçici olarak düzenlenen İran'ın nükleer programını uluslararası kontrol altında devamını öngören P5+1 anlaşması ve sonrasında Temmuz 2015'te imzalanıp Ocak 2016'ta yürürlüğe giren "Kapsamlı Ortak Eylem Planı", İsrail'i durdurmaya yetmemiştir. İsrail bu gelişmeyi ısrarla kınamış ve İran'ın İsrail'in yıkımını arayan bir ülke olduğunu vurgulayarak anlaşmayı tarihi bir hata olarak nitelendirmiştir.[18] İsrail yetkilileri her platformda İsrail güvenliği için öncelikli tehdidin İran olduğunu ifade ederek İran'ı hep hedef göstermiştir. Bu durum nedeniyle İran'ın her daim İsrail kaynaklı bir saldırıya karşı tedbirli olması ve böyle bir saldırıyı önlemek için caydırıcı stratejiler üretmesini zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

1.2. Şii Hilali Stratejisinin Temel Amacı, Unsurları ve Sağladığı Avantajlar

Şii Hilali, İran'ın tehdit kaynağı olarak gördüğü unsurlara karşı vekil aktör olarak kullanabildiği devlet ya da devlet dışı aktörlerin coğrafi dağılımı ile oluşan bir jeostratejidir. Temel amacı konvansiyonel bir savaşta baş edemeyeceği düşman unsurlara karşı vekil aktörleri ve asimetrik yöntemleri kullanabileceği bir hibrit savaş kabiliyeti ortaya koymaktır.[19] Şii Hilali'ni şekillendiren tehdit algısının kaynakları arasında ABD, İsrail, Suudi Arabistan ve Türkiye ön plana çıkmaktadır. Şii Hilali de bu kaynaklardan algılanan tehditlerin gerçekleşmeden İran toprakları dışında karşılamayı hedefleyen askerî bir stratejidir.

Coğrafi olarak unsurları uç uca eklendiğinde hilale benzetilen bu konuşlanmanın kuzeyinde Irak'ta Haşdi Şabi başta olmak üzere paramiliter yapılar ve merkezi yönetimde yer alan Şii nüfusu, Suriye'de Esad Rejimi ile çok sayıdaki Şii milis güçler, Lübnan'da Hizbullah ve Filistin'de Hamas ile hem Akdeniz'den hem de İsrail'den gelebilecek olası tehditlere karşı kullanılabilecek bir direniş aksı oluşturmak yer almaktadır. Güneyinde ise

14 David Menashri, "Iran, Israel and the Middle East Conflict", *Israel Affairs*, 12:1, 2006, s. 108.
15 Gareth Porter, "Israel's Construction of Iran as an Existential Threat", *Journal of Palestine Studies*, 45:1 2015, s. 44.
16 Bekir Halhalli, "Humeyni Dönemi İran Dış Politikası (1979-1989)", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4:2, 2014, s. 87.
17 Alon Ben-Meir, "Israel's Response to a Nuclear Iran", *International Journal on World Peace*, 27:1, 2010, s. 66.
18 Dalia Dassa Kaye, "Israel's Iran Policies after the Nuclear Deal", *RAND Corporation*, Ağustos 2016, s. 1, https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE207.html, erişim 05.12.2024.
19 Deepika Saraswat*, Between Survival and Status,* Macmillan, New Delhi, 2022, s. 3.

Yemen'deki Ensarullah sayesinde de Bab-ül Mendeap Boğazı'na uzanarak Kızıldeniz trafiği üzerini etkileyebilecek bir güç konumuna sahip olmak, Ensarullah'a Hürmüz Boğazı'ndaki donanmanın da desteği ile Umman Denizi ve okyanustan gelebilecek tehditlere yönelik direnç gösterebilecek bir planlama yer almaktadır

Şii Hilali İran güvenliği açısından çok boyutlu bir yere sahip olmuştur. Hem bölgesel etkinlikte hem İsrail ile dolaylı çatışmada hem de potansiyel ABD tehdidi karşısında caydırıcılık sağlama gibi kritik işlevler için kullanılmıştır. Şii Hilali'nin oluşturan unsurlar hem İran'ın tehdit olarak algıladığı durumlara karşı kullanılabilecek işlevsel bir araç görevini üslenmekte hem de birbirlerinin güvenliğini tesis etmede kullanılan bir etkileşim ortaya koymaktadır.

Şii Hilali unsurları hem Türkiye'nin hem de Suudi Arabistan'ın bölgedeki etkinliği azaltmak ve "model ülke" olma vasıflarının önünü kesmek için kullandığı önemli bir strateji olmuştur. Esad rejimine karşı ayaklanan Sünni çoğunluğun Türkiye üzerinden yönlendirilmesi, eğitilmesi hatta silahlandırılması ve böylece Suriye'deki muhalefetin Türkiye'nin kontrolü altında başkaldırarak Esad yönetimini yıkması hedeflenmiştir.[20] Bu durum bölgede Türkiye'nin bölgedeki model ülke olarak yayılması sonucunu ortaya çıkartabilecek bir nitelik taşıdığı için İran açısından bir tehdit oluşturmuştur. Bu doğrultuda, Afganistan ve Pakistan başta olmak üzere dünya genelinden birçok Şii milis grubu Suriye'ye yönlendirilmiş ve Esad Rejimini müdafaa etmek için konumlandırılmıştır.[21]

İran'ın Şii milis güçleri Esad rejiminin en önemli destek unsuru olmuş ve Türkiye destekli muhalefetin başarısı uzun bir süre geciktirilmiştir. Irak sınırları içerisinde kalan Musul ve Kerkük vilayetlerinde Lozan Barış Antlaşması'na dayanan tarihsel hakların bulunduğuna yönelik Türk tezleri ve bu kapsamdaki milliyetçi söylemler İran tarafından Türkiye'nin bölgede kendi nüfuz alanlarını inşa etme çalışması olarak algılanmıştır. Bu durum İran'ın Ortadoğu'ya yayılan vekil aktörler üstüne kurulmuş savunma anlayışı için bir tehdit konusu oluşturmaktadır. Irak'taki Haşdi Şabi örgütü ve Irak devlet yönetimindeki İran etkisi Türkiye'nin Irak yönetimiyle ilişkilerinin uzun yıllardır çok sınırlı hatta dönem dönemde kopuk olmasına neden olan faktörler arasındadır. Bunun en açık göstergesi Irak yönetiminin Türkiye ile ilişkileri sıkı tutmak istemesine rağmen İran baskısının da etkisiyle Türkiye'nin terörle mücadele amacıyla Irak'ta kurduğu Başika Askerî Üssü'nü boşaltmasını, Türkiye'nin askerlerini Irak topraklarından çekmesini istemesidir.[22] Irak içindeki dengeler göz önüne alındığında ülkedeki siyasal rekabetin arka planında yer alan silahlı güç olgusu çerçevesinde Haşdi Şabi'nin varlığı karar alma sürecinde yadsınamaz bir etki aracı olmuştur.

Şii Hilali'nin İran için sağladığı en önemli avantaj, İsrail'e karşı caydırıcılık ortaya koymasıdır. İsrail bölgedeki etkinliği için İran'ın varlığını tehdit olarak algılamaktadır. Özellikle İran'ın Kudüs'ü özgürleşme söylemleri ve nükleer çalışmaları İsrail için endişe kaynağı olmaktadır. İsrail yönetimleri 1992 yılından 2025'e kadar 33 yıl boyunca İran'ı nükleer silah yapma ve İsrail'e saldırma niyetinin olduğunu iddia etmiştir.[23] Bu süreçte İsrail her daim İran'a yönelik bir operasyon niyetinde olmuş ancak Şii Hilali unsurlarıyla

20 Cemalettin Taşkıran, "Suriye'deki Olaylar ve Türkiye'nin Suriye Politikası", *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 3:15, 2022, s. 74.

21 Ali Akbar, "Iran's soft power in Syria after the Syrian civil war", *Mediterranean Politics*, 28:2, 2021, s. 7.

22 Cenk Tamer, "Türkiye ve İran'ın Irak'ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3:6, 2016, s. 113.

23 Bekir Aydoğan, "Netanyahu, 33 yıldır İran'ın nükleer silaha birkaç yıl ya da ay uzakta olduğunu iddia ediyor", 18 Haziran 2025, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/netanyahu-33-yildir-iran-in-nukleer-silaha-birkac-yil-ya-da-ay-uzakta-oldugunu-iddia-ediyo-r/3602713, erişim 17.07.2025.

uğraşmaktan buna fırsat bulamamış; İran destekli Hizbullah ve Hamas'ın varlığı coğrafi yakınlık nedeniyle önemli bir caydırıcı unsur olmuştur. 2006 yılında Hizbullah ile yaptığı savaşta İsrail ordusunun başarı elde edememesi bu görüşü destekleyici bir sonuç ortaya çıkmıştır. Bu başarısızlıkla birlikte İsrail için çevresinde konumlanan devletler ve devlet dışı yapılar üzerinden belirlenen çok katmanlı tehdit algısı şekillenmiştir. Bu algı, İsrail'i bir kuşatma psikolojisine ve bunu kırmaya yönelik sürekli aktif operasyonel bir güvenlik politikasına yönlendirmiştir.[24] Bir doğrultuda Şii Hilali unsurları İsrail için öncelikli hedefler olarak belirginleşerek İran'ı yönelik askerî operasyon seçeneğinin ertelenmesini sağlamıştır.

ABD'nin Ortadoğu politikası, bölgedeki güç dengeleri, enerji kaynakları ve jeostratejik çıkarlar çerçevesinde şekillenmektedir. Her dönem farklı dinamiklerin etkili olduğu ABD'nin Ortadoğu politikasında 1979 İslam devrimi sonrasındaki süreçte ise bölgede rejim ihracı hedefi olan aktif bir İran'ın varlığı her daim bir risk unsuru olarak görülmüştür. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası ABD İran'ı şer unsuru olarak tanımlamıştır. ABD'nin Irak işgali sonrasında İran'a yöneleceği beklenirken, bölgede İran destekli Şii milisler ve Hizbullah gibi gruplar nedeniyle ciddi bir meydan okumayla karşılaşmıştır. İran'ın ABD'nin askerî kapasitesiyle başa çıkması mümkün olmadığı için ABD'ye yönelik direkt bir önlem almak yerine ABD'nin bölgesel müttefikleri üzerinden ABD'ye karşı caydırıcılık kazanmayı amaçlamıştır. İran'ın Irak'ta Haşdi Şabi, Suriye'de Esad rejimi yanlısı milisler, Lübnan'da Hizbullah ve Yemen'de Husiler aracılığıyla bölgesel nüfuzunu artırması ABD'nin bölgedeki müttefikleri olan İsrail ve Sünni Arap devletleri için tehdit unsuru olmuştur. Bir başka ifadeyle İran destekli grupların asimetrik savaş taktikleri ABD'nin konvansiyonel askerî üstünlüğünün etkisini sınırlamıştır. Şii Hilali'nin varlığı bir taraftan böyle bir caydırıcı etki ortaya çıkartırken diğer taraftan da Suriye, Yemen, Irak gibi bölge ülkelerdeki çatışmalarda ABD ve müttefikleri tarafından desteklenen unsurların başarısızlıklarında rolü nedeniyle ABD'nin bölgedeki prestijini yıpratan bir etkiye sahip olmuştur. Bu çerçevede Şii Hilali ekonomik ve siyasi yaptırımlara rağmen askerî açıdan İran'a yönelik tehditleri caydıran bir işleve sahip olmuştur.

2. Şii Hilali Stratejisi'nin Çöküşü ve Oluşan Güvenlik Açığı

Şii Hilali'ni oluşturan unsurlarda yaşanan gelişmeler bu unsurları tamamen yok etmese de etkisiz hale gelmesine neden olmuştur. Yaşanan bu etkinlik kaybı neticesinde Şii Hilali'nin ABD ve İsrail kaynaklı saldırı riskine karşı sağladığı caydırıcılık ortadan kalkmış ve İran potansiyel bir saldırı karşısında geçmişe nazaran daha savunmasız bir hale gelmiştir. Şii Hilali'nin etkisiz kalması İran için önemli bir güvenlik açığı oluşturmuştur. Bu doğrultuda İsrail ve İran arası gerilim kısa sürede sıcak çatışmaya dönüşmüştür.

2.1. Şii Hilali'nin Unsurlarında Etkinlik Kaybı

Şii Hilali unsurlarındaki ilk etkinlik kaybı Irak'ta görülmüştür. ABD'nin Irak'ı işgali ülkedeki Saddam rejimini sonlandırmış, ABD askerlerinin çekilmesiyle birlikte de bir güç boşluğu oluşmuştur. Bu süreçte İran Irak'taki Şii oyları hedefleyen partileri desteklemiş, yönlendirmiş silahlı kanatlarına destek vermiş ve bu sayede de Irak Şiileri parlamentoda çoğunluğu elde ederek iktidara gelmiştir.[25] İran rejimi hem sert güç hem de yumuşak güç araçlarını kapsayan çeşitli uygulamaların bir kombinasyonu ile ülkedeki nüfusunu ve hakimiyetini arttırmıştır.[26] Ancak ülkedeki İran baskısı çok geçmeden toplumsal bir tepkiyi de beraberinde getirmiştir.

24 Metin Duyar, "İsrail'in Güvenlik Paradigması: Tehdit, İdeoloji, Müdahale", 01 Temmuz 2025, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/73917/israilin_gu-venlik_paradigmasi_tehdit_ideoloji_mudahale, erişim 18.07.2025.

25 Beston Husen Arif, "Iran's Struggle for Strategic Dominance in a Post-ISIS Iraq", *Asian Affairs*, 50:3, 2019, s. 344.

26 Age, s. 350.

2019'da başlayan yaygın hükümet karşıtı gösterilerde Tahran yönetimi, Saddam sonrası dönemde Irak'ta kurulan yozlaşmış hükümet sistemini desteklemekle suçlanmış ve İran destekli milislerin baskılarına karşı sivil bir tepki ortaya çıkmıştır.[27] Irak halkında İran'a karşı oluşan olumsuz düşünceler içten içe yayılmaya devam etmiş ve İran'ın tüm cabalarına rağmen 2021 seçimlerinde ülkedeki Şiiler iktidarı kaybetmiştir. Seçimler sonrası Muhammed Siya es-Sudani öncülüğünde kurulan hükümetin politikaları ve diğer gelişmelerle birlikte İran'ın Irak'ta nüfuzu hızla azalan bir sürece girmiştir.

Şii Hilali'ni neredeyse çökme derecesine getiren olaylar zinciri ise 2023 yılının sonlarında başlamıştır. 7 Ekim 2023 tarihinde Hamas'ın askerî kanadı tarafından uzun yıllardır devam eden Gazze ablukasına, Filistin halkına ve kutsal değerlerine yönelik saldırılara tepki olarak İsrail'e Aksa Tufanı adıyla bir saldırı gerçekleştirilmiştir.[28] İsrail tarafından 8 Ekim'de başlatılan karşı saldırı Hamas açısından büyük bir yıkıma neden olmuş, sivil ve askerî kanadı önemli zaiyat vermiştir. Bu zaiyatlara ek olarak Gazze'deki yıkım ve sivillerin içine düştüğü cehennem de Hamas açısından başka bir sorunu daha ortaya çıkarmıştır. Hamas'ın askerî kanadı İzzettin El-Kassam Tugayları altı tugay, 20'den fazla tabur ve yaklaşık 150 bölük komutanı ve 14.000 savaşçısını yitirmiş, yaklaşık 4500 esir vermiş ve savaş Hamas'ın yarısının öldürülmesine neden olmuştur.[29] Bu sayılar hakkında iki tarafında birbirinden farklı tezler ortaya koyması bir tarafa İsrail'den yapılan açıklamalar bile birbiriyle çelişmektedir. Ancak Hamas'ın kayıplarının rakamsal büyüklüğünden ziyade işlevsel büyüklüğü daha yıkıcı olmuştur. Beş tugay altında örgütlenmiş 24 taburundan 22'si dağılmıştır.[30] İsrail Savunma Kuvvetleri'ne göre geriye kalanlar ise askerî bir işlev göremeyecek hale gelmiştir.[31] Hamas'ın hem lojistik sağlamada hem operasyonlarında kullandığı 150'den fazla tünel imha edilmiştir.[32] Tünel ağının ağır hasar görmesiyle silah stokları ciddi şekilde tükenmiştir.[33]

Ayrıca, savaş sürecinde İsrail'e yapılan askerî yardımlarla birlikte daha donanımlı bir İsrail ordusu ortaya çıkmıştır. İsrail'e atanan Büyükelçinin *"Filistin diye bir şey yok"* açıklaması sonrasında Başkan Trump'ın ABD'nin Gazze'yi devralmak istediğini belirtmesi de ABD'nin bölgedeki varlığını giderek arttıracağını göstermektedir.[34] Askerî boyuttaki bu durumlara ek olarak Filistinliler arasında Hamas'a ve politikalarına dair kırılmanın olduğu da iddia edilmektedir. İsrail'in soykırımla suçlanmasına yetecek ölçüde toplu yıkım stratejisi sonucunda 48 binden fazla insan yaşamını yitirmiş; 112 bine yakın insan yaralanmış; Gazze'nin eğitim, sağlık, alt yapısının neredeyse tamamı çökmüş; konutların %92'si yıkılmış ve yaklaşık 1,9 milyon insan barınma kriziyle karşı karşıya kalmıştır.[35] Yaşanan bu yıkım ve

27 Kali Robinson, "How Much Influence does Iran Have in Iraq?", 18 Ekim 2022, https://www.cfr.org/in-brief/how-much-influence-does-iran-have-iraq, erişim 19.07.2025.

28 "Bizim Anlatımız… Aksa Tufanı Operasyonu?", 2024, https://turkish.palinfo.com/Uploads/Model-s/Media/files/2024/aksa_tu-fan%C4%B1.pdf, erişim 10.02.2025.

29 Ido Levy, "Hamas is Weakened, but a Prolonged Guerrilla Conflict Looms", 12 Eylül 2024, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/hamas-weakened-prolonged-guerrilla-conflict-looms, erişim 10.02.2025.

30 Age.

31 Tamara Qiblawi vd., "Netanyahu says 'victory' over Hamas is in sight. The data tells a different story", 05 Ağustos 2024, https://edition.cnn.com/interactive/2024/08/middleeast/gaza-israel-hamas-battalions-invs-intl/, erişim 10.02.2025.

32 Emanuel Fabian, "Gallant says 150 tunnels have been destroyed along Egypt-Gaza border, Hamas's Rafah Brigade defeated", 21 Ağustos 2024, https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/gallant-says-150-tunnels-have-been-destroyed-along-egypt-gaza-border-hamass-rafah-brigade-defeated/, erişim 10.02.2025.

33 Hugh Lovatt ve Muhammad Shehada, "Dealing with Trump, Israel, and Hamas: The Path to Peace in the Middle East", *European Council on Foreign Relations*, Aralık 2024, s. 5, https://ecfr.eu/wp-content/uploads/2024/12/Dealing-with-Trump-Israel-and-Hamas-The-path-to-peace-in-the-Middle-East.pdf, erişim 10.02.2025.

34 Kadir Üstün, "Trump'ın Filistinlilerden Arındırılmış Gazze Projesi", 07 Şubat 2025, https://www.setav.org/yorum/trumpin-filistinlilerden-arindirilmis-gazze-projesi, erişim 11.02.2025.

35 "Reported impact snapshot Gaza Strip", 11 Şubat 2025, https://www.ochaopt.org/content/reported-impact-

insanlık dışı tablo Gazze halkı üstünde psikoloji bir etki de oluşturmuştur. Filistin Politika ve Anket Araştırmaları Merkezi (PCPSR) tarafından yapılan sistematik anketler Hamas'ın Gazze'deki destekçilerinin hala önemli bir orana sahip olduğunu, ancak bu oranın ciddi bir düşüş eğilimi içerisine girdiğini göstermektedir.[36] Sonuç olarak Hamas'ın üç açıdan zayıfladığı görülmektedir. Askerî açıdan komutanlık ve lojistik yapılanması dağılmış, mühimmat stokları tükenmiş ve ciddi kayıplar vermiştir. Hala daha halk tarafından desteklense de bu hususta da sıkıntıların başladığı görülmüştür. Tüm bu koşullar Hamas'ın İran için kullanışlı bir paramiliter örgüt olma işlevini yitirdiğini ya da etkisinin uzun süre belirsizlik içerisinde kalacağını göstermektedir.

İsrail'in Gazze'deki katliamları karşısında bir süre sessiz kalan Hizbullah, İsrail ordusunun bir kısmını ülkenin kuzey sınırında tutmak, Gazze Şeridi'ndeki saldırıları hafifletmek ve sonunda İsrail'i ateşkese zorlamak amacıyla 2024 yılında ortalarında İsrail'i hedef almaya başlamıştır.[37] Buna karşılık olarak İsrail, Lübnan'a aralıklı bombardıman ve hava saldırıları düzenleyerek Hizbullah liderlerini ve lojistiğini hedef almış ve sınır boyunca Hizbullah güçlerini yıpratmıştır.[38] Hizbullah'ın Beyrut'taki kalesi olan Dahieh'de üst düzey yöneticilere, kısa ve orta menzilli füze ve roket sistemleri ve diğer stratejik yeteneklerine karşı çok sayıda saldırılar gerçekleştirmiş, Hasan Nasrallah dahil Hizbullah'ın operasyonel liderliğinin neredeyse tamamı ortadan kaldırılmıştır.[39] Kara operasyonundan önce, Hizbullah üyelerinin iletişim cihazlarına ve bataryalarına önceden yerleştirilen düzenekler patlatılarak örgütün yaklaşık 1.500 üyesi etkisiz hale getirilmiştir. İsrail, Hizbullah'ın üst düzey siyasi ve askerî lider kadrolarını çökertmiş; sosyal, mali, tıbbi ve askerî altyapısını büyük ölçüde tahrip etmiş, militanlarının binlercesini de öldürmüştür.[40] Örgütün sosyal tabanının bulunması nedeniyle zaman içerisinde toparlanma ihtimali bulunsa da lider kadrosundaki, silah kapasitesindeki ve en önemlisi motivasyonundaki kayıpları toparlaması uzun zaman alacaktır.

İsrail operasyonlarıyla Hamas ve Hizbullah'ın ciddi oranda etkisizleştirildiği sürece paralel olarak İran'ın Ortadoğu'daki en önemli müttefiki Esad Rejimi de düşmüştür. "Arap Baharı" süreci Suriye'ye yansıyınca Esad rejimi sallanmış ve ülkede iç savaş başlamıştır. Bölgedeki en önemli müttefikinin düşme ihtimali karşısında İran vakit kaybetmeden sürece dahil olmuştur. Esad rejimine siyasi, ekonomik, iletişim, teknik takip ve askerî danışmanlık gibi çeşitli destekler sağlamıştır.[41] Savaş süresince İran'ın 30 milyar dolardan fazla mali kaynak kullandığı tahmin edilmiştir.[42] Bu süreçte Rusya'nın da desteğini alan Esad Rejimi zar zor ayakta kalabilmiş, ülkenin kuzeyinde fiili kontrol gücünü kaybetmiştir. Şubat 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı ve İsrail'in 2023'te Hamas ile 2024'te Hizbullah'a yönelik saldırıları nedeniyle hem Rusya hem de İran askerî kaynaklarını Suriye'den uzaklaştırmak

snapshot-gaza-strip-11-february-2025, erişim 11.02.2025.

36 "Public Opinion Poll No.92", 2024, https://pcpsr.org/sites/default/files/Poll%2092%20English%20full%20te-xt%20July2024.pdf, erişim 11.02.2025.

37 Brian Carter, "Israel's Victory in Lebanon", *Institute for the Study of War,* Aralık 2024, https://www.understanding-war.org/backgrounder/israels-victory-lebanon, erişim 12.02.2025.

38 Age.

39 Guy Hazut ve Ofer Shelah, "The IDF Ground Operation in Lebanon — Goals, Alternatives and Consequences", 14 Ekim 2024, https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2024/10/e14102024-1.pdf, erişim 12.02.2025.

40 Paul Halife, "Despite the losses and destruction, Hezbollah hasn't lost the war", 27 Kasım 2024, https://www.middleeast-eye.net/opinion/despite-losses-and-destruction-hezbollah-hasnt-lost-war, erişim 12.02.2025.

41 Mehmet Ali Yüksel, "Bölgesel Güvenlik ve Hibrit Savaş İlişkisinin Suriye İç Savaşı Üzerinden Analizi", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 31:2, 2024, s. 377.

42 Kawsar Uddin Mahmud, "The Fall of Assad: Redefining Power, Resistance and Politics in the Middle East", 12 Aralık 2024, https://www.tbsnews.net/thoughts/fall-assad-redefining-power-resistance-and-politics-middle-east-1017141, erişim 09.02.2025.

zorunda kalmış ve bu durum Esad rejimini muhaliflerin koordineli eylemlerine karşı savunmasız bırakmıştır.[43]

Suriye'de muhalefetin silahlı kanadında biri olan ve diğer çok sayıdaki grubu da himaye eden *Hayat Tahrir el-Şam* (HTŞ) liderliğindeki Suriyeli isyancılar bu durumu değerlendirmek istemiş; 2015'ten beri Suriye'nin kuzeybatıdaki izole edilmiş bölgesinden 27 Kasım 2024 tarihinde çıkarak önce doğuya sonra güneye hızla ilerlemiş ve 11. günün sonunda Şam'ı ele geçirmiştir.[44] Ayakta kalmak için yaptıklarıyla halk desteğini kaybeden Esad rejiminin yerel destekçisi de kalmadığı için rejim HTŞ'nin ilerleyişi karşısında hiçbir şey yapamamış ve Esad ülkeyi terk etmiştir. Ülkedeki bu değişim basit bir iktidar değişiminin ötesinde bir eksen kırılması özelliği taşımaktadır. 1970'lerde Hafız Esad'ın Sünnileri devlet kadroların tasfiye etmesi gibi HTŞ de devletteki Nusayri ağırlığına son verecektir. Suriye iç savaşı boyunca İran destekli militanlar ve rejim güçleriyle çatışan HTŞ'nin İran ile ilişkilerini kökten değiştirecek olması kaçınılmazdır.

2.2. Şii Hilali'nin Etkisizleştirilmesi Sonrasında İran'ın Saldırıya Açık Hale Gelmesi

İran'ın Irak'taki nüfuzu ve etkisinin kaybıyla başlayan Şii Hilali'nin etkisizleştirilmesi sürecinin İran güvenliğine etkisi İran İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı tarafından gizli olarak hazırlanmış ancak kamuoyuna sızmış raporda gözler önüne serilmiştir. 2014-2015 yılları arasındaki yazışmaları kapsayan raporda İran'ın Irak siyaseti üzerindeki hakimiyeti siyasetçiler ve bürokratlarla olan özel ilişkiler ağırlık taşırken askerî alandaki bağlantılar raporun en dikkat çekici bölümleri olmuştur. Raporda yer alan dönemin Irak Savunma Bakanlığı Askerî İstihbarat Komutanı Hatem el-Maksusi'nin "*Onlara hizmetlerinde olduğumuzu söyle. Neye ihtiyaçları varsa emirlerindeyiz. Biz Şii'yiz ve ortak bir düşmanımız var"* ifadesi İran'ın ihtiyaç duyduğunda Irak ordusunu harekete geçirebileceğinin ispatı olmuştur.[45] Ayrıca 2003 sonrasında ülkeyi sekiz yıl yöneten Nuri El-Maliki'nin Irak kamuoyuna sızdırılan ses kaydında yer alanda Irak'ın İran Devrim Muhafızlarının kontrolünde olduğuna dair açıklamaları da bu durumu doğrulamıştır.[46] 2018 yılında ABD'nin İran'a yönelik yaptırımları karşısında Irak, İran'ı destekleyeceğini deklare etmiştir.[47] Bu gelişme de arka planda yer alan derin iş birliğinin somut olarak dış politikaya yansıyan bir örneğini teşkil etmiştir. Bu veriler İran'ın güvenliğini sağlamak için Irak'ı kullanma kapasitesine sahip olduğunun göstergesi olmuştur. 2021 yılı sonrasında İran'ın Irak'taki etkisinin zayıflaması Şii Hilali üzerinden oluşturan sınır ötesi savunma hattında ve İran'ın caydırıcılığında ilk aşınma olmuştur.

İsrail'in kuruluşunun temelinde yer alan "Yahudiler için güvenli bir yurt oluşturma" düsturu, devletin güvenlik politikalarının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu ilke gereği İsrail için en öncelikli güvenlik hedefi, sınırları içerisindeki Yahudi nüfusunun güvenliğini sağlamak ve olası tehditleri bertaraf etmek olmuştur. Bu bağlamda İsrail devleti, özellikle sınırlarına yakın bölgelerdeki tehditleri stratejik öncelik olarak değerlendirmiştir ve uzun yıllar boyunca Hamas ve Hizbullah gibi örgütlerin varlığını ortadan kaldırmak için askerî, siyasi ve istihbarat temelli mücadeleler yürütmüştür. İsrail'in güvenlik stratejisi, yakın çevresindeki tehditlerin kontrol altına alınmasını gerektirdiğinden, orta ve uzun vadeli

43 Huzeir Ezekiel Dzulhisham, "Explaining the Collapse of Syria's Assad Regime", 13 Aralık 2024, https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2024/12/CO24193.pdf, erişim 09.02.2025.

44 Natasha Hall, "With the Fall of Assad, Can Syria Rise?", *Survival*, 67:1, 2025, s. 45.

45 "Iran Irak Spy Cables", 2019, https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/18/world/middle-east/iran-iraq-spy-cables.html, erişim 20.07.2025.

46 Müştak El-Hilo, "Maliki'nin Sızdırılan Ses Kaydı: Irak DMO'nun Kontrolünde", 01 Ağustos 2022, https://www.iramcenter.org/malikinin-sizdirilan-ses-kaydi-irak-dmonun-kontrolunde-784, erişim 20.07.2025.

47 Ruya Fereyduni, "Irak, İran'ı yaptırımlara karşı destekleyecek", https://tr.mehrnews.com/new-s/1874449/, erişim 20.07.2025.

tehditlerle mücadele etme konusunda daima temkinli davranmıştır. Bunun nedeni, Hamas ve Hizbullah gibi örgütlerin ani saldırılarının, İsrail'in iç güvenliği ve sivil halk üzerinde yıkıcı etkiler yaratma potansiyeli taşımasıdır. Bu nedenle İsrail, İran gibi bölgesel bir güçle doğrudan bir çatışmaya girmek durumunda kalsa dahi, bu örgütlerin İran'ın desteğiyle harekete geçebileceği riskini her zaman hesaba katmak zorunda kalmıştır. İran'ın Hamas ve Hizbullah'a sağladığı istihbarat, finansman ve askerî destek, İsrail açısından ciddi bir güvenlik açığı oluşturmuştur. Ancak, 2024 yılında gerçekleşen askerî operasyonlar sonucunda Hizbullah'ın yönetim kadrosu ve saldırı kapasitesi büyük ölçüde zayıflamış, örgüt savunma pozisyonuna çekilmek zorunda kalmıştır. Bu gelişme, Hizbullah'ın İsrail'e yönelik doğrudan bir tehdit olma özelliğini önemli ölçüde azaltmıştır. [48]

Benzer şekilde Hamas da tünel ağlarındaki etkinliğini, lojistik altyapısını ve üst düzey lider kadrosunu kaybetmiş, dolayısıyla eskisi kadar etkili bir saldırı kapasitesine sahip olamamıştır. Bu iki önemli gelişme, İsrail'in uzun süredir stratejik bir tehdit olarak gördüğü İran'a karşı daha etkili bir mücadele yürütebilmesi için gerekli olan güvenli zemini oluşturmuştur. Artık yakın çevresindeki örgütlerin doğrudan saldırı riski büyük ölçüde azaldığı için İsrail, İran'ın nükleer programı ve bölgesel etkinliği gibi uzun vadeli tehditlere odaklanma imkânı kazanmıştır. Bu durum, İsrail'in güvenlik politikalarında yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilebilir.

2024 yılında Suriye'deki Esad rejiminin düşüşü Şii Hilali ile sağlanan caydırıcılığı ortadan kaldıran en keskin gelişme oluşmuştur. Suriye, İsrail ile doğrudan çatışma içerisindeki Şii Hilali unsurları için kritik bir lojistik merkezi görevi görmüştür. Bu unsurların birçoğu Suriye'deki üslerde eğitilmiş ve kullandıkları silahlar bu ülke üzerinden iletilerek ya da bu ülkede üretilerek tedarik edilmiştir.[49] Şii Hilali'nin bir unsuru olarak Suriye'nin kaybının İran açısından oluşturduğu sorunlara ek olarak ülkenin Şii Hilali'nin diğer unsurları arasında lojistik sağlama açısından kritik öneme sahip olması nedeniyle hilalin dağılmasına ve etkisini kaybetmesine sebep olan bir konjonktür ortaya çıkmıştır. İsrail de zaman kaybetmeden bu konjonktürden faydalanmış; Suriye'nin güneyindeki silahsızlandırılmış tampon bölgeyi işgal ederek bölgesel tehditlerle mücadele önemli bir stratejik konumu bulunan Golan Tepelerindeki varlığını sağlamlaştırmıştır.[50]

2025 yılına gelindiğinde İsrail'in Suriye'deki temel hedefleri olan düşman milis gruplardan gelebilecek tehditleri önlemek, İran'ın Suriye'de askerî varlığını kalıcı olarak bitirmek ve Golan Tepeleri üzerinde kontrolü kalıcı hale getirmek suretiyle kendi ulusal güvenliği sağlamlaştırmıştır.[51] Esad sonrası dönemde İran'ın bölgede milis güç oluşturma ve Şii Hilali'ni besleme kapasitesi büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Zaten halihazırda var olan Hamas ve Hizbullah gibi grupların saldırı kabiliyetleri de ciddi şekilde kırılmış durumdadır. Ayrıca İran'ın Şii milisler arasında lojistik bağlantı sağladığı "Dara Koridoru" olarak bilinen kara yolunun çökmesi, Hizbullah'a silah sevkiyatını sürdürmesini ve bölgesel ağını

48 Tuba Yıldız ve Çağatay Balcı, "Lübnan'da Hizbullah'ın Geleceği ve İran'ın Stratejisinde Dönüşüm", *İRAM*, Mayıs 2025, s. 4, https://www.iramcenter.org/lubnanda-hizbullahin-gelecegi-ve-iranin-stratejisinde-donusum-2635, erişim 22.07.2025.

49 Seth G. Jones ve Maxwell B. Markusen, "The Escalating Conflict with Hezbollah in Syria", 20 Haziran 2018, https://www.csis.org/analy-sis/escalating-conflict-hezbollah-syria, erişim 20.07.2025.

50 Melanie Lidman, "As Israel advances on a Syrian buffer zone, it sees peril and opportunity", 10 Aralık 2024, https://ap-news.com/article/israel-syria-attack-buffer-zone-golan-assad-6ee75aca7f5d820dd623b2aba4a62407, erişim 20.07.2025.

51 Widyane Hamdach, "The Fall of Bashar al-Assad: Winners, Losers, and Challenges Ahead", 7 Mayıs 2025, https://gjia.george-town.edu/2025/05/07/the-fall-of-bashar-al-assad-winners-losers-and-challenges-ahead/, erişim 20.07.2025.

beslemesini neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Bu gelişmeler, İran'ın bölgedeki askerî ve siyasi nüfuzunun önemli ölçüde zayıfladığını göstermektedir.[52] Esad rejiminin düşmesiyle birlikte İsrail için yakın tehditler önemli ölçüde bertaraf edilmiştir ve artık orta menzilli tehdit olan İran'a saldırının önünde bir engel kalmamıştır.

2.3. İsrail-İran Arasındaki Gerilimin Sıcak Savaşa Dönüşmesi

İsrail ve İran arasındaki hakimiyet ve çıkar çatışması Şii Hilali'nin kırılmasına paralel ilk doğrudan çatışmaya evrilmiştir. 2024 yılında Hamas ve Hizbullah ile çatışan İsrail, bu unsurların ve diğer vekil güçlerin askerî destek aldığı gerekçesiyle Suriye topraklarındaki hedeflere yönelik altı adet F-35 uçağı ile yoğun bir hava saldırısı gerçekleştirilmiştir. Bu saldırılarda İran'ın Şam'daki büyükelçiliği de hedef alınmış iki üst düzey komutanın aralarında bulunduğu yedi askerî yetkili hayatını kaybetmiştir.[53] 01 Nisan'da gerçekleşen bu saldırı karşısında İran misilleme olarak 13 Nisan'da "Sadık Vaat" adını verdiği bir karşı bir saldırısı düzenlemiş;[54] 170 İHA, 120 balistik füze ve 60 tondan fazla patlayıcı içeren 30 füze ile İsrail'i hedef almıştır.[55] Saldırılarda İsrail hedeflerini imha edebilirken, İran'ın saldırıda kullandığı eski teknoloji ürünü dronları istenilen etkiyi gösterememiştir. Saldırıda kullanılan dron ve füzelerin %99'u İsrail'e ulaşmadan imha edilmiş, diğerleri ise ciddi bir hasara yol açmamıştır.[56]

İsrail bu misillemeyi yeni bir saldırı olarak değerlendirmiş ve 19 Nisan'da İsfahan'daki Şikari 8 Ana Jet Üssü'ndeki S-300 hava savunma sistemlerini hedef alan yeni bir saldırı gerçekleştirmiştir. İsrail ve İran'ın birbirlerini hedef aldıkları doğrudan çatışmaların ikincisi ise İran'ın Hamas liderlerinden İsmail Haniye'nin İran topraklarında öldürülmesi ve Hizbullah lideri Hasan Nasrullah'ın Lübnan'da öldürülmesi başta olmak üzere İsrail tarafından yapılan suikastlara karşılık olarak 01 Ekim 2024 tarihinde İsrail'i doğrudan hedef almasıyla gerçekleşmiştir.[57] Devrim Muhafızlarına bağlı Hava-Uzay Kuvvetleri tarafından "Sadık Vaat 2" adıyla yapılan bu saldırılarda MOSSAD karargahı, F-35 savaş uçaklarının ana depolama yeri olan Navatim Hava Üssü, Seyyid Hasan Nasrallah'ın suikast operasyonunun üssü olan Hatzarim Hava Üssü, stratejik radarlar ve Gazze çevresindeki bölgede İsrail'in tanklarının, personel taşıyıcılarının ve personelinin toplandığı merkezler hedef alınmıştır.[58] 180 füzenin kullanıldığı bu saldırı için İran tarafı saldırının %90 oranında başarılı olduğunu iddia ederken , İsrail ise kullanılan füzelerin büyük çoğunlukla engellendiğini iddia etmiştir.[59] Buna misilleme olarak İsrail tarafından 26 Ekim 2024'te gerçekleştirilen hava saldırısında Tahran ve çevresindeki Hawk, S-300 ve S-300PMU-2 hava savunma sistemleri, radar, ateş

52 Sinem Adar vd., "The Fall of the Assad Regime: Regional and International Power Shifts", 25 Şubat 2025, https://www.swp-berlin.org/publikation/the-fall-of-the-assad-regime-regional-and-international-power-shifts, erişim 20.07.2025.
53 Hurşit Dingil, "İran-İsrail Gerilimi ve Şam Konsolosluk Saldırısı", 08 Nisan 2024, https://www.iramcenter.org/iran-israil-gerilimi-ve-sam-konsolosluk-saldirisi-2477, erişim 27.06.2025.
54 "Israel getting punished with 'Operation Truthful Promise", Nisan 2024, https://web.archive.org/web/20240415193-505/https://www.tehrantimes.com/news/497075/Israel-getting-punished-with-Operation-Truthful-Promise, erişim 27.06.2025.
55 "IDF denies reports of major damage to Nevatim base", 15 Nisan 2024, https://www.jpost.com/breaking-news/article-797064, erişim 27.06.2025.
56 Age.
57 "عملیات وعده صادق ۲؛ ضربه مهلک بر هیبت رژیم صهیونیستی در جهان [Gerçek Vaat Operasyonu 2: Siyonist Rejimin Dünyadaki Prestijine Ölümcül Bir Darbe]", https://www.mashreghnews.ir/news/1651088/, erişim 27.06.2027.
58 "جزئیات عملیات وعده صادق ۲ ؛ سه پایگاه هوایی رژیم صهیونیستی مورد هدف قرار گرفت [Gerçek Vaat 2 Operasyonunun Detayları: Üç İsrail Hava Üssü Hedef Alındı]", https://www.irna.ir/news/85614937/, erişim 27.06.2025.
59 "İran'dan İsrail'e misilleme: Füze saldırısı hakkında neler biliniyor?", 02 Ekim 2024, https://www.bbc.com/turkce/article-s/cgryqlw1vkgo, erişim 27.06.2025.

kontrol üniteleri ve bataryalarının bazıları vurulmuştur.[60] Yaşanan bu olaylar neticesinde iki devlet arasında yıllardır süren çatışma da dolaylı çatışmadan doğrudan askerî çatışmaya evrilmiştir.[61]

İsrail'in Hamas ve Hizbullah ile olan mücadelesi sırasında ABD tarafından İsrail'e konuşlandırılan Yüksek İrtifa Alan Savunma Terminal'i (THAAD) İsrail'in mevcut hava savunma sistemlerinin hem yeteneklerini hem de kapsama alanını geliştirmiştir.[62] ABD Savunma Bakanlığı (Pentagon) bölgeye ek balistik füze savunma muhripleri, savaş filosu ve tanker uçakları ve ABD Hava Kuvvetleri B-52 uzun menzilli saldırı bombardıman uçağı konuşlandırmıştır.[63] Dolayısıyla İsrail'in İran'a yönelik hava saldırı ve savunma kapasitesi ABD tarafından geliştirilmiştir. ABD'nin İsrail'e yönelik askerî yardımları 1980'den 2023'e kadar ortalama üç ile beş milyar dolar arasında değişirken, 2024'te bu rakam yaklaşık 18 milyar dolara yükselmiştir.[64] Ekim 2023'ten Ocak 2025'e kadar F-35 Ortak Saldırı Uçaklarını, CH-53K Ağır Nakliye Helikopterlerini, KC-46A Hava İkmal Tankerlerini ve hassas güdümlü mühimmatları da içeren 23.8 milyar dolarlık 599 satış gerçekleşmiştir.[65] Uzak mesafedeki operasyonlarda kullanılan CH-53K ile KC-46A gibi askerî araçların İsrail'e satışı ve ABD envanterindeki B-52 uzun menzilli saldırı bombardıman uçaklarının bölgeye konuşlanması İran'a yönelik bir saldırı ihtimalini kuvvetlendirmiştir.

Vekil güçlerin aldığı darbeler sonucu Şii Hilali'nin zayıflaması İran'ın İsrail'e karşı caydırıcılığını önemli ölçüde zayıflatırken, İsrail ile doğrudan ilk çatışmanın vuku bulması ve ABD'nin bölgedeki artan askerî varlığı İran'a yönelik askerî operasyon riskini arttıran gelişmeler olmuştur. Nisan ve Ekim aylarında İran'ın İsrail'i hedef aldığı dron saldırılarında ABD kuvvetlerinin etkin bir savunma gerçekleştirmesi bu kapasitenin etkinliğini göstermiştir. İsrail'in hava savunma ve saldırı kapasitesinin güçlendirildiği ve İran'ın hava savunma sistemlerinin zayıflatıldığı bu süreç İran'a yönelik bir hava saldırısının adım adım yaklaştığının göstergesi olmuştur.

Yaşanan bu gelişmelerden sonra 13 Haziran 2025'te İsrail İran'a yönelik geniş çaplı bir saldırı başlatmıştır. "Yükselen Arslan" adı verilen bu saldırıda 200 savaş uçağı 100'den fazla hedefe 330'da fazla farklı mühimmat atmıştır. Saldırının ana hedefi Natanz'daki uranyum zenginleştirme tesisi, İsfahan'daki uranyum dönüşüm tesisi, genel kurmay başkanı ve kuvvet komutanlarının da aralarında bulunduğu üst düzey askerî yetkililer ve nükleer programda görev alan üst düzey bilim adamları olmuştur.[66] Bu saldırı karşısında İran'ın misillemesi gecikmeden gerçekleşmiş ve 14 Haziran'da İran "Sadık Vaat 3" operasyonunu

60 Hurşit Dingil, "Ortadoğu'da Yeni Bir Dönüm Noktası: İsrail'in İran'a Yönelik Saldırıları Ne Anlama Geliyor?", 13 Haziran 2025, https://www.setav.org/sadik-vaat-operasyonu-2/ortadoguda-yeni-bir-donum-noktasi-israilin-irana-yonelik-saldirilari-ne-anla-ma-geliyor, erişim 27.06.2025.

61 John Raine vd., "Iran and Israel: Everything Short of War." *Survival*, 66:3, 2024, s. 79.

62 Matthew Olay, "Austin Deploys Missile Battery, Personnel to Israel", 15 Ekim 2024, https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3936094/austin-deploys-missile-battery-personnel-to-israel/, erişim 10.02.2025.

63 "Statement From Pentagon Press Secretary Maj. Gen. Pat Ryder on Middle East Force Posture Updates", 01 Kasım 2024, https://www.defen-se.gov/News/Releases/Release/Article/3954442/statement-from-pentagon-press-secretary-maj-gen-pat-ryder-on-middle-east-force/, erişim 11.02.2025.

64 Linda J. Bilmes, William D. Hartung ve Stephen Semler, "United States Spending on Israel's Military Operations and Related U.S. Operations in the Region", *Watson Institute for International and Public Affairs*, Ekim 2024, s. 11, https://watson.brown.edu/costsofwar/papers/2024/USspendingIsrael, erişim 12.02.2025.

65 "U.S. Security Cooperation with Israel", 25 Nisan 2025, https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-israel/, erişim 12.02.2025.

66 "Press Briefing by IDF Spokesperson", 13 Haziran 2025, https://www.idf.il/en/mini-sites/israel-at-war/briefings-by-idf-spokesperson-bg-effie-defrin/june-25-press-briefings/press-briefing-by-idf-spokesperson-bg-effie-defrin-june-13-2025-3/, erişim 28.06.2025.

başlatarak İsrail'in Tel Aviv ve Hayfa şehirlerini vurmuş; saldırılarda 150'den fazla nokta hedef alınmıştır. Sonraki günlerde karşılıklı misilleme saldırılarıyla devam eden çatışmalar sırasında İsrail'in teknik olarak imha etme kapasitesinin bulunmadığı İran'ın Fordow Nükleer Tesisini imha etmek için 21 Haziran'da ABD çatışmalara dahil olmuştur. "Geceyarısı Çekici Harekatı" adıyla gerçekleştirilen saldırıda ABD'nin Missouri'deki Whiteman Hava Kuvvetleri Üssü'nden kalkan yedi adet B-2 Spirit bombardıman uçakları 30 tonluk sığınak delici GBU-57 bombalarıyla Fordow tesislerini yok etmiş, Basra körfezi açıklarındaki donanma deniz altılarından fırlatılan Tomahawk füzeleriyle de Natanz ve İsfahan'daki bazı tesisler hedef almıştır.[67] ABD'nin bu saldırısı karşısında İran parlamentosu Hürmüz Boğazı'nın kapatılmasına yönelik kararı onaylayarak son karar merci olan Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi'ne sevk etmiştir.[68] Bunun sonrasında İran'ın misillemesi 23 Haziran'da Katar'da ABD üssünü vurması olmuştur.[69] Çatışmalar 12 gün sürmüş ve ABD'nin baskılarıyla 24 Haziran'da geçici ateşkes sağlanarak ileriki günlerde yapılacak bir barış antlaşmasına atıfta bulunulmuştur.

3. Savaş ve Sonrasındaki Gelişmeler Perspektifinden İran'ın Gelecekteki Yol Haritası

İsrail-İran arası doğrudan çatışmalar İran'ın "güvende olma" durumunu ciddi bir şekilde sarsmış ve mevcut stratejilerin İran güvenliği açısından yetersiz kaldığını ortaya koymuştur. Görülen bu yetersizlik karşısında İran bir yol haritası belirleyerek güvenlik kaygılarını gidermeye çalışacaktır. Bu yol haritasının neleri kapsayacağını ise iki temel parametre üzerinden anlamak mümkündür. Bunlardan ilki 12 gün süren savaşın ve ABD'nin İran'ı vurması neticesinde ortaya çıkan sonuçların tehdit-güvenlik eksenli değerlendirilmesidir. Diğeri ise ateşkes sonrası ABD, İsrail ve İran'ın öncelikli davranışlarının oluşturduğu izlenimlerdir. Bu iki temel parametre İran'ın önümüzdeki süreçte nasıl bir yol haritası belirleyeceğini göstermektedir.

3.1. Savaş Sürecinin Stratejik Analizi

12 Gün Savaşı'nın ekonomik, sosyal ve siyasi birçok boyutu olmakla beraber güvenlik açısından birtakım hususlar ön plana çıkmıştır. İlk olarak Ortadoğu'daki vekil kuvvetlerinin yokluğu İran'a saldırıyı kolaylaştırmış, İsrail İran'ı hedef alırken Yemen'deki Husiler'in İsrail'i hedef alan başarısız saldırıları hariç herhangi bir engel ya da caydırıcılıkla karşılaşmamıştır. Özellikle Hizbullah'ın ve Esad Rejiminin yokluğu İran için önemli bir dezavantaj oluşturmuştur. İkincisi İran'a yapılan saldırıların bazılarının İran topraklarından gerçekleştirilmesi ve hedeflerin nokta atışı olarak evlerinde hedef alınması İran'ın istihbarat zafiyeti olduğunu göstermiştir.[70]

Üçüncüsü bir tür siber saldırı sonucunda İran'ın savunma sistemlerinin ilk saldırıda çalışmaması İran'ın siber güvenlik alanında açığı olduğunu ortaya çıkarmıştır. İsrail, ABD ile ortak geliştirdiği siber saldırı algoritmaları sayesinde İran'ın savunma altyapısını hedef almış; yapay zekâ destekli zararlı yazılımlar, radar ağlarını geçici olarak devre dışı bırakırken

67 Matthew Olay, "Hegseth, Caine Laud Success of U.S. Strike on Iran Nuke Sites", 22 Haziran 2025, https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/4222533/hegseth-caine-laud-success-of-us-strike-on-iran-nuke-sites/, erişim 28.06.2025.

68 Çağla Üren, "Parlamento onayladı: İran, Hürmüz Boğazı'nı kapatmak için ilk adımı attı", 22 Haziran 2025, https://tr.euronews.com/20-25/06/22/parlamento-onayladi-iran-hurmuz-bogazini-kapatmak-icin-ilk-adimi-atti, erişim 29.06.2025.

69 "درک دیات ار رطق دیدعلا یاکیرمآ هاگیاپ هب ناریا یکشوم ملح اکیرمآ [ABD, İran'ın Katar'daki El Udeyd Üssüne Füze Saldırısı Düzenlediğini Doğruladı]", https://www.irna.ir/news/85871166/, erişim 29.06.2025.

70 Çetin Çetiner, "Örümcek ağına düşen İran: İsrail İran'a nasıl sızdı? Bundan sonra ne olacak?", 14 Haziran 2025, https://www.haber-turk.com/orumcek-agina-dusen-iran-israil-iran-a-nasil-sizdi-bundan-sonra-ne-olacak-3799315, erişim 29.06.2025.

GPS aldatma sistemleri de İran'ın silah yönlendirme kapasitesini bozmaya çalışmıştır.[71] Dördüncüsü İsrail uçaklarının İran'ı vururken kayda değer bir hasar almadan yüzlerce sorti yapabilmesiyle İran'ın hava savunma sistemlerinin genel olarak yetersiz olduğu net bir şekilde ortaya çıkmıştır. ABD Başkanı Trump'ın *"Artık İran'ın semalarında tam ve mutlak kontrolüne sahibiz."* ifadesi bu durumun ilanı olmuştur.[72]

Beşincisi İran'ın nükleer programı ciddi zarar görmüş ve bu alandaki çalışmaları sekteye uğramıştır. Altıncısı ise İran'ın İsrail'i vurma kapasitesinin elindeki Hipersonik füze kapasitesiyle doğru orantılı olduğu görülmüştür. Savaş sırasında İran'ın kullandığı füze ve dronlar çoğunlukla İsrail'in üç katmanlı (Demir Kubbe, Davut Sapanı ve Arrow) hava savunma sistemi tarafından engellenmiş, geleneksel füzelerin isabeti sınırlı kalmıştır. Ancak Fettah, Siccil ve Hürremsehr olarak adlandırılan hipersonik füzeleri İsrail hava savunmasını kolaylıkla geçmiştir.

3.2. Savaş Sonrasında Yaşanan Gelişmeler ve Oluşan İzlenimler

ABD Başkanı Trump tarafından ilan edilen ateşkesin yürürlülüğe girmesinden üç saat sonra İsrail, İran'ın ateşkesi ihlal ettiğini öne sürerek İran'ı yine hedef almıştır.[73] Bu olay karşısında ateşkesin mimarı olan ABD'nin beklenenden daha sert bir tepki vermesi üzerine ateşkes fiilen sağlanmıştır. Bu olay İsrail ve İran arasındaki ateşkes ve barış dönemi daha başlarken bile barışın geçici, savaşın ise kaçınılmaz olacağının işaretini vermiştir. Ateşkesten birkaç gün sonra İsrail Savunma Bakanlığı, İran'ın Şii Hilali üyelerine verdiği desteği kesmek amacıyla yeni operasyon planları hazırlanması yönünde orduya talimat verdiğini duyurmuştur.[74] Bu doğrultuda İran destekli milislerin Suriye'deki hücrelerine,[75] Lübnan'daki Hizbullah kamplarına[76] ve Hamas tarafından kullanılan alt yapıya[77] yönelik birbiri ardına özel operasyonlar gerçekleştirerek bu beyanı somutlaştırmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra Şii Hilali'nin çöküşünü garanti altına almak için Suriye'nin yeni rejimini ve toprak bütünlüğünü hedef almıştır. Suriye'nin güneyinde bulunan Süveyda bölgesinde Dürzilerin Bedeviler ile çatışmaya başlamasını sebebiyle olaylara müdahale eden Suriye yönetimini azınlıkları katletmekle itham ederek Suriye ordusunu ve Genelkurmay Başkanlığı'nı hava operasyonlarıyla vurmuş, hükümet güçleri de Süveyda'dan geçilmek zorunda kalmıştır.[78]

---

71 Selman Maltaş, "İsrail-İran Çatışması-İsrail Yapay Zekada İran'a Göre Sahada Neden Önde?", 20 Haziran 2025, https://www.turkiyearastirma-lari.org/2025/06/20/fokus/israil-iran-catismasi/, erişim 29.06.2025.

72 Tarini Parti, "Trump Says 'We' Have 'Total Control' of Skies over Iran", 18 Haziran 2025, https://www.wsj.com/livecoverage/israel-iran-conflict-news/card/trump-says-we-have-total-control-of-skies-over-iran-h24jwjs4K8XDJUsJkzGV, erişim 29.06.2025.

73 Emanuel Fabian ve Sam Sokol, "Warned by Trump, Israel hits Iranian radar in mild response to missile fire on North", 24 Haziran 2025, https://www.timesofisrael.com/israel-vows-forceful-response-in-heart-of-tehran-after-iran-breaks-us-brokered-truce/, erişim 22.07.2025.

74 Johanna Moore vd., "Iran Update", *Institute for the Study of War*, Haziran 2025, https://www.understand-ingwar.org/backgrounder/iran-update-june-27-2025, erişim 22.07.2025.

75 "In a Special Operation in Southern Syria: The IDF Apprehended a Cell Operated by the Iranian 'Quds' Force", 07 Temmuz 2025, https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-press-releases-israel-at-war/july-25-pr/in-a-special-operation-in-southern-syria-the-idf-apprehended-a-cell-operated-by-the-iranian-quds-force/, erişim 22.07.2025.

76 "Israeli Air Force Strikes Hezbollah Terror Targets in the Beqaa Valley Area in Lebanon", 15 Temmuz 2025, https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-press-releases-israel-at-war/july-25-pr/israeli-air-force-strikes-hezbollah-terror-targets-in-the-beqaa-valley-area-in-lebanon/, erişim 22.07.2025.

77 "Footage From the Activity of IDF Troops in Beit Hanoun: The Dismantling of an Explosives Site, Launchers, and Underground Tunnel Routes in the Area", 15 Temmuz 2025, https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-press-releases-israel-at-war/july-25-pr/footage-from-the-activity-of-idf-troops-in-beit-hanoun-the-dismantling-of-an-explosives-site-launchers-and-underground-tunnel-routes-in-the-area/, erişim 22.07.2025.

78 Ece Göksedef, "İsrail neden Dürzileri korumak için Suriye'yi vuruyor?", 17 Temmuz 2025, https://www.bbc.com/turkce/articles/c4g2yvw9zl8o, erişim 22.07.2025.

ABD ve Türkiye'nin arabuluculuğunda İsrail ve Suriye arasında ateşkes sağlanmıştır.[79] Dürzilerin İsrail himayesinde hareket etmesi ve İsrail'in saldırgan tutumu ateşkesin geçici olacağı izlenimi vermektedir. Bu gelişmeler İsrail'in Şii Hilali'ni tehdit olarak algıladığını ve yeniden tesisini engellemek istediğini çok net bir şekilde ortaya koymuştur.

İran, savaşın ilk gününde beklenen etkiyi gösteremeyen ve savaş esnasında da ciddi hasar alan hava savunma sistemlerini hızla yenilemiştir.[80] Ardından İran Savunma Bakanı Aziz Nasirzadeh ile Rusya Savunma Bakanı Andrey Belousov askerî iş birliğinin genişletilmesi konusunu görüşmek üzere bir araya gelmiştir.[81] Bu gelişmeler İran'ın konvansiyonel savaş kapasitesini iyileştirme niyetinde olduğunu ve bu doğrultuda vakit kaybetmeden adım attığını göstermektedir.

Savaş sonrasında yaşanan bir diğer gelişme ise iki ülkenin de diplomatik girişimlere yönelmesi olmuştur. İsrail, İbrahim İttifakı adını verdiği antlaşmalarla bir güvenlik ağı oluşturmaya çalışırken, İran da Avrupa ülkeleriyle nükleer programı hususunda bir uzlaşma zemini aramaya başlamıştır. İran bir taraftan nükleerden kesinlikle vazgeçmeyeceğini vurgulamakta diğer taraftan da batılı ülkelerle müzakere hazırlığı yapmaktadır. 25 Temmuz 2025 tarihinde İstanbul'da Almanya, Fransa ve İngiltere ile yeni müzakere sürecinin başlaması planlanmaktadır. Bu doğrultuda İran'ın nükleer programına devam edeceği ancak bunu yaparken yeni bir saldırıyla karşılaşmamak için çalışmalarını uluslararası alanda meşrulaştıracak bir siyasi kalkan arayışına gireceği izlenimi oluşmaktadır.

3.3. İran Güvenlik Stratejilerinin Geleceği

Savaş sürecinin stratejik analizi ve savaş sonrası yaşanan gelişmeler perspektifinden bakıldığında İran'ın muhtemel olarak dört temel hedefe odaklanacağını söylemek mümkündür. Bunların ilkini itibarını yeniden kazanma, ikincisini Şii Hilali'nin yeniden inşası, üçüncüsünü askerî modernizasyon ve dördüncüsünü ise yeni bir caydırıcılık kazanma olarak ifade etmek mümkündür.

İtibarını yeniden kazanma soyut bir olgu olmakla beraber hem Şii Hilali'nin yeniden inşası hem de caydırıcılık kazanma ile doğrudan ilgili olan bir adımdır. Bu olmadan diğer ikisini sağlamak ve sürdürmek mümkün olmayacaktır. 2020 sonrasında yaşanan olaylar ve beklenen performansı sergileyememesi İran'ın prestiji sarmıştır. Hamas lideri Haniye'nin İran topraklarında İran'ın koruması altında iken İsrail tarafından öldürülmesi, İran devlet yönetiminin şaibeli bir helikopter kazasında hayatlarını kaybetmeleri, direkt olarak hedef alınmasına rağmen İran'ın başarısız misilleme girişimi, Hizbullah'ın İran üzerinden temin ettiği telsizlerin İsrail tarafından patlatılması, Esad'ın devrilişini önleyememesi. 12 Gün savaşında İsrail'in İran saldırılarında hedefleri nokta atışı evlerinin yatak odalarında vurması ve İran'ın İran içinden vurulması gibi birçok neden İran'ın bölgedeki prestijini sarsmıştır. Bu olaylar İran'ın eski Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejat'ın geçmiş yıllarda dile getirdiği ülkedeki gizli İsrail ajanlarını tespit edip ayıklamakla görevli olan biriminin başkanının da MOSSAD ajanı çıktığı yönündeki açıklaması göz önüne alındığında İran'ın siyasi ve askerî bürokrasi kademelerine sızıldığı algısını pekiştirmektedir.

79 Gamze Türkoğlu Oğuz, "Güvenlik kaynakları: Türkiye, Süveyda'da sağlanan ateşkeste kilit rol oynadı", 17 Temmuz 2025, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/guvenlik-kaynaklari-turkiye-suveydada-saglanan-ateskeste-kilit-rol-oynadi/3633625, erişim 22.07.2025.

80 "Air defenses replaced after damage in war with Israel, Iran says", 20 Temmuz 2025, https://www.iranintl.com/en/202507201402, erişim 22.07.2025.

81 "Iran, Russia defense ministers meet in Moscow", 21 Temmuz 2025, https://en.mehrnews.com/news/234585/Iran-Russia-defense-ministers-meet-in-Moscow, erişim 22.07.2025.

Şii Hilali, İran'ın Ortadoğu politikasının ağırlıkla Şiilik üstünden nüfuz kurmaya dayanmaktadır. Bu açıdan da ideolojik ve psikolojik unsurların yoğun olarak kullanıldığı bu perspektifte itibar kaybı her şeyin kaybına yol açabilecek niteliktedir. Müttefikleri ve paramiliterleri İran'a yönelik güven zedelenmesi yaşadığı taktirde İran'ın bölge politikaları tamamen etkisiz hale gelme ihtimali ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle İran için öncelikli adımın bu olumsuz algının giderilmesi yönünde olması muhtemeldir. Aksi taktirde ne Şii Hilali'ni toparlamak ne de başka devletlerle sağlıklı bir ittifak kurmak mümkün olmayacaktır. Müttefikleri ve paramiliterleri İran'a yönelik güven zedelenmesi yaşadığı taktirde İran'ın bölge politikalarının tamamen etkisiz hale gelme ihtimali ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda önümüzdeki yıllarda İran'ın devlet içinde çeşitli operasyonlara yönelerek kadrolarını yenilemesi, vekil aktörlerine yönelik daha cömert dış yardımlar yapması, krizler karşısında daha sert ve agresif tutum içine girmesi muhtemeldir.

İkinci olarak İran'ın elinde tuttuğu ağı koruma ve güçlendirme eğilimine girmesi yani Şii Hilali'ni yeniden inşa sürecine yönelmesi beklenmektedir. İran'ın Ortadoğu politikası Şiilik ekseninde ittifak kurma ve bu eksende paramiliter örgütler oluşturarak vekil aktör kullanmaya dayanmaktadır.[82] Hizbullah ve Hamas'ın içinde düştüğü koşullar onların toparlanmasını bir hayli zorlaştırmıştır. Ancak iki yapının da sosyal zeminde karşılığı bulunmaktadır. Bu nedenle dağılmaları pek mümkün gözükmemektedir. İsrail yöneticileri bile Hizbullah'ı yok ettik diyememiş, *"onları 10 yıl geriye götürdük"* ve *"aynı yerde değiller"* gibi söylemleri kullanabilmiştir.[83] İran'ın öncelikli işlerinden biri de bu yapıları ayağa kaldırmaya çalışmak olacaktır. Şii Hilali'nin kuzey bölümü ağır hasar alsa da Irak'ta Şii etkisi ile Şii Hilali'nin güney bölümündeki Ensarullah örgütü hala varlığını sürdürmektedir. Bu doğrultuda İran'ın Irak'taki etki alanını güçlendireceği bir dönemin başlaması muhtemeldir. Bir yandan bu ülkede paramiliter örgütleri büyütmeye diğer yandan da devlet içerisindeki işbirlikçi sayısını arttırmaya çalışacaktır. Ensarullah 2023 yılında başlayan çatışma sürecinde İsrail'e füzeler ve insansız hava araçları (İHA) kullanarak 220'den fazla hava saldırısı düzenlemiştir.[84]

Bu saldırıların çoğu İsrail hava savunma sistemleri tarafından engellense de Kızıldeniz ve Aden Körfezi'ndeki ticari gemilere yönelik saldırıların çoğu başarılı olmuştur.[85] Hamas-İsrail savaşında Ensarullah gerçekleştirdiği saldırılarla İsrail ile mücadele kullanışlı bir yapı olduğunu kanıtlamıştır. İran'ın Ensarullah ile ilişkisi kuvvetlendirmesi ve bu yapıya daha çok kaynak ve ekipman transfer etmesi muhtemeldir. Ayrıca Yemen'in karşısında Bab-ül Mendeap Boğazı'nın diğer ucundaki Somali başta olmak üzere Cibuti ve Eritre'de de Şii ekseninde paramiliter yapılar kurmaya çalışması muhtemeldir.

İran'ın güvenlik stratejilerinde görebileceğimiz üçüncü adım ise özellikle hava kuvvetleri odaklı ordu modernizasyonu ile konvansiyonel savaş kapasitesini geliştirme çabası olacaktır. İsrail ve İran arasında yaşanan karşılıklı misilleme saldırıları İran açısından iki sonuç ortaya koymuştur. Bu sonuçlarından biri daha etkili hava savunma sistemleri geliştirmesi iken diğeri de İsrail ve müttefiklerinin savunma sistemlerini aşabilecek silah teknolojisinin geliştirilmesidir. İran'ın satın aldığı ve satın aldıkları üzerinden geliştirerek ürettiği çok sayıda hava savunma sistemi bulunmaktadır. Bu sistemler içerisinde S-300, S-200 Bavar-373 ile Mersad ve Khordad serisi hava savunma sistemleri ön plana çıkmaktadır.

82 Michael Wigginton vd., "Al-Qods Force: Iran's weapon of choice to export terrorism", *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 10:2, 2015, s. 162-163.

83 Halife, "Despite the losses and destruction, Hezbollah hasn't lost the war".

84 Sascha Bruchmann vd., "The Israel-Hamas war one year on", *The International Institute for Strategic Studies (IISS)*, Ekim 2024, s. 5, https://www.iiss.org/globalassets/global-content---content--migration/oa/oa/the-israelhamas-war-one-year-on.pdf, erişim 15.02.2025.

85 Age.

Ancak yaptırımlara tabi olması ve uzun yıllardır konvansiyonel savaşla karşılaşmamış olması nedeniyle İsrail saldırılarında bu sistemlerden beklediği faydayı görememiştir.[86]

2024 yılındaki Nisan ve Ekim saldırılarında bu sistemleri çoğu etkisiz hale getirilmiş ve İran mevcut hava savunma sistemlerini yenileyememiştir. Buna ek olarak mevcut sistemlerinin de 12 Gün Savaşı'nda siber saldırıyla devre dışı bırakılması sonucunda İsrail'e karşı hava sahasını koruyamamıştır. Gelecekte yaşanabilecek bir çatışmada böyle bir duruma tekrar düşmemek için İran'ın hava savunma sistemlerine ciddi yatırımlar yapması olasıdır. Bu yatırımların bir kısmı fiziki sistemleri geliştirmeye yönelik olması muhtemel iken bir kısmının da siber güvenliği sağlamaya yönelik olacağını söylemek mümkündür. İran envanterindeki[87] füze ve dronlar ise nitelikten ziyada niceliğe odaklanan bir güvenlik anlayışını yansıtmaktadır. İran'ın sahip olduğu devasa roket ve füze stoku İsrail'in gelişmiş hava savunma sistemleri karşısında başarı sağlayamamaktadır. İran'ın İsrail ve müttefiklerinin hava savunma sistemlerini aşabilen füzeleri genellikle Fettah, Siccil ve Hürremsehr gibi hipersonik füzeleri olmuştur. Bu doğrultuda önümüzdeki yıllarda yapay zekâ destekli Hipersonik füzelere odaklanması muhtemeldir.

Son olarak İran'ın yeni caydırıcılık kazanmaya yoğunlaşacağını söylemek mümkündür. İsrail ve müttefikleriyle konvansiyonel muharebede rekabet etme şansı bulunmadığı için olası bir saldırıyı başlamadan durdurma arayışı söz konusu olacaktır. Bu kapsamda bölgedeki devlet dışı askerî müttefiklere bağımlılıktan yeni bir caydırıcılık biçimine doğru kademeli olarak kayması da gerekecektir.[88] Bu nedenle bölgesel ya da küresel ittifaklar oluşturmak ve nükleer silahlara sahip olmak gibi alternatif caydırıcılık arayışlarına yönelme söz konusu olacaktır. Bu kapsamda İran'ın en büyük caydırıcılık hamlesi nükleer silaha sahip olmak olacaktır. İran'ın önemli miktarda balistik füzesi bulunmaktır. Bu füzelerin nükleer savaş başlıklarıyla donatılması İran'ı dokunulmaz kılacak önemli bir üstünlük sağlayacaktır. Bu nedenle halihazırda çalışabilir bir savaş başlığı üretme kapasitesi zarar görse de İran'ın nükleer güç olma yolunda adımlarının hızlanarak devam etmesi muhtemel olacaktır.[89]

Sonuç

İran'ın Şii Hilali'ni oluşturmasının ardında yatan temel neden, düşman olarak tanımladığı İsrail ve ABD karşısında teknolojik olarak çok zayıf bir kapasiteye sahip olması ve özellikle hava savunma sistemlerinin yetersiz kalması olmuştur. Bu doğrultuda temel amacı olası bir saldırıyı toprakları dışında karşılama ve savaşı İsrail'e ya da bölgedeki ABD üslerine taşıma kapasitesi oluşturmak olan Şii Hilali şekillenmiştir. Ancak 2023'ten beri yaşanan bu gelişmeler İran'ın savunma stratejisi olan Şii Hilali yapılanmasına önemli ölçüde hasar vererek çöküş seviyesine getirmiştir. Bu durum İran'ın ülke dışına taşıdığı savunma hattını kırmış, Şii Hilali ile sağlanan caydırıcılığı ortadan kaldırmıştır.

İncelediğimiz küresel ve bölgesel dinamikler, İran açısından 2024 sonrasında geçmişe nazaran daha zorlu bir süreci beraberinde getireceğini göstermektedir İsrail'le olan doğrudan çatışma İsrail hava savunma sisteminin etkinliğini ve İsrail'i destekleyen aktörlerin bölgedeki

86 Seth J. Frantzman, "How many air defense systems does Iran have?-explainer", 28 Ekim 2024, https://www.jpost.com/middle-east/iran-news/article-826438, erişim 15.02.2025.

87 "Major Iranian Air Defense Missile Systems", 2023, https://www.washingtoninstitute.org/site-s/default/files/pdf/2023-iran-airdefense-systems-table-POL3813-printable.pdf, erişim 15.02.2025.

88 Arash Reisinezhad, "Iran's Israel Strategy has Already Changed", 11 Ekim 2024, https://foreignpolicy.com/2024/10/11/irans-israel-strategy-has-already-changed/, erişim 13.02.2025.

89 Muhammed Ayetullahi Tabaar, "Why Iran is Gambling on Hamas: Tehran's Strategy to Weaken Israel and Divide the Region", *Foreign Affairs*, https://www.foreignaffairs.com/middle-east/why-iran-gambling-hamas, erişim 14.02.2025.

askerî varlığının etkisini net bir şekilde göstermiştir. 2024 yılı Nisan ayında yaşanan İran'ın misilleme saldırılarının eski dron teknolojisi nedeniyle başarısız olduğu, ancak Ekim ayında gerçekleştirdiği füze saldırısının nispeten daha başarılı olduğu kabul edilmektedir. Uzun yıllar ambargoya maruz kalan İran'ın askerî teknolojisinin bir hayli geri kaldığı daha da net bir şekilde ortaya çıkmıştır. 2024 yılı içinde gerçekleşen İsrail saldırıları sonucu İran'ın hava savunma sistemleri ciddi hasar almış ve ülke hava saldırılarına açık hale gelmiştir. Diğer taraftan da İsrail gerçekleştireceği olası bir saldırı için kaynaklarını çeşitlendirmeye giderken, maruz kalabileceği olası bir saldırı için de hava savunmasını güçlendirmeye devam etmiştir. Bu durum İran'a yönelik bir harekatın kurgulandığını göstermiş ve 13-25 Haziran 2025 tarihleri arasında da İran-İsrail arası somut bir savaş vuku bulmuştur. Bölgedeki gelişmeler, İran'ın direniş eksenini oluşturan Şii Hilali'ni ciddi şekilde tahrip etmiş ve İran'ı dokunulur kılmıştır. Şii Hilalini şekillendiren dinamikler varlığının artarak sürdüğü göz önüne alındığında İran'ın ulusal güvenliğinin ciddi bir risk altında olduğunu net bir şekilde ortaya çıkmıştır. İsrail'in yöneldiği hedeflerle çatışmayı bir varoluşsal bir mücadele olarak görmesi nedeniyle İran'ın güvenlik stratejisinin yeniden ele alması ve açıklarını kapatması kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştur.

İran açısından 2024 sonrasında daha zorlu bir geleceği işaret eden küresel ve bölgesel dinamikler, dört adım izlemeyi gerektirmektedir: itibarını yeniden kazanma, eldekini koruma, askerî modernizasyon ve yeniden caydırıcılık kazanma. İran'ın itibar kaybını gidermek için, daha cömert dış yardımlar yapması ve krizler karşısında daha sert tutum sergilemesi muhtemeldir. Akabinde İran'ın elindeki ağı koruma ve güçlendirme eğilimine girmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda Hizbullah ve Hamas'ı ayağa kaldırmaya, Ensarullah örgütünü güçlendirmeye, Yemen'in karşısındaki Somali, Cibuti ve Eritre'de de Şii ekseninde yeni paramiliter yapılar kurmaya yönelmesi muhtemeldir. İran'ın savunma politikalarındaki bir sonraki kritik adım, geleneksel savaş kabiliyetlerini güçlendirmeye yönelik kapsamlı çalışmalar olacaktır. İran'ın, yapay zekâ ile entegre edilmiş hipersonik füzeler gibi yenilikçi projelere öncelik vermesi beklenmektedir. Aynı zamanda, Rusya'dan tedarik ettiği mevcut hava savunma sistemlerini yükseltmeye ve yerli üretim savunma çözümlerini daha etkili hale getirmeye yönelik önemli yatırımlar yapması olasıdır. Bununla birlikte, bu sistemlerin siber saldırılara karşı dayanıklılığını artırmak için siber güvenlik altyapısını güçlendirecek adımlar atması da stratejik hedefleri arasında yer alacaktır. Son olarak, İran'ın yeniden caydırıcı bir güç olma kapsamında balistik füzelerini nükleer savaş başlıklarıyla donatması, İran'ı dokunulmaz kılacak en büyük argüman olacaktır. Bu nedenle, İran'ın nükleer güç olma yolunda hızlı adımlar atma olasılığı artmaktadır.

Çatışma Beyanı:

Araştırmanın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Basılı Eserler

AKBAR Ali (2021). "Iran's soft power in Syria after the Syrian civil war", *Mediterranean Politics*, 28:2, 1-23.

ARİF Beston Husen (2019). "Iran's Struggle for Strategic Domınance in a Post-ISIS Iraq", *Asian Affairs*, 50:3, 344-363.

BEN-MEIR Alon (2010). "Israel's Response to a Nuclear Iran", *International Journal on World Peace*, 27: 1, 61-78.

GREAT DECISIONS (1985). "Iran-Iraq War: What Role for the U.S. in Persian Gulf?", *Great Decisions*, 0:0, 25-34.

HALHALLI Bekir (2014). "Humeyni Dönemi İran Dış Politikası (1979-1989)", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4:2, 75-96.

HALL Natasha (2025). "With the Fall of Assad, Can Syria Rise?", *Survival*, 67:1, 45-54.

HOUGHTON David Patrick (2024). *US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis*, Cambridge University Press, Cambridge.

KARSH Efraim (2023). "The Israel-Iran Conflict: Between Washington and Beijing", *Israel Affairs*, 29:6, 1075-1093.

MENASHRI David (2006). "Iran, Israel and the Middle East Conflict1", *Israel Affairs*, 12:1, 107-122.

MURRAY Donette (2010). *US Foreign Policy and Iran American-İranian relations since the Islamic revolution*, Routledge, Oxon.

PORTER Gareth (2015). "Israel's Construction of Iran as an Existential Threat", *Journal of Palestine Studies,* 45:1, 43-62.

RAINE John, BARRY Ben, CHILDS Nick, HINZ Fabian ve VOO Julia (2024). "Iran and Israel: Everything Short of War", *Survival*, 66:3, 79-90.

SARASWAT Deepika (2022). *Between Survival and Status: The Counter-Hegemonic Geopolitics of Iran*, Macmillan, New Delhi.

SICK Gary (2003). "Confronting Terrorism", *The Washington Quarterly*, 26:4, 83-98.

TAMER Cenk (2016). "Türkiye ve İran'ın Irak'ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3:6, 103-118.

TAŞKIRAN, Cemalettin (2022). "Suriye'deki Olaylar ve Türkiye'nin Suriye Politikası", *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 3:15, 69-83.

WIGGINTON Michael, BURTON Robert, JENSEN Carl ve MCELREATH David Hughes (2015). "Al-Qods Force: Iran's weapon of choice to export terrorism", *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 10:2, 153-165.

YÜKSEL Mehmet Ali (2024). "Bölgesel Güvenlik ve Hibrit Savaş İlişkisinin Suriye İç Savaşı Üzerinden Analizi", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 31:2, 365-388.

İnternet Kaynakları

ADAR Sinem, ASSEBURG Muriel, AZIZI Hamidreza, KLEIN Margarete ve STEINBERG Guido (2025). "The Fall of the Assad Regime: Regional and International Power Shifts", *Stiftung Wissenschaft und Politik*. https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2025C09_Fal-l_As-sad_Regime.pdf, erişim 20.07.2025.

ALDASAM Colonel Dabbous (2013). "Relations Between the U.S. and Iran", *U.S. Army War College*, https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA589052.pdf, erişim 10.10.2024.

AYDOĞAN Bekir (2025). "Netanyahu, 33 yıldır İran'ın nükleer silaha birkaç yıl ya da ay uzakta olduğunu iddia ediyor", *Anadolu Ajansı,* https://www.aa.com.tr/tr/dunya/netanyahu-33-yildir-iran-in-nukleer-silaha-birkac-yil-ya-da-ay-uzakta-oldugunu-iddia-ediyor/3602713, erişim 17.07.2025.

BILMES Linda J., HARTUNG William D. ve SEMLER Stephan (2024). "United States Spending on Israel's Military Operations and Related U.S. Operations in the Region October 7, 2023-September 30, 2024", *Watson Instıtute For Internatıonal and Public Affairs*, https://watson.brown.edu/costsofwar/papers/2024/USspendingIsrael, erişim 12.02.2025.

BRIAN Carter (2024). "Israel's Victory in Lebanon", *Institute for the Study of War*, https://www.understandingwar.org/backgrounder/israels-victory-lebanon, erişim 12.02.2025.

BRITISH BROADCASTING CORPORATION (2024). "İran'dan İsrail'e misilleme: Füze saldırısı hakkında neler biliniyor?", https://www.bbc.com/turkce/articles/cgryqlw1vkgo, erişim 27.06.2025.

BRUCHMANN Sascha vd. (2024). "The Israel-Hamas war one year on", The *International Institute for Strategic Studies (IISS)*, https://www.iiss.org/globalassets/global-content---content--migration/oa/oa/the-israelhamas-war-one-year-on.pdf, erişim 15.02.2025.

CHEN Thomas M. (2014). "Cyberterrorism after STUXNET", *US Army War College Strategic Studies Institute*, https://press.armywarcollege.edu/monographs/493/, erişim 11.11 2024.

ÇETİNER Çetin (2025). "Örümcek ağına düşen İran: İsrail İran'a nasıl sızdı? Bundan sonra ne olacak?", *HaberTürk*, https://www.haberturk.com/orumcek-agina-dusen-iran-israil-iran-a-nasil-sizdi-bundan-sonra-ne-olacak-3799315, erişim 29.06.2025.

DİNGİL Hurşit (2024). "İran-İsrail Gerilimi ve Şam Konsolosluk Saldırısı", *İRAM*, https://www.iram-center.org/iran-israil-gerilimi-ve-sam-konsolosluk-saldirisi-2477, erişim 27.06.2025.

DİNGİL Hurşit (2025). "Ortadoğu'da Yeni Bir Dönüm Noktası: İsrail'in İran'a Yönelik Saldırıları Ne Anlama Geliyor?" *SETAV*, https://www.setav.org/sadik-vaat-operasyonu-2/ortadoguda-yeni-bir-donum-noktasi-israilin-irana-yonelik-saldirilari-ne-anlama-geliyor, erişim 27.06.2025.

DUYAR Metin (2025). "İsrail'in Güvenlik Paradigması: Tehdit, İdeoloji, Müdahale" *TASAM*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/73917/israilin_guvenlik_paradigmasi_tehdit_ideoloji_mudahale, erişim 18.07.2025.

DZULHISHAM Huzeir Ezekiel (2024). "Explaining the Collapse of Syria's Assad Regime", *RSIS* https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2024/12/CO24193.pdf, erişim 09.02.2025.

EL-HILO Müştak (2022). "Maliki'nin Sızdırılan Ses Kaydı: Irak DMO'nun Kontrolünde" *İRAM,* https://www.iramcenter.org/malikinin-sizdirilan-ses-kaydi-irak-dmonun-kontrolunde-784, erişim 20.07.2025.

FABIAN Emanuel (2024). "Gallant says 150 tunnels have been destroyed along Egypt-Gaza border, Hamas's Rafah Brigade defeated", *Times of Israel*, https://www.timesofisrael.com/live-blog_entry/gallant-says-150-tunnels-have-been-destroyed-along-egypt-gaza-border-hamass-rafah-brigade-defeated/, erişim 10.02.2025.

FABIAN Emanuel ve SOKOL Sam (2025), "Warned by Trump, Israel hits Iranian radar in mild response to missile fire on North", *Times of Israel,* https://www.timesofisrael.com/israel-vows-forceful-response-in-heart-of-tehran-after-iran-breaks-us-brokered-truce/, erişim 22.07.2025.

FEDERAL REGISTER (1979). "Executive Order 12170", https://archives.federalregister.gov/issue_slice/1979/11/15/65729-65731.pdf, erişim 8.11.2024.

FEDERAL REGISTER (1997). "Executive Order 13059", *Federal Register*, https://www.federal-register.gov/documents/1997/08/21/97-22482/prohibiting-certain-transactions-with-respect-to-iran, erişim 10.11.2024.

FEREYDUNI Ruya (2018). "Irak, İran'ı yaptırımlara karşı destekleyecek", *MEHR*, https://tr.mehrnews.com/news/1874449/, erişim 20.07.2025.

FRANTZMAN Seth J. (2024). "How many air defense systems does Iran have?-explainer", *The Jaruselam Post*, https://www.jpost.com/middle-east/iran-news/article-826438, erişim 15.02.2025.

GÖKSEDEF Ece (2025). "İsrail neden Dürzileri korumak için Suriye'yi vuruyor?", *BBC News Türkçe*, https://www.bbc.com/turkce/articles/c4g2yvw9zl8o, erişim 22.07.2025.

HALIFE Paul (2024). "Despite the losses and destruction, Hezbollah hasn't lost the war", *Middle East Eye*, https://www.middleeasteye.net/opinion/despite-losses-and-destruction-hezbollah-hasnt-lost-war, erişim 12.02.2025.

HAMAS MEDYA OFİSİ (2023). "Bizim Anlatımız… Aksa Tufanı Operasyonu?", https://turk-ish.palinfo.com/Uploads/Models/Media/files/2024/aksa_tufan%C4%B1.pdf, erişim 10.02.2025.

HAMDACH Widyane (2025). "The Fall of Bashar al-Assad: Winners, Losers, and Challenges Ahead", *Georgetown Journal of International Affairs (GJIA*), https://gjia.georgetown.edu/2025-/05/07/the-fall-of-bashar-al-assad-winners-losers-and-challenges-ahead/, erişim 20.07.2025.

HAZUT Guy ve SHELAH Ofer (2024). "The IDF Ground Operation in Lebanon — Goals, Alternatives and Consequences", *The Institute for National Security Studies (INSS)*, https://www.in-ss.org.il/wp-content/uploads/2024/10/e14102024-1.pdf, erişim 12.02.2025.

IRAN INTERNATIONAL (2025). "Air defenses replaced after damage in war with Israel, Iran says", https://www.iranintl.com/en/202507201402, erişim 22.07.2025.

ISLAMIC REPUBLIC NEWS AGENCY (2024). "مږژر یږاوه هاګږاپ مس ؛ ۲ قداص مدعو تاږلمع تاږزج [Gerçek Vaat 2 Operasyonunun Detayları: Üç İsrail hava üssü hedef alındı]", https://www.irna.ir/news/85614937/, erişim 27.06.2025.

ISLAMIC REPUBLIC NEWS AGENCY (2025). "رطق دیدعلا یږاکږرمآ هاګږاپ هب ناریا یکشوم هلمح اکږرمآ درک دیږات ار [ABD, İran'ın Katar'daki El Udeyd üssüne füze saldırısı düzenlediğini doğruladı]", https://www.irna.ir/news/85871166/, erişim 29.06.2025.

ISRAEL DEFENSE FORCES (2025). "Footage From the Activity of IDF Troops in Beit Hanoun: The Dismantling of an Explosives Site, Launchers, and Underground Tunnel Routes in the Area", https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-press-releases-israel-at-war/july-25-pr/footage-from-the-ac-tivity-of-idf-troops-in-beit-hanoun-the-dismantling-of-an-explosives-site-launchers-and-under-ground-tunnel-routes-in-the-area/, erişim 22.07.2025.

ISRAEL DEFENSE FORCES (2025). "In a Special Operation in Southern Syria: the IDF Apprehended a Cell Operated by the Iranian 'Quds' Force", https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-press-releases-israel-at-war/july-25-pr/in-a-special-operation-in-southern-syria-the-idf-apprehended-a-cell-operated-by-the-iranian-quds-force/, erişim 22.07.2025.

ISRAEL DEFENSE FORCES (2025). "Israeli Air Force Strikes Hezbollah Terror Targets in the Beqaa Valley Area in Lebanon", https://www.idf.il/en/mini-sites/idf-press-releases-israel-at-war/july-25-pr/israeli-air-force-strikes-hezbollah-terror-targets-in-the-beqaa-valley-area-in-lebanon/, erişim 22.07.2025.

ISRAEL DEFENSE FORCES (2025). "Press Briefing by IDF Spokesperson", https://www.idf.il/en/mini-sites/israel-at-war/briefings-by-idf-spokesperson-bg-effie-defrin/june-25-press-briefings/press-briefing-by-idf-spokesperson-bg-effie-defrin-june-25-2025/, erişim 28.06.2025.

JONES Seth G. ve MARKUSEN Maxwell B. (2018). "The Escalating Conflict with Hezbollah in Syria" *CSIS*, https://www.csis.org/analysis/escalating-conflict-hezbollah-syria, erişim 20.07.2025.

KAYE Dalia Dassa (2016). "Israel's Iran Policies after the Nuclear Deal", *RAND Corporation*, https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE207.html, erişim 05.12.2024.

KAYE Dalia Dassa, NADEVE Alireza ve ROSHAN Parisa (2012). "Israel and Iran A Dangerous Rivalry", *RAND Corporation*, https://www.rand.org/pubs/monographs/MG1143.html, erişim 05.12.2024.

LEVY Ido (2024). "Hamas is Weakened, But a Prolonged Guerrilla Conflict Looms", *The Washington Institute for Near East Policy*, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/hamas-weakened-prolonged-guerrilla-conflict-looms, erişim 10.02.2025.

LIDMAN Melanie (2024). "As Israel advances on a Syrian buffer zone, it sees peril and opportunity" *AP News,* https://apnews.com/article/israel-syria-attack-buffer-zone-golan-assad-6ee75aca7f5d-820dd623b2aba4a62407, erişim 20.07.2025.

LOVATT Hugh ve SHEHADA Muhammad (2024). "Dealing with Trump, Israel, and Hamas: The Path to Peace in the Middle East", *European Council on Foreign Relations*, https://ecfr.eu/wp-content/uploads/2024/12/Dealing-with-Trump-Israel-and-Hamas-The-path-to-peace-in-the-Middle-East.pdf, erişim 10.02.2025.

MAHMUD Kawsar Uddin (2024). "The Fall of Assad: Redefining Power, Resistance and Politics in the Middle East", *The Business Standard*, https://www.tbsnews.net/thoughts/fall-assad-redefining-power-resistance-and-politics-middle-east-1017141, erişim 09.02.2025.

MALTAŞ Selman (2025). "İsrail-İran Çatışması-İsrail Yapay Zekada İran'a Göre Sahada Neden Önde?", *Türkiye Araştırmaları Vakfı*, https://www.turkiyearastirmalari.org/2025/06/20/fokus/is-rail-iran-catismasi/, erişim 29.06.2025.

MASHREGH NEWS (2024). "عملیات وعده صادق ۲؛ ضربه مهلک بر هیبت رژیم صهیونیستی در جهان [Gerçek Vaat Operasyonu 2: Siyonist rejimin dünyadaki prestijine ölümcül bir darbe]", https://www.mashreghnews.ir/news/1651088/, erişim 27.06.2025.

MEHR NEWS AGENCY (2025). "Iran, Russia defense ministers meet in Moscow", https://en.mehrnews.com/news/2345-85/Iran-Russia-defense-ministers-meet-in-Moscow, erişim 22.07.2025.

MOORE Johanna vd. (2025). "Iran Update", *Institute for the Study of War*, https://www.under-standingwar.org/backgrounder/iran-update-june-27-2025, erişim 22.07.2025.

NEW YORK TIMES (2019). "Iran Irak Spy Cables", https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/18-/world/middleeast/iran-iraq-spy-cables.html, erişim 20.07.2025.

OLAY Matthew (2024). "Austin Deploys Missile Battery, Personnel to Israel", *US Department Of Defense*, https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3936094/austin-deploys-missile-battery-personnel-to-israel/, erişim 10.02.2025.

OLAY Matthew (2025). "Hegseth, Caine Laud Success of U.S. Strike on Iran Nuke Sites", *US Department of Defense*, https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/422253-3/hegseth-caine-laud-success-of-us-strike-on-iran-nuke-sites/, erişim 28.06.2025.

PALESTINIAN CENTER FOR POLICY AND SURVEY RESEARCH (2024). "Public Opinion, Poll No.92", https://pcpsr.org/sites/default/files/Poll%2092%20English%20full-%20text%20July20-24.pdf, erişim 11.02.2025.

PARTI Tarini (2025). "Trump Says 'We' Have 'Total Control' of Skies Over Iran", *The Wall Street Journal*, https://www.wsj.com/livecoverage/israel-iran-conflict-news/card/trump-says-we-have-total-control-of-skies-over-iran-h24jwjs4K8XDJUsJkzGV, erişim 29.06.2025.

QIBLAWI Tamara vd. (2024). "Netanyahu says 'victory' over Hamas is in sight. The data tells a different story", *CNN,* https://edition.cnn.com/interactive/2024/08/middleeast/gaza-israel-hamas-battalions-invs-intl/, erişim 10.02.2025.

REISINEZHAD Arash (2024). "Iran's Israel Strategy has Already Changed", *Foreign Policy*, https://foreignpolicy.com/2024/10/11/irans-israel-strategy-has-already-changed/, erişim 13.02.2025.

ROBINSON Kali (2022). "How Much Influence does Iran Have in Iraq?", *Coincil on Foreign Relations,* https://www.cfr.org/in-brief/how-much-influence-does-iran-have-iraq erişim 19.07.2025.

TABAAR Muhammed Ayetullahi (2023). "Why Iran Is Gambling on Hamas: Tehran's Strategy to Weaken Israel and Divide the Region", *Foreign Affairs*, https://www.foreignaffairs.com/middle-east/why-iran-gambling-hamas, erişim 14.02.2025.

TEHRAN TIMES (2024). "Israel getting punished with 'Operation Truthful Promise'", https://web.archive.org/web/20240415193505/https://www.tehrantimes.com/news/497075/Israel-getting-punished-with-Operation-Truthful-Promise, erişim 27.06.2025.

THE JARUSELAM POST (2024). "IDF denies reports of major damage to Nevatim base", https://www.jpost.com/breaking-news/article-797064, erişim 27.06.2025.

THE WASHINGTON INSTITUTE (2023). "Major Iranian Air Defense Missile Systems", https://www.washingtoninstitute.org/sites-/default/files/pdf/2023-iran-airdefense-systems-table-POL3813-printable.pdf, erişim 15.02.2025.

TÜRKOĞLU OĞUZ Gamze (2025). "Güvenlik kaynakları: Türkiye, Süveyda'da sağlanan ateşkeste kilit rol oynadı", *Anadolu Ajansı (AA)*, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/guvenlik-kaynaklari-turkiye-suveydada-saglanan-ateskeste-kilit-rol-oynadi/3633625, erişim 22.07.2025.

UNITED NATIONS (2025), "Reported impact snapshot Gaza Strip", https://www.ochaopt.org/con-tent/reported-impact-snapshot-gaza-strip-11-february-2025, erişim 11.02.2025.

US DEPARTMENT OF STATE (2025). "U.S. Security Cooperation with Israel", https://www.state.go-v/u-s-security-cooperation-with-israel/, erişim 12.02.2025.

ÜREN Çağla (2025). "Parlamento onayladı: İran, Hürmüz Boğazı'nı kapatmak için ilk adımı attı", *Euronews*, https://tr.euronews.com/2025/06/22/parlamento-onayladi-iran-hurmuz-bogazini-kap-atmak-icin-ilk-adimi-atti, erişim 29.06.2025.

ÜSTÜN Kadir (2025). "Trump'ın Filistinlilerden Arındırılmış Gazze Projesi", *SETAV*, https://www.setav.org/yorum/trumpin-filistinlilerden-arindirilmis-gazze-projesi, erişim 11.02.2025.

WALLIN Matthew (2018). "U.S. Military Bases and Facilities in the Middle East", *American Security Project (ASP*), https://www.americansecurityproject.org/wp-content/uploads/2018/07/Ref-0213-US-Military-Bases-and-Facilities-Middle-East.pdf, erişim 12.11.2024.

WHITE HOUSE (2002). "President Delivers State of the Union Address", https://georgewbush-white-house.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html, erişim 11.10.2024.

YILDIZ Tuba ve BALCI Çağatay (2025). "Lübnan'da Hizbullah'ın Geleceği ve İran'ın Stratejisinde Dönüşüm*", İRAM*, https://www.iramcenter.org/lubnanda-hizbullahin-gelecegi-ve-iranin-stratejisinde-donusum-2635, erişim 22.07.2025.

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

Güv. Str. Derg. 2025, 21:51, 203-227
DOI: 10.17752/guvenlikstrtj.1635034

Araştırma Makalesi
Research Article

El-Şebab'ın Afrika Boynuzu'na Yönelik Tehditleri: Somali'nin Teröristlerle Mücadelesinde Türkiye'nin Rolü

Al-Shabaab's Threat to the Horn of Africa: Türkiye's Role in Somalia's Fight Against Terrorists

Mayada KAMAL ELDEEN*

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Tokat, Türkiye
e-posta: mayada.kamaleldeen@gop.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1612-1432

Geliş Tarihi / Submitted: 07.02.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 17.07.2025

Öz

Bu çalışma, El-Şebab ve onunla bağlantılı örgütlerin Afrika Boynuzuna yönelik tehditlerini ele almaktadır. Ayrıca Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerinin tesisinde terörün olumsuz etkisi incelenmekte ve Türkiye'nin terörle mücadelede hem yurt içinde hem de yurt dışında elde ettiği başarıların Afrika ülkeleri açısından nasıl bir örnek teşkil edebileceği sorusuna cevap aranmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, bir dönem sadece Somali'nin kırsal bölgelerinin bir kısmı ile başkent Mogadişu üzerinde hâkimiyet kuran El-Şebab, günümüzde başta Somali olmak üzere Etiyopya, Sudan, Kenya, Eritre ve Cibuti'yi kapsayan ve Afrika Boynuzu olarak adlandırılan bölgede başlıca güvenlik tehdidi olmaya devam etmektedir. Bu durum yalnızca bölge ülkelerini değil, aynı zamanda Türkiye gibi Afrika ile ilişkilerini geliştirmek isteyen ve bölgede yatırımları bulunan birçok ülkenin çıkarlarını da tehdit etmektedir. 2012 yılında El-Kaide ile resmî iş birliği ilan eden El-Şebab, Afrika Boynuzu'na konuşlanmış uluslararası bir terör örgütü haline gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin Somali'ye yönelik askeri, ekonomik ve insani yardımları hem yerel güvenlik dinamiklerini hem de bölgesel dengeleri derinden etkilemektedir. Ayrıca Türkiye'nin Somali'ye sağladığı eğitim ve savunma desteği, insansız hava araçlarının operasyonel kullanımı ve 2024'te imzalanan Savunma ve Ekonomik İş Birliği Çerçeve Anlaşması, Somali'nin El-Şebab ile mücadelesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Ancak bu desteğin artması, Türkiye'yi El-Şebab'ın hedefi haline getirirken, bölgedeki diğer aktörlerle olan ilişkileri de karmaşıklaştırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afrika Boynuzu, Terör, El-Şebab, Somali, Türkiye

Abstract

This study explores the threats posed by Al-Shabaab and its affiliated organizations in the Horn of Africa. It also assesses the adverse effects of terrorism on Türkiye's relations with the region and aims to address how Türkiye's achievements in combating terrorism, both domestically and internationally, can serve as a model for African nations. Findings indicate that Al-Shabaab, which once had control only over parts of Somalia's rural areas and its capital, Mogadishu, continues to represent the primary security threat in the Horn of Africa a region encompassing Somalia, Ethiopia, Sudan, Kenya, Eritrea, and Djibouti. This situation endangers not only the nations within the region but also the interests of various countries, including Türkiye, which is keen to enhance its relations with Africa and has made significant investments there. Officially declaring its allegiance to Al-Qaeda in 2012, Al-Shabaab has evolved into an international terrorist organization based in the Horn of Africa. In this light, Türkiyes military, economic, and humanitarian assistance to Somalia has significantly influenced local security dynamics and regional power balances. Additionally, Türkiye's provision of education, defense support, and the operational deployment of unmanned aerial vehicles, alongside the Defense and Economic Cooperation Framework Agreement signed in 2024, have been pivotal in Somalia's struggle against Al-Shabaab. However, this increased support has made Türkiye a target for Al-Shabaab and has also complicated its relationships with other stakeholders in the region.

Keywords: Horn of Africa, Terror, Al-Shabaab, Somalia, Türkiye

Extended Summary

This study analyzes the security threats posed by the Al-Shabaab terrorist organization operating in the Horn of Africa and Türkiye's role in Somalia's fight against terrorism. The African continent has become an important center of global terrorist activities today, with more than 64 terrorist and extremist groups present across the continent.

According to the 2025 Global Terrorism Index data, six of the 10 countries most affected by terrorism worldwide are in Africa. Half of global terror-related deaths (51%) occurred in the Sahel region of West Africa alone. The Horn of Africa has served as a haven and base for terrorism since the early 1990s, with the most effective terrorist organization in the region being Al-Shabaab, based in Somalia. In the 2024-2025 period, Al-Shabaab continued to be the most effective terrorist group in East Africa.

This study lists the main factors affecting the rise of terrorism in the Horn of Africa as follows: violence and conflicts, civil wars, coups, ethnic tensions, the proliferation of conventional weapons, economic and governance problems, income inequality, poverty, high unemployment, weak state capacity, and porous borders. In the case of Somalia, the absence of a functioning central government for many years, long-term instability, a vast and uncontrolled coastline, and the geographical proximity between East Africa and the Arabian Peninsula facilitated the activities of terrorist organizations.

In this context, the study seeks answers to the following three questions: (1) what is the influence of the Al-Shabaab terrorist organization in the Horn of Africa? (2) What role has Türkiye played in Somalia's fight against terrorists? (3) To what extent has Türkiye been successful in combating Al-Shabaab in the region?

In this context, the study addresses these questions by conducting a comprehensive literature review that examines academic sources, United Nations Security Council (UNSC) reports, and reports and documents from different national and international organizations. The study aims to understand the emergence of the terrorist organization in the Horn of Africa through the example of Al-Shabaab, to examine the dimensions of this terrorist threat, and to assess its impact on Türkiye's relations with the region. It also aims to analyze Türkiye's role in Somalia's fight against terrorists. The study also comprehensively addresses the threat posed by Al-Shabaab to the countries of the Horn of Africa while seeking answers to how Türkiye's successes in the fight against terrorism, both domestically and internationally, can serve as an example for African countries. For this purpose, the second section of the study first presents the emergence of the Al-Shabaab terrorist organization and then discusses the reasons for terrorism in the Horn of Africa. Following this, the study analyzes the map of terrorism in the Horn of Africa. Finally, it separately assesses Türkiye's presence in Somalia and Türkiye's role and position in Somalia's fight against terrorism.

Türkiye plays an active role in various areas, such as humanitarian aid activities, infrastructure projects, and military training in Somalia. The main components of Türkiye's strategy focus on increasing the capacity of the Somali government. The training and defense support provided to Somalia, the operational use of Bayraktar TB-2 unmanned aerial vehicles, and the Defense and Economic Cooperation Framework Agreement signed in 2024 have been decisive in Somalia's fight against Al-Shabaab.

Therefore, Türkiye's military, economic, and humanitarian assistance to Somalia deeply affects local security dynamics and regional balances. While the increase in this support has made Türkiye a target for Al-Shabaab, on the one hand, it has also complicated

relations with other actors in the region (the United States of America -USA-, the European Union -EU-, China, Saudi Arabia, Iran, and the United Arab Emirates). For example, while the USA provides limited support with unmanned aerial vehicles, Türkiye's holistic approach has made Türkiye a preferred partner for Somalia and regional countries.

The study emphasizes that more effective measures should be taken against organizations such as Al-Shabaab in order for Türkiye to maintain its presence in the region. In this context, it is important to cooperate with local governments, increase the capacity of Somali security forces, and ensure the international community's support. In addition to the fight against terrorism, continuing projects supporting the Somali people's economic development will play a key role in ensuring regional stability. The study emphasizes that Türkiye should develop more comprehensive strategies against the threat of terrorism in the region and increase international cooperation.

Giriş

Bu çalışma, El-Şebab'ın Afrika Boynuzuna yönelik tehdidini ve Türkiye'nin Somali'de teröristle mücadeledeki rolünü kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Son zamanlarda küresel terör faaliyetlerinin odak noktası olarak daha çok Orta Doğu akla gelirken, aslında Afrika, diğer tüm bölgelerden daha fazla sayıda terör olayları ile karşılaşmaktadır. Kıta genelinde, başta Boko Haram, El-Şebab ve Mağrib el-Kaidesi (AQIM), Jama'a Nusrat ul-Islam wa al-Muslimin (JNIM) gibi sayıları 64'ü geçen terör ve aşırılık yanlısı grup varlık göstermektedir. Bu grupların çoğu, Sahel, Afrika Boynuzu olarak da bilinen Doğu Afrika, Çad Gölü Havzası, kuzey Mozambik ve Sina Yarımadası gibi bölgelere yayılmış durumdadır. 2024 yılında küresel terörden en etkilenen 10 ülkeden (Burkina Faso, Pakistan, Suriye, Mali, Nijer, Nijerya, Somali, İsrail, Afganistan, Kamerun) altısı Afrika kıtasında yer almaktadır.[1]

2025 Küresel Terörizm Endeksi (GTI)'ne göre, dünya genelindeki terör kaynaklı ölümlerin %51'i tek başına Sahel bölgesinde meydana gelmiştir. Hâlbuki 2007'de bu oran sadece %1'di. Sahel bölgesi, 2024'te 3.885 terör kaynaklı ölümle dünya sıralamasında üst üste ikinci kez ilk sırada yer almıştır.[2] Burkina Faso, 2023 ve 2024 yıllarında arka arkaya dünya genelinde terörizmden en çok etkilenen ülke olmaya devam etmektedir. Her ne kadar terörist saldırılar %57 ve ölümler %21 oranında azalmış olsa da hala dünya çapında terörle ilgili tüm ölümlerin beşte biri bu ülkede yaşanmaktadır.[3] Bu durumun başlıca sebepleri arasında kıta genelinde yaygın çatışmalar, iç savaşlar, hükümetlerin zayıflığı, yolsuzluk, yetersiz su kaynakları, ulaşım sorunu, gıda eksikliği hızlı ve kontrolsüz nüfus artışı sayılabilir.

Afrika Boynuzunun ise 1990'ların başından itibaren terörizm için bir sığınak ve üs olduğu görülmektedir. Bölgede en büyük ve etkin terör örgütü Somali merkezli Al-Shabaab'tır (Türkçe olarak El-Şebab veya Eş-Şebab yazılmaktadır makale boyunca El-Şebab kelimesi kullanılacaktır).[4] Örgüt, 2024-2025 döneminde Doğu Afrika'nın en etkin terör grubu olmayı sürdürmüştür. 2011'de gücünün zirvesinde iken Kismayo ve Mogadişu'nun büyük kısmı dâhil Somali'nin yaklaşık %80'i örgütün kontrolü altındaydı.

2025 Küresel Terörizm Endeksinde Somali hala ilk 10'da yer alırken, El-Şebab baskın terörist grup olmaya devam ediyor ve saldırılarının yükünü Somali çekiyor. Nisan

1 *Global Terrorısm Index 2025*, The Institute for Economics & Peace IEP, 2025, s. 21.
2 Age, s. 45.
3 Age, s.10**.**
4 Al-Shabaab (tam adı: *Harakat al-Shabaab al-Mujahideen* veya Mücadele Eden Gençlik Hareketi) Arapça'da "gençlik" anlamına gelir.

ve Temmuz 2024 arasında El-Şebab saldırılarını %90 oranında artırmış ve grubun hem askeri hem de sivil hedeflere saldırma kapasitesini vurgulayan bir dizi yüksek profilli olay yaşanmıştır. Somali Hükümeti'nin verilerine göre, 2024 yılında başkent Mogadişu'da düzenlenen 45 saldırıda 300'den fazla sivil yaşamını yitirmiştir. Bu dönemdeki en önemli olaylardan biri, Temmuz 2024'te Mogadişu'daki Afrika Birliği Somali Geçiş Misyonu (ATMIS) üssüne yapılan ve 30 askerin ölümüne yol açan saldırı olmuştur.

Örgüt, 2012 yılında El-Kaide ile iş birliğini resmen duyurarak uluslararası bir terör örgütü olarak statüsünü daha da sağlamlaştırmıştır.[5] El-Şebab'ın bu varlığı yalnızca bölgedeki ulusların istikrarına değil, aynı zamanda Afrika'daki ilişkilerini ve yatırımlarını geliştirmek isteyen Türkiye de dâhil olmak üzere çeşitli ülkelerin çıkarlarına da tehdit oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı, Afrika Boynuzunda El-Şebab terör örgütünün ortaya çıkışını anlamak, bu terör tehdidinin boyutlarını ve Türkiye'nin bölgeyle olan ilişkilerine etkisini değerlendirmektir. Çalışmanın bir diğer amacı, Türkiye'nin Somali'nin teröristle mücadeledeki rolünü incelemektir. Türkiye, Somali'de insani yardım faaliyetleri, altyapı projeleri ve askeri eğitim gibi çeşitli alanlarda aktif bir rol oynamaktadır. Bu çalışma da Türkiye'nin stratejisinin temel bileşenlerinin Somali hükümetinin kapasitesinin artırılması üzerine odaklandığını vurgulamaktadır. Türkiye'nin bu yaklaşımıyla, El-Şebab ile mücadelede Somali hükümetinin desteklenmesi ve yerel aktörlerin güçlendirilmesi üzerine odaklandığını ve bu yöntemle bölgedeki güvenlik dinamiklerini değiştirmeyi amaçladığını savunmaktadır. Dolayısıyla makalenin argümanı, Türkiye'nin Somali'deki varlığı, Somali'nin El-Şebab ile mücadelede önemli bir rol oynadığını ancak bu müdahalelerin sürdürülebilirliğinin yerel dinamikler, uluslararası destek ve ekonomik kalkınma gibi faktörlere bağlı olduğunu, bu bağlamda Türkiye'nin sadece askeri değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik kalkınmayı da içeren çok boyutlu bir yaklaşım benimsemesi gerektiğini belirtmektedir.

Çalışmanın hipotezi, Türkiye'nin bölgedeki varlığını sürdürebilmesi için El-Şebab ve benzer örgütlere karşı daha etkin bir mücadele içinde olması gerekmektedir. Bu bağlamda, yerel hükümetlerle iş birliği yapılması, Somali güvenlik güçlerinin kapasitesinin artırılması ve uluslararası toplumun desteğinin sağlanması önemlidir. Terörle mücadelenin yanı sıra Somali halkının ekonomik kalkınmasını destekleyen projelerin devam ettirilmesi, bölgedeki istikrarın sağlanmasında kilit bir rol oynayacaktır. Çalışmanın soruları ise, El-Şebab terör örgütünün Afrika Boynuzundaki etkisi nedir? Türkiye, Somali'nin teröristlerle mücadelede ne gibi bir rolü olmuştur? Ayrıca Türkiye'nin bölgede El-Şebab ile mücadelede ne ölçüde başarılıdır?

Makalede, süreç izleme yöntemini kullanılarak söz konusu terör örgütünün ortaya çıkışından günümüze kadar gelişmeleri mevcut akademik kaynaklar, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) raporları dâhil farklı ulusal ve uluslararası kuruluşların raporlar ve belgeleri incelenerek kronolojik olarak analiz edilecektir. Ayrıca çalışmada Somali merkezli yayınlar ve Arapça, İngilizce ve Türkçe kaynaklardan faydalanarak kapsamlı bir analiz yapılması amaçlanmıştır. Türkiye'nin Somali'deki ve bölgedeki askeri, siyasi, diplomatik ve insani çabalarıyla ilgili uyguladığı politikaları incelemek ve bu politikaların El-Şebab'a karşı mücadele üzerindeki etkileri de değerlendirilmiştir.

Mevcut literatürde El-Şebab terör örgütünü ve ayrıca Somali ve Afrika Boynuzu'nu ayrı ayrı ele alan bir dizi makale bulunmaktadır. Ancak, El-Şebab'ın Afrika Boynuzu'na yönelik tehditleri ve Türkiye'nin Somali'nin teröristlerle mücadeledeki rolünü kapsamlı analiz eden bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu makalenin El-Şebab'ın tehditleri ve Somali'nin

5 Abdi Aynte, "Understanding the al-Shabaab/al Qaeda Merger", *African Arguments*, 2012, https://africanarguments.org/2012/03/understanding-the-al-shabaabal-qaeda-merger-by-abdi-aynte/, erişim 15.04.2025.

Teröristlerle Mücadelesinde Türkiye'nin rolü üzerine kapsamlı bir analiz sunarak, akademik literatüre ve politika yapıcılara önemli katkılarda bulunacağı değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada, öncelikle Afrika Boynuzundaki terörün nedenleri, El-Şebab terör örgütünün ortaya çıkışı, iç yapısı, ideolojisi ve maddi, finansal kaynakları üzerinde durulacak, sonrasında Afrika Boynuzunda Terörün Haritası başlığı altında her bir ülkedeki terör faaliyetleri detaylı bir şekilde ele alındıktan sonra, söz konusu terör örgütlerinin olumsuz etkileri hakkında bilgi verilecektir. Son olarak, Türkiye'nin Somali'deki varlığı ve Somali'nin teröre karşı mücadelesinde Türkiye'nin rolü ve konumu değerlendirilecektir.

1. Afrika Boynuzunda Terörün Nedenleri

Afrika Boynuzu ülkelerinin, terör grupları için cazip bir ortam haline gelmesinin arkasında başlıca birkaç neden vardır. Bunlar; şiddet, çatışma, iç savaşlar, darbeler, etnik gerilimler, konvansiyonel silahların yaygınlaşması, bölge ülkelerinin ekonomik, siyasi ve idari performans eksikleri, gelir dağılımındaki adaletsizlik, sosyal eşitsizlik, yoksulluk ve yüksek işsizlik, eğitim sistemi, zayıf yönetişim ve yetersiz devlet kapasitesi, alternatif güç merkezleri, kötüleşen ekonomik şartlar, kayıt dışı ekonominin yaygınlığı, geçirgen sınırlar şeklinde sıralanabilir.

Somali açısından bakıldığında, uzun yıllardır işleyen bir merkezi hükümetin olmaması, istikrarsızlık ve şiddet durumu, uzun bir sahil şeridi, geçirgen sınırlar ile Doğu Afrika ile Arap Yarımadası arasındaki coğrafi yakınlık ve sosyo-kültürel ve dini yakınlıklar, Doğu Afrika'yı Ortadoğu'dan radikal terör gruplarının sızmasına açık hale getirebilmektedir. Tüm bunlara ek olarak, Afrika kıtasının bir bütün olarak karşı karşıya olduğu daha geniş sorunlar, umutsuzluk duygusuna ve aşırılığa yönelmeye neden olmaktadır. Feldman'ın da belirttiği gibi, bunlar arasında demografik sorunlar, savaşlar, şiddet kültürü, demokratik reform eksikliği, çevresel bozulma, silahlara erişim ve hastalık yer almaktadır.[6] Ortaya çıkan bu sorunlar, hükümetlere karşı bir öfke duygusuna yol açarken, teröristlerin mevcut sorunları hükümete veya Batı'ya yüklemelerine izin vererek söylemlerine dayanak bulmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca bu öfke ve adaletsizlik duygusu, terör grupları için önemli bir destek toplama aracı olmuştur.

2. El-Şebab Terör Örgütünün Ortaya Çıkışı

Somali, 1960 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra 1969 yılına kadar demokratik bir biçimde yönetilmiştir. Ancak 1969 yılında General Mohamed Siad Barre askeri darbeyle yönetimi ele geçirmiştir. Yaklaşık 22 yıl (1969-1991) süren askeri yönetimin ardından ülkedeki aşiretler birleşerek 1991 yılında Siad Barre hükümetini devirmiştir. Fakat onun yerine geçen yeni hükümet, bütüncül bir devlet idaresi kuramamış, devletin yönetim sistemi çökmüştür.[7]

1991'den bu yana Somali, bir devlet olarak işlev görecek siyasi kapasitenin eksikliğiyle otuz yılı aşkın bir süredir devam eden bir çatışma içindedir. El-Şebab'ın ortaya çıkışı, 2006 yılında Mogadişu'yu kontrol eden İslami Mahkemeler Birliği (ICU)'nin bölündüğü tarihe dayanmaktadır.[8] 2006'da ICU hareketiyle bağlantılı radikal unsurların yükselişine kadar,

6 Robert L. Feldman, "The Root Causes of Terrorism: Why Parts of Africa Might Never Be at Peace", *Defense & Security Analysis*, 25:4, 2009, s. 355-372.

7 Stig Jarle Hansen, *Al-Shabaab in Somalia: The History of a Militant Islamist Group* "*2005 – 2012*", Oxford University Press, Oxford, 2013, s. 20-21.

8 İlk İslami mahkeme (*Islamic Courts Union*-ICU) 1993 yılında Mogadişu'nun Medine semtinde Cibuti, Mısır, İran, Lübnan'ın Hizbullah grubu, Eritre ve Libya'nın lideri Muammer Kaddafi'nin de aralarında bulunduğu ancak bunlarla sınırlı olmayan destekçileriyle Somali Geçiş Federal Parlamentosu'na (TFP) alternatif olarak Şeyh Ali Dheere tarafından kuruldu. Angel Rabasa, *Radical Islam in East Africa*, Santa Monica: RAND Corporation, 2009, s. 55.

Afrika Boynuzu'ndaki radikal İslamcı şiddet, 1980'lerde ve 1990'larda aktif bir hareket olan *Al-Itihad al-Islami* (AIAI) ile ilişkilendirilmekteydi. AIAI, 1990'larda Somali İç Savaşı sırasında Siad Barre askeri rejiminin devrilmesi ve Somali ile Kenya, Etiyopya ve Cibuti de içeren bölgede bir İslam devletinin kurulmasını hedefleyen Somalili bir isyancı gruptur.[9]

AIAI 1979-1989 Afganistan savaşına savunmacı cihat inancıyla katılan unsurlar tarafından kurulmuştur.[10] Aynı zamanda, Etiyopya'daki yan kuruluşları Bil Kitaab WA Sunna, Ogaden Ulusal Kurtuluş Cephesi – ONLF ve Cemaat el-İtisaam'ın yardımıyla 1990'ların başında Somali'de bir ayaklanma ve Etiyopya'da terör saldırıları başlatmıştır. 1991'de Somali'de Barre hükümetinin düşüşüyle, AIAI'nin isyanı güçlenmiş, ancak diğer birçok militan grup güç için rekabet ettiğinden etkinliği sınırlı olmuştur. Bu saldırılara yanıt olarak Etiyopya, 1996'da Dolow City Savaşı'nda AIAI ile savaşmak için Somali'yi işgal etmiştir.[11]

Barre hükümetinin düşüşünü takip eden süreçte, Somali'de devam eden feodal mücadeleler ve sivil anlaşmazlıklar ciddi bir insani krize yol açmıştır. 1991'den bu yana yüz binlerce Somalili, çatışma ve açlık nedeniyle ölmüş, bir milyondan fazla Somalili ise ülkeyi terk ederek devasa bir Somali diasporası yaratmıştır. 1992'den 1995'e kadar, Somali'ye ABD ve diğer uluslararası güçlerden oluşan Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu I (UNOSOM I), Birleşmiş Milletler Kuvvetleri Birimi (UNITAF) ve Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu II (UNOSOM II) BM'nin himayesinde konuşlandırılmıştır. Barre rejimi düştükten sonra, AIAI'nin misyonunu genişletmek ve şeriat altında yönetilen bir "Büyük Somali" kurmak isteyen daha genç ve daha sertlik yanlısı bir grup AIAI'den ayrılmıştır. Bu genç grup -Arapça "El-Şebab"- Mogadişu'da şeriatı uygulamak amacıyla İslami Mahkemeler Birliği (ICU) ile güçlerini birleştirmiştir. Aralık 2006'da ABD destekli Etiyopya birlikleri, ICU'yu dağıtmak ve Somali'de Geçici Federal Hükümeti (*Transitional Federal Government-TFG*) desteklemek için Somali'yi işgal etmiştir.[12]

Etiyopya'nın Somali'yi işgali, El-Şebab'ın gelişmesi ve radikalleşmesi açısından bir dönüm noktası olmuştur. İlk olarak, El-Şebab'a binlerce milliyetçi gönüllüyü işe almak için Etiyopya'ya yönelik köklü Somali düşmanlığından yararlanma fırsatı vermiştir.[13] Birçok Somalili, Etiyopya'yı ABD'nin vekili olarak algılamış. Böylece El-Şebab, "milliyetçi, İslamcı, yabancı karşıtı (Etiyopya, Amerikan ve Batı karşıtı) duyguların karmaşık bir kokteyli" olarak yurt içinde ve yurt dışında Somalilerin ticari markası haline gelmiştir.[14]

2009'da Etiyopya birliklerini Somali'den çekerken, yerine binlerce Uganda ve Burundi barış gücünden oluşan Afrika Birliği Somali Misyonu (AMISOM) konuşlandırılmıştır. El-Şebab, 2009'de Usame Bin Ladin'e biat ettiğini açıklamıştır.[15] 1 Şubat 2012'de El Kaide lideri Bin Ladin'in halefi olan Eymen El-Zawahri, El-Şebab'ın El Kaide ile ittifakını resmen ilan ederek,[16] Uluslararası terör ağının bir parçası olmuştur. Bu bağlantı, örgütün

9 David Gartensteın Ross, "The Strategic Challenge of Somalia's Al-Shabaab: Dimensions of Jihad", *Middle East Quarterly*, 16:4, 2009,s. 25-36.
10 Hansen, *Al-Shabaab in Somalia*, s. 21.
11 Age, s. 21.
12 Vidino Lorenzo, Raffaello Pantucci ve Evan Kohlmann, "Bringing Global Jihad to the Horn of Africa: Al-shabab, Western Fighters, and the Sacralization of the Somali Conflict", *African Security*, 3:4, 2010, s. 220.
13 Rob Wise, "Al-Shabab", *Case Study*, no 2, Center for Strategic and International Studies CSIS, Washington, DC, 2011, s.2.
14 Lorenzo et al, Bringing Global, s. 220.
15 Daniel E. Agbiboa, "Terrorism without Borders: Somalia's Al-Shabaab and the Global Jihad Network"*, Journal of Terrorism Research JTR*, 5:1, 2014, s. 28.
16 Jonathan Masters ve Mohammed Aly Sergie "Al-Shabab", Council on Foreign Relations, 2015. http://www.cfr.org/somalia/al-shabab/p18650, erişim 08.10. 2022.

uluslararası alanda tanınmasını ve yaptırımlara maruz kalmasını sağlamıştır. ABD, El-Şebab'ı yabancı terör örgütü olarak tanımlamış ve mal varlıklarına el koymuştur. El-Şebab'ın Kenya, Uganda ve Cibuti gibi komşu ülkelerde de saldırılar düzenlemesi, bölgesel bir tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır. Ayrıca Şubat 2025'te ABD'nin Al-Kowsar'daki hava saldırısı,[17] uluslararası aktörlerin örgütü küresel tehdit olarak gördüğünü göstermektedir.

El-Şebab'ın şüphesiz uluslararası cihatçı örgütlerle bağlantısının olması ve Somali'nin tüm topraklarında kontrol ve denetleme merkezi veya istikrarlı bir hükümetinin olmaması, El-Şebab'ın güçlenmesine ve hızlı bir şekilde yayılmasına neden olmuştur. Bu şekilde Somali'de El-Şebab'ın varlığı, "devletsiz alanlar" (*ungoverned spaces*) yaklaşımıyla doğrudan ilişkilendirilebilir. Bu yaklaşım, bir devletin yönetim yetkisinin zayıf olduğu veya hiç olmadığı bölgelerde terör örgütlerinin nasıl güç kazandığını açıklar. Somali, 1991 yılından bu yana merkezi bir otorite eksikliği ile mücadele etmektedir. Federal hükümetin kırsal bölgelerde etkisiz kalması, El-Şebab'ın bu alanlarda paralel yönetimler kurmasına olanak tanımıştır. Örneğin, vergi toplama, şeriat mahkemeleri işletme ve temel hizmetleri kontrol etme yetkisi kazanmıştır. Devletin çöküşü, El-Şebab'ın 2000'lerin başında güçlenmesine zemin hazırlayan bir yönetim boşluğu oluşturmuştur.[18] Böylece 2006 yılında ortaya çıkan Somali merkezli terör grubu olarak El-Şebab, bugün Afrika Boynuzu'nun tamamını kapsayacak şekilde genişlemiştir.

3. El-Şebab'ın İç Yapısı, İdeolojisi, Sosyal Hizmetler Sağlama Kapasitesi

El-Şebab, adem-i merkeziyetçi bir yapıya sahip olup, Somali'nin farklı bölgelerini ayrı liderler yönetmektedir. Örgütte, karar alma süreçlerine yardımcı olan bir Şura Konseyi bulunmaktadır.[19] El-Şebab'ın ideolojisi, Selefi ve Vahhabi İslam anlayışına dayanmaktadır. Örgüt, Somali'nin geleneksel Sufi İslam anlayışının aksine daha katı ve dışlayıcı bir dini yaklaşımı benimsemektedir. Örgüt, genç nüfusun yüksek olduğu Somali'de işsizlik ve yoksulluğu istismar ederek geniş bir militan tabanı oluşturmayı başarmıştır. İdeolojik söylemini "cihat" retoriği üzerine kuran El-Şebab, Batı karşıtlığını merkeze alan propagandalarla uluslararası terör ağlarına entegre olmuştur.[20] Örgüt kontrolündeki bölgelerde, film ve müzik gibi eğlence ve uyuşturucu etkisi olan "*khat*" bitkisinin satışını yasaklayarak ve sakal bırakmayı mecburi tutmak gibi örneklerle kendi sert Şeriat (İslam hukuku) yorumunu uygulamaktadır.

El-Şebab, Somali'deki siyasi istikrarsızlıktan faydalanarak toplumsal destek elde etmeye çalışmaktadır. Örgüt, hem yerel halkın dini duygularını kullanmakta hem de uluslararası cihat çağrıları yaparak geniş bir destek ağı oluşturmaktadır. Ayrıca Somali'nin kabile yapısı, El-Şebab'ın propaganda ve insan gücü teminine yardımcı olmaktadır. Örgüt, bazı kabilelerle işbirliği yaparak veya şantaj yoluyla insan gücü temin etmektedir. Ayrıca El-Şebab, kontrol ettiği bölgelerde okullar, Şeriat mahkemeleri ve idari yapılar kurarak yerel yönetim hizmetleri sunmaktadır. Yoksullara yardım ve kriz anlarında destek sağlayarak toplulukların güvenini kazanmaktadır. Keza, çevre kirliliğini azaltmak için, bölgedeki birçok

17 U.S. Africa Command, "Federal Government of Somalia Engages al Shabaab with Support from U.S. Forces", 2025, https://www.africom.mil/pressrelease/35726/federal-government-of-somalia-engages-al-shabaab-with-support-from-us-forces, erişim 14.03.2025.

18 BTI Transformation Index, "Somalia Country Report 2024", https://bti-project.org/en/reports/country-report/SOM, erişim 08.03.2025.

19 İzzettin Artokça, "El Şebab Terör Örgütü Somali", *TASAM*, 2013, https://tasam.org/tr-TR/Raporlar/Rapor/56/es_sebab_teror_orgutu_somali, erişim 15.03.2025.

20 Kamil Yılmaz, "Ülke Savunmasından Küresel Dini İstismar Eden Terörizme: "El-Şebab" Örneği ve Türkiye Açısından Yansımaları", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 2014, 5:1, s. 37.

hükümetten önce bile plastik poşet yasağı getirmiş ve COVID-19 salgını sırasında tedavi merkezleri açmıştır. Örgüt bir dizi ön koşulu kabul ettikten sonra kontrolü altındaki bölgelerde belirli insani yardım kuruluşlarının faaliyet göstermesine izin vererek sosyal hizmetler sunmakta,[21] bu da örgütün meşruiyetini artırmakta ve ideolojik hedeflerini desteklemektedir.

4. El-Şebab'ın Maddi ve Finansal Kaynakları

El-Şebab, Somali'de tehdit ve şantaj yoluyla halktan ve şirketlerden haraç toplamakta, hatta örgütün gelirinin Somali hükümetinin gelirinden daha fazla olduğu rapor edilmektedir. Örgütün, aylık olarak en az 15 milyon dolar haraç topladığı ve 2023 yılı itibarıyla toplam yıllık gelirinin yaklaşık 150 milyon dolar olduğu belirtilmiştir.[22] Örgüt, Somali diasporasından, yerel halktan, sponsorlardan, kontrol noktalarından, dini yükümlülükler veya zekât kisvesi altında meşrulaştırılan çeşitli yöntemlerden, korsanlıktan ve adam kaçırma gibi farklı alanlardan topladığı gelirlerle faaliyet göstermektedir. [23]

Bunun yanı sıra, madencilik, kömür, kaçak silah ticareti, gemi korsanlığı, fildişi, eroin, besi hayvanları ve şeker kamışı gibi emtiaların ticareti ve kaçakçılığından gelir elde etmektedir. El-Şebab'ın en istikrarlı gelir kaynağı ise kontrol ettiği bölgelerde uyguladığı kapsamlı vergi sistemidir. Örgüt, Somali'nin güney ve orta kesimlerinde kurduğu kontrol noktalarında ticari araçlardan %10-20 oranında geçiş ücreti almaktadır. Vergi miktarları güzergâh ve aracın büyüklüğüne göre veya doluluk durumuna göre değişmektedir. Mogadişu limanına gelen konteynerlerden –özellikle inşaat malzemeleri ve elektronik eşya ticaretinde alınan– $500-2.000 arası vergiler önemli bir gelir kaynağıdır. Ayrıca zorunlu sadaka (*zakat*) toplama mekanizmaları ile tarım ürünlerinin yaklaşık %3-10'unu doğrudan örgütün kasasına aktarılmaktadır (Şekil 1).[24] Örgüt insanı yardım kuruluşları ve dünyanın farklı yerlerinde bulunan El-Şebab ajanları aracılığıyla gönüllü yardımlar ve ortaklıklar yoluyla fon toplamaktadır.[25]

Ayrıca Kenya, Uganda ve Yemen'deki diaspora toplulukları üzerinden yürütülen *hawala* sistemleri, örgütün para transferlerini denetim mekanizmalarından kaçırmasını sağlamaktadır. 2022'de ABD Hazine Bakanlığı'nın hedef gösterdiği Abdullahi Jeeri gibi figürler, Somali'nin kuzeyindeki balıkçı teknelerini kullanarak Yemen'den silah sevkiyatı organize etmiş ve bu operasyonlardan her bir gemi için $15.000 kazanç elde etmiştir.[26] Ayrıca, 2008 yılında Somali'nin güneyindeki Kismayo liman kentini ele geçirdikten sonra gelirlerinde artış olmuştur. Bunun yanı sıra, El-Kataib Vakfı ve Al Andalus radyo kanalı gibi çeşitli medya kuruluşlarını finansal bir araç haline getirebilmektedir. Keza, El Kaide ile ilişkileri aracılığıyla uluslararası finansal destek almaktadır. Bu finansal kaynaklar, El-Şebab'ın Somali'de etkili bir şekilde faaliyet göstererek, kontrol ettiği bölgelerde bir tür "paralel hükümet" işlevi görmesine yardımcı olmaktadır. El-Şebab fiziksel olarak kontrol etmediği bölgelerde bile gelişmiş bir gelir toplama ağını işletmektedir.

21 Italian Institute for International Political Studies (ISPI), "Al-Shabaab, a Proto-State Replacing the State", 2021, https://www.ispionline.it/en/publication/al-shabaab-proto-state-replacing-state-30364, erişim 11.03.2025.

22 S/2024/748 No Letter dated 15 October 2024 from the Chair of the Security Council Committee pursuant to resolution 2713 (2023) concerning Al-Shabaab addressed to the President of the Security Council, United Nations, Security Council, 28 October 2024, s. 3.

23 Oscar Gakuo Mwangi, "State Collapse, al-Shabaab, Islamism, and Legitimacy in Somalia", *Politics, Religion and Ideology*, 13:4, 2012, s. 519.

24 Jay Bahadur, Terror and Taxes İnside al-Shabaab's Revenur- Vollection Machine, Global Initiative Against Transnational Organized Crime, December 2022, s. 7.

25 Ken Menkhaus, "Al-Shabab's Capabilities Post-Westgate", *CTC Sentinel,* 7: 2, 2014, s. 4-9.

26 U.S. Department of the Treasury, "Treasury Designates al-Shabaab Financial Facilitators", 2022, https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1028, erişim 19.04.2025.

Şekil 1. El-Şebab'ın Vergilendirme Kategorisine Göre Elde Edilen Gelirin Oranı[27]

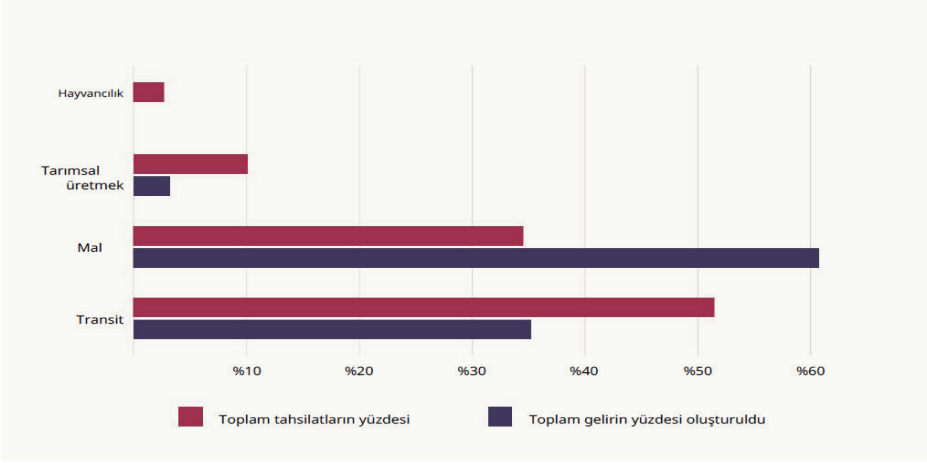

5. Afrika Boynuzunda Terör Haritası

Coğrafi olarak Afrika Boynuzu; Etiyopya, Somali, Sudan, Kenya, Eritre ve Cibuti'den oluşur. Bölge 2006 yılında El-Şebab'ın eylemlerine başlaması ile sıklıkla gündem olsa da, ilk kez Temmuz 1976'da bir Filistinli grubun Atina Havalimanı'ndan Uganda'nın Kampala kentine giden bir Air France uçağını, Batı Almanya, Fransa, İsviçre ve Kenya'da tutuklu bulunan 53 Filistinlinin serbest bırakılması amacıyla kaçırmasıyla teröre şahit olmuştur.[28] Afrika genelinde terör saldırılarından en büyük ve en yüksek profilli olanı, Kenya ve Tanzanya'daki ABD Büyükelçiliklerine 7 Ağustos 1998 tarihinde eş zamanlı yapılan saldırılardır. Sorumluluğunu El Kaide'nin üstlendiği her iki saldırıda 224 kişi ölmüş ve 4.577'den fazla kişi de yaralanmıştır.[29]

11 Eylül 2001 olaylarından sonra ABD, teröre karşı küresel savaşta ilk önce Afrika cephesini Doğu Afrika ve Afrika Boynuzu'nda oluşturmuştur. Bu doğrultuda, 2002'de Cibuti'deki Camp Lemonnier'de bir ABD askeri üssü kurulmuştur. Soğuk Savaş'tan bu yana Afrika'da ilk Amerikan üssü olma özelliğini taşıyan Camp Lomennier'deki üs,[30] 2006 yılında Somali'deki El-Şebab terör örgütünün gelişimini durdurmayı amaçlayan hava operasyonları gibi kıtadaki ABD askeri müdahaleleri için bir sıçrama tahtası haline gelmiştir.

Somali'nin ve Doğu Afrika'nın terör olayları nedeniyle küresel cihatçı hareketin merkezinde yer alması ise 2006 yılında Somali'de El-Şebab terör örgütünün ortaya çıkmasıyla gerçekleşecektir. Örgüt, 2008 ve 2009 yıllarında Somali'de en az 250.000 kilometrekarelik toprağın kontrolünü ele geçirmiştir.[31] Kendi etkili idari ve yargı sistemlerini oluşturmuş ve Somali Geçiş Federal Hükümeti'ne karşı askeri, siyasi ve ideolojik saldırılar başlatmıştır. Örgüt, 2012 yılında El Kaide ile iş birliği ilan ederek uluslararası bir radikal örgüt haline gelmiştir.[32]

27 Bahadur, Terror and Taxes, s. 9.
28 Woldeselassie Woldemichael, "International Terrorism in East Africa: The Case of Kenya", *Ethiopian Journal of the Social Sciences and Humanities*, 4:1, 2006, s. 45.
29 David H. Shinn, "Al-Qaeda in East Africa and the Horn", *Journal of Conflict Studies*, 27:1, 2007, s. 62.
30 Elizabeth Schmidt, *Intervention In Africa: From the Cold War on Terror*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, s. 215.
31 Hansen, *Al-Shabaab in Somalia*, s. 86.
32 BBC, "Somalia's al-Shabab join al-Qaeda", 2012, http://www.bbc.com/news/world-africa-16979440, erişim 20.10.2022.

2013 yılında El-Şebab, iki ulusötesi askeri kanat kurmuş; biri Kenya, Tanzanya ve Uganda'ya odaklanırken, diğeri Etiyopya'da faaliyet göstermiştir. 2013 ve 2015 yılları arasında Kenya'da 350'den fazla cana mal olan bir dizi saldırı düzenlemiştir. Ayrıca 27 Temmuz 2013'te, Mogadişu'daki Türk büyükelçiliği kompleksine bomba yüklü araç ve hafif silahlarla yapılan terör eyleminde sekiz kişi ölmüş, 13 kişi yaralanmıştır. [33]

El-Şebab, 2 Şubat 2016'da Mogadişu'dan Cibuti Şehri'ne giden Daallo Havayolları uçağında bir dizüstü bilgisayara gizlenen bombayı patlatmıştır. Uçağı düşürecek kadar güçlü olmayan bu saldırıdan sonra sadece 2016 yılında, 4.200'den fazla insanı öldürerek Afrika'daki en ölümcül terör grubu haline gelmiştir. 2017'nin ilk üççeyreğinde Afrika'daki militan gruplarla ilgili tüm şiddet olaylarının yarısından fazlasına karışmıştır (toplam 1.827 kişiden 987'si). [34]

El-Şebab tarafından gerçekleştirilen en ölümcül saldırı 14 Ekim 2017'de Mogadişu'da gerçekleşmiştir. Yaklaşık 350 kg patlayıcı taşıyan bir kamyon yoğun bir kavşağın dışında infilak etmiştir. Saldırıda üçü ABD vatandaşı 588 kişi ölmüş, 316 kişi yaralanmıştır.[35] El-Şebab, saldırıya gerekçe olarak Afrika Birliği ve Amerika'nın müdahalesini göstermiştir. Saldırı sonucunda ölenlerin sayısının bu denli fazla olması bazı Somalililer tarafından saldırının "Somali'nin 11 Eylül'ü" olarak adlandırılmasına neden olmuştur.[36]

2015-2019 arasında El-Şebab, Somali'deki AMISOM güçlerine ait en az dört askeri üssü (Leego, Janale, El Adde, Kulbiyow) işgal etmiştir. 2021 yılı boyunca El-Şebab'ın faili olduğu 571 ölümün yüzde 93'ü Somali'de, yüzde 6'sı Kenya'da meydana gelmiştir. El-Şebab'ın terör faaliyetlerinin merkez üssü konumunda olan Mogadişu, 2021 yılı boyunca tüm Somali'de gerçekleşen terör saldırılarının yüzde 16'sının hedefi olmuştur.[37] 6 Ağustos 2022'de El-Şebab militanı intihar bombacısı, Somali-Etiyopya sınırına yakın Hiran bölgesinde bomba yüklü bir kamyonu patlatmış ve bu saldırının hedefi Türkiye tarafından eğitilmiş özel kuvvetlerin bulunduğu bir askeri üs olurken, bir asker ölmüş üç kişi de yaralanmıştır.[38]

El-Şebab terör örgütünün Somali dışındaki yabancı bir toprağa ilk saldırısı, 11 Temmuz 2010'da Uganda'da düzenlenen saldırının bulunduğu eş zamanlı birkaç bombalı eylemdir.[39] Sadece yedi dakika arayla yapılan üç koordine eylemden biri, Kampala'da İspanya ile Hollanda arasında oynanan Dünya Kupası futbol maçını izleyen büyük bir kalabalığı hedef almış ve maçı izleyen 74 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır.[40]

---

33 U.S. Department of State, "Country Repots: Africa Overview", Country Reports on Terrorism 2013, 2014, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2013/224820.htm, erişim 15.10.2022.

34 Africa Center "Al Shabaab Remains Virulent as ISIS Shifts to Egypt", 2017, https://africacenter.org/spotlight/al-shabaab-remains-virulent-isis-shifts-egypt/, erişim 15.10.2022.

35 Jason Burke, "Mogadishu truck bomb: 500 casualties in Somalia's worst terrorist attack", The Guardian, 2017, https://www.theguardian.com/world/2017/oct/15/truck-bomb-mogadishu-kills-people-somalia; ayrıca Jason Burke, "Mogadishu bombing: al-Shabaab behind deadly blast, officials say", The Guardian, 2017, https://www.theguardian.com/world/2017/oct/16/mogadishu-bombing-al-shabaab-behind-deadly-blast-officials-say, erişim 08.10.2022.

36 Global Terrorism Database, https://www.start.umd.edu/gtd/?_sm_au_=iVVWLZqJH8Wrk5Hq, erişim 08.10.2022.

37 Global Terrorism Index 2022, The Institute for Economics & Peace IEP, 2022, s. 17,

38 Mohamed Dhaysane, "Ethiopia's Military: 800 Al-Shabab Fighters Killed in Recent Clashes", Voice of America, 2022, https://www.voanews.com/a/ethiopias-military-800-al-shabab-fighters-killed-in-recent-clashes-/6689836.html, erişim 22.10.2022.

39 Voanews, "Al-Shabaab Leader Threatens More Attacks in Uganda", 2010, https://www.voanews.com/a/al-shabab-leader-uganda-bombings-only-the-beginning-98495599/121914.html, erişim 22.10.2022.

40 Josh Kron ve Mohamed Ibrahim, "Islamist Claim Atack in Uganda", Nytimes, 2010, https://www.nytimes.com/2010/07/13/world/africa/13uganda.html, erişim 22.10.2022.

2014 yılından itibaren El-Şebab Kenya'da da yeni ve güçlü bir tehdit olarak öne çıkmaktadır. Kenya, bölgenin en büyük ticari merkezi rolünü üstlenirken, görece istikrarlı bir hükümete ve ekonomik sisteme sahiptir. Bunun yanında, Kenya ordusu Şubat 2012 yılında AMISOM'a katılmış ve Temmuz ayında 4.600'den fazla asker resmi olarak AMISOM'un komutası altında görev almıştır.[41] Yine 2012 yılı içerisinde Kenya'nın askeri güçleri, El-Şebab için bir gelir kaynağı olarak hizmet veren Somali'nin liman kenti Kismayo'yu ele geçiren AMISOM kuvvetlerinde aktif görev almıştır.[42] Ayrıca Eylül 2013'te Nairobi'deki Westgate alışveriş merkezini hedef alan ve 67 kişinin ölümüne neden olan eylem öne çıkmaktadır.[43] Ölenler arasında altı Britanyalının yanı sıra Fransa, Kanada, Hollanda, Yeni Zelanda, Avustralya, Peru, Hindistan, Gana, Güney Afrika ve Çin vatandaşları da dâhil olmak üzere yaklaşık 18 yabancı vardı.[44] Keza 2 Nisan 2015'te El-Şebab militanları Kenya'da yer alan ve aynı zamanda Somali sınırına 90 mil uzaklıktaki Garissa[45] Üniversitesi'ne 15 saat süren bir saldırı düzenleyerek 148 öğrenci ve öğretim üyesini öldürmüştür. Grup, saldırının Kenya'nın Somali'deki askeri varlığının doğrudan bir sonucu olduğunu duyurmuştur.[46] Bu saldırı, 1998 El Kaide bombalamalarından bu yana ülkenin en kanlı saldırısı olmuştur.[47] 5 Ocak 2020'de El-Şebab militanları, Kenya'nın Somali sınırına yakın ABD-Kenya ortak Manda Körfezi Havaalanına saldırı düzenlemiştir. Hafif silahlı ateş içeren saldırıda, üç Amerikalı ölmüştür. Ölenler arasında ABD'li gizli servis üyesi Henry Mayfield Jr. ve iki Savunma Bakanlığı yetkisi bulunurken, iki ABD askeri yetkilisi de yaralanmıştır. Saldırganlar, Kenya Savunma Kuvvetleri ve ABD Afrika Komutanlığı tarafından püskürtülmeden önce altı sivil uçağı ve üç askeri aracı imha etmeyi başarmıştır. Saldırı, Kenya'daki ABD güçlerine yönelik ilk El-Şebab saldırısıdır.[48]

Kenya'da 2021'de El-Şebab'a atfedilen en kanlı saldırı, bir yol kenarına yerleştirilen bombanın 15 askeri öldürdüğü Lamu ilçesinde meydana gelmiştir.[49] Ardından 10 Ocak 2022'de Kenya'nın kuzeydoğusundaki Mandera'da bir araç yoldan çıkarak daha önce döşenmiş bir patlayıcıyı patlatarak en az on kişinin ölümüne neden olmuştur.[50] Kenya ve özellikle Nairobi, El-Şebab'ın ele geçirmeyi hedefleyebileceği uluslararası düzeyde yüksek

41 Hiiraan, "KDF troops formally join Amisom", https://www.hiiraan.com/news4/2012/July/24886/kdf_troops_formally_join_amisom.aspx, erişim 22.10.2022.

42 Lauren P. Blanchard, "U.S.-Kenya Relations: Current Political and Security Issues", Congressional Research Service, 2013, https://sgp.fas.org/crs/row/R42967.pdf, erişim 22.10,2022.

43 21 Eylül 2013-24 Eylül 2013 tarihlerinde Somali kökenli bir Norveç vatandaşı ve üç Somali vatandaşı da dâhil olmak üzere Al-Shabaab militanları, Kenya, Nairobi'deki Westgate Alışveriş Merkezi'ne baskın düzenledi. Matt Bryden, "The Reinvention of Al-Shabaab: A Strategy of Choice or Necessity," Center for Strategic & International Studies, 2014,
http://csis.org/files/publication/140221_Bryden_ReinventionOfAlShabaab_Web.pdf, erişim 27.10.2022.

44 Mahmood Mamdani, "Senseless and [sensible] violence: mourning the dead at Westgate Mall", Aljazeera, 2013, https://www.aljazeera.com/opinions/2013/9/26/senseless-and-sensible-violence-mourning-the-dead-at-westgate-mall, erişim 27.10.2022.

45 Garissa İlçesi 336.000'den fazla Somalili ile dünyanın en büyük mülteci kamplarından biri olan Dadaab'a ev sahipliği yapıyor, Counter Extremism, "Kenya: Extremism and Terrorism", https://www.counterextremism.com/countries/kenya-extremism-and-terrorism/report, erişim 16.10.2022.

46 CNN, "1998 US Embassies in Africa Bombings Fast Facts", 2013, http://edition.cnn.com/2013/10/06/world/africa/africa-embassy-bombings-fast-facts/ ,erişim 16.10.2022.

47 TIME, "These 5 Facts Explain Terrorism in Kenya", 2015, https://time.com/3817586/ian-bremmer-facts-explain-shabab-terror-attack-kenya/,erişim 16.10.2022.

48 Counter Extremism, "Kenya: Extremism and Terrorism".

49 Global Terrorısm Index 2022, s. 18.

50 Amar Mehta, "Kenya: At least 10 dead after vehicle runs over explosive device near Somali border", Sky News, 2022, https://news.sky.com/story/kenya-atleast-10-dead-after-vehicle-runs-over-explosive-device-near-somali-border-12529446, erişim 22.10.2022.

değerli hedeflere ev sahipliği yapmaktadır. Diğer yandan, El-Şebab'ın en büyük yabancı savaşçı birliği, yüzlerce genç Kenyalıdan oluşmaktadır.[51]

Kenya hükümeti ise, yurt içinde ve yurt dışında aşırılık yanlılarına karşı agresif bir yaklaşım benimsemiştir. Nisan 2015'te Kenya hükümeti, El-Şebab militanlarını ve yasa dışı göçmenleri dışarıda tutmak için Kenya'nın Somali sınırı boyunca bir duvar inşa etmeye başlamıştır. Duvarın inşaatı Kenya'nın kıyı kenti Lamu'da başlayacağı ve Hint Okyanusu'ndan Kenya, Somali ve Etiyopya sınırlarının birleştiği Mandera şehrine kadar uzanacak 440 mil uzunluğunda bir duvar olacağı öngörülmüştür. Ancak, önerilen güzergâh boyunca 60'tan fazla noktada gerginlik yaşanmasının ardından Kenya Mart 2018'de duvarın yapımını askıya aldığını duyurmuştur. Ayrıca Kenya ve Somali arasındaki görüşmeler, Somali'nin Kenya'yı anlaşma olmadan inşaatı yeniden başlatmakla suçlamasıyla ağustos ayında durmuştur.[52] Duvar inşaatıyla yetinmeyen Kenya hükümeti, Kenya hedeflerine yönelik saldırıların bölgedeki kamp sakinlerinin yardımıyla gerçekleştirildiğini iddia etmiştir. Bu iddianın devamında, 24 Mart 2021'de Kenya İçişleri Bakanı Fred Matiang, Kuzey Kenya'da yer alan ve çoğu Somali'den gelmiş 410.000'den fazla mülteciye ev sahipliği yapan Dadaab ve Kakuma mülteci kamplarının kapatılmasını emretmiş ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (UNHCR) öngörülen kapatma hakkında bir plan sunması için iki hafta vermiştir.[53] Ancak daha önce 2017'de Kenyalı bir yargıç kampın kapatılmasının yasa dışı ve ayrımcı olacağına karar vermiştir.

Bir diğer Afrika Boynuzu ülkesi Etiyopya'daki terörizmin önemli bir yönü, Etiyopya'nın Somali'ye müdahalesine karşı yürütülen terör eylemlerdir. 1990'ların başında bu saldırılar, o zamanın en güçlü Somalili terörist grubu olan *al-Ittihad al-Islami* (AIAI) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak 1996'da, Etiyopya'nın Somali'deki Luuq ve Buulo Haawa'daki AIAI kalelerine yönelik sınır ötesi baskınları, örgütü ciddi şekilde zayıflatmıştır.[54] Etiyopya'nın Aralık 2006'da Somali hükümetini desteklemek için Somali'ye müdahale kararı, Somalili gruplarca, Etiyopya'ya karşı mücadeleyi milliyetçi bir mücadele haline getirmeye çalışılmıştır.[55] Daha sonra Etiyopya Somali'den çekilmiş olsa da, Etiyopya'yı Somalili teröristler için olası bir hedef haline getiren hala büyük bir Etiyopya karşıtlığı vardır.

Etiyopya'nın El-Şebab hedefinde olmasındaki bir diğer nedeni, Etiyopya'nın AMISOM'a dâhil olmasıydı. Etiyopya BM Güvenlik Konseyi'nin 2124 (2014) sayılı kararı uyarınca AMISOM'un operasyonel gücünün maksimum 17.731'den 22.126'ya çıkarılması talebini yerine getirmiştir. El-Şebab, uzun zamandır Etiyopya'da eylemler yapmış olsa da şu ana kadar başarılı olamamıştır. Hedeflerine en çok yaklaştıkları olay, 2013 yılında bir intihar bombacısı ekibinin Addis Ababa'ya konuşlanmayı başardığı, ancak büyük bir stadyumda bir Dünya Kupası eleme maçını bombalamak için başarısız bir girişimde yanlışlıkla kendilerini havaya uçurduğu eylemleridir. Buna ek olarak, Haziran 2015'te El-Şebab, Bay bölgesindeki Jamee'o kasabasında Etiyopya güçlerini pusuya düşürmüş ve intihar bombacısının da kullanıldığı saldırı sırasında 60'tan fazla Etiyopya askerini öldürdüğünü iddia etmiştir. Ayrıca

51 Tricia Bacon, Inside the Minds of Somalia's Ascendant Insurgents: An Identity, Mind, Emotions and Perceptions Analysis of Al-Shabaab*,* Center For Empathy İn International Affairs CEİA, Washington, 2022, s. 53.

52 The Guardian, "Kenya to build a wall on Somali border to keep out al-Shabaab", 2015, https://www.theguardian.com/world/2015/mar/02/kenya-wall-israel-separation-barrier, erişim 22.10.2022.

53 CNN, "Kenya orders closure of two refugee camps, gives ultimatum to UN agency", 2021, https://edition.cnn.com/2021/03/24/africa/kenya-threatens-closure-dadaab-camp/index.html, erişim 22.10.2022.

54 International Crisis Group, "Somalia's Islamists," *Africa Report,* no.100, 2005, s. 3-11; International Crisis Group, "Somalia: The Tough Part Is Ahead," *Africa Briefing,* no. 45, 2007, s. 9; Erich Marquardt, "al-Qaeda's Threat to Ethiopia," *Terrorism Monitor,* 3:3, 2005. https://jamestown.org/program/al-qaedas-threat-to-ethiopia/, erişim 30.10.2022.

55 Andrew McGregor, "Slaughter in Mogadishu Mosque Inflames Somali Conflict," *Terrorism Focus,* 5:17, 2008, s. 127.

29 Temmuz 2022'de El-Şebab güneydoğu Etiyopya'da Somali sınırına yakın bir bölgede, yerel kolluk güçleriyle çatışmıştır. Saldırı, El-Şebab'ı Etiyopya'ya yayılma konusunda daha da cesaretlendirmiştir. Terör örgütü, Etiyopya'da önceden konuşulan bir dil olan Afaan Oromo dilinde vedio yayınlayarak propaganda ağını genişletmeye çalışmıştır.[56]

Cibuti ise, terör olaylarından etkilenen komşularından daha az şiddet vakası yaşamıştır. Cibuti'nin ilk kayda değer El-Şebab saldırısı, 24 Mayıs 2014'te, bir kadın saldırganın intihar yeleğini patlatması ve bir erkek saldırganın, Cibuti şehir merkezinde ağırlıklı olarak göçmenlerin himayesindeki bir restoranda el bombası ve intihar yeleğini patlatmasıyla gerçekleşmiştir.[57] Günümüzde Cibuti'deki terörizm tehdidinin güçlenmesine yabancı ülkelerin askeri varlıkları neden olmaktadır. Özelikle stratejik konumundan dolayı, uzun süredir ABD, Fransa, Çin ve diğer ülkelerin askeri üslerinin varlığına izin veren Cibuti, 2002'den bu yana, aşırılık ve terörle mücadeleye adanmış yaklaşık 1.700 askeri ve sivil personeli bulunan Amerikan Müşterek Görev Gücü-Afrika Boynuzu'nun karargâhı olarak hizmet vermektedir. O yüzden Somali'de El-Şebab'ın hedefindeki AMISOM güçleri gibi bölgede herhangi bir terörist grup, Fransız ve Amerikan birliklerini uygun hedefler olarak görmektedir. Bu hedeflere yönelik saldırıların, Cibuti dışından gelen bir gruplar tarafından gerçekleştirilmesi muhtemeldir.

Eritre ise komşu ülkelerde faaliyet gösteren terör örgütlerine dışarıdan destek veren ülke olarak bilinmektedir. Etiyopya ile 1998-2000 arasındaki sınır savaşından bu yana Eritre, Etiyopya'nın baş düşmanı olmuş ve Etiyopya'ya karşı çıkan herhangi bir grubu desteklemeye yönelmiştir. Buna Etiyopya'daki Ogaden Ulusal Kurtuluş Cephesi (*Ogaden National Liberation*) ve Oromo Kurtuluş Cephesi gibi ayrılıkçı grupların yanı sıra Doğu Sudan'daki isyancılar ve Somali'deki terör gruplar dâhildir.[58] Somalili terörist grupların desteklenmesi özellikle uluslararası toplum tarafından kınanmıştır. Eritre, bu örgütlerin birçoğuna askeri destek sağlamanın yanı sıra bir sığınak ve karargâh işlevi görmektedir. Buna rağmen Eritre hükümeti, söz konusu örgütleri desteklediği iddialarını sürekli reddetmektedir.

Afrika Boynuzu ve Somali'deki terörist gruplara ilişkin, 2023- 2024 döneminde ortaya çıkan en büyük endişelerden biri, özellikle Kızıldeniz'deki güvenlik dinamiklerini değiştiren silahlarla donatılmış Yemen'deki Husiler ile El-Şebab arasında operasyonel koordinasyon olasılığıdır. Bölgede El-Şebab'ın faaliyetleri, Somali hükümeti ve uluslararası aktörler tarafından güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, güvenlik politikalarının güçlendirilmesi ve askeri müdahalelere yol açmaktadır. Örneğin, Afrika Birliği (African Union AU)'nin Somali'deki Misyonu (AMISOM), El- Şebab'a karşı mücadelede önemli bir rol üstlenmektedir.[59] Bu tür müdahaleler, güvenlikleştirme (*securitization*) teorisinin pratikte bir yansımasını teşkil etmektedir.

6. Afrika Boynuzu'na Terör Örgütlerinin Olumsuz Etkileri

Günümüzde bölgede mevcut jeopolitik belirsizlik, El-Şebab başta olmak üzere terör örgütlerinden gelen sürekli tehditten kaynaklanmaktadır. Bölge ülkeleri, istisnasız olarak siyasi istikrarsızlık, ekonomik geri kalmışlık, kalkınamamak ve sosyal hoşnutsuzluklar gibi nedenlerle dünya gündeminde yer almaktadır. Somali, otuz yıldan fazla bir süredir

56 Jason Warner ve Caleb Weiss, "A Legitimate Challenger? Assessing the Rivalry Between al-Shabaab and the Islamic State in Somalia" *CTC Sentinel*, 10:10, 2017, s.31.

57 BBC, "Deadly attack on Djibouti restaurant", 2014. http://www.bbc.com/news/world-africa-27561856,erişim 29.10.2022.

58 Rabasa, *Radical Islam*, s. 62.

59 International Crisis Group, "The African Union's Mission in Somalia: A New Approach". *Africa Report*, no. 253, 2017, s. 3-4.

ülkenin tamamında egemen olabilecek istikrarlı bir hükümet olmadığından El-Şebab terör örgütü örneğinde olduğu gibi alternatif güçlerin yükselişi ve kaosla karşı karşıyadır. İstikrarsızlık, El-Şebab gibi Somali'nin büyük bir bölümünü ele geçiren ve hatta komşusu Kenya'nın egemenliğini tehdit eden birkaç aşırılık yanlısı grubun oluşumuna neden olmuştur. Terör örgütleri, yönetime gelen meşru bir hükümet için bile, Somalililerin yaşam standartları düzeltecek hastaneler, gıda, tıbbi bakım, iş, barınma, okul vb. içeren temel altyapısal gereklilikleri sağlamayı imkânsız hale getirmiştir. Bunun yanında, El-Şebab, yalnızca Somali'ye değil, komşu ülkelere de tehdit oluşturmaktadır. Kenya hükümeti, bu örgütün terör eylemleri nedeniyle Dadaab kampında yaşayan Somalili mültecileri ülkelerine geri göndermek zorunda kalmıştır. Öte yandan, Etiyopya ve Uganda gibi ülkeler de terör eylemlerinin bir sonucu olarak, sınır güvenliğini sıkılaştırmış ve bu durum da nihayetinde ülkeler arasındaki serbest dolaşımı etkilemiş, ticari ilişkiler zayıflamıştır.[60]

Terör faaliyetlerinin Somali ve bölge ülkeler üzerinde sürekli olumsuz ekonomik etkileri olmuştur. 2012'de Federal Hükümet kurulduğundan bu yana Somali'nin ekonomik durumu daha büyük çalkantılara sürüklemiştir. Birleşmiş Milletler uzman kuruluşu Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)'na göre, Somali nüfusu 10,4 milyondur ve nüfusun %40'ı aşırı yoksulluk içinde yaşamaktadır. Buna ek olarak, Somali hükümeti, özellikle El-Şebab'ın yakın tehdidi karşısında vatandaşlarına egemen bir devletin gereği olan korumayı sağlayamamıştır. El-Şebab'ın terör faaliyetleri, Kenya'ya da yayılmış ve bu da iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. İkili ilişkilerdeki bozulma da özellikle Somalililer için ciddi ekonomik zorluklara neden olmuştur. Kenya ekonomisini de büyük ölçüde etkileyen saldırılardan birisi, Eylül 2013'te Nairobi'deki Westgate Mall'da, El-Şebab militanları tarafından düzenlenmiş ve esas olarak Kenya'nın turizm sektörünü hedef alan ve zarar veren bir eylem olmuştur. Bu saldırı aynı zamanda gelişmekte olan her ülke için önemli bir tasarruf fonu kaynağı olarak hizmet eden Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY)'de önemli bir düşüşe neden olmuştur.[61]

Afrika Boynuzu'ndaki terör faaliyetleri, birçok ülkenin ve komşularının siyaseti ve ekonomisi üzerinde sayısız olumsuz etkiye sahip olmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal yaşamı da etkilemiştir. Örneğin Somali'de, El-Şebab'ın eylemleri ve saldırıları yolsuzluk, huzursuzluk ve istikrarsızlık sorununa neden olmuştur. Cinayet, işkence, sakatlama, adam kaçırma, kundaklama ve şantaj gibi faaliyetler toplumda bir korku ve endişe ortamı yaratmıştır. Bunun yanı sıra, özellikle teröristler; sivilleri, çocukları ve kadınları hedef aldıklarında, bölgedeki nüfus olumsuz etkilenmekte, göç etmek zorunda kalmakta ve bu da toplumsal uyumsuzluğa yol açmaktadır.

El-Şebab'ın, Somali'nin belirli bölgeleri üzerinde kontrole sahip olması, kara para aklama, kaçakçılık ve bu topraklarda faaliyet gösteren işçilerden ve tüccarlardan haraç toplama işleriyle uğraşmasının önünü açmıştır. Dolayısıyla bu faaliyetler ülkenin ekonomik kalkınmasını etkilemiştir. Terör gruplarının eylemlerinin, birincil etkileri can ve mal kaybıdır. Ayrıca çocukları ailelerinden ayırarak, sakatlayarak ve hayatta kalanlardan bazılarını geçim kaynaklarından uzaklaştırarak toplumun sosyal dokusunu bozmaktadırlar.

Diğer yandan El-Şebab, 2011 yılında Doğu Afrika kuraklığı sırasında olduğu gibi uluslararası ajansların yerel ofislerine baskınlar düzenlemiş, böylece bölgeye gelen insanı yardım kaynaklarından yararlanmaya çalışmıştır. Grup, kontrolü altındaki bölgelerde Dünya

60 Frederick Ngugi, "Effects of Terrorism in Africa", Face2face Africa, 2016, https://face2faceafrica.com/article/effects-terrorism-africa/4, erişim 29.10.2022.

61 Fatima Walli, "Al-Shabaab Continues to Impact Somalia and Kenya", Chicago Monitor, 2015, https://chicagomonitor.com/2015/06/al-shabaab-continues-to-impact-somalia-and-kenya/,erişim 02.10.2022.

Gıda Programı (WFP) ve BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) dâhil olmak üzere birkaç yardım kuruluşunu "casusluk", "yasadışı faaliyetler" ve "suistimal" iddialarının ardından yasaklamış, bunun sonucunda da bu kuruluşların çoğu desteklerini geri çekmişlerdir. 2008 ve 2011 yılları arasında, tek başına güney-orta Somali için insani yardım fonu yarı yarıya azalmıştır. [62]

El-Şebab'ın orduya yönelik saldırıları, siviller ve medya dâhil olmak üzere diğer tüm hedeflere gerçekleştirilen saldırılardan çok daha fazladır. El-Şebab liderliği, takipçilerini durmadan, özellikle Mogadişu'da ve Somali genelinde bulunan Afrika Birliği kuvvetlerine karşı savaşmaya çağırmaktadır. Bunu yaparken örgüt, gerilla savaşı kullanarak Somali'nin stratejik yerleri üzerinde kontrol sağlamaya devam etmektedir.[63]

Kenya'da da kıyı şeridinin tamamı boyunca ekonomi, son on yılda El-Şebab'ın saldırılarından büyük ölçüde zarar görmüştür. Diğer ülkelerin bölgeye yapılacak seyahatler için tehlike uyarıları, turizm ve ticari faaliyetlerden elde edilen büyük gelir kayıplarına yol açmıştır. Ekonomik düşüş de bölge halkında daha fazla umutsuzluğa ve endişeye neden olmuştur.[64] Ayrıca bugün birçok Afrika ülkesi, ulusal bütçelerinin bir kısmını terörle mücadeleye ayırma zorunluluğuyla karşı karşıyadır. Bu da sosyal hizmetlere ve kalkınmayı kolaylaştırmayı amaçlayan hükümet programlarına ayrılan fonların azalmasına neden olmaktadır.

Türkiye açısından bakıldığında, terör eylemlerinin ve savaşların zarar verdiği bölgelerin yeniden inşası için Türk firmaları kıta genelinde yaklaşık 70 milyar dolarlık proje tamamlamışlardır. [65] Bölge ülkelerinden Etiyopya, Kenya, Sudan ve Somali'de birçok altyapı projesi üstlenen Türk firmaları kıtanın inşasında önemli bir işlev görmektedir. Dolayısıyla terör örgütlerden kaynaklanan istikrasızlığın büyümesi ve Türkiye'nin bölgedeki yeniden inşa faaliyetlerini hedef alması, yatırımlara ve dolayısıyla bölgenin kalkınmasına zarar verebilir.

7. Türkiye'nin Somali'deki Varlığı ve El-Şebab'a Etkisi

Türkiye'nin Afrika Boynuzu'na yönelik dış politikası, tarihi bağların yanı sıra modern uluslararası ilişkilerin dinamikleri doğrultusunda şekillenmektedir. Türkiye, bölgede varlığını artırırken birkaç ana stratejik hedef izlemektedir. Bu hedefler arasında ekonomik iş birliği, insani yardım, askeri ve güvenlik iş birliği ile diplomatik ilişkilerin güçlendirilmesi vardır. Türkiye, özellikle Somali gibi ülkelerde yürüttüğü insani yardım projeleri ve kalkınma programları ile dikkat çekmektedir. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) çatısı altında, Türk Kızılayı ve İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı (İHH) gibi sivil toplum kuruluşları, yardım ve sağlık hizmetleri, eğitim ve altyapı geliştirme gibi alanlarda aktif faaliyet göstermektedir.

Türkiye'nin Somali'ye yönelik insani yardımları, 1980'lere kadar uzansa da, en geniş kapsamlı girişim 2011 yılında Somali'de ve çevresinde meydana gelen kuraklık ve açlık krizine yanıt olarak gerçekleştirilmiştir. Ağustos 2011'de Somali'deki açlık zirve noktasına

62 Jacob Kurtzer, Hareem Fatima Abdullah ve Sierra Ballard , "Concurrent Crises in the Horn of Africa", Center for Strategic and International Studies CSIS, 2022, s. 3, https://www.csis.org/analysis/concurrent-crises-horn-africa, erişim 02.10.2022.

63 Peter Tase, "Terrorism, War and Conflict, an analysis into the Horn of Africa - Al Shabaab in Somalia; US and UN efforts to reduce violence", *Academicus International Scientific Journal*, sayı.7, 2013, s. 27.

64 Martine Zeuthen, "A New Phase in the Fight against al-Shabaab in the Horn of Africa", International Centre for Counter-Terrorism ICCT, https://icct.nl/publication/new-phase-in-fight-against-al-shabaab/, 2022, erişim 02.10.2022.

65 Deniz İstikbal, "Türkiye'nin Afrika Politikası", Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı SETA, 2022, https://www.setav.org/turkiyenin-afrika-politikasi/, erişim 06.10.2022.

ulaştığı sırada, dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, son 20 yıl içerisinde kıta dışından Somali'yi ziyaret eden ilk lider olarak, beraberinde 200 kişilik bir heyetle Mogadişu'ya gitmiştir. Bu dönemde, Türkiye'deki özel sektörden yapılan bağışların 57 milyon dolar, devletin doğrudan yardımlarının da 94 milyon dolara ulaştığı bildirilmiştir.[66]

Bu tarihten itibaren Somali'ye yapılan insani yardım ve kalkınma yardımları bir milyar doları aşmıştır. Somali, Afrika'da Türk Resmi Kalkınma Yardımlarının (ODA) en büyük alıcısı olmuş ve yapılan yardımlar eğitim, sağlık, ulaşım ve güvenlik alanlarında Somali'nin yeniden inşa sürecine büyük katkı sağlamıştır.[67] Yardımların kalıcı olması için Türkiye tüm diplomatik yolları kullanmakta bu da Türkiye'yi, Somali halkı nezdinde özel bir yerde konumlandırmaktadır.[68]

Ayrıca Türkiye, Somali'ye yardım etmek için istikrarlı bir ortam oluşmasını da beklememiştir. Aksine istikrarın oluşması için yatırımlar yapmış, örneğin Mogadişu merkezi ile havaalanı arasındaki yol ve havaalanı düzenlenmiştir. Türk Hava Yolları'nın doğrudan uçuşları Somali'nin dünya ile bağlantısını güçlendirmiştir. Ayrıca, Türkiye tarafından yaptırılan sahra hastanesindeki doktorlar günde ortalama 1.200 hastaya sağlık hizmeti vermektedir. Su sondaj çalışmaları ile 126 bin kişinin su ihtiyacı karşılanmıştır. 2012 yılında Somali Tarım Okulu ve Balıkçılık Eğitim Okulu açılışı, 2015 yılında 200 yatak kapasiteli hastane[69] açılışına ek olarak 2012'den bu yana Somali polisi, Türkiye'de düzenli olarak eğitim almaktadır. Bugüne kadar beş binden fazla Somalili askerin eğitimi Türkiye'de tamamlanmış, 1000'den özel harekât polisine eğitim verilmiştir.[70] Neredeyse Somali ordusunun ve polisinin üçte biri Türkiye tarafından eğitilmiştir.[71]

Buna ek olarak, Türkiye, oldukça zayıf durumda bulunan Somali Deniz Kuvvetlerine botlar ve diğer gerekli donanımları temin etmektedir. Diğer taraftan, 30 Eylül 2017 tarihinde, Türkiye'nin en büyük deniz aşırı askeri eğitim merkezi olan TÜRKSOM, Somali'nin başkenti Mogadişu'da kurulmuştur. 2025 itibariyle, Türkiye'nin Somali'de kurduğu askeri eğitim merkezinde 10 Gorgor (Kartal) Taburu, 457 subay ve 422 astsubayın eğitimi tamamlanmıştır. Halen 10 tabur, 284 subay ve astsubay eğitim görmektedir.[72] Türk subaylar tarafından yürütülen müfredat, meskûn mahal muharebelerinden istihbarat toplamaya kadar çeşitli becerilerin kazanılmasını hedeflemektedir. Ayrıca Türkiye, bu merkezde eğitilen Somalili askerlerin silah ve diğer ekipmanlarını temin etmektedir. Bu askeri eğitim merkezi Somali'nin geleceği için büyük önem taşımaktadır.

Türkiye, Somali ile ekonomik ve ticari ilişikleri de geliştirmiştir. Türkiye'nin Somali'ye gerçekleştirdiği ticaret hacmi 2003 yılında sadece iki milyon dolarlık seviyelerindeyken,

66 J. Harte, "Turkey Shocks Africa", *World Policy Journal*, 29:27, 2012, s. 32.

67 Hürcan Aslı Aksoy, Salim Çevik ve Nebahat Tanrıverdi Yaşar, "Visualizing Turkey's Activism in Africa", Centre for Applied Turkey Studies (CATS) Network, 2022, https://www.cats-network.eu/topics/visualizing-turkeys-activism-in-africa, erişim 05.11.2022.

68 Cemalettin Hasimi, "Turkey's Humanitarian Diplomacy and Development Cooperation." *Insight Turkey*, 16:1, 2014, s. 130.

69 TİKA 2015 Faaliyet Raporu, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı TİKA, Ankara, 2016, s. 143.

70 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı TCCB, "Son 10 yılda Somali'ye yaptığımız yardımların tutarı bir milyar doları aştı", 2022, https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/138669/-son-10-yilda-somali-ye-yaptigimiz-yardimlarin-tutari-bir-milyar-dolari-asti-, erişim 06.11.2022.

71 Stratejik Düşünce Enstitüsü SDE, "Sahra Altında Terörizmin Yükselişi ve Türkiye'nin Varlığı", https://www.sde.org.tr/sahra-altinda-terorizmin-yukselisi-ve-turkiyenin-varligi-bolgesel-analiz-5, erişim 05.11.2022.

72 Türkiye Today, "Turkish mission plays key role in Somalia's counterterrorism efforts", 2025, https://www.turkiyetoday.com/world/turkish-mission-plays-key-role-in-somalias-counterterrorism-efforts-127892/, erişim 11.03.2025.

2023 yılı itibariyle bu rakam 426 milyon dolara çıkmıştır.[73] Türkiye, Somali hükümetiyle iş birliği yaparak hastane, okul ve havalimanı gibi altyapı projelerini geliştirmektedir. Bu çalışmalar, Somali'nin altyapısını güçlendirdiği gibi, hükümeti de desteklemeye yardımcı olmaktadır. Güçlü altyapı ve gelir akışı, Somali hükümetinin istikrar ve güvenlik sağlamasına yardımcı olmaktadır. Böylece Türkiye, El-Şebab gibi istikrarsızlık ve yoksulluktan yararlanan grupların önünü kesmek için kritik altyapıyı yeniden inşa ederek istihdam yaratmaktadır. Aynı zamanda Türkiye ile Somali arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkiler, El-Şebab'ın operasyon alanını daraltmakta ve bu durum, grup için önemli bir tehdit oluşturmaktadır.[74] Bu nedenle El-Şebab, Türkiye'nin Somali hükümeti ile iş birliğine karşı çeşitli terör eylemleri düzenlemektedir. Türk elçiliği, Türkiye ile bağlantılı kişi ve kurumlar ve yardım konvoyları sık sık hedef olmaktadır. Saldırıların hedefi mevcut hükümeti güçlendirecek tüm unsurlardır.

Türkiye'nin Somali'de bu şekilde sistematik varlığı Türkiye ve Türklerin, Somalililer ve Somali Hükûmeti nezdinde sempati kazanmasını sağlamıştır İkili ilişkiler 2011 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Mogadişu ziyaretiyle ivme kazanmıştır. Bu ziyaret, uluslararası toplumun Somali'den çekildiği bir dönemde gerçekleşmiş ve "yalnız kalmış ülke" imajını kırmada önemli bir rol oynamıştır. Somali yetkilileri, bu adımı "tarihi bir dayanışma jesti" olarak yorumlamış ve Türkiye'nin Batılı ülkelerin aksine Somali'nin iç işlerine müdahale etmeyen bir yaklaşım benimsediğini vurgulamıştır.[75]

Ayrıca Türkiye'nin 2011'deki kapsamlı insani hamlesinden günümüzdeki altyapı ve askeri projelere uzanan süreçte, Somali yetkilileri Türkiye'yi "kardeş ülke" ve "güvenilir müttefik" olarak nitelendirmektedir.[76] Özellikle son dönemde imzalanan savunma ve enerji anlaşmaları, Somali'nin egemenlik ve kalkınma hedeflerini destekleyen somut adımlar olarak öne çıkmaktadır. Örneğin, 2024 Şubat'ında imzalanan Savunma ve Ekonomik İş Birliği Anlaşmasının Somali Federal Parlamentosu'nun anlaşmayı hızlı bir şekilde değerlendirmeye alması, Türkiye'ye duyulan yüksek güveni ve güvenilir bir stratejik ortak olarak değerini pekiştirmektedir. 21 Şubat'ta, anlaşmanın Somali Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmasının ardından gerçekleştirilen oylamada, üçe karşı 213 oyla anlaşma kabul edilmiştir. Bu oylama ve onay sürecinin hızı, Türkiye'nin güvenilir bir ortak olduğu hususunda bir mutabakat sağlandığını göstermektedir.

Türkiye'nin Afrika Boynuzundaki varlığı, aynı zamanda diğer aktörlerle rekabeti de tetikleyebilir. Türkiye'nin insanı yardım ve askeri, güvenlik iş birliği araçları ile bölgede etkinliğini arttırması, bölgede çeşitli askeri anlaşmalar ve artan ekonomik nüfuz elde eden Çin'in dikkatini çekmektedir. Ancak Çin'in askeri varlığı Türkiye ve ABD kadar belirgin değildir. ABD ise, güvenlik ve kalkınma merkezli politikalar izlerken, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) bölgede siyasi ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmek için çeşitli diplomatik girişimlerde bunmuştur. Ayrıca, BAE, bölgenin farklı ülkelerinde askeri üsler kurulması ve yerel gruplarla iş birliği yaparak bölgedeki güvenlik dinamiklerini etkilemektedir. Bu rekabet, Afrika Boynuzundaki politik dengeleri değiştirmekte ve bu ülkelerin bölgede söz sahibi olma mücadelesini sürdürmesine olanak tanımaktadır.

Bu şekilde bölgede ABD, Çin, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan, İran ve Katar gibi aktörlerin artan etkisi, Türkiye'nin bölgedeki manevra alanını daraltmaktadır.

73 T.C. Ticaret Bakanlığı, Somali Ülke Profili, 2024, s. 7. https://ticaret.gov.tr/data/5b885d7baf23be7c5c10c692/Somali%20%c3%9clke%20Profili%202024.pdf, erişim16.03.2025.
74 Cerdric Barnes ve Harun Hassan, "The rise and fall of Mogadishu's Islamic Courts." *Journal of Eastern African Studies*, 1:2, 2007, s.157.
75 Muhamed Dhaysane, "Somalia's president praises Türkiye for its support", Anadolu Agency, 2023, https://www.aa.com.tr/en/africa/somalias-president-praises-turkiye-for-its-support/3000888, erişim 16.04.2025.
76 Age.

BAE'nin Somali'nin kuzeyinde 1991'de bağımsızlığını ilan eden tanınmayan bir cumhuriyet olan Somaliland'ı fiilen tanıyarak Berbera Limanı'na yaptığı yatırımlar, ayrıca Eritre'de ve Cibuti'de büyük limanlar inşa etmek de dâhil olmak üzere bölge genelinde altyapı projeleri ve güvenlik anlaşmaları kurma girişimleri bunlara örnektir. Ayrıca, bu ülkelerdeki çatışmalar sırasında Sudan'da Nisan 2023 başlayan savaşta Hızlı Destek Güçleri (RSF)'ni ve Etiyopya hükümetini silahlandırması gibi girişimleri Türkiye'nin bölge politikasını jeopolitik açıdan riskli hale getirebilir. Özelikle Ekonomik, diplomatik ve askeri alandaki bu rekabet, Türkiye'nin stratejik hedeflerini etkileyebilir ve bölgedeki istikrarı şekillendirebilir. Kısaca bu aktörlerin bölgede etkinlik kazanmaya çalışmaları, Türkiye'nin bölgedeki stratejilerini gözden geçirmesini gerektirmektedir. İkili ilişkiler, ekonomik yatırımlar ve nüfuz mücadelesi açısından meydana gelen rekabet, Türkiye'nin dış politikasındaki esneklik ve adaptasyon yeteneğini test etmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin Afrika Boynuzundaki varlığını sürdürebilmesi için çok taraflı diplomasi ve iş birliği stratejileri geliştirmesi önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin Afrika Boynuzu bölgesindeki varlığı çok boyutlu dış politika perspektifi çerçevesinde ele alınabilir. Tarihi bağlar, ekonomik ve bölgesel güvenlik dinamikleri, Türkiye'nin bölgede benimseyeceği stratejik hedefleri şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır. Gelecekte, Türkiye'nin bu alandaki etkisini artırabilmesi için sürdürülebilir politikalar geliştirmesi ve yerel aktörlerle iş birliğine pekiştirmesi gerekecektir.

8. Afrika Boynuzu'nda Teröre Karşı Mücadelede Türkiye'nin Konumu

Türkiye hem yurt içinde hem de sınır ötesinde DEAŞ ve PYD/YPG-PKK terör örgütleri ile başarılı bir şekilde mücadele etmektedir. 2015 yılından bu yana Türkiye savunma sanayinde de yükselen bir güç haline gelmiştir. Savunma sanayinin en önemli üretimlerinden biri olan Bayraktar TB2 gibi Türk SİHA'ları, kıtada ilk kez 2019 başlarında Libya'da kullanılmış ve Trablus hükümete bağlı güçler, doğudaki General Hafter liderliğindeki isyancıları bu SİHA'lar sayesinde durdurmuştur.[77] Bunun yanında Suriye'de ve en çarpıcı şekilde Azerbaycan'da (Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'dan 2020 yılında geri alması sırasında) gösterdiği başarılı muharebe performansı ve çatışmanın gidişatını değiştirmesi nedeniyle SİHA'lar, Afrika ülkeleri açısından terör gruplarını tespit etmek ve onlara karşı saldırı düzenlemek için ulusal hava gözetleme kapasitesi sağlaması doğrultusunda önemli bir avantaj sağlamaktadır. Türkiye bu mücadeleyi doğrudan devletlerin kolluk/güvenlik güçlerine destek vererek, meşru hükûmetleri güçlendirmekte, aynı zamanda halkın sosyo-ekonomik koşullarını iyileştirmesine katkıda bulunmakta ve bu durum terör örgütlerinin faaliyet alanlarını daraltmaktadır. Bunun yanında Afrika ülkeleri, Türkiye ile tedarik ortaklığı sayesinde, eski geleneksel sömürgeci ülkelerle yapmak zorunda kaldığı güvenlik ortaklıklarına bağımlılığı azaltmakta ve böylece kamuoyu tedirginliğini giderme bakımından siyasi faydalar da sağlamaktadır. Türkiye, İHA'larını alıcılara, Çin, İran, İsrail ve ABD'de üretilenlerden hem daha ucuza hem de NATO standartlarında sunuyor olması nedeniyle kıta ülkeleri açısından daha cazip bir tercih olmaktadır.[78] Aynı zamanda Somali'nin Türk savunma sanayii ürünlerini tercih etmesi, Batılı ülkelerin silah ihracat politikalarıyla rekabet unsuru taşımaktadır.[79]

77 Paul Melly , "Turkey's Bayraktar TB2 drone: Why African states are buying them", BBC, 2022, https://www.bbc.com/news/world-africa-62485325,erişim 05.11.2022.

78 Orhan Coskun, Jonathan Spicer ve Ece Toksabay, "Turkey Expands Armed Drone Sales to Ethiopia and Morocco–sources", Reuters, 2021, https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-expands-armed-drone-sales-ethiopia-morocco-sources-2021-10-14/, erişim 05.11.2022.

79 Ahmed Abuyoussef, "Turkey and Somalia: A New Rising Pact in the Horn of Africa", Habtoor Research, 2024, https://www.habtoorresearch.com/programmes/turkey-and-somalia/, erişim 10.03.2025.

Türkiye açısından bakıldığında, Afrika siyasetinde oyunun kurallarını değiştiren bir aktör olmak için şu ana kadar izlemiş olduğu yumuşak güç yaklaşımının ötesine geçebilmek ve kendini Afrika'da önemli bir güvenlik aktörü olarak konumlandırmak bakımından önemli kazanımlar elde etmektedir. "İHA diplomasisi" diyebileceğimiz silah sistemlerinin yanı sıra diğer Türk askeri ürünlerine ilginin artmasıyla birlikte, kıta ülkeleriyle oluşturulan askeri ortaklık, Türkiye'nin kıtaya yönelik dış politikasında önemli bir aktör haline gelmesini sağlamıştır.

Ayrıca 2017 yılında faaliyete başlayan TÜRKSOM Askeri Eğitim Merkezi, Somali Silahlı Kuvvetlerine eğitime ve öğretim olmak üzere askeri altyapının güçlendirilmesi, lojistik sistemlerin iyileştirilmesi ve Somali Silahlı Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırılması için destek sağlamaktadır. Türkiye'nin yurt dışında inşa edilen en büyük denizaşırı askeri eğitim üssü konumundaki bu merkez,[80] Somali açısından Afrika Boynuzundaki gelişmeler bağlamında önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin bölgedeki mevcudiyetini göstermek bakımından da önemlidir.

TÜRKSOM'un Somalili askerlere sağladığı eğitim sonucunda, Somali Hükûmeti, El-Şebab terör örgütüne karşı mücadelede, örgütün kontrolündeki pek çok bölgeyi geri almış ve bu durum, ülkenin ulusal güvenliğinin korunmasında önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, deniz haydutluğu, korsanlık ve terörle mücadelede sürekli bir süreç başlatılmıştır. Dolayısıyla, TÜRKSOM, Somali Devleti için kritik bir öneme sahiptir.[81]

2025 itibarıyla 457 subay ve 422 astsubayın mezun olması, Somali ordusunun profesyonelleşmesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye tarafından eğitilen Gorgor birlikleri, Cibuti sınırından Galmudug bölgesine kadar olan coğrafyada kritik operasyonlar düzenlemiş, El Şebab'ın kontrolündeki birçok bölgeyi geri alarak örgütün lojistik hatlarının kesilmesini sağlamıştır. Hâlihazırda 10 aktif taburu, 284 subay adayının eğitimini devam ettirmesi, Somali'nin kapasitesi artışının devem ettiğin göstergesidir.[82]

Ayrıca Somali'nin terör finansmanıyla mücadele kapsamında Türkiye'den elde ettiği teknik destek, Merkez Bankası reformları ve dijital ödeme sistemlerinin takibi sistemi, El-Şebab'ın kara para aklama yöntemlerine karşı Türk uzmanlar sayesinde örgütün yılık 120-150 milyon doları aşan gelirinin bir kısmının kesilmesine neden olmuştur.[83] Ayrıca El-Şebab'ın 15'ten fazla sosyal medya hesabı ve radyo istasyonu ile yürüttüğü propagandaya karşı Türkiye Dijital Dönüşüm Ofisi ile geliştirilen ortak siber güvenlik projeleri, sahte haber üretim merkezlerinin tespitinde kullanılmaktadır. Ayrıca Somali Enformasyon Bakanlığı, Türk iletişim uzmanları ile hazırladığı "*Counter-Narrative Toolkit*" programı ile gençlere yönelik radikalleşme içeriklere alternatif içerikler sunmaktadır.[84]

Ayrıca Türkiye ve Somali 8 Şubat 2024 tarihinde imzaladıkları Savunma ve Ekonomik İşbirliği Çerçeve Anlaşması ile mevcut ilişkilerini yeni bir aşamaya taşımıştır. Türkiye bu anlaşma ile 10 yıl boyunca Somali sularını koruması, deniz kaynaklarını ekonomiye

80 Cihan Daban ve Hayati Aktaş, "Savunma İş Birliği Kapsamında Türkiye-Somali İlişkileri: TÜRKSOM Askeri Eğitim Merkezi Örneği", *İmgelem*, 2024, 73:100, s. 84.

81 International Crisis Group, Sustaining Gains in Somalia's Offensive against Al-Shabaab, *Crisis Group Africa Briefing,*187, 2023, s. 7-8.

82 Türkiye Today, "Turkish mission plays key".

83 Anadolu Ajansı, "Somalia Looks to Turkish Support to Help Fight Terror in Communications Domain", 2022, https://www.aa.com.tr/en/africa/somalia-looks-to-turkish-support-to-help-fight-terror-in-communications-domain/2718925, erişim 14.03.2025.

84 Age.

kazandırması, hidrokarbon kaynaklarının aranması ve işletilmesi konularında destek sağlanması ve terörizme karşı Somali'nin yanında yer alacağını taahhüt etmiştir. Anlaşma, Etiyopya'nın denize erişim arayışları çerçevesinde jeopolitik bir öneme sahiptir.[85]

MİT'in Ekim 2024'te El-Kaide üyesi Ahmet Baykara'yı bir Afrika ülkesinde başarılı bir operasyonla yakalaması, Türkiye'nin Afrika'daki terörle mücadele kapasitesine yönelik ilgiyi artırmıştır.[86] Ayrıca Türkiye, arabuluculuk çabalarını sürdürdüğü dönemde sürekli Somali Devletinin toprak bütünlüğüne verdiği önemi vurgulaması, ayrıca Afrika'da barış ve istikrarın sağlanması için kıtada mevcut sorunların barışçı yollarla çözülmesine odaklanması,[87] Türkiye'yi bölge ülkeleri nezdinde ılımlı, güvenilir ortak haline getirebilir.

Ancak iç siyasi dinamikler, bölgenin karmaşık sosyopolitik koşulları, bölgesel ve uluslararası rekabet ortamı ve Türkiye'nin kapasite kısıtlılıkları nedeniyle Türkiye'nin Somali ve Afrika Boynuzundaki varlığının sürdürülebilirliği çeşitli zorluklarla karşılaşabilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin yerel yönetimlerle ilişkilerinin kırılganlığı zorluklar arasında sayılabilir. Somali'nin federal yapısı, Türkiye'nin merkezi hükümetle kurduğu ilişkilerin eyaletler düzeyinde karşılık bulmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle Puntland ve Somaliland gibi özerk bölgeler, Mogadişu merkezli anlaşmaları tanımama eğilimindedir. Türkiye'nin 2024'te imzaladığı deniz güvenliği anlaşmasının Somaliland tarafından reddedilmesi, bu kırılganlığın somut örneklerinden biridir.

Keza Türkiye'nin Afrika Boynuzu politikalarındaki temel eleştirilerden biri de Somali'de Türkiye'nin politikasındaki aktörler, örneğin, Dışişleri Bakanlığı, TİKA ve Diyanet Vakfı gibi aktörler arasındaki olası koordinasyon eksikliği, kaynak israfına ve politik tutarsızlıklara yol açabilir. Ayrıca Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarına yönelik eleştirilerden biri de Türkiye'nin Somali ile yaptığı deniz anlaşmasının uluslararası hukuktaki yeri konusudur. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (UNCLOS) 311. maddesi, kıyı devletinin egemenlik haklarını devretmesini sınırlandırmaktadır. Türkiye'nin sözleşmeye taraf olmaması nedeniyle, anlaşmanın uzun vadede uygulanabilirliği tehlikeye düşebilir.

Sonuç

Afrika Boynuzu, coğrafi konumu ve tarihsel dinamikleri nedeniyle küresel terörün en aktif olduğu bölgelerden biri olmuştur. Özellikle Somali merkezli El-Şebab örgütü, bölgedeki istikrarsızlığı derinleştirirken, uluslararası aktörlerin müdahalelerini de şekillendiriyor. Türkiye'nin uzun vadeli destek ve iş birliği politikaları, Somali'nin terörle mücadelesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Burada Türkiye'nin sağladığı destek, sadece güvenlik alanında değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik gelişim yönünden de büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Somali'ye yönelik insani diplomasi, kalkınma projeleri ve güvenlik iş birliği hamleleri hem bölgesel dengeleri etkilemekte hem de El-Şebab'ın hedef tahtasına yerleşmesine neden olmaktadır. Terör örgütünün Türk kurumlarına ve vatandaşlarına yönelik saldırıları, Türkiye'nin bölgedeki varlığının terörist grupların operasyonel kabiliyetlerini nasıl sekteye uğrattığını gözler önüne sermektedir.

Lakin Afrika Boynuzu'nda El-Şebab ile mücadelede güvenlik ve askeri boyut elbette önemlidir ancak bu tek başına yeterli değildir. Askeri mücadele sürdürülürken, bölgede asıl

85 Murat Ö. Taşkın ve Sümer E. Şenyurt, "A New Dimension In Somali-Turkey Relations: Why Somalia sees Turkey as a Security Partner?", *Actual Problems of International Relations*, 1:161, 2024, s. 53.

86 Anadolu Ajansı, "MİT, terör örgütü El Kaide üyesi Ahmet Baykara'yı Afrika'da yakaladı", 2024, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/mit-teror-orgutu-el-kaide-uyesi-ahmet-baykarayi-afrikada-yakaladi/3362286, erişim 12.03.2025.

87 Elem Eyrice Tepeciklioğlu, *Türk Dış Politikasında Afrika – Temel Dinamikler, Fırsatlar ve Engeller*, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 39.

teröre sebep olan, eğitimsizlik, kalkınamama, yönetişim eksikliği gibi yapısal krizlere çözüm aranması gerekmektedir. Özellikle kırsal alanlarda ve örgütün kontrolü ele geçirme potansiyeli yüksek olan bölgelerde sosyal kalkınmanın sağlanması için daha fazla çaba gösterilmelidir. Bölge hükümetlerinin bu stratejiyi çeşitli boyutlarıyla uygulamasına yardımcı olmak için Türkiye'nin tecrübeleri önemlidir.

Bu çalışmada Afrika Boynuzu ülkeleri bağlamında Türkiye'nin rolü ele alınmakta ve temelinde insani bir girişim olarak başlayan varlığının, giderek daha kapsamlı bir politika haline dönüştüğü vurgulanmaktadır. Türkiye insanı yardım, kalkınma projeleri ve Somali askerlerinin eğitilmesi için büyük bir askeri tesisin açılması gibi çeşitli inisiyatiflerle devlet inşası sürecinde önemli bir rol üstlenmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye insanı yardım, barış inşası ve çatışma sonrası yeniden yapılanmada yeni bir aktör ve yükselen bir güç olarak, Özelikle Afrika'da daha aktif bir rol onama potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin bölgeye yönelik istikrar sağlayabilecek girişimleri, bölgedeki istikrarsızlıktan faydalanan aktörler tarafından kaygıyla karşılanmaktadır. Bu nedenle El-Şebab gibi aktörler, Türkiye'nin Somali'deki ulusal birliğin kurulması, kapsamlı ekonomik yapılanmanın gerçekleştirilmesi faaliyetlerine karşı birçok eylemde bulunarak, Türkiye'nin bölgedeki varlığını engellemeye çalışmaktadır.

Ayrıca Türkiye'nin terörizmle mücadeledeki başarısı Afrika ülkelerinin dikkatini çekmiştir. Türkiye'nin terörle mücadele deneyimi, benzer zorluklarla boğuşan Afrika ülkeleri için ayrıca bir modeldir. Türkiye'nin bölge politikaları, askeri pratiklerle sosyo-ekonomik kalkınmayı birleştiren kapsamlı bir stratejinin önemini ortaya koymak açısından değerlidir. Ayrıca Türkiye, yoksulluk ve fırsat eşitsizliği gibi terörizmin temel nedenlerini ele alarak, ekonomik büyümeye elverişli daha istikrarlı bir ortam yaratmayı amaçlamaktadır.

Türkiye'nin Somali özelinde Afrika Boynuzundaki mücadeleci rolü, bazı olumlu sonuçlar doğurmuş olsa da El-Şebab'ın etkisi hala devam etmektedir. Makalede, Türkiye'nin sağladığı insanı yardım, eğitim, askeri ve güvenlik desteklerinin, Somali güvenlik güçlerinin kapasitesini artırma konusunda önemli katkılar sağladığını ancak El-Şebab'ın varlığının ve etkisinin sürmesinin Türkiye'nin çabalarını zorlaştırdığı belirtilmektedir. Ayrıca, yerel dinamikler, yaygın yolsuzluk, siyasi çatışmalar ve büyük güç rekabeti gibi zorluklar da etkin olmuştur. Bütün bunlardan dolayı Türkiye'nin Somali ve Afrika Boynuzundaki varlığı, kısa vadede bölgesel istikrara katkı sağlasa da, uzun vadeli sürdürülebilirlik için yapısal reformlar gerekmektedir. Bölgesel rekabetin yönetilmesi, askeri angajmanın şeffaflaştırılması ve yerel kapasitenin güçlendirilmesi kritik öneme sahiptir. Ekonomik iş birliklerinin çeşitlendirilmesi ve çok taraflı diplomasi mekanizmalarının devreye alınması, Türkiye'nin bölgedeki konumunu güçlendirebilir.

Ayrıca uzun yıllar boyunca terörle mücadele eden Türkiye'nin tecrübelerini Somali ve bölge ülkeleriyle paylaşması Türkiye-Somali ve Türkiye-Afrika ilişkilerinin açısından önemli bir kazanımdır. Çünkü Afrika kıtasında terör ve şiddet eylemleri giderek artmaktayken bu tür iş birlikleri önem kazanmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'nin Somali'ye yönelik politikaları, sadece iki ülke arasındaki ilişkiler açısından değil, aynı zamanda Afrika Boynuzu'nun genel güvenlik ve kalkınma dinamikleri açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu iş birliğinin devam etmesi, Somali'nin terörle mücadelesinde başarıya ulaşması ve uzun vadede sürdürülebilir bir istikrar ortamının sağlanması için hayati bir role sahiptir.

Diğer tarafta El-Şebab'ın maddi ve finansal kaynaklarının engellenmesi için, en önemli adım tüm Somali topraklarını denetleyecek ve kontrol edecek bir hükümettin olması, ayrıca yerel düzeyde, terörle mücadele yasalarının etkin bir şekilde uygulanmasını

sağlamaktır. Keza örgütün gelir kaynaklarının büyük kısmını oluşturan yerel vergilendirme mekanizmalarının çökertilmesi gerekmektedir. Bu da ancak bölgesel hükümetlerin şeffaf yönetişim modelleri geliştirmesiyle mümkün olabilir. Ayrıca, Somali ile Kenya ortak sınırını resmi ticarete yeniden açmalı ve her iki tarafça tanınan resmi kontrol noktaları kurarak El-Şebab tarafından uygulanan oranlarla rekabet eden tarifeler uygulamalıdır.

Türkiye gibi ülkelerin tecrübelerinden faydalanarak, Kenya ve Somali hükümetleri, Somali'den Kenya'ya geçen araçların El-Şebab kontrol noktalarından geçmediğinden emin olmak için ortak bir araç izleme sistemi kurmalıdır. El-Şebab'ın finansman yollarını izlemek için yerel ve uluslararası bankaların daha sıkı denetim altında tutulması, dijital para transferlerinin ve mobil bankacılığın düzenlenmesi, bu yöntemlerin terör finansmanı için kullanılmasını engelleyebilir. Ayrıca ülkeler arasında istihbarat paylaşımını artırarak El-Şebab'ın finansal ağlarını daha etkili bir şekilde takip etmeli ve El-Şebab ile bağlantılı bireylere ve kuruluşlara yönelik uluslararası yaptırımlar uygulanmalıdır. El-Şebab'ın ideolojisini ve finansman yöntemlerini anlamak için toplumda bilinçlendirme kampanyaları düzenlenmesi de bir başka gerekliliktir. En önemlisi, gençlerin radikalleşmesini önlemek için Türkiye'nin de bu alanda tecrübesini dikkate alarak eğitim ve meslek edinme programları sunulmasıdır.

Son olarak, Türkiye'nin terörizmle mücadele ve bölgede kalkınmayı teşvik etme çabaları, Afrika ülkeleri için değerli iç görüler sunuyor. Türkiye'nin başarılarından ve zorluklarından ders çıkararak, Afrika Boynuzundaki ülkelerin kendi terörle mücadele stratejilerini geliştirebildikleri takdirde daha güvenli ve müreffeh bir gelecek mümkündür.

Çatışma Beyanı:

Araştırmanın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Basılı Eserler

AGBIBOA Daniel E. (2014). "Terrorism without Borders: Somalia's Al-Shabaab and the Global Jihad Network", *Journal of Terrorism Research JTR*, 5:1, 27-34.

BACON Tricia (2022). Inside the Minds of Somalia's Ascendant Insurgents: An Identity, Mind, Emotions and Perceptions Analysis of Al-Shabaab, Center For Empathy in International Affairs CEIA, Washington.

BAHADUR Jay (2022). Terror and Taxes Inside al-Shabaab's revenur- vollection machine, Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 7.

BARNES Cerdric ve HASSAN Harun (2007). "The Rise and Fall of Mogadishu's Islamic Courts", *Journal of Eastern African Studies*,1:2, 151-160.

DABAN Cihan ve AKTAŞ Hayati (2024). "Savunma İş Birliği Kapsamında Türkiye-Somali İlişkileri: TÜRKSOM Askeri Eğitim Merkezi Örneği", *İmgelem*,14, 73-100.

FELDMAN Robert L. (2009). "The Root Causes of Terrorism: Why Parts of Africa Might Never Be at Peace", *Defense & Security Analysis*, 25:4, 355-372.

GARTENSTEIN ROSS David (2009). "The Strategic Challenge of Somalia's Al-Shabaab: Dimensions of Jihad", *Middle East Quarterly*, 16:4, 25-36.

GLOBAL TERRORISM INDEX 2025 (2025). The Institute for Economics & Peace IEP.

GLOBAL TERRORISM INDEX 2022 (2022). The Institute for Economics & Peace IEP.

HANSEN Stig Jarle (2013). *Al-Shabaab in Somalia: The History of a Militant Islamist Group "2005 – 2012"*, Oxford University Press.
HARTE Julia (2012). "Türkiye Shocks Africa", *World Policy Journal*, 29:4, 27-38.
HAŞİMİ Cemalettin (2014). "Türkiye's Humanitarian Diplomacy and Development Cooperation", *Insight Türkiye*, 16:1, 127-145.
INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2023). Sustaining Gains in Somalia's Offensive against Al-Shabaab, *Crisis Group Africa Briefing,*187,1-20.
INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2017). "The African Union's Mission in Somalia: A New Approach", *Africa Report No*. 253.
INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2007). "Somalia: The Tough Part Is Ahead", *Africa Briefing,* no. 45.
INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2005). "Somalia's Islamists", *Africa Report,* no.100.
LORENZO Vidino, PANTUCCI Raffaello ve KOHLMANN Evan. (2010). "Bringing Global Jihad to the Horn of Africa: Al-shabab, Western Fighters, and the Sacralization of the Somali Conflict", *African Security*, 3:4, 216-238.
MCGREGOR Andrew (2008). "Slaughter in Mogadishu Mosque Inflames Somali Conflict", *Terrorism Focus,* 5:17, 127.
MENKHAUS Ken (2014). "Al-Shabab's Capabilities Post-Westgate", *CT Sentinel,*7:2, 4-9.
MWANGI Oscar Gakua (2012). "State Collapse, Al-Shabaab, Islamism, and Legitimacy in Somalia", *Politics, Religion and Ideology,*13:4, 513-527.
RABASA Angel (2009). *Radical Islam in East Africa*, Santa Monica: RAND Corporation.
SCHMIDT Elizabeth (2013). *Intervention In Africa: From the Cold War on Terror*, Cambridge University Press, Cambridge.
SHINN David H. (2007). "Al-Qaeda in East Africa and the Horn", *Journal of Conflict Studies*, 27:1, 47-75.
S/2024/748 No Letter (2024). From the Chair of the Security Council Committee pursuant to resolution 2713 (2023) concerning Al-Shabaab addressed to the President of the Security Council, United Nations, Security Council.
TASE Peter (2013). "Terrorism, War and Conflict, an Analysis into the Horn of Africa - Al Shabaab in Somalia; US and UN Efforts to Reduce Violence", *Academicus International Scientific Journal*, 4:7, 27-35.
TAŞKIN Murat Özay ve ŞENYURT Sümer Esin (2024). "A New Dimension In Somali-Türkiye Relations: Why Somalia sees Türkiye as a Security Partner?", *Actual problems of International Relations*, 1:161, 46-55.
TEPECİKLİOĞLU Elem Eyrice (2019). *Türk Dış Politikasında Afrika – Temel Dinamikler, Fırsatlar ve Engeller*, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul.
TİKA 2015 Faaliyet Raporu (2016). Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı TİKA, Ankara.
WARNER Jason ve WEISS Caleb (2017). "A Legitimate Challenger? Assessing the Rivalry Between al-Shabaab and the Islamic State in Somalia" *CTC Sentinel*, 10:10,31.
WISE Rob (2011). "Al-Shabab", *Case Study,* no 2, Center for Strategic and International Studies CSIS*,* Washington, DC, 2.
WOLDEMICHAEL Woldeselassie (2006). "International Terrorism in East Africa: The Case of Kenya", *Ethiopian Journal of the Social Sciences and Humanities*, 4:1, 33-53.
YILMAZ Kamil (2014). "Ülke Savunmasından Küresel Dini İstismar Eden Terörizme: "El-Şebab" Örneği ve Türkiye Açısından Yansımaları", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 5:1, 27-48**.**

İnternet Kaynakları

ABUYOUSSEF Ahmed (2024). "Türkiye and Somalia: A New Rising Pact in the Horn of Africa", *Habtoor Research*, https://www.habtoorresearch.com/programmes/Türkiye-and-somalia/, erişim 10.03.2025.
AFRICA CENTER (2017). "Al Shabaab Remains Virulent as ISIS Shifts to Egypt", https://africacenter.org/spotlight/al-shabaab-remains-virulent-isis-shifts-egypt/,erişim 15.10.2022.
AKSOY Hürcan Aslı, ÇEVİK Salim ve TANRIVERDİ YAŞAR Nebahat (2022). "Visualizing Turkiye's Activism in Afrika", *Centre for Applied Turkey Studies (CATS) Network*, https://www.cats-network.eu/topics/visualizing-Türkiyes-activism-in-africa, erişim 05.11.2022.
ANADOLU AJANSI (2024). "MİT, terör örgütü El Kaide üyesi Ahmet Baykara'yı Afrika'da yakaladı", https://www.aa.com.tr/tr/gundem/mit-teror-orgutu-el-kaide-uyesi-ahmet-baykarayi-afrikada-yakaladi/3362286, erişim 12.03. 2025.
ANADOLU AJANSI (2022). "Somalia looks to Turkish support to help fight terror in communications", https://www.aa.com.tr/en/africa/somalia-looks-to-turkish-support-to-help-fight-terror-in-communications-domain/2718925, erişim 14.03.2025.

ARTOKÇA İzzettin (2013). "El Şebab Terör Örgütü Somali", TASAM, https://tasam.org/tr-TR/Raporlar/Rapor/56/es_sebab_teror_orgutu_somali, erişim 15.03.2025.

AYNTE Abdi (2012). "Understanding the al-Shabaab/al Qaeda Merger,'" *African Arguments*, https://africanarguments.org/2012/03/understanding-the-al-shabaabal-qaeda-merger-by-abdi-aynte/, erişim 15.04.2025.

BBC (2014). "Deadly attack on Djibouti restaurant", http://www.bbc.com/news/world-africa-27561856, erişim 29.10.2022.

BBC (2012). "Somalia's al-Shabab join al-Qaeda", http://www.bbc.com/news/world-africa-16979440, erişim 20.10.2022.

BLANCHARD Lauren P. (2013). "U.S.-Kenya Relations: Current Political and Security Issues", Congressional Research Service, https://sgp.fas.org/crs/row/R42967.pdf, erişim 22.10.2022.

BRYDEN Matt (2014). "The Reinvention of Al-Shabaab: A Strategy of Choice or Necessity ", *Center for Strategic & International Studies*, http://csis.org/files/publication/140221_Bryden_ReinventionOfAlShabaab_Web.pdf, erişim 27.10.2022.

BTI Transformation Index (2024). "Somalia Country Report 2024", https://bti-project.org/en/reports/country-report/SOM, erişim 08.03.2025.

BURKE Jason (2017). "Mogadishu bombing: al-Shabaab behind deadly blast, officials say", *The Guardian*, https://www.theguardian.com/world/2017/oct/16/mogadishu-bombing-al-shabaab-behind-deadly-blast-officials-say, erişim 08.10.2022.

BURKE Jason (2017). "Mogadishu truck bomb: 500 casualties in Somalia's worst terrorist attack", *The Guardian,*https://www.theguardian.com/world/2017/oct/15/truck-bomb-mogadishu-kills-people-somalia, erişim 08.10.2022.

CNN (2021). "Kenya orders closure of two refugee camps, gives ultimatum to UN agency", https://edition.cnn.com/2021/03/24/africa/kenya-threatens-closure-dadaab-camp/index.html, erişim 22.10.2022.

CNN. (2013) "1998 US Embassies in Africa Bombings Fast Facts", http://edition.cnn.com/2013/10/06/world/africa/africa-embassy-bombings-fast-facts/, erişim 16.10.2022.

COSKUN Orhan, SPICER Jonathan ve TOKSABAY Ece (2021). "Türkiye expands armed drone sales to Ethiopia and Morocco – sources"*, Reuters*, https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-expands-armed-drone-sales-ethiopia-morocco-sources-2021-10-14/, erişim 05.11.2022.

COUNTER EXTREMISM. "Kenya: Extremism and Terrorism" https://www.counterextremism.com/countries/kenya-extremism-and-terrorism/report, erişim 16.10.2022.

DHAYSANE Muhamed (2023). "Somalia's president praises Türkiye for its support", *Anadolu Agency,* https://www.aa.com.tr/en/africa/somalias-president-praises-turkiye-for-its-support/3000888, erişim 16.04.2025.

DHAYSANE Mohamed (2022). "Ethiopia's Military: 800 Al-Shabab Fighters Killed in Recent Clashes", *Voice of America*,https://www.voanews.com/a/ethiopias-military-800-al-shabab-fighters-killed-in-recent-clashes-/6689836.html, erişim 22.10.2022.

GLOBAL TERRORISM DATABASE, https://www.start.umd.edu/gtd/?_sm_au_=iVVWLZqJH8Wrk5Hq, erişim 08.10.2022.

HİİRAAN (2012). "KDF troops formally join Amisom", https://www.hiiraan.com/news4/2012/July/24886/kdf_troops_formally_join_amisom.aspx, erişim 22.10.2022.

İSTİKBAL Deniz (2022). "Türkiye'nin Afrika Politikası", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı SETA*, https://www.setav.org/turkiyenin-afrika-politikasi/, erişim 06.11.2022.

ITALIAN INSTITUTE FOR INTERNATIONAL POLITICAL STUDIES ISPI (2021). "Al-Shabaab, a Proto-State Replacing the State", https://www.ispionline.it/en/publication/al-shabaab-proto-state-replacing-state-30364, erişim 11.03.2025.

KRON Josh ve IBRAHİM Mohamed (2010). "Islamist Claim Atack in Uganda", *Nytimes,* https://www.nytimes.com/2010.07.13/world/africa/13uganda.html,erişim 22.10.2022.

KURTZER Jacob, ABDULLAH Hareem Fatima ve BALLARD Sierra (2022). "Concurrent Crises in the Horn of Africa", *Center for Strategic and International Studies CSIS*, 3, https://www.csis.org/analysis/concurrent-crises-horn-africa, erişim 02.10.2022.

MAMDANI Mahmood (2013). "Senseless and [sensible] violence: mourning the dead at Westgate Mall", *Aljazeera*, https://www.aljazeera.com/opinions/2013/9/26/senseless-and-sensible-violence-mourning-the-dead-at-westgate-mall, erişim 27.10.2022.

MARQUARDT Erich (2005). "al-Qaeda's Threat to Ethiopia", *Terrorism Monitor*, 3:3, https://jamestown.org/program/al-qaedas-threat-to-ethiopia/, erişim 30.10.2022.

MASTERS Jonathan ve SERGIE Mohammed Aly (2015). "Al-Shabab", *Council on Foreign Relations*, http://www.cfr.org/somalia/al-shabab/p18650, erişim 0*8.10.2022.*

MEHTA Amar (2022). "Kenya: At least 10 dead after vehicle runs over explosive device near Somali border", Sky News, https://news.sky.com/story/kenya-atleast-10-dead-after-vehicle-runs-over-explosive-device-near-somali-border-12529446, erişim 22.10.2022.

MELLY Paul (2022). "Türkiye's Bayraktar TB2 drone: Why African states are buying them", *BBC*, https://www.bbc.com/news/world-africa-62485325, erişim 05.11.2022.

NGUGI Frederick (2016). "Effects of Terrorism in Africa", https://face2faceafrica.com/article/effects-terrorism-africa/4, erişim 29.10.2022.

STRATEJİK DÜŞÜNCE ENSTİTÜSÜ SDE, "Sahra Altında Terörizmin Yükselişi ve Türkiye'nin Varlığı",https://www.sde.org.tr/sahra-altinda-terorizmin-yukselisi-ve-turkiyenin-varligi-bolgesel-analiz-5, erişim 05.11.2022.

T.C.TİCARETBAKANLIĞI(2024)."SomaliÜlkeProfili",7.https://ticaret.gov.tr/data/5b885d7baf23be7c5c10c692/Somali%20%c3%9clke%20Profili%202024.pdf, erişim16.03.2025.

THE GUARDIAN (2015). "Kenya to build a wall on Somali border to keep out al-Shabaab", https://www.theguardian.com/world/2015/mar/02/kenya-wall-israel-separation-barrier, erişim 22.10.2022.

TIME (2015). "These 5 Facts Explain Terrorism in Kenya", https://time.com/3817586/ian-bremmer-facts-explain-shabab-terror-attack-kenya/, erişim 16.10.2022.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI TCCB (2022). "Son 10 yılda Somali'ye yaptığımız yardımların tutarı bir milyar doları aştı", https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/138669/-son-10-yilda somali-ye-yaptigimiz-yardimlarin-tutari-bir-milyar-dolari-asti-, erişim 06.11.2022.

TÜRKİYE TODAY (2025). "Turkish mission plays key role in Somalia's counterterrorism efforts", https://www.turkiyetoday.com/world/turkish-mission-plays-key-role-in-somalias-counterterrorism-efforts-127892/, erişim 11.03.2025.

U.S. AFRICA COMMAND (2025). "Federal Government of Somalia engages al Shabaab with support from U.S. Forces", https://www.africom.mil/pressrelease/35726/federal-government-of-somalia-engages-al-shabaab-with-support-from-us-forces, erişim 14.03,2025.

U.S. DEPARTMENT OF THE TREASURY (2022). "Treasury Designates al-Shabaab Financial Facilitators", https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1028, erişim 19.04.2025.

U.S. DEPARTMENT OF STATE (2014). "Country Repots: Africa Overview", Country Reports on Terrorism 2013, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2013/224820.htm, erişim 15.10. 2022.

VOANEWS (2010). "Al-Shabaab Leader Threatens More Attacks in Uganda", https://www.voanews.com/a/al-shabab-leader-uganda-bombings-only-the-beginning-98495599/121914.html, erişim 22.10.2022.

WALLI Fatima (2015). "Al-Shabaab Continues to Impact Somalia and Kenya", https://chicagomonitor.com/2015/06/al-shabaab-continues-to-impact-somalia-and-kenya/, erişim 02.10.2022.

ZEUTHEN Martine (2022). "A New Phase in the Fight against al-Shabaab in the Horn of Africa", *International Centre for Counter-Terrorism ICCT*, https://icct.nl/publication/new-phase-in-fight-against-al-shabaab/, erişim 02.10.2022.

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

Güv. Str. Derg. 2025, 21:51, 229-252
DOI: 10.17752/guvenlikstrtj.1611276

Araştırma Makalesi
Research Article

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO'nun Dönüşüm Süreci ve Koruma Sorumluğunun Normatif Gelişimi: Konstrüktivist Bir Analiz

The Transformation Process of NATO in the Post-Cold War Era and the Normative Development of the Responsibility to Protect: A Constructivist Analysis

Anıl DERELİ*
Soyalp TAMÇELİK **

* Jandarma İstihkam Binbaşı, Jandarma Genel Komutanlığı, Doktorant, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye
ORCID: 0009-0006-5182-9208,
e-posta: anildereli1@gmail.com

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye
ORCID: 0000-0002-2092-8557,
e-posta: soyalp@hotmail.com

Geliş Tarihi / Submitted:
01.01.2025

Kabul Tarihi / Accepted:
04.08.2025

Öz

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde yaşanan yapısal değişim NATO'nun kurumsal ve fonksiyonel olarak kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmesine neden olmuştur. Uluslararası sistemdeki değişen koşullara dinamik bir adaptasyonu beraberinde getiren ve halen devam etmekte olan bu dönüşüm sürecinin etkileri yalnızca NATO ile sınırlı kalmamış; aynı zamanda özellikle düşünsel ve normatif yapıların yeniden inşası ve dönüşümü noktasında uluslararası sistem düzeyinde de birtakım sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu makale NATO'nun dönüşümü ile Koruma Sorumluluğu doktrinin gelişim süreçleri arasındaki ilişkiyi Konstrüktivist bir bakış açısı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Konstrüktivizmin sunduğu teorik perspektiften faydalanmak suretiyle NATO'nun tecrübe ettiği dönüşüm sürecine paralel olarak Bosna-Hersek, Kosova ve Libya'da gerçekleştirdiği insani müdahale uygulamalarının Koruma Sorumluluğu kavramının normatif gelişimine etki ederek uluslararası sosyal yapıların inşasına katkı sağladığı öne sürülmüştür. Yapılan analiz neticesinde ittifakın bölgesel bir aktör olarak yalnızca kendi bünyesinde değil, aynı zamanda sistem seviyesinde norm üretebilme potansiyeline sahip bir uluslararası örgüt olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: NATO, Konstrüktivizm, Koruma Sorumluluğu, Norm Yaşam Döngüsü, İnsani Müdahale

Abstract

The structural change in the international system in the post-Cold War period has caused NATO to transform both institutionally and functionally. Requiring a dynamic adaptation to the changing conditions of the international system, this comprehensive and ongoing transformation process has not only affected NATO but also brought about certain consequences at the international system level, particularly in the reconstruction and the transformation of ideational and normative structures. This article aims to examine the relationship between NATO's transformation and the development processes of the Responsibility to Protect doctrine within the framework of Constructivist theory. By utilizing the theoretical perspective offered by Constructivism, it argues that NATO's humanitarian interventions in Bosnia-Herzegovina, Kosovo, and Libya—carried out in parallel with its transformation process—have contributed to the construction of international social structures by influencing the normative development of the Responsibility to Protect concept. As a result of the analysis, it concludes that NATO, as a regional actor, is an international organization that has the potential to produce norms not only within itself but also at the system level.

Keywords: NATO, Constructivism, Responsibility to Protect, Norm Life Cycle, Humanitarian Intervention

Extended Summary

This article aims to examine the relationship between North Atlantic Treaty Organization's (NATO's) transformation process and the development processes of the Responsibility to Protect (R2P) doctrine within the framework of Constructivist theory. Studies examining NATO's contribution to the development of the R2P doctrine generally attempt to clarify, in an affirmative or critical manner, the effects of the alliance's intervention-oriented practices on the development process of the R2P norm by using examples such as the interventions in Bosnia-Herzegovina, Kosovo, and Libya. These studies address the issue from an agent-centric approach. On the other hand, some research scrutinizes NATO's interventions within the framework of R2P's application, assessing the alliance's actions in terms of the doctrine's content, scope, and limitations. Studies in this group evaluate the actions of the agent with a norm-oriented approach. This article seeks to answer the question of "What is the relationship between NATO's functional transformation process in the post–Cold War period and the development of R2P as a norm?" from a theoretical perspective.

Based on the Constructivist theory's conceptualization of structure and its solution to the agent-structure debate, this study argues that NATO's transformation process in the post-Cold War period, due to structural change, has contributed to the construction of the R2P norm. In this context, the transformation of NATO in the post-Cold War period to conduct "out-of-area" operations is examined in terms of structural effects, while the norm of R2P has been addressed as a structural element within the framework of Constructivist theory. As a result, the analyses have determined that NATO, in parallel with its transformation process, has contributed to the construction of the R2P norm by functioning as an agent that implements practices based on material power.

This article, which uses qualitative research techniques, is composed of two main sections. On the theoretical level, it takes the structural conceptualization of Constructivism, its solution to the agent-structure debate, and the Norm Life Cycle model as its basis. For its empirical analysis, it examines NATO's interventions in Bosnia-Herzegovina, Kosovo, and Libya with the multiple case analysis method. In the data collection process, the study uses primary and secondary sources, such as academic literature, official documents, decisions of international organizations, press releases, reports of international commissions, and written press news. For the data analysis, the study employs the interpretative analysis method and the process monitoring technique together to show the impact of NATO's transformation on the normative development of the R2P.

The first section, titled "The Effects of Structural Change on Agency: NATO's Transformation in the Post-Cold War Era", discusses the theoretical dimension of the subject. The subheadings of the section include "The Rationalist Theories Understanding of Structure and Constructivist Solution", "Norm Life Cycle Model", and "The Effects of the Structural Change in the International System in the Post-Cold War Period on NATO". The second part of the article, titled "Structural Consequences of NATO's Transformation and the Normative Development of the Responsibility to Protect", addresses the subject in its empirical dimension. As its case studies, the article examines NATO's interventions in Bosnia-Herzegovina and Kosovo, which were carried out in parallel with the transformation under the effect of structural change after the Cold War, the emergence and normative development of R2P, and finally the Libya intervention.

Giriş

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıya dönüşmesi uluslararası güvenlik anlayışında kapsamlı bir paradigma değişimini beraberinde getirmiştir. Bu yeni dönemde askeri tehdit ve devlet merkezli geleneksel güvenlik yaklaşımı yerini ekonomik, çevresel, toplumsal ve insani konuları da içeren daha kapsayıcı bir güvenlik anlayışına bırakmıştır. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ise yeni güvenlik ortamına uyum sağlamak üzere kurumsal ve fonksiyonel olarak kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Uluslararası sistemdeki değişen koşullara dinamik bir adaptasyonu beraberinde getiren ve halen devam etmekte olan bu süreç dahilinde NATO, klasik bir savunma ittifakı olmanın ötesine geçerek aynı zamanda siyasi ve normatif bir aktör kimliğine bürünmüştür. Bu dönüşüm sürecinde örgüt, tecrübe ettiği genişleme süreçlerinin yanı sıra kriz yönetimi kapsamında icra ettiği faaliyetlerle de bölgesel ve küresel istikrara katkıda bulunmuştur. NATO'nun özellikle kriz yönetimi kapsamında icra ettiği askeri müdahaleler yalnızca sahada yaşanan ağır ve kapsamlı insan hakları ihlallerini sonlandırmakla kalmamış, aynı zamanda insani güvenliğe yönelik normların oluşmasına da katkı sağlamıştır. Bu makale NATO'nun dönüşüm sürecinin Koruma Sorumluluğu (R2P) normunun ortaya çıkışı ve gelişimi üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

NATO'nun, R2P doktrini ile ilişkisini konu edinen çalışmalar genel olarak Bosna-Hersek, Kosova ve Libya müdahalesi gibi örneklerden yola çıkarak ittifakın müdahaleye yönelik pratiklerinin R2P normunun gelişim süreci üzerindeki etkilerine olumlayıcı ya da eleştirel bir dille açıklık getirmeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmalar, meseleyi fail odaklı bir yaklaşımla ele alırlar. Örneğin Alex Bellamy NATO'nun Kosova müdahalesinin R2P kavramının gelişiminde bir katalizör görevi gördüğünü belirtirken,[1] Jennifer Welsh Libya müdahalesini uluslararası toplumun R2P'yi anlama ve uygulama konusunda ilerlemesi için bir şans olarak görmektedir.[2] Aksi görüşü savunan Ghassen Ben Hadj Larbi ise NATO'nun Libya müdahalesinin R2P'nin yanlış bir uygulanması olduğunu öne sürmektedir.[3] Diğer taraftan Koruma Sorumluluğunun uygulanması bağlamında NATO'nun müdahalelerini inceleyen çalışmalar ise ittifakın müdahale pratiklerini R2P'nin içeriği, kapsamı, sınırları gibi unsurlar üzerinden analiz ederler. Bu grupta yer alan çalışmalar norm odaklı bir yaklaşımla failin eylemlerini değerlendirmektedirler. Bu çerçevede Edward Newman ve Gëzim Visoka NATO'nun Kosova müdahalesini insani ve normatif gerekliliklerle uyumlu, güvenliğe yönelik başarılı bir uygulama kapsamında ele alırken,[4] Geir Ulfstein ve Hege Føsund Christiansen Libya müdahalesinde Kaddafi'nin devrilerek rejim değişikliğine gidilmesini eleştirmektedir.[5] Anne Orford, Libya müdahalesinde NATO'nun yalnızca normatif gerekliliklerle değil, aynı zamanda stratejik saiklerle hareket ettiğini iddia etmektedir.[6] Andre Carati ise Libya müdahalesinden yola çıkarak R2P'nin evrenselliği ile NATO'nun partikülarist yapısı ve askeri

1 Alex Bellamy, "Kosovo and the Advent of Sovereignty as Responsibility", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 3:2, 2009, 163-184.

2 Jennifer Welsh, "Civilian Protection in Libya: Putting Coercion and Controversy Back into RtoP", *Ethics & International Affairs*, 25:3, 2011, s. 261.

3 Ghassen Ben Hadj Larbi, "The Libyan Crisis in the Evolution of R2P as an International Norm", *Forum of Internaitonal Development Studies*, 46:10, 2016, 17-19.

4 Edward Newman ve Gëzim Visoka, "NATO in Kosovo and the Logic of Successful Security Practices", *International Affairs*, 100:2, 2024, 631–653.

5 Geir Ulfstein ve Hege Føsund Christiansen, "The Legality of the NATO Bombing in Libya", *International and Comparative Law Quarterly*, 62:01, 2013, 159-171.

6 Anna Orford, "NATO, Regionalism, and the Responsibility to Protect", Ian Shapiro ve Adam Tooze (ed.), *Charter of the North Atlantic Treaty Organization: Together with Scholarly Commentaries and Essential Historical Documents,* Yale University Press, New Haven, 2018, 1-19.

doğasının uyumsuzluğuna dikkat çekmekte ve NATO'nun R2P'nin genel bir uygulayıcısı olamayacağı görüşünü savunmaktadır.[7]

Söz konusu örneklerde de görüldüğü üzere NATO müdahalelerinin, R2P doktriniyle olan ilişkisi literatürde genel olarak ya fail ya da norm odaklı bir yaklaşımla ele alınırken, aralarındaki etkileşimi teorik bir bağlamda inşa ilişkisi çerçevesinde açıklamaya çalışan çalışmalara akademik yazında yeterince yer verilmemiştir. Bu makalede ise söz konusu tespitten hareketle "Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun fonksiyonel dönüşümü ile R2P normunun gelişimi arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?" sorusuna teorik düzlemde yanıt aranmıştır.

Konstrüktivist teorinin, yapı kavramsallaştırması ve yapı-fail tartışmasına getirdiği çözüm önerisinden faydalanmak suretiyle NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemde yapısal değişime bağlı olarak geçirdiği dönüşüm sürecinin R2P normunun inşasına katkı sağladığı öne sürülmüştür. Bu minvalde, Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte sistem genelinde vuku bulan yapısal değişikliğin NATO üzerindeki etkileri, örgütün alan dışı operasyonları icra edebilecek şekilde fonksiyonel dönüşümü ve bu bağlamda gerçekleştirdiği pratikler ile (Bosna-Hersek, Kosova ve Libya müdahaleleri) sınırlandırılmıştır. R2P normu ise Konstrüktivist teori çerçevesinde yapısal bir unsur olarak tanımlanmıştır. Yapılan analiz neticesinde geçirdiği dönüşüm sürecine paralel olarak NATO'nun, maddi güce dayanan pratikleri uygulayan bir aktör olarak fonksiyon göstermek suretiyle R2P normunun inşasına katkı sunduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle ittifakın bölgesel bir aktör olarak yalnızca kendi bünyesinde değil, aynı zamanda sistem seviyesinde norm üretebilme potansiyeline sahip bir uluslararası örgüt olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın amaçları açısından iki hususun altının çizilmesi önem arz etmektedir. İlk olarak Konstrüktivizme göre normlar, soyut ve düşünsel yapılar oldukları için uluslararası sistem düzeyinde meydana gelen yapısal değişiklikler fail üzerinde gözlemlenebilir sonuçlar yaratmasına rağmen, fail düzeyinde meydana gelen dönüşümün yapısal sonuçlarını somut olarak gözlemlemek mümkün değildir. Makalede bu sorunun çözümü amacıyla Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink'in Norm Yaşam Döngüsü (*Norm Life Cycle*) modeli Konstrüktivist analize dahil edilmiştir.

Çalışmaya yönelik dikkat çekilmesi gereken ikinci husus ise konunun teorik boyutu ile alakalıdır. Analiz birimi olarak devlet merkezli bir yaklaşımı benimseyen Konstrüktivist teori çerçevesinde yapılacak bir çalışmada "NATO bir fail olarak kabul edilebilir mi?" sorusu açıklığa kavuşturulması gereken bir hususdur. Makalede bu soruya kurumsalcı bir perspektiften yanıt verilmiştir. Bu perspektife göre uluslararası örgütler "eylem kapasitesi" olan "amaçsal kurumlardır"[8] ve üyelerinin tercihlerinden bağımsız olarak kendi amaçlarını takip eden aktörlerdir.[9] Bu bağlamda NATO'nun, yalnızca askeri bir örgüt olmayıp aynı zamanda siyasi kanadının bulunması, bununla birlikte eylem kapasitesi olan amaçsal bir aktör olması nedeniyle Konstrüktivist teori çerçevesinde bir fail olarak değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Nitel araştırma tekniklerinin kullanıldığı çalışmada teorik düzlemde Konstrüktivizmin yapı kavramsallaştırması, yapı-fail tartışmasına getirdiği çözüm önerisi ve Norm Yaşam Döngüsü modeli esas alınırken, ampirik analizde NATO'nun Bosna-Hersek, Kosova ve Libya

7 Andrea Carati, "Responsibility to Protect, NATO and the Problem of Who Should Intervene: Reassessing the Intervention in Libya", *Global Change, Peace & Security*, 2017, s. 294.

8 Robert Keohane, "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, 32:4, 1988, 379-396.

9 Michael Barnett ve Martha Finnemore, *Rules for the World: International Organisations in Global Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2004.

müdahaleleri çoklu vaka analizi yöntemiyle incelenmiştir. Veri toplama sürecinde akademik literatür, uluslararası örgütlerin resmî belgeleri, kararları, basın açıklamaları, uluslararası komisyonların raporları ile yazılı basın haberleri gibi birincil ve ikincil kaynaklardan istifade edilmiştir. Veri çözümlemesinde yorumlayıcı analiz yöntemi ve süreç izleme tekniği bir arada kullanılarak, NATO'nun dönüşüm sürecinin R2P'nin bir norm olarak ortaya çıkış ve gelişim süreci üzerindeki etkisinin gösterilmesi hedeflenmiştir.

Çalışma iki bölüm ve yedi alt başlıktan oluşmaktadır. "Yapısal Değişikliğin Fail Üzerindeki Etkileri: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO'nun Dönüşümü" başlığını taşıyan ilk bölümde konunun teorik boyutu ele alınmıştır. Bu bölümün ilk iki alt başlığında "Rasyonalist Teorilerin Determinist Yapı Kavrayışı ve Konstrüktivizmin Çözüm Önerisi" ile "Norm Yaşam Döngüsü Modeline" yer verilmiştir. Üçüncü alt başlıkta ise "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Sistemde Yaşanan Yapısal Değişimin NATO Üzerindeki Etkileri" Konstrüktivist teori çerçevesinde tartışılmıştır. "NATO'nun Dönüşümünün Yapısal Sonuçları ve Koruma Sorumluluğu Doktrinin Normatif Gelişimi" başlığını taşıyan ikinci bölümde konu ampirik boyutuyla ele alınmıştır. NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında yapısal etkilere bağlı olarak geçirdiği fonksiyonel dönüşüm sürecinde gerçekleştirdiği "Bosna-Hersek Müdahalesi" "Kosova Müdahalesi", "Koruma Sorumluluğu Doktrinin Ortaya Çıkışı ve Normatif Gelişimi" ile "Libya Müdahalesi" bu bölümün alt başlıklarını oluşturmaktadır.

1. Yapısal Değişikliğin Fail Üzerindeki Etkileri: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO'nun Dönüşümü

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıya evrilmesiyle birlikte uluslararası sistemde yaşanan yapısal değişiklik sonrasında NATO kurumsal ve fonksiyonel olarak kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. NATO'nun dönüşümü olarak adlandırılan bu süreci Neorealist ve Neoliberal teori çerçevesinde inceleyen akademik çalışmalar konuya yapısal değişikliğin fail üzerindeki belirleyici etkisi bağlamında açıklık getirmeye çalışmışlardır. Bu teorilere göre failin eylemlerinin uluslararası sistem seviyesinde yapısal sonuçlar üretmesi mümkün değildir. Makalenin bu bölümünde NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında geçirdiği dönüşüm süreci Konstrüktivist teori çerçevesinde analiz edilecek ve "Yapısal etkilere bağlı olarak fail düzeyinde gözlemlenen dönüşümsel süreçlerin sistem seviyesindeki yapısal sonuçları ne şekilde açıklanabilir?" sorusuna teorik düzlemde yanıt aranacaktır.

1.1. Rasyonalist Teorilerin Determinist Yapı Kavrayışı ve Konstrüktivizmin Çözüm Önerisi

Uluslararası siyasetin sistem seviyesinde analiz yapan teorileri, yapıyı farklı şekillerde kavramsallaştırırlar ve yapı ile fail arasındaki ilişkiyi farklı şekillerde tesis ederler.[10] 1980'li yıllarda Uluslararası İlişkiler disiplininin hâkim paradigmaları olan Rasyonalist teoriler (Neorealizm ve Neoliberalizm) uluslararası sistemi "yapı ve etkileşim içinde olan birimlerinden oluşan"[11] bir bütün olarak tanımlarken yapı kavramsallaştırmalarında maddi yeteneklerin (ekonomik, askeri vb.) sistem genelindeki dağılımını esas alan materyalist bir ontoloji benimsemişlerdir. Bununla birlikte yapıdan faile doğru tek yönlü etkinin söz konusu olduğu determinist bir yapı anlayışını esas almışlardır.[12] Bu anlayışa göre fail düzeyinde gözlemlenen eylemlerin uluslararası sistem seviyesinde sonuçlar üretmesi mümkün değildir.

10 Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Helin Ertem ve Suna Gülfer (çev.), Küre Yayınları, İstanbul, 2012, s.40.

11 Kenneth Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, Osman Binatlı (çev.), Çınar Özen (ed.), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2015, 102-104.

12 Yasin Avcı ve Hakan Morçiçek, "Uluslararası İlişkilerde Yapı-Yapan Tartışması ve Eleştirel Gerçekçilik", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 2024, s. 107.

Materyalist bir ontolojiyi esas alan determinist yapı kavrayışı Rasyonalist teoriler için birtakım sonuçları beraberinde getirmiştir. Öncelikle aktörlerin kimlik ve çıkarları ile uluslararası sistemin anarşik yapısı ve bu anarşik yapının aktörlere dayattığı "kendine yardım" mantığı uluslararası sisteme dışsal ve değişmez olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan uluslararası toplum, devletlerin öz çıkarlarını gerçekleştirmek için bir araya geldikleri stratejik bir alana indirgenmiştir.[13] Bu durumun doğal bir sonucu olarak normlar gibi sosyal unsurlar özneler arası bağlamından koparılarak "verili" kabul edilmiştir.[14]

Konstrüktivizm, Rasyonalist teorilerin benimsediği ontolojik, epistemolojik ve metodolojik varsayımların Eleştirel teorisyenler tarafından sorgulandığı ve mevcut Uluslararası İlişkiler teorilerinin Soğuk Savaş sona ererken uluslararası siyasette yaşanan gelişmeleri açıklamakta yetersiz kaldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Konstrüktivistler, Rasyonalistlerden farklı olarak materyal yapılar kadar normatif yapıların da uluslararası siyasette önemli rol oynadığını, kimliğin aktör davranışlarını şekillendirdiğini ve yapı ile fail arasında karşılıklı bir belirlenim ilişkisi olduğunu öne sürmüşlerdir.[15]

Konstrüktivistlere göre uluslararası yapılar Rasyonalistlerin ya da benzer yapı kavramsallaştırmasını kullanan teorilerin iddia ettikleri gibi yalnızca materyal yeteneklerin dağılımından oluşmazlar. Uluslararası yapılar, aynı zamanda sosyal ilişkilerden meydana gelirler. Yapılar, düşüncelere bağımlıdırlar.[16] Düşünsel yapılar, faillerin eylemlerine anlam atfetmeyi mümkün kılan ve onları açıklamaya imkân sağlayan özneler arası norm ve değerlerdir.[17] Dolayısıyla Konstrüktivistler yapı kavramsallaştırmalarında normatif ve düşünsel unsurları dikkate alırlar. Bu minvalde normatif yapıların da uluslararası siyasette materyal yapılar kadar önemli bir rol oynadığının altını çizerler.[18] Maddi kaynakları sosyal bağlamından koparan Rasyonalist teorilerin aksine "maddi kaynakların ortak bilgi yapıları içerisinde şekillenen insan eylemleriyle anlam kazanabileceğini" belirtirler.[19] Bununla birlikte normatif ve düşünsel yapıların aktörlerin zihinlerinde ya da maddi kabiliyetlerde değil uygulamalarda ve süreç içerisinde yer aldığını iddia ederler. Normatif ve düşünsel yapılar ile süreç arasında karşılıklı bir "bağımlılık" ilişkisi vardır. Bu ilişki uygulamalara (pratiklere ya da eylemlere) dayanmaktadır.[20]

Konstrüktivistlerin, Rasyonalist teorilerden ayrıştığı bir diğer nokta ise kimliğe yapılan vurgudur. Konstrüktivistlere göre kimlikler çıkarların, çıkarlar ise davranışların belirleyicisidir. Alexander Wendt'e göre aktörler "kişisel kimlikler ve sosyal kimlikler" olmak üzere iki tür kimliğe sahiptir. Kişisel kimlik bir aktörün sahip olduğu ve sadece o aktöre içkin özellikleri ifade eder. Sosyal kimlik ise bir aktörün sosyal özne olarak diğerleri ile kurduğu etkileşim sonucunda inşa edilir. Aktörler aynı anda birden fazla sosyal kimliğe sahip olabilirler. Sistemik Konstrüktivizm, yapısal analizin bir gereği olarak kişisel kimliği kapsam dışı bırakır ve sosyal kimliğe odaklanır.[21] Bu bağlamda kimlik unsurunu uluslararası sistemin dışında bırakan Rasyonalistlerin aksine Konstrüktivistler kimliğin yapısal etkiler, sistemik süreçler ve stratejik pratikler neticesinde şekillendiğini öne sürerler.

13 Christian Reus-Smit, "Kostrüktivizm", Scott Burchill (ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Küre Yayınları, İstanbul, 2012, s.285.
14 Steven Dixon, "Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour", *Journal of Politics & International Studies*, 9, 2013, s. 132.
15 Reus-Smit, "Kostrüktivizm", s. 279.
16 Alexander Wendt, "Constructing International Politics", *International Security*, 20:1, 1995, s.73.
17 Klevis Kolasi, *Uluslararası Politikanın Yapısal Teorisi,* Ankara, 2016, s. 158.
18 Reus-Smit, "Kostrüktivizm", s.279.
19 Wendt, "Constructing International Politics", s.73.
20 Age, s.74.
21 Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review*, 88:2, 1994, s. 385.

Konstrüktivist teorinin, Rasyonalist teorilere itiraz ettiği üçüncü nokta ise bu teorilerin yapı-fail arasındaki ilişkiyi tesis etme biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Konstrüktivistlere göre yapı ve fail arasındaki ilişki, Rasyonalistlerin belirttiği gibi yapıya ontolojik öncelik tanıyan ve yapıdan faile doğru tek yönlü determinist bir ilişki değildir. Aksine, yapılar ve failler eşit ontolojik statüye sahiptirler ve karşılıklı bir sosyal inşa sürecinde çift yönlü belirlenim ilişkisi içerisindedirler.[22] Bununla birlikte Sistemik Konstrüktivistler de Rasyonalist teoriler gibi devletleri uluslararası siyasetin temel aktörleri olarak kabul ederler. Aktörlerin (ya da devletlerin) kimlikleri sabit değildir. Kimlikler, normatif ve düşünsel yapılarla girilen etkileşim neticesinde oluşurlar. Kimlikler çıkarların, çıkarlar ise davranışların temel belirleyicisidir.[23] Diğer yandan düşünsel ve normatif yapıların devamlılığı ve dönüşümü ise aktörlerin eylemlerine bağımlıdır. Christian Reus-Smit'in ifadesiyle "*devletlerin sosyal kimliklerinin, uluslararası toplumun normatif ve düşünsel yapıları tarafından inşa edildiği ve bu yapılarında devletlerin eylemlerinin sonucunda oluştuğu düşünülmektedir*."[24]

Bu noktada bir parantez açılarak "Analiz birimi olarak devlet-merkezli bir yaklaşımı benimseyen Konstrüktivist teori çerçevesinde yapılacak bir araştırmada NATO gibi uluslararası örgütler bir fail (ya da aktör) olarak kabul edilebilir mi?" sorusunun cevaplanması yerinde olacaktır. Bu soruya kurumsalcı perspektiften yanıt verilebilir. Robert Keohane, uluslararası örgütleri "eylem kapasitesi" olan "amaçsal kurumlar" olarak tanımlarken[25] Michael Barnett ve Martha Finnemore ise uluslararası örgütlerin, üyelerinin tercihlerinden bağımsız olarak kendi amaçlarını takip eden aktörler olduklarını öne sürmektedir.[26] Bu bağlamda NATO'nun yalnızca askeri bir örgüt olmayıp aynı zamanda siyasi kanadının bulunması, bununla birlikte eylem kapasitesi olan amaçsal bir aktör olması ve ayrıca uluslararası sistemde vuku bulan yapısal değişimlerden doğrudan etkilenmesi gibi nedenler çalışmanın amaçları açısından ittifakın Konstrüktivist teori çerçevesinde bir fail olarak değerlendirilmesinin önünü açmaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse Konstrüktivist teori gerçekliği sosyal olarak inşa edilmiş bir olgu olarak görmektedir. Bu olgu yapı ve failin karşılıklı etkileşimi neticesinde ortaya çıkar. Söz konusu etkileşim süreci bir yandan faillerin kimliklerini şekillendirirken diğer yandan normatif ve düşünsel yapıların devamlılığını ve dönüşümünü sağlar. Bu yaklaşım yapısal değişimlerden doğrudan etkilenen ve eylem kapasitesi olan NATO gibi amaçsal kurumlarda gözlemlenen değişim ve dönüşümlerin uluslararası sistem seviyesindeki yapısal sonuçlarının analiz edilmesine de olanak sağlar. Söz konusu sonuçların daha açıklanabilir şekilde ortaya konulması maksadıyla makalenin devam eden kısımlarında Norm Yaşam Döngüsü modelinden faydalanılacaktır.

1.2. Norm Yaşam Döngüsü Modeli

Konstrüktivist teori normları, aktörlerin kimliklerini, çıkarlarını ve davranışlarını şekillendirebilen sosyal yapılar olarak ele alır. Normlar en basit ifadeyle "uygun davranış standartları" olarak tanımlanmaktadır.[27] Bu tanımlama "uygun" davranış standartlarını ihtiva ettiğinden Konstrüktivist teorinin norm tartışmalarında öznelerarasılık kaçınılmaz olarak

22 Alexander Wendt, "Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, 41:3, 1987, 335-370.
23 Dixon, "Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour", s. 135.
24 Reus-Smit, "Kostrüktivizm", s.294.
25 Keohane, "International Institutions: Two Approaches", 379-396.
26 Michael Barnett ve Martha Finnemore, *Rules for the World: International Organisations in Global Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2004.
27 Dixon, "Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour", s. 127.

gündeme gelir. Zira "uygun" davranışın ne olacağını toplumun değer yargılarına başvurmadan açıklamak mümkün değildir.[28] Normlar, yapı ve fail arasındaki karşılıklı inşa ilişkisine bağlı olarak bir yandan aktörlerin pratikleri neticesinde ortaya çıkarken diğer yandan aktörlerin kimliklerini, çıkarlarını ve davranışlarını şekillendirirler.

Şekil 1. Norm Yaşam Döngüsü Modeli[29]

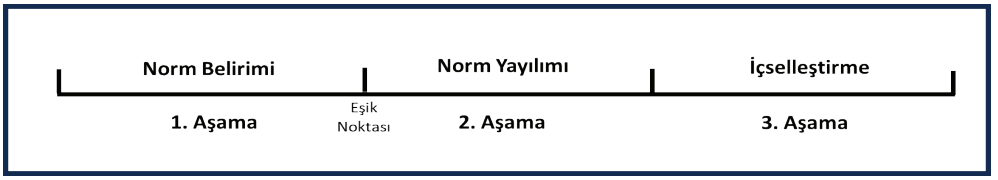

Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink yapı ve failin karşılıklı etkileşimine bağlı olarak normların ortaya çıkış ve gelişim süreçlerini "Norm Yaşam Döngüsü" olarak adlandırdıkları bir modelle açıklarlar. Bu yaklaşıma göre normların ortaya çıkış ve gelişim süreci Şekil-1'de görüleceği üzere "normların belirimi, yayılımı ve içselleştirilmesi" olmak üzere üç aşamada gerçekleşir.[30] Normların ortaya çıkışını ifade eden birinci aşama, normların belirimine ve bu belirimi sağlayan aktörlere odaklanır. Normlar, kendiliklerinden meydana gelmezler.[31] Norm girişimcileri (*norm entreprenuers*) olarak adlandırılan aktörler tarafından aktif bir şekilde geliştirilirler.[32] Bu aktörler, kendi belirledikleri uygun davranış fikirleri ile uyumlu olarak diğer aktörlerin davranışlarını değiştirmeleri hususunda girişimde bulunurlar. Uluslararası siyasette devletler, uluslararası örgütler ya da bireyler norm girişimcisi olarak fonksiyon gösterebilirler.[33] Norm girişimcileri, olayları kendilerine has bir dil ve yöntemle yorumlar, yeniden adlandırır ve dramatize ederler. Kendi amaçları doğrultusunda mesajlarını daha iyi aktarabilmek adına bazen mevcut hukuk kurallarını ya da hâkim normları ihlal edebilirler.[34] Kritik bir seviyedeki devlet ikna edildiğinde ise eşik noktasına (*tipping point*) ulaşılır ve ikinci aşama olan norm yayılımı aşamasına geçilir.[35] Norm yayılımı aşaması, norm girişimcileri olarak hareket eden aktörlerin, uluslararası toplumda ulusal etkilerden veya dürtülerden bağımsız olarak diğer aktörleri dolanımdaki normlarla uyumlu hale getirebildikleri belirli bir eşiği yakaladıkları andır. Bu andan itibaren uluslararası yapılar aktörlerin kimliklerini, çıkarlarını ve davranışlarını sosyalizasyon mekanizmasıyla şekillendirmeye başlar.[36] Bu aşamanın en uç noktasında ise üçüncü aşama olan norm içselleştirmesi başlar. Son aşamada aktörler arzu edildiği şekilde normları içselleştirirler. İçselleştirilen normlar son derece güçlü bir hal alır ve davranışlarda norm uyumu neredeyse otomatikleşir.[37]

Konstrüktivistlere göre bir normun ortaya çıkış ve yayılım süreçleri, aktörler tarafından maddi güce dayanan pratiklerin uygulamasını gerektirebilir.[38] Ortaya çıkan birçok norm, Yaşam Döngüsü modelinde müteakip aşamalara geçmeden yok olabileceği gibi yeterli

28 Marta Finnemore ve Kathryn Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization*, 52:4, 1998, 891-892.
29 Age, s. 896.
30 Age, s. 895.
31 Age, 894-897.
32 Dixon, "Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour", s. 137.
33 Paul R. Viotti ve Mark Kauppi, *International Relations Theory*, Longman, London, 2010, s. 285.
34 Finnemore ve Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Change", 897-898.
35 Age, 897-902.
36 Martha Finnemore, *National Interests in International Society*, Ithaca, Cornell, 1996, s. 2.
37 Finnemore ve Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Change", 895-904.
38 Ian Clark, *Legitimacy in International Society*, Oxford University Press, Oxford, 2007, s. 20.

seviyede kabul de görmeyebilir.[39] Bir normun gelişimi o normun meşruiyet kazanmasıyla mümkündür. Norm girişimcileri ortaya çıkan bir normu meşruymuş gibi sunmaya çalışırlar. Meşruiyet ise o norm üzerinde sağlanan mutabakatın neticesinde elde edilir. Ian Clark'a göre meşruiyet "*hem mevcut normlardan hem de maddi güçten yararlanan tartışmalı bir siyasi süreç*" olarak düşünülebilir.[40] Çekişmeli bir sürecin sonunda meşruiyet kazanan normlar aktör davranışlarını etkilerler.[41] Nitekim Konstrüktivistlere göre belirli durumlarda aktörler uygunluk mantığı *(logic of appropriateness)* çerçevesinde hareket ederler. Uygunluk mantığı "*aktörlerin normları meşru kabul ettikleri için normlarla uyumlu olarak hareket etmelerini*" ifade eder.[42]

Kısacası Norm Yaşam Döngüsü, normların ortaya çıkış ve yayılım mekanizmasının açıklanmasında aktörlerin rolünün ve etkisinin anlaşılmasını sağlayan bir modeldir. Konstrüktivist teorinin öne sürdüğü yapı ve fail arasındaki karşılıklı inşa ilişkisine bağlı olarak faillerde gözlemlenen değişim ve dönüşümün sistem seviyesindeki yapısal sonuçları Norm Yaşam Döngüsü modeli kullanarak açıklanabilir.

1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Sistemde Yaşanan Yapısal Değişimin NATO Üzerindeki Etkileri

NATO, İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletlerarası güç dağılımının yeniden şekillenmesi neticesinde beliren iki kutuplu uluslararası sistemin ve değişen güç dengelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin öncelikle Doğu ve Orta Avrupa bölgesinde yayılmacı faaliyetlerine devam etmesi, Türkiye'den toprak talebi ve boğazların kontrolü üzerinde söz sahibi olmak istemesi, Yunanistan da dâhil olmak üzere tüm Balkanlar üzerinde baskı kurması ve aynı zamanda Avrupa'nın kalanı için bir güvenlik tehlikesi oluşturması nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada ve 10 Avrupa ülkesi Washington'da bir araya gelerek 4 Nisan 1949'da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması ile askeri ve siyasi bir teşkilatlanma olan NATO'yu kurmuşlardır.[43] 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan, 1955 yılında ise Almanya örgüte üye olarak katılmışlardır. Aynı yıl SSCB'nin önderliğinde Varşova Paktı kurulmuştur.[44] Ortaya çıkan yeni güç dengesi, uluslararası sistemin yapısına paralel olarak iki süper güç etrafında kümelenen iki bloktan oluşmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde vuku bulan yapısal değişiklik NATO'ya ilişkin birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Charles Krauthammer'ın ifadesiyle "tek kutuplu an"[45] olarak anılan bu dönemde SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ABD sistemdeki tek süper güç olarak varlığını ilan etmiş ve uluslararası sistem tek kutupluluğa evrilmiştir.[46] Bu gelişme geleneksel güvenlik anlayışında ve ulusötesi tehdit algılarında köklü değişikliklere yol açarken[47] "NATO hayatta kalabilecek mi?" ya da "NATO yapısal değişiklikten nasıl etkilenecek?" gibi sorular ise NATO'nun geleceğine ilişkin olarak yapılan

39 Finnemore ve Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Change", s. 895.
40 Clark, *Legitimacy in International Society*, s. 4.
41 Bu noktada hukuk normları ve etik normlar arasındaki ayrımı vurgulamak gerekir. Hukuk normları hukuken bağlayıcı güce haizdir. Bu normların ihlali hukuki sonuçlar doğurur. Etik normların böyle bir gücü yoktur. Etik normlar, uygun davranışı tanımlar ve uyum beklentisi yaratır. Ancak ne uyumu garanti edebilir ne de norm ihlalini yasal yaptırıma bağlayabilir. Bkz: Pınar Gözen Ercan, "R2P: From Slogan to an Internat,onal Ethical Norm", *Uluslararası İlişkiler,* 11:43, 2014, 36-37.
42 Dixon, "Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour", s. 139.
43 NATO, *NATO El Kitabı*, Office of Information and Press, 2001, s. 3.
44 Age, 410-411.
45 Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, 70:1, 1990, 23-33.
46 Age.
47 Sten Rynning, "The Geography of the Atlantic Peace: NATO 25 Years after the Fall of the Berlin Wall", *International Affairs,* 90:6, 2014, s. 1401.

tartışmaların merkezine yerleşmiştir.[48] Bu süreç içerisinde NATO yeni güvenlik ortamının ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde kurumsal ve işlevsel olarak kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Henüz tamamlanmamış ve devam etmekte olan bu dönüşüm süreci dahilinde[49] ittifak "kendini devam ettirme" stratejileri bağlamında geliştirdiği sürekli bir uyum ve değişim politikası çerçevesinde,[50] bir yandan iç meşruiyet krizleriyle yüzleşirken diğer yandan değişen çevresel koşullara dinamik bir şekilde adaptasyon sağlayarak hayatta kalmayı başarabilmiştir.

Bu dönüşüm sürecini Konstrüktivist teori çerçevesinde açıklamak isteyen çalışmalar, materyal yapılarda meydana gelen değişimden ziyade normatif ve düşünsel yapılarda gözlemlenen değişikliklere odaklanmışlardır. Zira Konstrüktivistlere göre maddi güç unsurları ancak içinde bulundukları özneler arası paylaşılan bilginin oluşturduğu yapı bağlamında anlam kazanmaktadır.[51] Bu nedenle Konstrüktivistler için maddi güç dağılımının değişiminden ziyade bu değişimin nasıl anlamlandıracağı önemlidir. SSCB tarafından NATO ülkelerine yönelen tehdidin ortadan kalkmasıyla SSCB'nin etki alanındaki eski komünist ülkeleri "hasımdan" ziyade "dost" olarak kavrayan düşünsel yapılar yeniden inşa sürecine girmiştir. Düşünsel yapılarda meydana gelen bu değişim ise NATO'nun kimliğinin dönüşmesine sebep olmuştur. Soğuk Savaş dönemi boyunca örgütün baskın karakteri olan "savunma ittifakı kimliği" ve üyeleri arasında iş birliğini kolaylaştıran "ortaklık kimliğinden" oluşan ikili kimlik yapısı dönüşerek, Trine Flockart'ın ifadesiyle "*savunma ittifakı kimliği, ortaklık ve iş birliği forumu kimliği ile kriz yönetimi kimliğini kapsayan üçlü bir kimlik yapısına*" bürünmüştür.[52] "Savunma ittifakı kimliği" yeni dönemde geri planda kalırken "ortaklık ve işbirliği forumu kimliği" ile "kriz yönetim kimliği" örgütün baskın karakteri olarak ön plana çıkmıştır. NATO, bu sürece paralel olarak yeni güvenlik ortamının ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde dinamik bir adaptasyon ve değişim sürecine girerek sahip olduğu askeri ve politik yeteneklerini bir dönüşüm politikası çerçevesinde geliştirmiştir.[53]

NATO'nun dönüşümünün nitelikleri 8 Kasım 1991 tarihinde toplanan Roma Zirvesi'nde yayınlanan "Yeni Stratejik Konsept" ile belirlenmiştir. Yeni gelişen güvenlik anlayışı çerçevesinde tehdit algısı çok yönlü ve çok boyutlu olacak şekilde yeniden formüle edilmiştir. 1967 yılından 1980'lerin sonuna kadar benimsenen "esnek mukabele" ve "ileri savunma" ilkeleri terk edilerek "azaltılmış ileri mevcudiyet" stratejisi benimsenmiştir. Hâlihazırda devam eden savunma ve caydırıcılık görevlerinin yanı sıra "önleyici diplomasi" ve "kriz yönetimi" gibi yeni misyonlar, örgütün görev alanına dahil edilmiştir. Bu doğrultuda uluslararası alanda yeni roller üstlenen NATO, etnik çatışmalar ya da kitlesel göçler gibi sorunlara müdahale edebilecek şekilde dönüşmeye başlamıştır.[54]

48 Mark Webber, "Introduction, Is NATO a Theory Free Zone?", Mark Webber ve Adrian Hyde-Price (ed.), *Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance,* Routledge, London, 2015, s. 23.

49 Sten Rynning, *NATO Renewed: The Power and Purpose of Transatlantic Cooperation,* Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2005, s. 121.

50 Jörg Noll ve Sebastiaan Rietjens, "Learning the Hard Way NATO's Civil-Military Cooperation", Mark Webber & Adrian Hyde-Price. (ed.), *Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance,* Routledge, London, 2015, s. 215.

51 Adem Çakır, "NATO Dönüşüm Politikalarının İnşacı Yaklaşımla İncelenmesi (1991-2011)", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 17:38, 2021, 289-334.

52 Trine Flockart, "Understanding NATO through Constructivist Theorising", Mark Webber ve Adrian Hyde-Price (ed.), *Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance,* Routledge, London, 2015, s. 146.

53 Çakır, "NATO Dönüşüm Politikalarının İnşacı Yaklaşımla İncelenmesi (1991-2011)", 289-334.

54 Fırat Purtaş, "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1:2, 2005, 10-11.

NATO'nun barışı koruma operasyonlarına katılımını kolaylaştırmak maksadıyla 1994 yılının Ocak ayında örgüt bünyesinde Birleşik Müşterek Görev Gücü (*Combined Joint Task Force*) kurulması kararlaştırılmıştır. Bosna-Hersek müdahalesiyle birlikte dönüşüm sürecinin ilk somut sonuçları ortaya çıkmaya başlamıştır.[55] 1999 yılının Nisan ayında Kosova müdahalesi devam ederken Washington'da yapılan 50. Kuruluş Yıldönümü Zirvesinde deklare edilen Yeni Stratejik Konseptte ise "5. Madde Dışı Krizlere Müdahale Operasyonları" kavramı ortaya atılarak NATO'nun kendi üyelerine yapılan saldırılar haricinde vuku bulan krizlere de müdahale edebilmesinin önü açılmış ve "alan dışılık" sorunu aşılmıştır. Aynı belgede NATO'nun küresel istikrarı sağlama sorumluluğunu da üstlendiği vurgulanmıştır. Buna göre Savunma Yetenekleri Girişimi (*Defense Capabilities Initiative*) başlatılarak üye devletlerin kriz bölgelerinde süratle konuşlanabilmesi ve yüksek hazırlık düzeyinde birlik yapılandırılmasının geliştirilmesi öngörülmüştür.[56]

NATO geçirmekte olduğu dönüşüm sürecine paralel olarak kriz bölgelerinde barışı koruma faaliyetleri de icra etmeye başlamıştır. Bu çerçevede 2003-2021 yılları arasında Afganistan'da Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (*International Security Assistance Force-ISAF*) görevini üstlenmiştir. 2004-2011 yılları arasında Irak güvenlik güçlerini eğiterek istikrar sağlama çabalarına katkıda bulunmuştur. 19 Kasım 2010'da Lizbon'da kabul edilen Yeni Stratejik Konsept, örgütün alan dışı operasyonlarını kurumsallaştıran bir diğer belge olmuştur. Belgede "kriz yönetimi", ittifakın ikinci ana görevi olarak teyit edilmiştir. Kriz yönetiminin, çatışmaların çıkması ve tırmanmasının engellenmesi, barışı koruma operasyonlarının icrası ve barışın inşası görevlerini kapsadığı belirtilmiştir. Ayrıca BM ve AB gibi uluslararası kuruluşlarla daha yakın iş birliği yapılması karara bağlanmıştır. Kollektif savunma, iş birliğine dayalı güvenlik ve kriz yönetimi görevleri ittifakın ana görevleri olarak sıralanmıştır.[57] Yapılan tüm bu politik ve askeri düzenlemelerle ittifakın kurumsal yapısı, dönüşen kimliğiyle uyumlu hale getirilmiştir.

Yukarıda ana hatlarıyla özetlediğimiz bu dönüşüm süreci Soğuk Savaş sonrası dönemde ittifakın amaçsal eylemlerine iki şekilde etki etmiştir. İlk olarak NATO çevresiyle hiç olmadığı kadar yoğun bir etkileşime girmiş ve bünyesine yeni üyeler katarak genişlemiştir. Bu süreç içerisinde NATO'nun eylemleri, rekabet ve düşmanlığa dayanan eski sosyal yapıları dönüştürerek yerini dostluk ve iş birliğine dayalı ortak güvenlik anlayışının hâkim olduğu sosyal yapılara bırakmıştır.[58] İkinci olarak ise NATO geniş bir yelpazede kriz yönetimi ve barışı koruma operasyonları icra etmiştir. Çalışmanın devam eden bölümünde "NATO'nun bu kapsamda gerçekleştirdiği eylemlerin R2P normunun inşası özelindeki yapısal sonuçları somut olaylar üzerinden açıklanabilir mi?" sorusuna cevap aranacaktır.

2. NATO'nun Dönüşümünün Yapısal Sonuçları ve Koruma Sorumluluğu Doktrininin Normatif Gelişimi

Uluslararası sistem düzeyinde meydana gelen yapısal değişiklikler fail üzerinde gözlemlenebilir sonuçlar yaratmasına rağmen, fail düzeyinde meydana gelen dönüşümün yapısal sonuçlarını somut olarak gözlemlemek mümkün değildir. Bu sorunsala cevap verebilmek için makalenin bu bölümünde yapılacak olan Konstrüktivist analize Norm Yaşam

55 Erdem Özlük ve Duygu Özlük, "NATO'yu Anlamak: Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri", *Selçuk Üniversitesi Journal of Institute of Social Science*, 31, 2014, s. 214.

56 Purtaş, "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri", 10-11.

57 NATO, "Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the NATO", 2010, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf, erişim 07.07.2025

58 Flockart, "Understanding NATO through Constructivist Theorising", s. 141.

Döngüsü modeli dahil edilmiş ve NATO'nun dönüşümüne paralel olarak gerçekleştirdiği insani müdahale pratiklerinin (Bosna-Hersek, Kosova ve Libya müdahaleleri) R2P doktrininin normatif gelişim süreci üzerindeki etkisinin teorik bir çerçevede açıklanması amaçlanmıştır.

2.1. Bosna-Hersek Müdahalesi

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte farklı etnik ve dini unsurlardan oluşan Yugoslavya 1992 yılından itibaren dağılma sürecine girmiştir. Bu süreçte Bosna-Hersek, Slovenya ve Hırvatistan'ın ardından 29 Şubat 1992 tarihinde bağımsızlık referandumu gerçekleştirmiş ve halkın %64'ünün bağımsızlık yönünde irade göstermesi neticesinde 3 Mart 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Kendisini federasyonunun koruyucusu olarak gören Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobadan Miloseviç, Bosna-Hersek'teki yerleşim düzenini ve sınırlarını değiştirmek için "etnik arındırma" politikasına başvurmuştur.[59]

BM'nin Yugoslavya sorununa müdahil oluşu 1991 yılına kadar gitmektedir. Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık ilanından sonra çıkan çatışmalar sonrasında 25 Eylül 1991 tarihli ve 713 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı (BMGK) kararı ile Yugoslavya'da yaşanan olayların "uluslararası barışı ve güvenliği tehdit ettiğinin" tespiti yapılmış[60] müteakiben 21 Şubat 1992 tarihli ve 743 sayılı BMGK kararı ile UNPROFOR (*United Nations Protection Force*-Birleşmiş Milletler Koruma Gücü) teşkil edilmiştir.[61] Esasen Sırp ve Hırvat birlikleri arasındaki ateşkesin uygulanmasını sağlamak amacıyla teşkil edilen UNPROFOR, Bosna-Hersek'te yaşanan çatışmaların şiddetlenmesi üzerine bu bölgede de görevlendirilmiştir. 1993 yılının Mart ayına gelindiğinde Srebrenitsa bölgesinde Bosnalı Sırpların saldırılarının yoğunlaşması neticesinde birçok sivil hayatını kaybetmiştir. BMGK'nın 16 Nisan 1993 tarihli ve 819 sayılı kararıyla Srebrenitsa ve çevresinde bir "güvenli bölge" oluşturulmuştur.[62] UNPROFOR ise bu kararın uygulanmasını sağlamak üzere görevlendirilmiştir.[63]

UNPROFOR'un gözü önünde 5 Şubat 1994 tarihinde Saraybosna'da pazar yerine yapılan havan saldırısı neticesinde en az 58 sivil hayatını kaybederken, 142 kişi yaralanmıştır.[64] 11 Temmuz 1995 tarihinde ise Sırpların "güvenli bölge" Srebrenitsa'ya girmesi neticesinde beş gün içerisinde 8.000'den fazla Bosnalı katledilmiştir. Bu olay Uluslararası Adalet Divanı tarafından 2007 yılında "soykırım" olarak nitelendirilmiştir.[65]

Güvenli bölgelerdeki UNPROFOR'un varlığına rağmen önüne bir türlü geçilemeyen katliamlar BM'nin yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. İnsani krizi durdurmak için NATO devreye girmiş ve 30 Ağustos 1995 tarihinde "Kararlı Güç Harekâtı" (*Operation Deliberate Force*) başlatılmıştır. İki buçuk haftalık bir süre zarfında düzenlenen hava taarruzları ile önceden belirlenen hedefler havadan bombalanmıştır.[66] Harekât hava operasyonlarıyla sınırlı kalırken karadan herhangi bir şekilde müdahalede bulunulmamıştır. Müdahale yalnızca "güvenli bölgeleri" tehdit eden Bosnalı Sırplara yönelik olarak gerçekleştirilmiş olup

59 Faruk Sönmezoğlu, *Son On yıllarda Türk Dış Politikası 1991-2015*, Der Yayınları, İstanbul, 2016, 215-220. Ayrıca Hüseyin Bağcı, "Bosna-Hersek Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16:27, 1992, 257-270.

60 "United Nations Security Council Resolution 713", http://unscr.com/en/resolutions/doc/713, erişim 19.09.2024.

61 "United Nations Security Council Resolution 743", http://unscr.com/en/resolutions/doc/743, erişim 19.09.2024.

62 "United Nations Security Council Resolution 819", http://unscr.com/en/resolutions/doc/819, erişim 19.09.2024.

63 "Former Yugoslavia –UNPROFOR", https://peacekeeping.un.org/mission/ past/unprof_b.htm, erişim 19.09.2024.

64 Age.

65 "Srebrenitsa Soykırımı: Sürece nasıl gelindi, neler yaşandı?", *Euronews*, 10 Temmuz 2021, https://tr.euronews.com/2019/07/11/srebrenitsa-soykirimi-surece-nasil-gelindi-neler-yasandi, erişim 25.09.2024.

66 Ryan C. Hendrickson, "Crossing the Rubicon", https://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/english/ history.html erişim 20.09.2024.

Bosna-Hersek topraklarının tamamını kapsamamıştır.[67] NATO'nun ilk "alan dışı" görevi olarak gerçekleştirilen Kararlı Güç Harekâtı neticesinde Bosnalı Sırpların direnci kırılmış ve Dayton Anlaşmasına giden sürecin önü açılmıştır.

NATO'nun, Bosna-Hersek'e yönelik olarak gerçekleştirdiği müdahalenin hukuksal dayanağını 4 Haziran 1993 tarihli ve 836 sayılı BMGK kararı oluşturmaktadır.[68] 836 sayılı kararda silahlı müdahale noktasında NATO'yu açık bir şekilde göreve davet eden bir hüküm bulunmamakla birlikte kararın 10. paragrafında UNPROFOR'un desteklenmesi maksadıyla BM üyelerine çağrı yapılmıştır.[69]

Bosna-Hersek krizinde NATO, tarihinde ilk kez silahlı bir çatışmaya doğrudan müdahale etme kararı almıştır. Bu karar NATO'nun kriz yönetimini kapsayacak şekilde dönüşen kimliğinin davranışsal bir sonucu olarak okunabilir. Bosna-Hersek'te insani bir krize ilk defa bölgesel bir savunma örgütü vasıtasıyla müdahale edilmiştir. Ayrıca UNPROFOR'un sahadaki başarısızlığı BM'nin askerî açıdan yetersizliğini göz önüne sermiş ve NATO'nun insani krizlere müdahale noktasında kilit bir aktör olarak belirmesine vesile olmuştur.[70] Bu durum bir yandan BMGK'nın etkisiz olduğu durumlarda bölgesel ittifakların devreye girebileceğini gösterirken diğer yandan NATO'nun küresel güvenlik ve insan hakları ihlallerine karşı müdahale eden bir aktör olmasına zemin hazırlamıştır. 1999 yılında Kosova'da patlak veren insani kriz ise bu anlayışı pekiştirmiştir.

2.2. Kosova Müdahalesi

Bosna-Hersek krizinden birkaç sene sonra bu defa Kosova'da Arnavutlarla Sırplar arasında yaşanan çatışmalar ve Arnavutlara karşı yürütülen etnik temizlik siyasetinin bir sonucu olarak ortaya çıkan katliamlar uluslararası kamuoyunun gündemine girmiştir. 1998 yılından itibaren komünist ve aşırı milliyetçi çizgideki Kosova Kurtuluş Ordusu, Sırplara karşı silahlı mücadeleye başlamıştır. Sırplar ise Arnavutların bu direnişine etnik temizlikle karşılık verince bölgedeki kriz daha da derinleşmiştir[71]

1998 yılının başlarından itibaren Kosova'da yaşanan şiddet olayları Mart ayının sonlarında BMGK'nın gündemine alınmıştır. 31 Mart 1998 tarihli ve 1160 sayılı BMGK kararında soruna barışçıl yollardan diyalog vasıtasıyla çözüm bulunması için taraflara çağrı yapılmıştır.[72] Yapılan çağrının sonuç vermemesi üzerine bu kez 23 Eylül 1998 tarihli ve 1199 sayılı BMGK kararı ile Kosova'da kötüleşen durumun "bölgedeki barışı ve güvenliği tehdit ettiğinin" tespiti yapılmıştır.[73] Her iki kararda yapılan tespitler ve talep edilen hususlar BM Antlaşmasının VII. bölümü çerçevesinde ele alınmış yasal bağlayıcılığı olan hükümler olmasına karşın söz konusu belgelerde silahlı kuvvet kullanımına cevaz veren herhangi bir maddeye yer verilmemiştir.

NATO, uluslararası çabalara destek olmak ve Miloseviç'in üzerinde baskı yaratarak Sırp kuvvetlerinin Kosova'dan çekilmesini sağlamak maksadıyla 13 Ekim 1998 tarihinde Sırp hedeflere karşı hava saldırıları yapılabilmesinin önünü açan bir hazırlık emri yayınlamıştır.

67 Age.
68 "United Nations Security Council Resolution 836", http://unscr.com/en/resolutions/doc/836, erişim 20.09.2024.
69 "United Nations Security Council Resolution 836", http://unscr.com/en/resolutions/doc/836, erişim 20.09.2024.
70 Carati, "Responsibility to protect, NATO and the problem of who should intervene: reassessing the intervention in Libya", 294-297.
71 İlhan Uzgel, "Balkanlarla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası (1980-2001),* İletişim, İstanbul, 2013, 174-181. Ayrıca Tayyar Arı ve Ferhat Pirinçci, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası", *Alternatif Politika*, 3:1, 2011, 9-16.
72 "United Nations Security Council Resolution 1160", http://unscr.com/en/resolutions/doc/1160, erişim 25.09.2024.
73 "United Nations Security Council Resolution 1199" http://unscr.com/files/1998/01199.pdf, erişim 25.09.2024.

Bu gelişme sonrasında Miloseviç, asker ve polislerin kışlalarına çekilmesini kabul etmiştir. Yerinden edilmiş kişilerin güvenli bir şekilde karadan ve havadan denetim yaparak evlerine geri dönüşlerini sağlamak maksadıyla sırasıyla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bünyesinde bir Kosova Denetim Misyonu ve NATO bünyesinde bir Hava Denetim Misyonu oluşturulmuştur. Ekim Mutabakatı olarak adlandırılan bu düzenlemeler 24 Ekim 1998 tarihli ve 1203 sayılı BMKG kararı ile güvence altına alınmıştır.[74]

Soruna barışçıl yollardan çözüm bulabilmek ümidiyle Paris yakınlarındaki Rambouillet'de gerçekleştirilen görüşmelerden herhangi bir sonuç alınamamıştır. Görüşmelerin hemen ardından Sırplar, Ekim Mutabakatını ihlal ederek yeniden etnik temizlik operasyonlarına başlamışlardır. Miloseviç'in şiddet eylemlerinin durdurulması konusundaki çağrıyı reddetmesi üzerine NATO 24 Mart 1999 tarihinden itibaren hava harekâtına başlamıştır. Müttefik Güç Harekâtı olarak adlandırılan ve 78 gün süreyle icra edilen hava harekâtı, Miloseviç'in ve Federal Yugoslavya Cumhuriyeti Parlamentosu'nun kendilerine sunulan önlemler paketini kabul etmesinin ardından 9 Haziran 1999 tarihinde son bulmuştur.[75] Sonrasında ise BMGK'nın 10 Haziran 1999 tarihli ve 1244 sayılı kararı ile Kosova'nın geleceğini belirlemeye yönelik politik kararlar alınmıştır.[76]

NATO'nun Kosova müdahalesi askerî açıdan başarılı bir şekilde noktalanmasına rağmen müdahalenin öncesinde ve sonrasında yaşananlar birçok eleştiriye konu olmuştur. İlk olarak müdahale herhangi bir BMGK kararına dayanmaması nedeniyle uluslararası hukuka aykırı olarak gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak hava harekâtı sırasında yalnızca sorunun yaşandığı Kosova bölgesinin değil, Belgrad ve kuzeydeki kentleri de içine alacak şekilde bütün Yugoslavya altyapısının hedef alınması ve ayrıca sivillere yönelik "ikincil zararın" yüksek olması gibi hususlar müdahalenin meşruiyeti konusunda ciddi soru işaretleri doğurmuştur.[77] Üçüncü olarak müdahalenin Rusya ile Çin tarafından gelebilecek veto riskini bertaraf edebilmek maksadıyla BMGK yetkilendirmesi olmaksızın gerçekleştirilmesi ve NATO içerisindeki ABD lehine olan güç asimetrisinin açık bir şekilde ortaya koyması gibi nedenler Kosova müdahalesinin hegemonik saiklerle yapıldığına ve NATO'nun bir araç olarak kullanıldığına dair birçok eleştiriyi berberinde getirmiştir.[78] Jonathan Charney "*hegemonik devletlerin uluslararası hukukla açıkça bağdaşmayan amaçlarla güç kullanabilmesinin önünü açtığına*" dikkat çekerek müdahaleyi eleştirmiştir.[79] Diğer taraftan kimi yazarlar ise mevcut uluslararası hukuk kurallarının katılığına rağmen Kosova müdahalesinin evrensel ahlaki değerleri önceledeğini ve yeni bir normatif çerçevenin oluşumuna katkı sağladığını belirterek müdahaleyi desteklemişlerdir.[80] Tüm bu tartışmaların gölgesinde NATO'nun Kosova müdahalesini incelemek için oluşturulan Kosova Üzerine Uluslararası Bağımsız Komisyon ise müdahale ile ilgili olarak "hukuka aykırı ama meşru" değerlendirilmesini yapmıştır.[81]

74 "United Nations Security Council Resolution 1203" http://unscr.com/en/resolutions/doc/1203, erişim 25.09.2024.
75 Ahmet Çevikbaş, "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekatının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarından Değerlendirilmesi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10:2, 2011, s. 30.
76 "United Nations Security Council Resolution 1244", http://unscr.com/en/resolutions/doc/1244, erişim 27.09.2024.
77 Nicholas Wheeler, *Saving Strangers Humanitarian Intervention In International Socitey*, Oxford University Press, Oxford, 2003, 272-273.
78 Jülide Karakoç, "ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO'nun Kosova Müdahalesi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 8:1, 2006, 227-242.
79 Jonathan Charney, "Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo", *The American Journal of International Law*, 93:4, 1999, s. 841.
80 Fernando Teson, "Kosovo: A Powerful Precedent for the Doctrine of Humanitarian Intervention", *The Amsterdam Law Forum*, 1:1, 2008, 54-60.
81 The Independent International Commission On Kosovo, *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford University Press, 2000, 288-289.

Yukarıda da ifade edildiği gibi bir normun ortaya çıkış ve yayılım süreçleri maddi güce dayanan pratiklerin uygulamasını gerektirebilir.[82] Aynı zamanda norm girişimcileri mesajlarını daha iyi aktarabilmek adına bazen mevcut yasaları ya da hâkim normları ihlal edebilir.[83] Bu minvalde NATO, Kosova müdahalesinde norm girişimcisi bir aktör olarak fonksiyon göstermiştir.[84] Her ne kadar müdahale uluslararası hukuka aykırı olarak gerçekleştirilmiş olsa da NATO üyeleri yaptıkları açıklamalarda ahlaki değerlere vurgu yapmışlardır. İngiltere Başbakanı Tony Blair müdahalenin "*toprak hırsına değil, değerlere dayandığını*" belirtirken[85] ABD Başkanı Bill Clinton ise müdahaleyi "*haklı ve gerekli bir savaş*" olarak nitelendirmiştir.[86] Özetle NATO'nun Kosova müdahalesi ağır ve kapsamlı insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası toplumun takınması gereken tutuma yönelik olarak birçok tartışmaya vesile olmuş ve R2P normunun ortaya çıkış ve meşruiyet kazanma süreçlerini tetiklemiştir.

2.3. Koruma Sorumluluğu Doktrinin Ortaya Çıkışı ve Normatif Gelişimi

Hukuki dayanaktan yoksun bir şekilde gerçekleştirilen Kosova müdahalesi, uluslararası kamuoyunda ağır ve kapsamlı insan hakları ihlalleri karşısında egemenlik ve iç işlerine karışmama normlarının ihlal edilip edilemeyeceği tartışmalarını beraberinde getirmiştir. BM Genel Sekreteri Kofi Annan, sırasıyla 54. dönem için BM Genel Kurulu'na sunduğu yıllık raporda[87] ve hemen akabinde yayınlanan BM Milenyum Raporunda[88] ağır ve kapsamlı insan hakları ihlalleri karşısında egemenlik ve iç işlerine karışmama ilkeleri ile uluslararası toplumun harekete geçme yükümlülüğü arasında nasıl bir denge kurulması gerektiği sorusunu ortaya atmıştır.

Annan Problemi olarak anılan bu ikileme cevap verebilmek amacıyla 14 Eylül 2000 tarihinde Kanada'nın önderliğinde Devlet Egemenliği ve Müdahale Hakkında Uluslararası Komisyon (*International Commission on Intervention and State Sovereignty- ICISS*) teşkil edilmiştir. Komisyon, Koruma Sorumluluğu başlıklı raporunu Aralık 2001'de kamuoyuna duyurmuştur.[89] Böylelikle uluslararası toplumda "Koruma Sorumluluğu" kavramı ortaya çıkmıştır. Raporda, egemenlik kavramı bir hak değil, bir sorumluluk olarak ele alınmıştır. "Sorumluluk olarak egemenlik" yaklaşımı çerçevesinde kavram, devletlere çift yönlü yükümlülük getirecek şekilde yeniden tanımlanmıştır. Bu kapsamda "harici egemenlik" diğer devletlerin egemenlik haklarına saygı gösterilmesini ifade ederken "dahili egemenlik" devletin içerisinde yaşayan insanların temel haklarına ve onuruna saygı gösterilmesini ifade etmektedir.[90] Bu yaklaşımla egemenliğin bir devlete kendi sınırları içerisinde istediği gibi davranma konusunda sınırsız bir yetki veren yorum terk edilmiş ve egemenliğin aynı zamanda kendi halkını koruma sorumluluğu getirdiği vurgulanmıştır. Devletin bu sorumluluğunu yerine getirmede başarısız olması durumunda ise sorumluluğun bu defa uluslararası topluma geçeceği kararlaştırılmıştır.[91]

82 Clark, *Legitimacy in International Society*, s. 20.
83 Finnemore ve Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Change", 897-898.
84 Dixon, "Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour", s.157.
85 Tony Blair, "The Blair Docrine", *Chicago: Global Policy Forum,* https://archive.globalpolicy.org/empire/humanint/1999/0422blair.htm erişim 08.03.2025.
86 Bill Clinton, "A Just and Necessary War", *New York Times*, 23.05.1999, https://www.nytimes.com/1999/05/23/opinion/a-just-and-necessary-war.html?ysclid=m809o4k5qr160678856, erişim 08.03.2025.
87 "Secretary-General Presents His Annual Report to General Assembly", https://press.un.org/en/1999/19990920.sgsm7136.html/, erişim 01.10.2024.
88 "We The Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century: Presented to General Assembly by Secretary-General", https://press.un.org/en/2000/20000403.ga9704.doc.html, erişim 01.10.2024.
89 Report of International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect*, 2001.
90 Report of International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect*, s. 8.
91 Uğur Bayıllıoğlu, *İnsani Müdahale Çıkmazından Çıkış Arayışı*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, s. 52.

Raporda, "koruma sorumluluğu" kapsamında devletlere ve uluslararası topluma "önleme sorumluluğu, tepki sorumluluğu ve yeniden inşa sorumluluğu" olmak üzere üç aşamalı sorumluluk yüklenmiştir. Devletlerin ve uluslararası toplumun iş birliğini ifade eden "önleme sorumluluğu" kavramı insani krizler karşısında nasıl ve ne şekilde önlem alınması gerektiğini tespit etmektedir. Alınması gereken tedbirlerin yetersiz kalması durumunda ise "tepki sorumluluğu" devreye girmektedir. Bu aşamada uluslararası toplum son çare olarak kuvvet kullanımını da içeren zorlayıcı tedbirlere başvurabilmektedir. Raporda, kuvvet kullanımı için yetkinin BM Güvenlik Konseyinde olduğu belirtilirken Güvenlik Konseyinin harekete geçmekte başarısız olması durumunda ise Genel Kurulun "Barış İçin Birlik" usulünün işletilmesi suretiyle askeri müdahaleye destek arayabileceği ya da BM Antlaşmasının VIII. Bölümü çerçevesinde bölgesel veya alt bölgesel örgütlerin kendi sınırları içerisinde harekete geçmesine olanak tanınmıştır.[92] Raporun koruma sorumluluğu kapsamında ortaya koyduğu "yeniden inşa sorumluluğu" ise uluslararası toplumun kriz sonrasında iyileştirme, yeniden yapılandırma ve uzlaşmayı sağlamakla ilgili yükümlülüklerine atıfta bulunmaktadır.[93]

Herhangi bir normun ortaya çıkış ve yayılım süreçlerinin, aktörler tarafından maddi güce dayanan pratiklerin uygulamasını gerektirebileceği, bu çerçevede NATO'nun Kosova müdahalesiyle norm girişimcisi bir aktör olarak fonksiyon gösterdiği yukarıda ifade edilmişti. Bahse konu müdahale sonrası yaşanan süreçte ICISS toplanmış ve "Koruma Sorumluluğu" kavramı ortaya çıkmıştır. Norm Yaşam Döngüsü modelinin birinci aşamasına tekabül eden bu süreçte[94] normun belirimi sağlanmış, unsurları ve uygulama parametreleri belirlenmiştir.

Finnemore ve Sikkink, Norm Yaşam Döngüsü modeline bağlı olarak ortaya çıkan normların kurumsallaşma sürecinde uluslararası örgütlerin önemine dikkat çekerler.[95] Buna göre uluslararası örgütler ortaya çıkan normların bir eşik noktasına ulaşması için normların uluslararası kurallara bağlanarak kurumsallaşmasına vesile olurlar.[96] Koruma Sorumluluğunun kurumsallaşma ve meşruiyet kazanma süreci ise kavramın BM çatısı altında ele alınmasıyla birlikte ivme kazanmıştır.[97]

ICISS raporu ile ortaya konulan Koruma Sorumluluğu kavramı, 2004 yılında düzenlenen "Tehditler, Zorluklar ve Değişimler Hakkında Üst Düzey Panel"in neticesinde yayımlanan "Daha Güvenli Bir Dünya: Karşılıklı Sorumluluklarımız" başlıklı rapor ile BM gündemine taşınmıştır.[98] Raporda *"…askeri müdahalenin son çare olarak Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi ile uygulanabileceği bir ortak uluslararası koruma sorumluluğu kuralının ortaya çıkmakta olduğunu kabul ediyoruz*."[99] ifadesiyle "koruma sorumluluğunun" bir kural olarak benimsendiği belirtilmiş ancak ICISS raporundan farklı olarak Güvenlik Konseyi kararı "askeri müdahale" için şart koşulmuştur.

BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 2005 tarihli "Daha Fazla Özgürlük" isimli raporunda koruma sorumluluğu kuralının ortaya çıkmakta olduğuna ilişkin yaklaşımı desteklemiştir.[100]

92 Age, 53-57.
93 Age, s. 90.
94 Alex J. Bellamy, "Sovereignty Redefined: The Promise and Practice of R2P", Pınar Gözen Ercan (ed.), *The Responsibility to Protect Twenty Years On*, Palgrave Macmillan, 2022, s. 16.
95 Finnemore ve Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Change", 897-902.
96 Age.
97 Gözen Ercan, "R2P: From Slogan to an Internat,onal Ethical Norm", s. 40
98 Filiz Değer, *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarında Müdahale: Libya ve Suriye Örneği*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021, s. 53.
99 "The Secretary General's High-level Panel on Threats, Challenges, and Change, A More Secure World: Our Shared Responsibility", https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/hlp_more_secure_world.pdf/, erişim 10.10.2024.
100 Kofi Annan, "In larger freedom: towards development, security and human rights for all", 2005, https://docs.un.org/en/A/59/2005, erişim 08.03.2025.

Devlet ve hükümet başkanlarının bir araya geldiği 2005 Dünya Zirvesi'nde koruma sorumluluğu oybirliğiyle kabul edilmiştir. Zirve sonunda deklare edilen Sonuç Belgesi'nin 138. ve 139. maddelerine yansıyan karar, devletlerin "koruma sorumluluğunu" soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlarla sınırlandırırken "kuvvet kullanımı" için Güvenlik Konseyi yetkilendirmesini şart koşmuştur.[101] Sonuç belgesinin Genel Kurulda oybirliğiyle kabulüyle Norm Yaşam Döngüsü modelinin ilk aşaması geride bırakılmıştır. Gareth Evans'ın ifadesiyle "*beş yıl içerisinde yeni bir uluslararası normun doğuşuna tanıklık edilmiş*"[102] ve kritik sayıda devlet ikna edilerek ikinci basamak olan norm yayılımı aşamasına geçilmiştir.[103]

Genel Kurul tarafından Sonuç Belgesi ile ortaya konulan irade, BM Güvenlik Konseyinin 2006 yılının sırasıyla Nisan ve Ağustos aylarında alınan 1674 ve 1706 sayılı kararları ile de teyit edilmiştir. Böylelikle Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin 138. ve 139. paragraflarında yer alan hükümler, Güvenlik Konseyi tarafından da onaylanmıştır.[104]

Kofi Annan'ın BM Genel Sekreterliği döneminde başlatılan girişimler sonucu ortaya çıkan ve şekillenen R2P normunun gelişimine yönelik çabalar görevi devrettiği Ban Ki Moon zamanında da devam etmiştir. Ban Ki Moon, 12 Ocak 2009 tarihinde yayınlanan "Koruma Sorumluluğunu Uygulamak" başlıklı raporunda R2P'nin normatif gelişimini uluslararası hukuk kurallarıyla örtüştürmeye çalışmıştır. Bununla birlikte Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin 138. ve 139. paragraflarını üç sütuna dayandırmıştır. İlk sütun devletlerin koruma sorumluluğudur. Buna göre devletlerin kendi halklarını 138. maddede belirtilen soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan koruma noktasında öncelikli bir sorumluluğu vardır. İkinci sütun uluslararası destek ve kapasite artırımıdır. Uluslararası toplumun, koruma sorumluluğunun gereklerini yerine getirme noktasında ilgili devletlere yardım etmesini taahhüt altına almaktadır. Üçüncü sütun ise zamanında ve kararlı bir cevaptır. Eğer bir devlet, koruma sorumluluğunun gereklerini yerine getirme noktasında başarısız olursa uluslararası toplumun zamanında ve kararlı bir şekilde cevap verme yükümlülüğü vardır.[105]

BM çatısı altında gerçekleştirilen girişimler ve söylemler göz önünde bulundurulduğunda R2P'nin devletlerin iç işlerinde ve uluslararası toplumun davranışlarında "uygun bir davranış standardı" oluşturduğu görülmektedir. Pınar Gözen Ercan, R2P'nin "*iki düzeyde uygun davranış standardı oluşturduğunu*" belirtmektedir.[106] İlki "egemenliğin sorumluluk olduğu" kavramsallaştırmasına bağlı olarak devlet düzeyinde üstlenilmesi gereken sorumluluktur. İkincisi ise uluslararası toplumun, devletlerin bu sorumluluklarını yerine getirme noktasındaki yardım ve mevcut insan hakları ihlallerini durdurmak için etkili yaptırımlar uygulama sorumluluğudur.[107]

Norm Yaşam Döngüsü modeline göre normların ortaya çıkış ve gelişim aşamaları süreçleri bir yandan maddi güce dayanan pratiklerin uygulamasını gerektirirken diğer yandan normların yayılımını sağlayacak diplomatik platformlara ve uluslararası örgütlere

101 United Nations, "2005 World Summit Outcome", 2005, https://data.unaids.org/topics/universalaccess/worldsummitoutcome_resolution_24oct2005_en.pdf, erişim 08.03.2025.
102 Gareth Evans, From Humanitarian Intervention to the Responsibility to Protect*, Keynote Address to Symposium on Humanitarian Intervention*, University of Wisconsin, 2006, Madison.
103 Gözen Ercan, "R2P: From Slogan to an Internat,onal Ethical Norm", s. 41.
104 Değer, *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarında Müdahale*, s. 54.
105 Ban Ki-Moon, "Implementing the Responsibility to Protect (12 January 2009)", *Report of the UN Secretary-General*, A/63/677.
106 Gözen Ercan, "R2P: From Slogan to an Internat,onal Ethical Norm", s. 45.
107 Age.

ihtiyaç duyar. Bu minvalde NATO, Bosna-Hersek ve Kosova'da gerçekleştirdiği insani müdahalelerle R2P normunun belirimi sürecinde askeri güce dayanan pratikleri uygulayan bir aktör olarak fonksiyon göstermiştir. ICISS ve BM gibi diplomatik platformlar ise normun ortaya çıkmasını, çerçevelenmesini ve meşruiyet kazanmasını sağlamışlardır. 2005 Dünya Zirvesi'nde BM Genel Kurulunda R2P'nin oybirliğiyle kabulü sonrasında kritik sayıda devlet ikna edilmiş ve Norm Yaşam Döngüsü modelinin ikinci basamağı olan norm yayılımı aşamasına geçilmiştir. NATO müdahalesiyle sonuçlanan Libya krizi ise R2P'nin en açık şekilde belirtildiği ve uygulandığı alan olmuştur.

2.4. Libya Müdahalesi

Arap Baharı olarak adlandırılan ve kısa bir süre zarfında Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerini etkisi altına alan halk hareketleri, Tunus ve Mısır'ın ardından Libya'ya sıçramıştır. 15 Şubat 2011'de rejim karşıtı bir avukat olan Fethi Terbil'in Bingazi'de tutuklanması üzerine başlayan olaylar Libya hükümetinin göstericilere karşı ateşli silahlar kullanmak suretiyle müdahale etmesiyle karşılık bulmuştur. Kısa bir zaman dilimi içerisinde rejim karşıtı gösteriler başta Doğu Libya olmak üzere ülkenin değişik kısımlarına sirayet ederken Kaddafi'nin aşırı güç kullanması muhalefeti destekleyen kabilelerin doğudaki şehirleri ele geçirmesi ile sonuçlanmıştır.[108]

BMGK, Libya'da yaşanan gelişmelerle ilgili olarak ilk beyanatını 22 Şubat 2011 tarihli basın açıklamasında dile getirmiştir.[109] Libya hükümetine halkını "koruma sorumluluğunu" yerine getirme çağrısı yapılmıştır. Müteakiben 26 Şubat 2011 tarihli ve 1970 sayılı oybirliğiyle alınan kararla sivil halka yönelik yaygın ve sistematik saldırıların "insanlığa karşı suç" teşkil edebileceği belirtilmiş ve Libya hükümetine halkını "koruma sorumluluğu" hatırlatılmıştır.[110] Aynı kararda BM Antlaşmasının VII. bölümü ve 41. maddesi çerçevesinde Libya'ya silah ambargosu uygulanmasına karar verilmiş, rejimin ileri gelenlerinin mal varlığı dondurulmuş ve seyahat yasağı getirilmiştir. Ayrıca Libya'daki durum Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Savcılığına havale edilmiştir.

Muhalifler, 5 Mart 2011'de yaptıkları toplantı ile Geçici Libya Ulusal Konseyini kurmuşlardır. İç savaşı koordine edecek bir yapı oluşturmak maksadıyla kurulan Geçici Libya Ulusal Konseyi'nin kendi içerisindeki bütünlüğü tam olarak sağlayamaması ve Kaddafi'nin hava kuvvetlerini yoğun bir şekilde kullanması nedeniyle sahadaki durum Kaddafi'nin lehine dönmüştür. Kaddafi, kısa bir zaman sonra Bingazi'nin batısındaki sokaklara ulaşırken, 17 Mart 2011'e gelindiğinde BMGK Libya gündemiyle toplanmıştır.[111]

BMGK, 17 Mart 2011 tarihli ve 1973 sayılı kararında Libya otoritelerinin 26 Şubat 2011 tarihli ve 1970 sayılı BMGK kararlarına uymadığı vurgulanmış ve Libya hükümetinin halkını "koruma sorumluluğunun" olduğu tekrar edilmiştir. Kararda, Libya'daki durumun uluslararası barışı ve güvenliği tehdit ettiği tespit edilmiştir. Aynı zamanda acil ateşkes çağrısının yapılarak Libya hava sahasında uçuşa yasak bölge kurulmasına karar verilmiştir. Bu minvalde sivillerin korunması maksadıyla Libya hava sahasındaki tüm uçuşlar yasaklanmıştır. Üye devletlere ulusal düzeyde veya bölgesel örgütlere birlikte hareket ederek ve Genel Sekreter ile iş birliği yaparak saldırı tehdidi altında olan sivilleri ve sivil nüfuslu bölgeleri korumak için gereken

108 Veysel Ayhan, *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler, Değişim*, MKM Yayınları, Bursa, 2012, 162-170.
109 United Nations Security Council, "Security Council Press Statement on Libya", https://press.un.org/en/2011/sc10180.doc.htm/ erişim 15.10. 2024.
110 "United Nations Security Council Resolution 1970", http://unscr.com/en/resolutions/doc/1970, erişim 25.10.2024.
111 Ayhan, *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler, Değişim*, 162-170.

tüm önlemleri alma yetkisi verilmiştir.[112] Kararın oylamasında Rusya ve Çin çekimser kalarak veto yetkilerini kullanmamışlardır.[113]

Kaddafi'nin, kararda yer alan ateşkes çağrısına karşılık vermemesi ve Bingazi'nin kontrolü amacıyla düzenlediği askerî harekâtı genişletmesi üzerine 19 Mart 2011'den itibaren ABD ve Fransa'nın başını çektiği bir grup NATO ülkesinden oluşan koalisyon harekete geçerek Kaddafi güçlerine karşı geniş çaplı bir hava saldırısı başlatmıştır. 27 Mart'ta NATO Genel Sekreteri Rasmussen, BM'nin 1970 ve 1973 sayılı kararlarının tatbiki için NATO'nun göreve hazır olduğunu beyan etmiştir. Bunun üzerine NATO, Libya'daki tüm askeri operasyonların sorumluluğunu 31 Mart 2011 tarihinde Koalisyon Güçlerinden teslim almıştır. Birleşik Koruyucu Harekât (*Operation Unified Protector*) adıyla anılan misyonun üç ana unsurdan oluştuğu açıklanmıştır. Bu unsurlar silah ambargosun denetlenmesi, uçuşa yasak bölge uygulaması ve sivillerin saldırılara veya saldırı tehdidine karşı korunması için gerçekleştirilecek eylemlerdir.[114]

NATO operasyonun komutasını almasına ve yukarıda belirtilen unsurlar çerçevesinde krize müdahale etmesine rağmen mayıs ayına gelindiğinde gerek Kaddafi'nin gerekse de muhaliflerin ülkenin tamamını kontrol altına alacak güçte olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durum NATO'yu farklı stratejilere yöneltmiştir. NATO, Kaddafi'ye ve onu destekleyen kesimlere doğrudan hava harekâtı düzenlemiştir. NATO'nun havadan ateş desteğini arkasına alan muhalifler, 25 Ağustos 2011 tarihinde başkent Trablus'u ele geçirmişlerdir. Ulusal Konsey, Trablus'a intikal ederken Kaddafi ise Trablus'tan kaçarak Sirte ve Beni Velid bölgesinde direnişine devam etmiştir. Bu bölgelerde yaşanan şiddetli çatışmaların ardından Kaddafi 20 Ekim 2011 tarihinde Sirte'de NATO desteğinde düzenlenen bir operasyonda yakalanmış ve linç edilerek öldürülmüştür.[115] NATO ise 31 Ekim 2011 tarihinde Birleşik Koruyucu Harekât misyonunu sonlandırmıştır. [116]

R2P normu Libya müdahalesi ile ilk defa askeri bir operasyona temel oluşturmuştur. BMGK, ilk defa "koruma sorumluluğuna" dayanarak müdahale yetkilendirmesi yapmıştır. Libya krizi uluslararası toplumun koruma sorumluluğu çerçevesinde meşru askeri güç kullanabileceğini gösteren bir örnek olarak kayıtlara geçmiştir.[117] R2P normunun ortaya çıkışı ve meşruiyet kazanması sonrasında ilk başarılı uygulaması yine NATO tarafından gerçekleştirilmiştir. Evans, Libya müdahalesinde "*R2P normunun bir ders kitabı vakası şeklinde tam olarak olması gerektiği gibi çalıştığını*" ifade ederken,[118] Ban Ki-Moon ise Libya müdahalesi ile birlikte "*artık R2P'nin geldiği herkes tarafından açıkça anlaşılmış olmalı*" sözleriyle normun zaferini ilan etmiştir.[119]

NATO'nun Libya müdahalesinin zaman içerisinde Kaddafi'yi devirecek bir operasyona dönüşmesi ise R2P normunun suistimal edilip edilmediğine yönelik birçok

112 "United Nations Security Council Resolution 1973", http://unscr.com/en/resolutions/doc/1973, erişim 26.10.2024.
113 Bayılıoğlu, *İnsani Müdahale Çıkmazından Çıkış Arayışı*, s. 134.
114 NATO, "Operational Media Update NATO and Libya", 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news71994.htm, erişim 01.11.2024.
115 Ayhan, *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler, Değişim*, 178-184.
116 NATO, "Operation UNIFIED PROTECTOR Final Mission Stats.", 2011,https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheetup_ factsfigure.pdf, erişim 02.11.2024.
117 Aidan Hehir, "The Permanence of Inconsistency: Liby, the Security Council, and Responsibility to Protect", *International Security*, 38:1, 2013, s. 144.
118 Gareth Evans, "Interview: The "RtoP" Balance Sheet After Libya", https://www.gevans.org/speeches/speech448%20interview%20RtoP.html, erişim 09.03.2025.
119 Ban Ki-Moon, "Secretary-General's remarks at Breakfast Roundtable with Foreign Ministers on The Responsibility to Protect: Responding to Imminent Threats of Mass Atrocities", https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2011-09-23/secretary-generals-remarks-breakfast-roundtable-foreign-ministers-the-responsibility-protect-responding-imminent-threats-of-mass-atrocities-prepared-for-delivery, erişim: 09.03.2025.

tartışmayı gündeme getirmiştir.[120] Ulfstein ve Christiansen BMGK yetkilendirmesinin sivilleri koruma görevini kapsadığını ancak Kaddafi rejiminin devrilmesinin yasadışı bir güç kullanımı olduğunu belirtmişlerdir.[121] Andre Carati R2P normunun NATO tarafından siyasi amaçlarla araçsallaştırılmasının normun özüne zarar verdiğine dikkat çekmiştir.[122] NATO'nun Libya müdahalesindeki yetki aşımına ve rejim değişikliği uygulamasına bir tepki olarak R2P normunun içeriğini daha net çerçevelemek ve kötüye kullanılmasını önlemek amacıyla Brezilya Devlet Başkanı Dilma Rousseff tarafından Kororken Sorumluluk (*Responsibility while Protecting*) kavramı ortaya atılmıştır.[123] Ghassen Ben Hadj Larbi, NATO'nun Libya krizindeki yanlış uygulamalarının R2P normunun gelişimini sekteye uğrattığını ve Norm Yaşam Döngüsü modelinin "içselleştirme" aşamasına geçişini engellediğini öne sürmüştür.[124]

R2P'nin normatif gelişim sürecinin de tıpkı NATO'nun dönüşümü gibi henüz tamamlanmadığı ve devam eden bir süreç olduğu dikkate alındığında Libya müdahalesinin de R2P'nin inşa sürecine doğrudan etki ettiği ifade edilebilir. Zira Libya müdahalesine yönelik olarak yukarıda sunulan farklı görüşler bir arada değerlendirildiğinde NATO müdahalesinin bir yandan R2P'nin kurumsallaşmasına hizmet ederken diğer yandan normun sınırlarını, uygulamaya yönelik zorluklarını ve suistimal edilebilme olasılığını da göz önüne serdiği ve normun inşa sürecine yönelik olarak birçok tartışmanın fitilini ateşlediği görülmektedir.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde yaşanan yapısal değişiklik NATO'nun halen devam etmekte olan kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmesine neden olmuştur. Bu dönüşüm süreci içerisinde NATO, geleneksel savunma ittifakı kimliğinden sıyrılarak aynı zamanda ortaklık ve iş birliği forumu ile kriz yönetimi odaklı işlevsel bir kimlik kazanmış ve uluslararası sosyal yapıların yeniden inşasında etkili bir fail hâline gelmiştir. Bu bağlamda makalede NATO'nun kriz yönetim görevlerini icra edebilecek şekilde geçirdiği fonksiyonel dönüşüm süreci ile R2P normunun gelişimi arasında yapısal bir etkileşim ilişkisi olup olmadığı hususu Konstrüktivist bir perspektif dâhilinde incelenmiştir.

Konstrüktivist teorinin yapı kavramsallaştırması, yapı-fail tartışmasına yönelik olarak sunduğu çözüm önerisi ve Norm Yaşam Döngüsü modeli aracılığıyla yapılan analiz neticesinde NATO'nun geçirdiği dönüşüm sürecine paralel olarak kriz yönetim görevi kapsamında Bosna-Hersek, Kosova ve Libya'da icra ettiği askeri müdahale uygulamalarıyla R2P normunun ortaya çıkışını ve gelişimini tetikleyen bir aktör olarak fonksiyon gösterdiği tespit edilmiştir. İttifak, Bosna-Hersek müdahalesiyle insani krizlere başarılı bir şekilde müdahale etme kapasitesine sahip bir aktör olduğunu ortaya koyarken Kosova müdahalesinde ise norm girişimcisi bir aktör olarak fonksiyon göstermek suretiyle R2P normunun ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. R2P normunun 2005 Dünya Zirvesi'nde oybirliğiyle kabulü sonrasında Norm Yaşam Döngüsü modelinin ikinci basamağı olan norm yayılımı aşamasına geçilmiştir. Libya müdahalesi ise R2P'nin kurumsallaşması ve uluslararası meşruiyet kazanması açısından dönüm noktası olmuş, ancak uygulamada karşılaşılan sorunlar normun içselleştirilmesi sürecine dair birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir.

Sonuç olarak çalışmada ulaşılan bulgular NATO'nun dönüşümünün yalnızca kurumsal ve işlevsel bir değişimi değil, aynı zamanda normatif düzeyde uluslararası sistemin

120 Tim Dunne ve Katherine Gelber, "Arguing Matters: The Responsibility To Protect and the Case of Libya", *Global Responsibility to Protect*, 6:3, 2014, 327-328.
121 Ulfstein ve Christiansen, "The Legality of the NATO Bombing in Libya", s. 162.
122 Carati, "Responsibility to Protect, NATO and the Problem of Who should Intervene: Reassessing the Intervention in Libya", s. 304.
123 Larbi, "The Libyan Crisis in the Evolution of R2P as an International Norm", 15-17.
124 Age, s. 17.

yeniden yapılandırılmasına katkı sağlayan bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum hem NATO'nun evrilen kimliğini hem de uluslararası ilişkilerde norm üretim süreçlerinin dinamik doğasını anlamak açısından önemli teorik ve ampirik sonuçlar doğurmaktadır.

Yazarların Katkı Oranı

Araştırma Tasarısı A.D. ve S.T., Literatür Taraması A.D., Veri Toplama A.D., Analiz A.D. ve S.T., Metin Oluşturma A.D. ve S.T.

Çıkar Çatışması

Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Basılı Eserler

ARI Tayyar ve PİRİNÇCİ Ferhat (2011). "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası" *Alternatif Politika*, 3:1, 1-30.

AVCI Yasin ve MORÇİÇEK Hakan (2024). "Uluslararası İlişkilerde Yapı-Yapan Tartışması ve Eleştirel Gerçekçilik", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 102-122.

BAĞCI Hüseyin (1992). "Bosna-Hersek Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16:27, 257-279.

BARNETT Michael ve FINNEMORE Martha (2004). *Rules for the World: International Organisations in Global Politics,* Cornell University Press, Ithaca and London.

BAYILLIOĞLU Uğur (2016). *İnsani Müdahale Çıkmazından Çıkış Arayışı: Koruma Sorumluluğu,* Turhan Kitapevi, Ankara.

BELLAMY Alex J. (2022). "Sovereignty Redefined: The Promise and Practice of R2P", Pınar Gözen Ercan (ed.), *The Responsibility to Protect Twenty Years On*, Palgrave Macmillan, 13-33

BELLAMY Alex J. (2009). "Kosovo and the Advent of Sovereignty as Responsibility", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 3:2, 163-184.

CARATI Andrea (2017). "Responsibility to Protect, NATO and the Problem of Who Should Intervene: Reassessing the Intervention in Libya", *Global Change, Peace & Security*, 293-309.

CLARK Ian (2007). *Legitimacy in International Society,* Oxford University Press, Oxford.

ÇAKIR Adem (2021). "NATO Dönüşüm Politikalarının İnşacı Yaklaşımla İncelenmesi (1991-2011)", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 17:38, 289-334.

ÇEVİKBAŞ Ahmet (2011). "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekatının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarından Değerlendirilmesi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10:2, 18-57.

CHARNEY Jonathan (1999). "Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo", *The American Journal of International Law*, 93:4, 1999, s. 834-841.

DEĞER Filiz (2021). *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarında Müdahale: Libya ve Suriye Örneği*, Yetkin Yayınları, Ankara.

DIXON Steven (2013). "Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour", *Journal of Politics & International Studies*, 9, 126-172.

DUNNE Tim ve GELBER Katherine (2014). "Arguing Matters: The Responsibility to Protect and the Case of Libya", *Global Responsibility to Protect*, 6:3, 326-349.

EVANS Gareth (2006). From Humanitarian Intervention to the Responsibility to Protect, *Keynote Address to Symposium on Humanitarian Intervention, University of Wisconsin*, Madison.

FINNEMORE Martha (1996). *National Interests in International Society*, Ithaca: Cornell.

FINNEMORE Martha ve SIKKINK Kathryn (1998). "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization*, 52:4, 887-917.

FLOCKART Trine (2015). "Understanding NATO through Constructivist Theorising", Mark Webber ve Adrian Hyde-Price. (eds.), *Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance*, Routledge, London, 139-157.

GÖZEN ERCAN Pınar (2014). "R2P: From Slogan to an International Ethical Norm", *Uluslararası İlişkiler*, 11:43, 35-52.

HEHIR Aidan (2013). "The Permanence of Inconsistency: Libya, the Security Council, and the Responsibility to Protect", *International Security*, 38:1, 137-159.

KARAKOÇ Jülide (2006). "ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO'nun Kosova Müdahalesi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8:1, 227-242.

KARAOSMANOĞLU Ali (2014). "NATO'nun Dönüşümü", *Uluslararası İlişkiler*, 10:40, 3-38.

KEOHANE Robert (1988). "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, 32:4, 379-396.

KI-MOON Ban (2009). "Implementing the Responsibility to Protect", *Report of the UN Secretary-General*, A/63/677.

KOLASİ Klevis (2016). *Uluslararası Politikanın Yapısal Teorisi,* Ankara.

KRAUTHAMMER Charles (1990). "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, 70:1, 23-33.

LARBI Ghassen Ben Hadj (2016). "The Libyan Crisis in the Evolution of R2P as an International Norm", *Forum of International Development Studies*, 46:10, 1-22.

NATO (2001). *NATO El Kitabı*, Office of Information and Press.

NEWMAN Edward and VISOKA Gëzim (2024). "NATO in Kosovo and the Logic of Successful Security Practices", *International Affairs*, 100:2, 631–653.

NOLL Jörg and RIETJENS Sebastiaan (2015), "Learning the Hard Way NATO's Civil-Military Cooperation", Mark Webber ve Adrian Hyde-Price. (eds.), *Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance*, Routledge, London, 215-232.

ORFORD Anna (2018). "NATO, Regionalism, and the Responsibility to Protect", Ian Shapiro ve Adam Tooze (eds), *Charter of the North Atlantic Treaty Organization: Together with Scholarly Commentaries and Essential Historical Documents*, Yale University Press, 1-19.

ÖZLÜK Erdem ve ÖZLÜK Duygu (2014). "NATO'yu Anlamak: Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri", *Selçuk Üniversitesi Journal of Institute of Social Science*, 31, 209-225.

PURTAŞ Fırat (2005). "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1:2, 7-31.

REPORT OF ICISS (2001). *The Responsibility to Protect*.

REUS-SMIT Christian (2012). "Konstrüktivizm", Scott Burchill (ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Küre Yayınları, İstanbul, 279-310.

RYNNING Sten (2005). *NATO Renewed: The Power and Purpose of Transatlantic Cooperation. Basingstoke*: Palgrave Macmillan.

RYNNING Sten (2014). "The Geography of the Atlantic Peace: NATO 25 Years After the Fall of the Berlin Wall", *International Affairs*, 90:6, 2014, 1383–1401.

SÖNMEZOĞLU Faruk (2016). *Son On yıllarda Türk Dış Politikası 1991-2015*, Der Yayınları, İstanbul.

TESON Fernando (2008). "Kosovo: A Powerful Precedent for the Doctrine of Humanitarian Intervention", *The Amsterdam Law Forum*, 1:2, 54-60.

THE INDEPENDENT INTERNATIONAL COMMISSION ON KOSOVO (2000). *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford University Press, Oxford.

ULFSTEIN Geir and CHRISTIANSEN Hege Føsund (2013) "The Legality of the NATO Bombing in Libya", *International and Comparative Law Quarterly*, 62:01, 159-171.

UZGEL İlhan (2013). "Balkanlarla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası (1980-2001)*, İletişim, İstanbul, 174-181.

VIOTTI Paul R. ve KAUPPI Mark (2010). *International Relations Theory*, Longman, London.

VEYSEL Ayhan (2012). *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler, Değişim*, MKM Yayınları, Bursa.

WALTZ Kenneth (2015). *Uluslararası Politika Teorisi*, Osman Binatlı (çev.), Çınar Özen (ed.), Phoenix Yayınevi, Ankara.

WEBBER Mark (2015). "Introduction, Is NATO a Theory Free Zone?", Mark Webber ve Adrian Hyde-Price. (eds.), *Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance*, Routledge, London, 15-33.

WELSH Jennifer (2011). "Civilian Protection in Libya: Putting Coercion and Controversy Back into RtoP", *Ethics & International Affairs*, 25:3, 255-262.

WENDT Alexander (1987). "Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International*

Organization, 41:3, 335-370.
WENDT Alexander (1994). "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review*, 88:2, 384-396.
WENDT Alexander (1995). "Constructing International Politics", *International Security*, 20:1, 71-81.
WENDT Alexander (2012). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Helin Ertem ve Suna Gülfer (çev.), Küre Yayınları, İstanbul.
WHEELER Nicholas (2003). *Saving Strangers Humanitarian Intervention In International Socitey*, Oxford University Press, Oxford.

İnternet Kaynakları

ANNAN Kofi (2005). *Report of Secretary-General, in Larger Freedom: Towards development, security and human rights for all, General Assembly, fifty-ninth session.* https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/A.59.2005.Add.3.pdf/, erişim 10.10.2024.
BLAIR Tony (1999). "The Blair Doctrine", *Chicago: Global Policy Forum*, https://archive.globalpolicy.org/empire/humanint/1999/0422blair.htm erişim 08.03.2025.
BOLOPİON Philippe (2011). "After Libya, the question: To protect or depose?", *Los Angeles Times*, https://www.latimes.com/opinion/la-xpm-2011-aug-25-la-oe-bolopion-libya-responsibility-t20110825-story.html, erişim 04.07.2011.
CLINTON Bill (1999). "A Just and Necessary War", *New York Times,* https://www.nytimes.com/1999/05/23/opinion/a-just-and-necessary-war.html?ysclid=m809o4k5qr160678856, erişim 8.03.2025.
EURONEWS (2019). "Srebrenitsa Soykırımı: Sürece nasıl gelindi, neler yaşandı?", *Euronews*, https://tr.euronews.com/2019/07/11/srebrenitsa-soykirimi-surece-nasil-gelindi-neler-yasandi, erişim 25.09.2024.
EVANS Gareth (2011). "Interview: The "RtoP" Balance Sheet After Libya", https://www.gevans.org/speeches/speech448%20interview%20RtoP.html, erişim 09.03.2025.
HENDRICKSON Ryan (2005). "Crossing the Rubicon", https://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/english/ history.html, erişim 20.09.2024.
Kİ-MOON Ban (2011). "Secretary-General's Remarks at Breakfast Roundtable with Foreign Ministers on "The Responsibility to Protect: Responding to Imminent Threats of Mass Atrocities", https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2011-09-23/secretary-generals-remarks-breakfast-roundtable-foreign-ministers-the-responsibility-protect-responding-imminent-threats-of-mass-atrocities-prepared-for-delivery, erişim 09.03.2025.
NATO (2010). "Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the NATO", https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf, erişim 07.07.2025
NATO (2011). "Operational Media Update NATO and Libya", https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_71994.htm erişim 01.11.2024.
NATO (2011). "Operation UNIFIED PROTECTOR Final Mission Stats." https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheet_ up_ factsfigure.pdf erişim 02.11.2024.
UNITED NATIONS (1996). "Former Yugoslavia –UNPROFOR", https://peacekeeping.un.org/mission/ past/unprof_b.htm, erişim 19.09.2024.
UNITED NATIONS (1999) "Secretary-General Presents His Annual Report to General Assembly", *Press Release,* https://press.un.org/en/1999/19990920.sgsm7136.html/, erişim 01.10.2024.
UNITED NATIONS (2000). "We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century: Presented to General Assembly by Secretary-General", *Press Release,* https://press.un.org/en/2000/20000403.ga9704.doc.html, erişim 01.10.2024.
UNITED NATIONS (2004). "The Secretary General's High-level Panel on Threats, Challenges, and Change, A More Secure World: Our Shared Responsibility", https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/hlp_more_secure_world.pdf/ erişim 10.10.2024.
UNITED NATIONS (2005). "In larger freedom: towards development, security and human rights for all", https://docs.un.org/en/A/59/2005, erişim 08.03.2025.
UNITED NATIONS (2005). "2005 World Summit Outcome", https://data.unaids.org/topics/universalaccess/worldsummitoutcome_resolution_24oct2005_en.pdf, erişim 08.03.2025.
UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1991). "United Nations Security Council Resolution 713", http://unscr.com/en/resolutions/doc/713, erişim 19.09.2024.
UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1992). "United Nations Security Council Resolution 743",

http://unscr.com/en/resolutions/doc/743, erişim 19.09.2024.
UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1993). "United Nations Security Council Resolution 819", http://unscr.com/en/resolutions/doc/819, erişim 19.09.2024.
UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1993). "United Nations Security Council Resolution 836", http://unscr.com/en/resolutions/doc/836, erişim 20.09.2024.
UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1998). "United Nations Security Council Resolution 1160", http://unscr.com/en/resolutions/doc/1160, erişim 25.09.2024.
UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1998). "United Nations Security Council Resolution 1199", http://unscr.com/files/1998/01199.pdf, erişim 25.09.2024.
UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1998). "United Nations Security Council Resolution 1203", http://unscr.com/en/resolutions/doc/1203, erişim 25.09.2024.
UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1999). "United Nations Security Council Resolution 1244", http://unscr.com/en/resolutions/doc/1244, erişim 27.09.2024.
UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (2011). "United Nations Security Council Resolution 1970", http://unscr.com/en/resolutions/doc/1970, erişim 25.10.2024.
UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (2011). "United Nations Security Council Resolution 1973", http://unscr.com/en/resolutions/doc/1973, erişim 26.10.2024.
UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (2011). "Security Council Press Statement on Libya- 03 February 2011", https://press.un.org/en/2011/sc10180.doc.htm/ erişim 15.10.2024.
UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (2011). "S/PV.6531-10 May 2011", https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/syria-spv-6531.php, erişim 16.10.2024.

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

Güv. Str. Derg. 2025, 21:51, 253-277
DOI: 10.17752/guvenlikstrtj.1659247

Araştırma Makalesi
Research Article

Teknoloji ve Siyaset: ABD'nin Ulusal Kuantum Stratejisi

Technology and Politics: The USA National Quantum Strategy

Murat KAÇER*

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye
e-posta: muratkacer@aybu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6076-3403

Geliş Tarihi / Submitted:
16.03.2025

Kabul Tarihi / Accepted:
21.07.2025

Öz

Bu çalışma, ABD'nin kuantum teknolojilerine yönelik stratejilerini incelemektedir. İçerik analizi yöntemiyle, ABD'nin ilgili stratejik belgelerindeki ana temalar, hedefler, yatırımlar ve araştırma-geliştirme faaliyetleri analiz edilmiştir. Buna göre, öncelikle ABD bu teknolojiyle küresel liderliğini sürdürmek, ulusal güvenlik ile ekonomik büyüme arasında dengeli bir ilişki kurarak bu teknolojinin fırsatlarından faydalanmak ve risklerinden kaçınmayı hedeflemektedir. Belgelerde hükümet ve sektörler arası koordinasyon eksiklikleri, yetersiz nitelikli iş gücü, disiplinler arası eğitim eksiklikleri ve kuantum araştırmalarının ekonomik ve güvenlik üzerindeki belirsiz etkileri zayıf yönler ve zorluklar olarak tespit edilmiştir. Bu zorlukların aşılması için ülke içindeki kurumlar arasında daha güçlü bir koordinasyon ve iş birliği sağlanarak, kuantum ekosisteminin etkin bir şekilde oluşturulması hedeflenmiştir. Uluslararası iş birliklerine de büyük önem verilerek, benzer hedeflere sahip ülkelerle ortak çalışmalar yapılması amaçlanmıştır. Kuantum teknolojileri konusunda nitelikli iş gücünün yetiştirilmesi ve ülkeye beyin göçünün teşvik edilmesi, stratejik bir öncelik olarak belirlenmiştir. Ayrıca, üniversite düzeyinde disiplinler arası kuantum eğitimi verilmesi ve lise öncesi seviyelerde bu alana olan ilginin artırılması için eğitim reformları yapılması önerilmiştir. Kuantum araştırmalarının etkin bir şekilde yürütülmesi için gerekli altyapıların geliştirilmesi gerektiği vurgulanırken, federal kurumlar ve sanayinin gelişen kuantum teknolojilerine uyum sağlaması da önemsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Kuantum Teknolojisi, Ulusal Strateji, Ulusal Güvenlik, Liderlik

Abstract

This study examines the strategies of the USA for quantum technologies. Using content analysis, it analyzes the main themes, goals, investments, and research and development activities in the relevant strategic documents of the USA. Accordingly, the USA primarily aims to maintain its global leadership in this technology, leverage its opportunities, and mitigate its associated risks by establishing a balanced relationship between national security and economic growth. The documents highlight several weaknesses and challenges, such as inadequate coordination between government agencies, a workforce that is not well-trained, gaps in interdisciplinary education, and uncertain effects of quantum research on economy and security. To address these challenges, the goal is to establish a quantum ecosystem by promoting stronger coordination and cooperation among institutions within the country. It also emphasized the importance of international collaborations, aiming for joint studies with like-minded countries. Strategic priorities include training a qualified workforce in quantum technologies and encouraging the return of skilled professionals. Additionally, it is suggested that interdisciplinary quantum education be provided at the university level and that educational reforms be made to spark interest in the field at pre-high school levels. While the need to develop the necessary infrastructures for conducting quantum research effectively is emphasized, it is also recognized as essential for federal institutions and industry to adapt to emerging quantum technologies..

Keywords: USA, Quantum Technology, National Strategy, National Security, Leadership

Extended Summary

We are currently witnessing a rapid transformation in technology. This transformation differs from historical patterns in two key ways: first, the time between invention and adoption has decreased, and second, the time between the invention of innovations has also shortened. Quantum technology will be a major milestone for humanity, alongside the growing real-world applications of artificial intelligence in the first quarter of the 21st century. There is no doubt that quantum technology, which is still in the laboratory and tabletop experiment phase, will transform our lives in a completely new direction once it overcomes challenges such as applicability, cost, scalability, and commercialization, just like artificial intelligence. In a scenario where cryptography systems that would take years to break with classical computers—and form the foundation of the entire internet ecosystem, from healthcare to finance—can be cracked in days or even minutes with quantum computers, optimization problems can be solved swiftly with powerful calculations, new drugs can be developed rapidly, and quantum radars and sensors can function effectively even in the harshest weather conditions; therefore, nothing will ever be the same again.

Given that technology has historically been a key driver of global leadership, countries make strategic plans, programs, and investments to compete, maximize the benefits of these technologies, and mitigate their risks. Quantum technology has now become a key element of national strategic plans and future outlooks. This study examines the strategies and applications of the USA to quantum technologies. It analyzes various strategic documents prepared by the USA, particularly the National Quantum Initiative Act (NQI), by using content analysis. The study investigates the main themes, goals, investments, and research and development activities outlined in these documents.

The USA explicitly states in these texts that its goal is to maintain global leadership through this technology, strike a balance between national security and economic growth, and minimize the associated risks. These documents also indicate that the USA plans to develop a visible, systematic, and national approach to quantum information research and development. Four key challenges in quantum information sciences are identified in this context, shedding light on the USA's weaknesses in quantum technologies. The first challenge is the lack of coordination between government, the private sector, and other countries. Addressing this issue will help build a strong national and international ecosystem and position the USA as a global leader. The second challenge is the shortage of skilled labor, specifically a lack of workers with expertise in quantum technologies. The third challenge relates to education programs, emphasizing the need to develop interdisciplinary research and education programs that span fields like physics, computer science, and engineering from an early stage. The fourth challenge concerns the uncertainty surrounding the economic and national security implications of quantum information sciences.

These documents present six key policy priorities and strategies to address these challenges and maintain global leadership in quantum technologies. The first is a science-first approach, which emphasizes supporting quantum technologies as a rapidly developing field by strengthening research platforms and encouraging scientific inventions. The second priority is creating a quantum-competent workforce, which indicates that it is necessary to train a skilled workforce in a range of specializations with an interdisciplinary educational approach and increased cooperation between business, industry, and academia. The third priority focuses on deepening collaboration with the quantum industry, urging the government to address critical technical gaps, workforce shortages, and infrastructure needs in partnership with the quantum industry, including the establishment of joint forums and

research centers. The fourth priority is the provision of critical infrastructure, stressing the importance of providing appropriate infrastructure for effective quantum research, with government support for collaboration with industry and academia in its development. The fifth strategy addresses maintaining national security and economic growth, noting the significant opportunities quantum technologies present for both sectors while recognizing the threat quantum computing could pose to current encryption systems. A transition to "quantum-resistant" cryptography is necessary. Finally, the sixth strategy advocates for the advancement of international cooperation, suggesting that scientific and technological developments should be accelerated through global collaboration. The USA should increase local investments and research while also strengthening global partnerships. Together, these strategies aim to maintain leadership in quantum technologies and ensure national security.

The USA strategy documents specifically focus on three key areas of quantum technology—quantum sensors, quantum-resistant cryptography, and quantum networks—along with general strategies for quantum information science and technology. The development of quantum sensors is aimed at transitioning them from laboratory environments to real-world applications, prioritizing increased technology readiness, accelerated development, and collaboration with end users. Institutions are encouraged to test prototypes and ensure that the sensors meet the needs of their specific applications. In terms of cryptography, documents focus on transitioning to quantum-resistant encryption systems to mitigate the cybersecurity risks posed by quantum computing. Lastly, these strategies emphasize the development of quantum networks, with short-term goals focused on building foundational infrastructure such as quantum interconnections, repeaters, and memories, and long-term aspirations to establish a quantum internet that will enable advanced capabilities far beyond classical computers.

Giriş

Günümüzde teknoloji oldukça hızlı bir değişim süreci yaşamaktadır. Bu değişim sürecinin iki cephesinden bahsetmek mümkündür. Öncelikle yeniliklerin icat edilmesi ile benimsenmesi arasında geçen süre gittikçe azalmaktadır. Aşağıda bulunan Grafik 1 ve Grafik 2'de bazı teknolojilerin icadı ile benimsenmesi arasında geçen süre gösterilmektedir. Grafik 1'de yer alan ocak, otomobil, kurutma makinesi, çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, sabit telefon gibi ürünlere bakıldığında bunların icadından sonra benimsenmeleri daha uzun bir zaman dilimine yayılmıştır. Örneğin, telefon 1876'da icat edilmesine rağmen, sabit hatların evlerde yaygınlık kazanması yaklaşık 100 yıl sürmüştür. Araba ise 1886 yılında icat edilmiştir, ancak popülerleşmesi 1920-1930'ları bulmuştur.[1]

1 Jeff Desjardins, "A Brief History of Technology", *World Economic Forum*, https://www.weforum.org/stories/2018/02/the-rising-speed-of-technological-adoption/, erişim 13.03.2025.

Grafik 1. Çeşitli Teknolojilerin İcat ve Benimsenme Süreci[2]

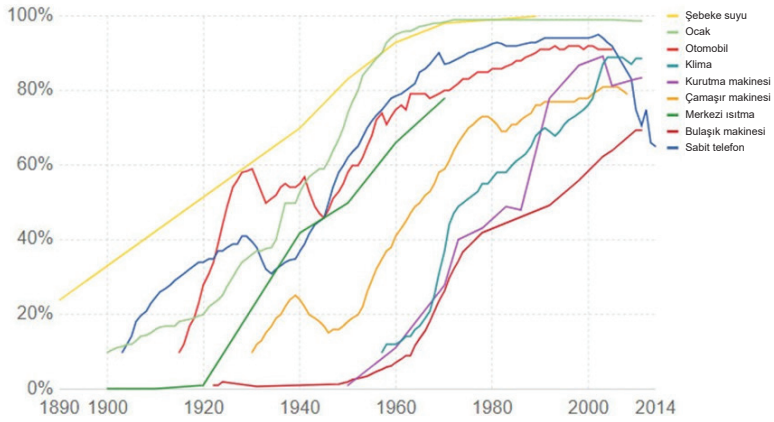

Öte yandan, Grafik 2'ye gelindiğinde mikrodalga, cep telefonu, internet, bilgisayar, akıllı telefon, sosyal medya kullanımı ve tablet gibi teknolojilerin icadı ile benimsenmesi arasında geçen sürenin giderek kısaldığı görülmektedir. Örneğin, ilk cep telefonu 1973 yılında icat edilmiştir ve yaygın kullanımı 1990'ların ortalarına denk gelmekte, bu da yaklaşık 20 yıla tekabül etmektedir. Benzer şekilde, internetin icadı 1983 yılına dayanırken, yaygın kullanımı 1990'ların ortalarında başlamış ve bu süre kabaca on yılda tamamlanmıştır. Son olarak, beş yıl veya daha kısa bir sürede neredeyse %0'dan %50'ye çıkan tablet bilgisayarlar ise, grafikte en dikkat çeken teknolojiler arasında yer almaktadır.[3]

Grafik 2. Çeşitli Teknolojilerin İcat ve Benimsenme Süreci[4]

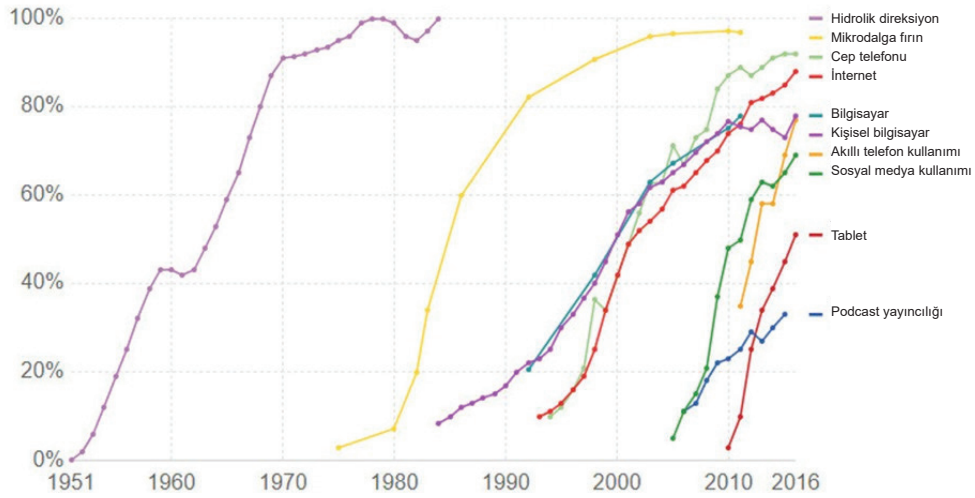

Değişim sürecinin ikinci yönü ise yeniliklerin icadı arasında geçen sürenin gittikçe kısalmasıdır. Teknolojinin bu değişim dinamiklerini bilgisayar dünyasında görmek

2 Age.
3 Age.
4 Desjardins, "A Brief History of Technology".

mümkündür. Oda büyüklüğünde dev bilgisayarlar önce masaüstüne, sonra dizüstüne sonra avuç içine ve en son bilek üstüne kadar küçülmüş, bu ise insanlık tarihi açısından oldukça küçük bir zaman aralığında gerçekleşmiştir. Sürecin burada bitmeyeceği, bunların bir son değil, başka teknolojilerin ve gelişmelerin başlangıcı olduğu noktasında çok az kişinin kafasında soru işareti vardır.

Tüm teknolojik gelişmelerin merkezinde ise kuantum teknolojileri, gelecek için büyük potansiyel taşıyan ve umut vadeden bir alan olarak öne çıkmaktadır. Taş çağından bronz çağına, demir çağından çelik çağına, oradan silikon çağına geçen insanlık tarihi, mekanik hesaplamalardan başlayarak dijitalleşmeyi yaşamış olan teknoloji tarihi, artık kuantum mekaniğinin karmaşık prensiplerine dayalı bir sürece evrilmektedir. Özellikle yapay zekanın yarattığı heyecan dalgası dindikten sonra bilim ve teknoloji dünyasında yeni bir odak noktası olarak kuantum teknolojilerinin ön plana çıkması mümkündür. Halihazırda kuantum bilgisayarlarının gerçek dünya uygulamalarında kullanılabilecek kadar olgunlaşacağı ve insan güvenliği, gelişimi ve refahının tüm alanlarında büyük bir etki yaratacağı "Quantum Günü" (Q-Day) beklentisi giderek yaygınlaşmaktadır.[5] Küresel iş birliğini teşvik etmek ve modern kuantum mekaniğinin 100. yıl dönümü kutlamak amacıyla, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu›nun UNESCO liderliğinde 7 Haziran 2024'te, 2025 yılını Uluslararası Kuantum Bilimi ve Teknolojisi Yılı (IYQ) olarak ilan etmesi, bu konunun giderek daha çok önem kazanacağını da göstermektedir.[6]

Birçok alanda devrim yaratma potansiyeline sahip olan kuantum bilgi teknolojileri birçok ülkenin de ilgisini çekmektedir. Çünkü bu teknolojiler doğası gereği ülkelerin ekonomisi ve ulusal güvenliği için hem fırsatlar hem de riskler barındırmaktadır. Bu çalışmada, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuantum teknolojilerine yönelik planları, stratejileri ve uygulamaları, ilgili stratejik belgeler ışığında ele alınacaktır.

1. Araştırma

1.1. Amaç

Bu çalışmanın amacı, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) kuantum teknolojilerindeki küresel liderliğini sürdürme ve ulusal güvenlik ile ekonomik büyüme arasında denge sağlama hedefleri doğrultusunda, kuantum teknolojilerinin potansiyel faydalarından yararlanmak ve risklerinden korunmak için belirlediği stratejileri incelemektir. Çalışma, ABD'nin kuantum bilgi bilimleri ve teknolojilerine ilişkin ulusal strateji belgelerini ele alarak, bu belgelerde yer alan stratejik planlar, programlar, yatırımlar, araştırma-geliştirme (AR-GE) öncelikleri ve yönelimlerini tespit etmeye çalışmaktadır.

1.2. Önemi

Bu çalışma, ABD'nin ulusal kuantum strateji belgelerini Türkiye'de bütüncül olarak ele alan, bilindiği kadarıyla, ilk akademik çalışma olma özelliği taşımaktadır.[7] Bu yönüyle çalışmanın, Türkçe kuantum literatürüne katkı sağlamanın yanı sıra, ulusal güvenlik, ekonomi ve savunma gibi kritik alanlarda, sivil ve askeri kabiliyetlerin geliştirilmesinde önemli rol oynayacak

5 GESDA Diplomatic Forum / Open Quantum Institute. Intelligence Report on the Multilateral Governance of Quantum Computing For the SDGS. Geneva, 2023; Arthur Herman ve Idalia Friedson, *Quantum Computing: How to Address the National Security Risk*, Hudson Institute, Washington, 2018; Scott Buchholz et al., "The Realist's Guide to Quantum Technology and National Security", *The Deloitte Center for Government Insights*, https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/public-sector/the-impact-of-quantum-technology-on-national-security.html, erişim 10.02.2025.

6 Nature Photonics, "A Year Full of Quantum Celebrations", *Nature Photonics*, 19:1, 2025.

7 DergiPark, Google Akademik, YÖK Tez, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi elektronik veri tabanında "ulusal kuantum stratejisi", "kuantum ulusal stratejisi" "ABD" gibi anahtar kelimeler ile tarama yapılmıştır.

kuantum teknolojilerine yönelik Türkiye'nin ulusal strateji çalışmaları için de faydalı olması beklenmektedir. Her ne kadar uzun soluklu bir laboratuvar ve araştırma-geliştirme sürecine dayansa da, yapay zekanın insanların, toplumların ve devletlerin gündemine beklenmedik bir anda girmesi göz önüne alındığında, kuantum teknolojileri konusunda bu tarz stratejik belgelerin, yasal düzenlemelerin, etik rehberlerin zamanlaması ve içeriği önem arz etmektedir.

1.3. Yöntem

Bu çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılacaktır. İçerik analizi, iletişim ortamı görevi gören her türlü yazılı, görsel ya da sözlü öğe (metin) içerisindeki kelimeler, anlamlar, resimler, semboller, fikirler veya iletilen diğer mesajları (içerik) toplama ve analiz etme sürecidir.[8] Bu analiz, metnin içerisinde bir kelimenin kaç kez geçtiği gibi yüzeysel ve gözlemlenebilir içeriğe dayalı açık kodlama ile yapılabileceği gibi, metnin altında yatan örtülü anlamlara, tema ve bağlamlara dayalı örtülü kodlama ile de gerçekleştirilebilir.[9] Bu çalışmada belli kelimelerin referans düzeylerine dayalı açık kodlamadan ziyade ilgili metinlerdeki ana temalar, ilkeler, hedefler, yatırımlar, araştırma ve geliştirme faaliyetleri, ekonomik büyüme, ulusal güvenlik, küresel liderlik yarışları ve uluslararası iş birliği gibi unsurların örtülü kodlama yöntemiyle analiz edilmesi tercih edilecektir. Belgelerin (metin) seçilme kriterine ilişkin olarak, ABD Ulusal Kuantum Koordinasyon Ofisi'nin yönettiği resmi internet sitesinde (quantum.gov) "yayınlar kütüphanesi" altında "stratejik belgeler" olarak listelenmiş dokümanlar seçilmiştir. Bu belgeler, kuantum araştırmaları ve geliştirme faaliyetleri üzerine bilgi ve kaynakları içermektedir. Bunun yanı sıra, Ulusal Kuantum Girişimi Kanunu (*the National Quantum Initiative Act - NQI*) ve Kuantum Bilişim Siber Güvenlik Hazırlık Yasası (*Quantum Computing Cybersecurity Preparedness Act*) da çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir.

1.4. Veri Seti

Bu çalışmanın veri seti, iki yasa ve Ulusal Kuantum Koordinasyon Ofisi'nin resmi web sitesi (*quantum.gov*) üzerindeki "yayınlar kütüphanesi" altında "stratejik belgeler" olarak listelenen dokümanlardan oluşmaktadır. Aşağıda, bu veri setini oluşturan belgeler sıralanmıştır.

- Kuantum Bilgi Bilimi için Ulusal Stratejik Bakış (*National Strategic Overview for Quantum Information Science*)
- Ulusal Kuantum Girişimi Kanunu (*the National Quantum Initiative Act - NQI*)
- Kuantum Bilgi Bilimi İçin Federal Bir Vizyon (*A Federal Vision for Quantum Information Science*)
- Kuantum Bilgi Bilimini Geliştirmek: Ulusal Zorluklar ve Fırsatlar (*Advancing Quantum Information Science: National Challenges and Opportunities*)
- Amerika'nın Kuantum Ağları İçin Stratejik Bir Vizyon (*A Strategic Vision for America's Quantum Networks*)
- Kuantum Sınırları Raporu (*the Quantum Frontiers Report*)
- Kuantum Ağlarına Koordineli Bir Yaklaşım (*A Coordinated Approach to Quantum Networking*)
- Kuantum Bilgi Bilimi ve Teknolojisi İşgücü Geliştirme Ulusal Stratejik Planı (*QIST Workforce Development National Strategic Plan*)

8 W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri; Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2* (çev. Özlem Akkaya), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s. 586.
9 Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri; Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, s. 593-594.

- Kuantum Bilgi Biliminde Uluslararası Yeteneğin Rolü Raporu (*the Role of International Talent in Quantum Information Science Report*)
- Kuantum Sensörlerini Gerçekleştirmek (*Bringing Quantum Sensors to Fruition*)
- Kuantum Dirençli Kriptografi Üzerine Ulusal Güvenlik Muhtırası (*National Security Memorandum on Quantum-Resistant Cryptography*)
- Kuantum Bilişim Bilimi ve Teknolojisinde Uluslararası İşbirliğinin Geliştirilmesi Raporu (*Advancing International Cooperation in Quantum Information Science and Technology Report*)
- Kuantum Bilişim Siber Güvenlik Hazırlık Yasası (*Quantum Computing Cybersecurity Preparedness Act*)

2. Kuantum Teknolojisi ve Türleri

Enerjiyi ifade etmek için kullanılan kuantum, sözlük anlamı itibariyle bir şeyin en küçük miktarı ya da ölçülebilen en küçük birimi demektir.[10] Kuantum teknolojileri, dolanıklık ve süperpozisyon gibi kuantum mekaniği özelliklerine dayanan, bunları pratik uygulamalarda kullanan bir fizik ve mühendislik dalıdır.[11] Süperpozisyon, bir kuantum nesnesinin fiziksel özelliklerinin ölçülmesine, görülüp test edilmesine kadar tanımsız, belirsiz kaldığı, böylece aynı anda birden fazla duruma sahip olmasını ifade etmektedir. Oldukça soyut olan bu durumun anlaşılması için genellikle bir düşünce deneyi olan Schrödinger'in kedisi deneyi örnek gösterilmektedir. Kuantum mekaniğine katkılarından dolayı 1933 yılında Paul Dirac ile Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan Avusturyalı fizikçi Erwin Schrödinger'in deneyinde, bir kedi, bir şişe siyanür, bir Geiger sayacı ve bir atomla birlikte kapalı bir kutunun içine yerleştirilir. Atom bozunursa, Geiger sayacı şişeyi kırar, siyanürü serbest bırakır ve kediyi öldürür. Kuantum mekaniğinin ilkelerine göre, kutu açılıp gözlemlenene kadar kedi aynı anda hem canlı hem de ölü olma süperpozisyonunda bulunur. Ancak gözlemci kutuyu açtığında, kuantum fiziğinde ölçüm yapmaya benzeyen bir işlemle, süperpozisyon çöker ve kedinin canlı ya da ölü olduğu ortaya çıkar. Bunu test etmeden önce kedinin konumu klasik mantığın kuralları dışında bir kuantum durumundadır.[12]

Albert Einstein'ın "uzak mesafeden ürpertici etkileşim" (*spooky action at a distance*) olarak dile getirdiği kuantum dolanıklığı ise, kuantum mekaniğinde iki veya daha fazla parçacığın, aralarındaki mesafe ne olursa olsun, birinin özelliklerinin diğer parçacığın özelliklerinden etkilenmesidir. Yani kuantum dolanıklık, iki veya daha fazla parçacığın (örneğin kuantum bit) fiziksel özelliklerinin aralarındaki mesafeden bağımsız olarak birbirini etkileyebilmesidir.[13] İki çift elektron dolanık hâlde olduğunda, bir elektronun spin'i yukarı ise, aralarındaki mesafe ne olursa olsun diğer elektronun spin'i aşağı durumdadır. Bunun tersi

10 Alper Genar, "Harekât Alanındaki Kuantum Fizik Uygulamaları: Bir Süperpozisyon Farkındalığı", Özgür Körpe (ed.), *Harp'te Yeni Kavramlar: Operatif Sanat, Teknoloji ve Harp Hukukundaki Yansımalar*, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 89.

11 Michal Krelina, "Quantum Technology for Military Applications", *EPJ Quantum Technology*, 8:1, 2021, s. 3.

12 Christoph Capellaro, "A Primer on Quantum Computing and Quantum Communications", Mohammad Hammoudeh et al. (ed.), *Quantum Computing: A Journey Into the Next Frontier of Information and Communication Security*, CRC Press, Abingdon, 2025, s. 4; Michio Kaku, *Quantum Supremacy: How the Quantum Computer Revolution Will Change Everything*, Penguin Books, London, UK, 2023, s. 43.

13 Capellaro, "A Primer on Quantum Computing and Quantum Communications", s. 4; Kaku, *Quantum Supremacy,* s. 11; Çağrı Mert Bakırcı, "Uzak Mesafeden Ürpertici Etkileşim: Kuantum Dolanıklık nedir? Cisimler Birbiriyle Işık Hızından Hızlı İletişim Kurabilir Mi?" 2022, https://evrimagaci.org/uzak-mesafeden-urpertici-etkilesim-kuantum-dolaniklik-nedir-cisimler-birbiriyle-isik-hizindan-hizli-iletisim-kurabilir-mi-12183?srsltid=AfmBOorBX-aAgyHuE_MTmqjNq1NqYBQxkAT9lsgM1STEmgaBfbjz_K-S0, erişim 10.03.2025.

de geçerlidir. Benzer şekilde, iki çift foton dolanık hâle geldiğinde, bir fotonun polarizasyonu yatay ise, yine aralarındaki mesafeden bağımsız olarak diğer fotonun polarizasyonu dikey durumdadır.

Kuantum teknoloji, kuantum bilişim, kuantum iletişim ve kuantum sensörler olmak üzere üç başlık altında incelenebilir.

2.1. Kuantum Bilişim

Kuantum bilişim, bilgi işleme ve hesaplamanın kuantum mekaniğinin prensiplerine dayalı olarak gerçekleştirilmesidir. Klasik bilgisayarlar her bitin 1 (bir) veya 0 (sıfır) olduğu doğrusal (sıralı) bir "bit" dizisinde veriyi işlemek için elektrik sinyalleri kullanırken, kuantum bilgisayarlar "kuantum biti" (kübit) denilen atom, elektron, iyon, foton veya süperiletken devreler gibi fiziksel bileşenleri kullanmaktadır. Kuantum mekaniğinin süperpozisyon ilkesinde bu bileşenler aynı anda iki durumda olabilir, aynı anda hem sıfır hem de bir olarak işlev görebilir. Bu durum bir kuantum bilgisayarının aynı anda iki veya daha fazla hesaplama yapmasını sağlar. Daha fazla kübit eklendiğinde hesaplama hızı da üssel olarak artmaktadır. Bu durum kuantum bilgisayarlarının, günümüzün en hızlı süper bilgisayarlarından binlerce kat daha hızlı şekilde matematiksel sorunları çözmesini sağlayacaktır. Örneğin 300 kuantum biti (kübit) içeren bir kuantum bilgisayarı, evrendeki atom sayısından daha fazla hesaplama yapabilecektir.[14] Yine Google, Sycamore kuantum bilgisayarının, dünyanın en hızlı süper bilgisayarında on bin yılda çözülebilecek bir matematik problemini 200 saniyede çözebileceğini açıklamıştır. Çin Bilimler Akademisi, kuantum bilgisayarlarının sıradan bir süper bilgisayardan 100 trilyon kat daha hızlı olduğunu iddia etmiştir.[15]

2.2. Kuantum İletişim

Kuantum iletişim, ultra güvenli iletişim kanalları ve küresel ağların geliştirilmesi için kuantum mekaniğinin prensiplerini kullanılmasıdır. Burada kullanılan birincil uygulama rastgele kriptografik[16] anahtarlar üreten ve dağıtan Kuantum Anahtar Dağıtımı (*Quantum Key Distribution*-QKD) yöntemidir. Bu yöntem, üçüncü tarafların anahtarları elde etmeye yönelik girişimlerini tespit etmeyi mümkün kılar ve böylece klasik bilgisayarların sunduğu güvenlikten daha güçlü bir koruma sağlar.[17] Kuantum iletişimin potansiyel uygulamalarına bakıldığında gelişmiş güvenlik, gizlilik ve kriptografi ve uydu tabanlı küresel kuantum ağları yer almaktadır. Mevcut kuantum anahtar dağıtımı kullanımlarına örnek olarak, fiber optik ağlar, bazı doğrudan görüş hatları ve son olarak Çin'in 2016 yılında fırlattığı Micius uzay uydusu aracılığıyla Pekin ile Avusturya arasında gerçekleştirdiği iletişim gösterilebilir.[18]

---

14 Kaku, *Quantum Supremacy,* s. 10; Herman ve Friedson, *Quantum Computing,* s. 5

15 Kaku, *Quantum Supremacy,* s. 3

16 Yunanca "kryptos" (gizli veya sır) ve "graphein" (yazmak) kelimelerinden türeyen kriptografi, gizlilik, kimlik denetimi, bütünlük gibi bilgi güvenliği kavramlarını sağlamak için çalışan matematiksel yöntemleri ifade etmektedir. Bu yöntemler, bir bilginin iletimi esnasında muhtemel saldırılardan bilgiyi, bilgi göndericisini ve alıcısını korunmasını amaçlamaktadır. Bu yönüyle kriptografi, okunabilir durumdaki bir bilginin üçüncü taraflarca okunamaz hale getirmek için çeşitli teknikler kullanmaktadır. Bununla ilişkili bir kavram da kriptanaliz olup, bu teknik, ele geçen şifrelenmiş yani anlamlı olmayan metinden bazı teknikler kullanarak doğru metni bulma yöntemidir. Bu iki alanın bütününe ise eski Yunanca "kryptos" (gizli) ve "logos" (bilim) kelimelerinden oluşan kriptoloji denmektedir.; Canan Çimen, Sedat Akleylek ve Ersan *Akyıldız Şifrelerin Matematiği: Kriptografi*, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 8-9; Sadullah Çelik, "Kuantum Kriptolojisi ve Siber Güvenlik", *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 14:1, 2021, s. 55-56.

17 McKinsey & Company, *Quantum Techonology Monitor*. McKinsey & Company, s. 3; Nicolas Gisin ve Rob Thew, Quantum Communication, *Nature Photonics*, 1:3, 2007, s. 1.

18 Jiajun Chen, "Review on Quantum Communication and Quantum Computation", *Journal of Physics*: Conference Series 1865:2, 2021, s. 5; Elsa Kania, "China's Quest For Quantum Advantage—Strategic and Defense Innovation at A New Frontier", *Journal of Strategic Studies*, 44:6, 2021, s. 933.

2.3. Kuantum Sensörler

Kuantum sensörler, kuantum mekaniğinin prensiplerini kullanmak suretiyle zaman, ivme ve manyetik, elektrik veya yerçekimi alanlarındaki değişikliklerin son derece hassas, seçici ve verimli bir şekilde ölçülebilmesidir. Örneğin, eğer bir başlangıç noktası biliniyorsa, harici GPS sinyallerine ihtiyaç duyulmadan ve harici bir gücün sinyalleri bozma veya engelleme yeteneği olmadan, gelecekteki tam konum da bilinebilir. Kuantum sensörlerinin bir başka uygulaması olan ve benzer şekilde dolanık fotonlar gibi kuantum mekaniği prensipleriyle çalışan hayalet görüntüleme (*ghost imaging*), hedef tespitinin zor olduğu durumlarda, duman ve bulut gibi engelleri aşabilen çok zayıf aydınlatma ışınları kullanarak uzaktaki nesneleri tespit etmekte kullanılabilir.[19] Kuantum sensör teknolojisi erken kanser teşhisi ve geliştirilmiş kanser tedavisi, jeolojik keşiflerin iyileştirilmesi, yapısal biyoloji ve savunma gibi sivil ve askeri olmak üzere birçok alanda potansiyel uygulamalara sahiptir.[20]

3. Ulusal Strateji ve Ulusal Güvenlik Bağlamında Kuantum Teknolojileri

Strateji, askeri konsey ofisi anlamına gelen Yunanca "*strategia*" kelimesinden türemiştir. Bu kavram genel bir plan veya yaklaşımı ifade etmek üzere birçok alanda yaygın olarak kullanılmaktadır. Ulusal strateji ise ulusal çıkarların muhafazası için devletin yürüttüğü politikalar veya üst düzey hedefler ile somut eylemler arasında köprü işlevi görmektedir. Ulusal strateji, mevcut kaynakları kullanarak ulusal bir çıkarı takip etmek için belirli eylemlere yönelik özel rehberlik sağlayan pragmatik, eylem ve hedef odaklı bir süreçtir.[21]

Ulusal stratejin unsurlarına bakıldığında, uygulama için genellikle orta veya uzun vadeli bir zaman dilimi öngörmektedir. İkinci olarak stratejinin etki değeri, tutarlı bir şekilde ölçülmesi zor olsa da harcanan yatırım ve sermayenin getirisine göre değerlendirilmektedir. Ayrıca ulusal strateji, ulusal bir rekabet avantajını desteklemek/şekillendirmek veya rakiplerinin rekabet avantajını azaltma amaçlarına odaklanmaktadır. Son olarak devletler, ulusal stratejiye konu olan meseleleri kendi coğrafi ve bölgesel sınırlarından ziyade rekabet avantajını küresel düzeyde ele almaktadır.[22]

Devletler değişen koşullara karşı hazırlıklı olmak; hem fırsatlardan yararlanmak hem de olası risklere karşı tedbir almak için çeşitli stratejiler geliştirmek zorundadır. Özellikle söz konusu teknoloji olduğunda bu durum daha kritik bir hal almaktadır. Zira büyük güçlerin yükselişi ve düşüşü tarihsel süreç boyunca teknoloji ile yakından ilişkili olmuştur. Bugün de ülkeler arası stratejik rekabetin gelecekteki yörüngesinin askeri ve ekonomik kabiliyetleri etkileyecek olan yeni teknolojiler olacağı görülmektedir. Kuantum da bu yeni teknolojilerinin merkezine yerleşme olasılığı yüksek olan bir teknolojidir. Profesör Sánchez Toural'a göre, kuantum teknolojileri, 1960'larda ABD ile Sovyetler Birliği'nin uzayı fethetme mücadelesine benzer şekilde, dünyadaki en rekabetçi sektörlerden biri olacaktır. Toural, bu teknolojiyi ilk öğrenen hükümetin, yeni bir ilacın geliştirilmesi, doğal felaketler veya finansal krizler gibi senaryoları daha iyi tahmin etme, simüle etme ve analiz etme yeteneğine sahip olacağını, bu avantajları sayesinde diğerlerinden daha avantajlı bir durumda olacağını belirtmektedir.[23]

19 McKinsey & Company, *Quantum Techonology Monitor,* s. 3; Quantumtech, A Quantum Computing Glossary, https://quantumtech.blog/2022/01/24/a-quantum-computing-glossary/, 2022, erişim 13.03.2025.

20 Krelina, "Quantum Technology For Military Applications", s. 32-33; Buchholz et al. *The Realist's Guide to Quantum Technology and National Security.*

21 Babak Akhgar, Simeon Yates ve Eleanor Lockley, "Introduction", Babak Akhgar ve Simeon Yates (ed.), *Strategic Intelligence Management: National Security Imperatives and Information and Communications Technologies*, Butterworth-Heinemann, Portsmouth, NH, 2013, s. 2.

22 Akhgar, Yates ve Lockley, "Introduction", s. 2-3

23 BBVA, "How the World Map of Quantum Computing Is Looking", *BBVA Innovation*, https://www.bbva.com/en/innovation/how-the-world-map-of-quantum-computing-is-looking/, 2023, erişim 15.02.2025.

Türkiye'nin bu alandaki stratejik adımlarına bakıldığında, Kasım 2024'te TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi tarafından geliştirilen Türkiye'nin ilk kuantum bilgisayarı dikkat çekmektedir. *Quantum Computer of TOBB ETÜ* (QuanT) adı verilen bu bilgisayar, beş kübit kapasitesine sahip olup, Türkiye'nin sınırlı sayıda kuantum teknolojisi geliştiren ülke arasında yer almasını sağlamaktadır.[24] Bu ve benzeri stratejik gelişmeler, Türkiye'ye küresel rekabetin içinde önemli bir stratejik avantaj sağlayacak bilişsel, donanımsal ve kültürel altyapıyı oluşturma potansiyeli taşımaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 18 Aralık 2024'te yaptığı açıklamada, kuantum bilgisayar teknolojisindeki bu kritik adımın Türkiye'yi küresel rekabette stratejik bir noktaya taşıyacağını vurgulamış ve ilerleyen dönemde süper iletken çip üretim evi kurarak çok daha yüksek kapasiteli kuantum bilgisayarlarına giden yolu açacaklarını belirtmiştir.[25]

ABD'nin strateji metinlerinde de görüleceği üzere kuantum teknolojilerinin bir yönü ekonomik kalkınma ise diğer yönü ulusal güvenliktir. ABD, bu ikisi arasında bir denge kurmayı amaç edinmektedir. Askeri güç ve dış tehditlerden korunma gibi dar bir çerçevede tanımlanan geleneksel ulusal güvenlik,[26] teknolojinin ilerlemesi ve dünyanın dijitalleşmesiyle, diğer başka parametrelerle birlikte siber güvenliği de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Yapay zekâ tarihinde önemli bir kırılmaya yol açan makine öğrenimi, derin öğrenme, yapay sinir ağları ve doğal dil işleme gibi gelişmelerle ön plana çıkan siber güvenlik meselesi, kuantum bilişimdeki ilerlemelerin yarattığı tehdit algısıyla daha karmaşık, çok boyutlu ve tehlikeli bir hale gelmiştir.

Kuantum teknolojisinin ulusal güvenlik meselesini karmaşık ve riskli hale getirmesi kriptografik sistemlerin çözülebilme ihtimaliyle ilgilidir. Bugün, şifreleme, veri güvenliği ve dijital imza gibi alanlarda, klasik bilgisayarların çözmesinin yıllar alacağı asimetrik şifreleme protokolleri bulunmaktadır. Özellikle yöntemi bulan üç kişinin baş harflerinden oluşan RSA (*Rivest-Shamir-Adleman*) gibi asimetrik şifreleme yöntemleri günümüzün neredeyse tüm elektronik verilerini korumak için kullanılan ve modern internetin büyük kısmının bağlı olduğu yöntemlerdir. RSA, matematiğin zor problemlerinden biri olan çarpanlara ayırma problemine dayanmaktadır. Büyük sayıları çarpanlarına ayırmak, hala matematiğin algoritmik yöntemlerle çözemediği bir konudur. RSA'nın kullandığı N sayısı, her biri en az 512 bitten oluşan iki asal sayının çarpımından elde edilir, yani toplamda en az 1024 bitten oluşur. Bu tür büyük sayıların çarpanlarına ayrılması, klasik bilgisayarlar için yıllar sürecek bir işlemdir.[27]

Kuantum bilişim kullanarak büyük sayıların asal çarpanlarını oldukça hızlı bir şekilde bulan Shor'un algoritması[28] gibi kuantum algoritmaları, RSA gibi klasik yöntemleri devre dışı

24 Mertkan Oruç, Seda Tolmaç, "Türkiye'nin İlk Kuantum Bilgisayarı Quant Tanıtıldı", *Anadolu Ajansı*, https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/turkiyenin-ilk-kuantum-bilgisayari-quant-tanitildi/3400083, 2024, erişim 10.02.2025.

25 Zafer Fatih Beyaz, Oğuzhan Sarı, "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Çağa Liderlik Eden Güçlü Türkiye Hedefine Emin Adımlarla İlerliyoruz", *Anadolu Ajansı*, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-caga-liderlik-eden-guclu-turkiye-hedefine-emin-adimlarla-ilerliyoruz/3427654, 2024, erişim 10.02.2025.

26 William Wallace, "National Security", Bruce A. Arrigo (ed.), *The SAGE Encyclopedia of Surveillance, Security, and Privacy*, Sage Publications, Charlotte, USA, s. 647.

27 Herman ve Friedson, *Quantum Computing,* s. 5; Kania, "China's Quest For Quantum Advantage", s. 928; Çimen, Akleylek ve Akyıldız, *Şifrelerin Matematiği: Kriptografi*, s. 81-82.

28 1994 yılında matematikçi Peter Shor, kuantum bilgisayarlar için büyük sayıları hızlıca çarpanlarına ayırabilen bir algoritma geliştirmiştir. Bu algoritma, periyodik fonksiyonlar, kuantum süperpozisyonu ve Kuantum Fourier Dönüşümü gibi kuantum tekniklerini kullanarak, problemi polinom zamanda çözebilecek şekilde tasarlanmıştır. Bu durum açık anahtarlı kriptografide yaygın olarak kullanılan RSA kripto sisteminin güvenliğini tehdit etmektedir.; Sedat Akleylek ve Meryem Soysaldı, "Kuantum Bilgisayarlar ile Kriptoanaliz ve Kuantum Sonrası Güvenilir Kripto Sistemleri", Şeref Sağıroğlu ve Mustafa Şenol (ed.), *Siber Güvenlik ve Savunma: Problemler ve Çözümler*, Grafiker Yayınevi, 2019, s. 143; Çelik, "Kuantum Kriptolojisi ve Siber Güvenlik", s. 59.

bırakabilir ve verilerin güvenliğini ciddi şekilde tehdit edebilir. Çünkü bir kuantum sistemi, her potansiyel çözümü aynı anda inceleyebilir ve bir saniyeden kısa bir sürede yalnızca "en iyi cevabı" değil, aynı zamanda buna yakın on binlerce alternatif cevabı da üretebilir. Bu, belirli bir soruya yanıt veren kitabı bulmak için Amerikan Kongre Kütüphanesi'ndeki tüm kitapları aynı anda okuyabilmek ya da elindeki adresi kaybettiği için tek tek her evi kontrol etmek yerine kendini klonlayarak aynı anda her kapının önünde beliren bir kuryenin hızına ulaşmak gibidir.[29]

Bu durum, devlet hizmetlerinin dijitalleştiği, evlerdeki cihazların internet üzerinden birbirine bağlanarak "akıllı" hale geldiği, kritik altyapıların (enerji, su arıtma, şebeke, hava, kara ve demir yolları) elektronik sistemlerle yönetildiği ve finansal sistemlerin büyük ölçüde kriptografiye dayandığı bu dönemde, kuantum bilişimi ve teknolojilerinin ulusal güvenlik açısından kritik bir öneme sahip olmasına yol açmaktadır. Bu gelişmeler, ülkeleri kuantum teknolojileri alanında yoğun araştırma ve geliştirme faaliyetleri yürütmeye teşvik etmektedir. Bu çabaların bir kısmı; hem geleneksel hem de potansiyel kuantum bilgisayarları tarafından gerçekleştirilebilecek siber saldırılara karşı koruma sağlamak amacıyla "kuantum sonrası şifreleme algoritmaları" geliştirilmesidir.[30] Esasen, "kuantum günü" için devlet hazırlıklarının iki temel yönü bulunmaktadır. Birincisi, kuantum bilgisayarlarına doğrudan yatırım yapmaktır. İkincisi ise, "şimdi topla, sonra çöz" (*harvest now, decrypt later*) yaklaşımıyla, diğer ülkelerin verilerini toplamak ve depolamak, böylece kuantum bilişim yetenekleri kullanılabilir hale geldiğinde bu şifreleri çözmektir.[31] Kuantum bilgisayar alanındaki gelişmelerin yanı sıra, Türkiye'nin siber güvenlik konusundaki kayda değer ilerlemeleri dikkat çekmektedir. Bu ilerlemeleri, güçlü bir "siber vatan" söylemi ve 12 Mart 2025'te yürürlüğe giren, Milli Güvenlik Kurulu'na benzer bir yapıda olan Siber Güvenlik Kurulu'nun kurulmasını da sağlayan Siber Güvenlik Kanunu'nda görmek mümkündür.[32]

Sonraki bölümlerde ulusal güvenlik ve kriptografi de dahil ABD'nin kuantum teknolojilerine dönük stratejik metinleri detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

4. ABD'nin Ulusal Kuantum Strateji Belgeleri

Kuantum teknolojisi, gündelik hayatımızın bir parçası haline geldiğinde, sadece bilimsel ve ekonomik değil, tıpkı 20. yüzyılda nükleer silahların dünya siyaseti üzerindeki etkisi gibi büyük bir etki yaratacaktır. Kuantum teknolojilerine atfedilen bu rol, küresel bir rekabetin ortaya çıkmasını da beraberinde getirmektedir. Bu rekabetin en önemli ekseni ABD ve Çin etrafında dönmektedir. ABD bu süreçte kritik bir virajdadır; ya 21. yüzyılda küresel liderliğini koruyup genişletecek ya da bir daha geri kazanması imkansız ya da son derece belirsiz hale gelebilecek şekilde bu liderliği başka bir güce devredecek ve güç geçişi yaşanacaktır. Amerikan hava üstünlüğünün bel kemiğini oluşturan hayalet uçakları tespit edebilen kuantum radarlar[33] ve hava savunma sistemlerinden kaçmayı başaran kuantum

29 Harbaksh Singh, "Managing the Quantum Cybersecurity Threat: Harvest Now, Decrypt Later", M. Hammoudeh et al (ed.), *Quantum Computing: A Journey into the Next Frontier of Information and Communication Security*, CRC Press, Abingdon, 2025, s. 144; Herman ve Friedson, *Quantum Computing,* s. 6; Çimen, Akleylek ve Akyıldız, *Şifrelerin Matematiği: Kriptografi*, s. 102-103

30 Singh, "Managing the Quantum Cybersecurity Threat: Harvest Now, Decrypt Later", s. 146.

31 Age, s. 142; Herman ve Friedson, *Quantum Computing,* s. 10.

32 Buğrahan Ayhan, "Siber Güvenlik Kanunu Resmi Gazete'de", *Anadolu Ajansı*, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/siber-guvenlik-kanunu-resmi-gazetede-/3513728#, erişim 03.04.2025.

33 Kasım 2018'de Çin devlet şirketi CETC (*China Electronics Technology Group Corporation*), henüz gerçek zamanlı bir gösterim yapmasa da, 100 km menzile sahip olduğunu iddia ettiği bir kuantum radar geliştirdiğini açıklamıştır. Böyle bir radarın varlığı halinde 1,5 trilyon doları aşan maliyetiyle tarihin en pahalı projelerinden olan F-35 gibi hayalet uçakların güvenliği tehdit altında demektir.; Meryem Erten, "Avcı Uçakların Avcısı: Kuantum Radar", *ThinkTech STM*, https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608997320_stm-avci-ucaklarin-avcisi.pdf, erişim 01.03.2025.

algoritmalar tarafından yönlendirilen silah sistemleri devreye girdiğinde, bu teknolojilerin gerisinde kalmış bir ABD'nin küresel liderliğinden söz etmek mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda, ABD, kuantum teknolojisini stratejik bir öncelik olarak belirlemiş durumdadır. Öyle ki, bu mesele, yalnızca bir parti veya siyasi görüşün değil, hem Demokratlar hem de Cumhuriyetçiler tarafından desteklenen ve üzerinde mutabık kalınan, siyaset üstü bir konu haline gelmiştir.[34] Çeşitli bilim insanları da kuantum teknoloji ile ikinci dünya savaşı öncesi Manhattan Projesi arasında kıyaslama yapmakta ve bunun ABD'nin yeni bir Manhattan Projesi olması gerektiğini söylemektedir.[35] Yine siber güvenlik stratejileriyle ilgilenen ve kamusal bir figür olan Morgan Wright'ın[36] "herkesin el birliğiyle çalışması gerekiyor. Para harcanmalı. Araştırma yapılmalı. Ve araştırmalarımıza ve bilimsel tesislerimize Çinliler, Ruslar ve diğer düşman ülkelerin erişimi engellenmeli" şeklindeki telaşlı ve aceleci ifadeleri konunun ilgili çevreler nezdindeki önemine dair fikir vermektedir.

ABD, küresel liderliğini sürdürmek amacıyla kuantum teknolojilerine ilişkin stratejik belgeler yayımlamış, bu belgeler doğrultusunda çeşitli koordinasyon birimleri oluşturmuş ve yeni birimler ihdas etmiştir. Aynı zamanda mevcut kurumlara da çeşitli görev ve sorumluluklar verilmiştir. ABD'nin kuantum teknolojilerine yönelik stratejik belgeleri, 2018'de yayımlanan Kuantum Bilgi Bilimi için Ulusal Stratejik Bakış ve Ulusal Kuantum Girişimi Yasası (NQI) gibi belgelerle somutlaşmıştır.

4.1. Kuantum Bilgi Bilimi için Ulusal Stratejik Bakış (National Strategic Overview for Quantum Information Science)

Bu belge Ulusal Bilim ve Teknoloji Konseyi (*National Science and Technology Council*/ NSTC) altında bulunan Kuantum Bilgi Bilimi Alt Komitesi (*Subcommittee on Quantum Information Science*) tarafından hazırlanmış olup 2018 yılı Eylül ayında yayımlanmıştır. ABD'nin kuantum bilgi araştırma ve geliştirmesine yönelik görünür, sistematik ve ulusal bir yaklaşım geliştireceği belirtilen belgede, kuantum teknolojilerinin ABD'nin sanayi altyapısını güçlendirebileceği, istihdam yaratabileceği ve ekonomi ile ulusal güvenlik açısından önemli faydalar sağlayabileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca, yarı iletken mikroelektronik, fotonik, küresel konumlandırma sistemi (GPS) ve manyetik rezonans görüntüleme (MRI) gibi teknolojilerin ulusal ekonomi ve sanayi sektörünü destekleyeceği ifade edilmektedir.

Bu belgede halihazırda dört temel zorlukla başa çıkılması gerektiğinin altı çizilmektedir. Bu aynı zamanda ABD'nin kuantum teknolojilerindeki zayıf noktalarına denk gelmektedir. Bunlardan ilki; hem hükümet içinde hem de kamu ve özel sektör kuruluşları arasında yaşanan koordinasyon sorunudur. Belgede bu sorunun iyileştirilmesi ve kolaylaştırılması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bu sağlandığı takdirde güçlü bir yerel ekosistem ortaya çıkacak ve bu durum ABD'ye dünya çapında liderlik sağlayacaktır. İkinci olarak, endüstri, akademi ve hükümetin araştırma ve geliştirme girişimlerini hayata geçirebilecek yeterli sayıda nitelikli ve yetkin bir işgücünün (kuantum bilgisine sahip bir işgücünün) eksikliği söz konusudur. Üçüncü zorluk eğitim programlarına ilişkindir. Eğitim sisteminin daha erken seviyelerinde, fizikten bilgisayar bilimine ve mühendisliğe kadar uzanan disiplinler arası araştırma ve eğitim programlarının geliştirilmesi ve böylece disiplinler arası bağlantıların güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Dördüncü zorluk ise kuantum bilgi bilimi

34 Michael G Raymer ve Christopher Monroe, "the US National Quantum Initiative", *Quantum Science and Technology*, 4:2, 2019, s. 4.

35 Herman ve Friedson, *Quantum Computing,* s. 4.

36 Morgan Wright, "America's Enigma Problem with China: The Threat of Quantum Computing", *The Hill*, March 5, 2018, http://thehill.com/opinion/national-security/376676-americas-enigma-problemwith-china-the-threat-of-quantum-computing, erişim 05.02.2025.

araştırma ve gelişiminin ekonomik ve ulusal güvenlik üzerindeki genel etkilerinin hala belirsiz olmasıdır. Bu zorluklarla mücadele ve küresel liderlik için belgede altı temel politika önceliği ve stratejisi belirlenmiştir.

4.1.1. Bilim-Öncelikli Yaklaşım (Science-First Approach):

Bu belgede, kökenleri 1960'lara kadar uzanmasına ve lazer, transistör, atom saati, manyetik rezonans görüntüleme gibi kuantum mekaniği prensiplerine dayanan kuantum teknolojisi cihazlarının varlığına rağmen, kuantum alanının hâlâ yenilik ve icat fırsatları sunan ve hızla gelişen bir bilimsel ve mühendislik disiplini olmaya devam ettiği ifade edilmektedir.

Bu nedenle, devlet, bilimi önceliklendiren bir yaklaşım benimseyerek, önemli ve dönüştürücü bilimsel icatları desteklemeye devam etmelidir. Bunun için güçlü ve çeşitli araştırma platformları oluşturmalı ve bu platformlardaki araştırmaların sürdürülmesini sağlamalıdır. Ayrıca, temel araştırma programlarını güçlendirip, farklı kurumlar arasındaki iş birliğini artırarak katılımı sağlamak için yeni yollar bulmalıdır.

Devlet kurumları, akademi ve endüstri, bu alandaki zorlukları ve engelleri belirleyip önceliklendirmek, aynı zamanda ilerlemelerini izlemek ve araştırma ve geliştirme süreci ilerledikçe bilimsel ve teknolojik fırsatları yeniden değerlendirmek için iş birliği yapmalıdır. Bu amaçla, merkezler ve konsorsiyumlar, uzun vadeli ve merak odaklı araştırmaları sürdürebilecek araştırma topluluklarını bir araya getirip bu süreci devam ettirmelidir.

4.1.2. Kuantum Yetkinliğine Sahip İşgücü Oluşturma (Quantum-Smart Workforce):

Söz konusu strateji belgesinde, kuantum teknolojilerinde sürdürülebilir bir ilerleme için fen bilimleri ve mühendislik gibi geniş bir yelpazede uzmanlığa sahip, kuantum-yetkin iş gücü yetiştirmenin önemi vurgulanmaktadır. Ancak mevcut eğitim sisteminin, bu gereksinime yeterince karşılık veremediği, disiplinler arası bir yaklaşımı benimsemediği ve endüstri, ulusal laboratuvarlar ve akademinin talep ettiği nitelik ve becerilere sahip bireyler yetiştirme konusunda eksiklikler bulunduğu ifade edilmektedir. Öğrencilerin yetiştirilmesinde ana omurga eğitim ve akademi kurumaları olsa da ülkenin gelecekteki ihtiyaçlarının karşılanması için hükümet organları ve endüstrinin akademi ile iş birliği ve ortaklık geliştirmesi gerektiği belirtilmektedir.

Bu bağlamda, kuantum bilgi biliminin mevcut müfredat ekosistemine entegre edilerek eğitim sistemine multidisipliner bir yaklaşım kazandırılması önemlidir. Bu, yeni lisans programlarının oluşturulması, endüstri ve hükümetle iş birliği yaparak staj ve dışa dönük eğitim fırsatlarının sunulması, toplumda kuantum teknolojilerinin gönüllü elçileri olacak uzmanların yetiştirilmesi gibi adımları içermektedir. Ayrıca, üniversite dışındaki kitlelere yönelik etkinlikler düzenlenmeli, ilkokuldan lise seviyesine kadar güçlü bir bilişim ve bilimsel düşünme programı geliştirilmelidir. Bu sayede kuantum alanına erken yaşta ilgi uyandırılmalı, endüstri, meslek birlikleri ve devlet kurumları da bu eğitimlere katkı sağlayarak yenilikçi teknolojilere erişim imkânı sunmalıdır.

4.1.3. Kuantum Endüstrisi ile İş Birliğinin Derinleştirilmesi:

Teknoloji sektörü, kuantum teknolojileri alanında araştırma ve geliştirmelere büyük bir ilgi göstermektedir. Hem IBM, Google, Microsoft gibi büyük teknoloji devleri hem de çeşitli start-up'lar başta kuantum bilgisayarlar olmak üzere kuantum teknolojilerine büyük yatırımlar yapmaktadır.

İlgili belgede kuantum teknolojilerinin ekonomik ve ulusal güvenlik açısından sağladığı fırsatlar ve tehditler göz önüne alındığında, hükümetin kuantum endüstrisiyle

koordinasyon sağlamak için yöntemler geliştirmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Endüstrinin karşılaştığı kritik teknik boşluklar, iş gücü, altyapı, standartlar, yol haritası ve diğer düzenleyici faaliyetler için hükümet kurumlarıyla kuantum endüstrisinin iş birliği yapması önemlidir. Bu çerçevede, ortak forumlar ve araştırma merkezleri kurulması, endüstrinin daha anlamlı ve hızlı bir şekilde ilerlemesini sağlamak ve mevcut sorunları çözmek için kritik bir adım olacaktır.

4.1.4. Kritik Altyapının Sağlanması:

Kuantum araştırmalarının etkili bir şekilde yürütülmesi için uygun araçlar, tesisler ve diğer altyapı unsurlarının gerekliliğine dikkat çekilen belgede, mevcut durumda yeterli büyüklükte bir altyapının olmadığı dile getirilmektedir.

Bu nedenle, sürecin hızlandırılması ve federal kurumlar ile endüstrinin gelişen kuantum teknolojilerine hazırlanmaları için, ilgili altyapıların yanı sıra destekleyici faaliyetlerin planlı ve hedeflenmiş bir şekilde genişletilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, kritik altyapı ihtiyaçlarının belirlenmesi ve hükümet uzmanları, paydaşlar, endüstri ve akademi ile iş birliği yaparak gerekli yatırımların teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, devlet kurumlarının kuantum teknolojileri araştırma topluluğuna mevcut ve gelecekteki tesisler ile destekleyici teknolojilere daha fazla erişim sağlaması gerektiği, eğitim ve katılım süreçlerinin yanı sıra son kullanıcı test ortamları oluşturarak federal kurumlar ve diğer paydaşların kendi misyonlarına uygun uygulamaları keşfetmelerine fırsat tanınması gerektiği ifade edilmektedir. Son olarak, yeni altyapıların kurulmasının maliyet ve zaman açısından zorluklar yaratabileceği göz önüne alındığında, gerektiğinde yeniden kullanılabilir ve genişletilebilir üretim tesislerinin de dahil olduğu mevcut altyapının etkin bir şekilde kullanılmasının, kuantum teknolojilerinin gelişim hızını artırmada önemli rol oynayacağına dikkat çekilmektedir.

4.1.5. Ulusal Güvenliğin ve Ekonomik Büyümenin Sürdürülmesi:

Strateji belgesinde riskler ile ekonomi büyüme arasındaki karmaşık ilişkiye dikkat çekilmekte ve bu ikisi arasında uzun vadede faydalı olacak uygun bir dengenin kurulması gerektiği vurgulanmaktadır.

Kuantum teknolojilerin gelişmesi ekonomik büyüme, ulusal güvenlik ve savunma sanayinde inanılmaz faydalar sağlayabilir. Kuantum bilişim, kuantum ağlar ve iletişim teknolojileriyle ilaç keşfi, korozyona dayanıklı malzemeleri geliştirmek için kimyasal reaksiyonların modellenmesi ve lojistik çözümlerinin optimize edilmesi gibi fırsatlar hem ekonominin büyümesini sağlayacak hem de ülkenin ulusal güvenliğini ve savunmasını güçlendirecektir. Bununla birlikte, kuantum bilişim sayesinde klasik bilgisayarlarda kırılması yıllar sürecek şifrelerin kısa sürede kırılması mümkün hale gelecektir. Bu durum, günümüzde tüm internet dünyasıyla birlikte finanstan sağlığa kadar pek çok sektörün dayandığı kriptografiyi etkileyecektir. Bu da hem ülkenin ulusal güvenliği hem de ülke ekonomisi için ciddi riskler barındırmaktadır. Bu sorunla mücadele etmek için strateji belgesinde bugünün kriptografi standartlarını yarının kuantum dünyasına hazırlamak gerektiği, hassas verileri koruma ve uzun vadede güvenilir bir altyapı sağlamak için "kuantum sonrası" veya "kuantuma dayanıklı" kriptografi biçimlerine geçilmesinin zorunluğu dile getirilmektedir.

Söz konusu belgede kuantum teknolojilerinin ulusal güvenlik, ekonomik büyüme ve savunma üzerindeki kritik rolü göz önünde bulundurularak, fikri mülkiyetin ve ekonomik çıkarların korunması için ihracat ve ticaret düzenlemelerinin yapılması gerektiği de vurgulanmaktadır.

4.1.6. Uluslararası İş Birliğinin İlerletilmesi:

Bu strateji belgesinde şirketlerin küresel ölçekte faaliyet gösterdiği, bilim insanları ile mühendislerin birlikte çalışmasının sınırları aştığı 21. yüzyılın son derece birbirine bağlı dünyasında uluslararası iş birliğinin önemine dikkat çekilmekte, bu iş birliklerin bilimsel keşifleri ve teknolojik uygulamaları hızlandırdığı gibi ABD'nin ekonomik büyümesini ve ulusal güvenliğini de desteklediği belirtilmektedir.

Belgede ABD'nin kuantum teknolojilerindeki liderliğini ve rekabet gücünü sürdürmek için iki yönlü bir politika izlemesi gerektiği vurgulanmaktadır, ABD, yerel yatırımları ve araştırma stratejilerini ilerletip tüm sektörlerde yenilikleri ve icatları hızlandırırken kendisiyle benzer düşünen hükümetler ve endüstriyel ortaklarla uluslararası iş birliğini de artırmaya çalışmalıdır.

Bu noktada devlete üç görev yüklenmektedir. Öncelikle devlet, dünya çapındaki kuantum bilim ve teknoloji eğilimlerini belirlemek ve izlemek, boşlukları ve fırsatları değerlendirmek, gelişen uluslararası kuantum manzarasını anlamak ve mevcut programlardan haberdar olmak için uluslararası iş birliği faaliyetlerinin ve ortaklıklarını düzenli olarak inceleyecek ve gözden geçirecektir. İkinci olarak, devlet, en iyi uluslararası ortakları çekmek ve bu ortaklıkları sürdürmek için çaba gösterecek; ayrıca kuantum alanındaki uluslararası teknolojilere, araştırma tesislerine ve uzmanlara erişimini güvence altına almak amacıyla stratejik ikili ortaklıkları belirleyip önceliklendirecektir. Son olarak, devlet, ulusal çıkarlarla uyumlu olacak şekilde, liyakate dayalı ve şeffaf bir temel araştırma ve inovasyon sistemini teşvik etmeli; ayrıca kuantum araştırmalarından elde edilen kamu verilerine açık erişimi sağlamalıdır. Bunun yanı sıra, kuantum teknolojilerine ilişkin uluslararası standartların geliştirilmesine de katkı sağlamalıdır.

4.2. Ulusal Kuantum Girişimi Kanunu (The National Quantum Initiative Act-NQI)

Ulusal Kuantum Girişimi Kanunu (NQI) 21 Aralık 2018'de ABD'nin ekonomik ve ulusal güvenliği için kuantum araştırma ve geliştirmeyi hızlandırmak amacıyla Demokratlar ve Cumhuriyetçilerin desteğiyle yürürlüğe girmiştir. Bu yasa Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü'ne (NIST), Ulusal Bilim Vakfı'na (NSF) ve Enerji Bakanlığı'na (DOE), kuantum bilgi bilimi programlarını, merkezlerini ve konsorsiyumlarını güçlendirme yetkisi vermektedir. Ayrıca sivil, savunma ve istihbarat sektörleri de dahil olmak üzere ABD genelindeki kurumlara kuantum bilişim araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) çabalarına yönelik koordineli bir yaklaşım çağrısında bulunmaktadır. Bu amaçla Ulusal Bilim ve Teknoloji Konseyi (NSTC) Kuantum Bilgi Bilimi Alt Komitesi (SCQIS), NSTC Kuantum Biliminin Ekonomik ve Güvenlik Etkileri Alt Komitesi (ESIX), Ulusal Kuantum Koordinasyon Ofisi (NQCO) ve Ulusal Kuantum Girişimi Danışma Komitesi (NQIAC) gibi organlara çeşitli sorumluluklar yüklenmiş ve birbiriyle koordineli çalışan bir kuantum ekosistemi meydana getirilmiştir. Şekil 1'de de görüldüğü üzere bu ekosistemin merkezinde, kuantum araştırmalarına fon sağlayan, rehberlik eden ve yönlendiren federal sivil, savunma ve istihbarat kurumları yer almaktadır. Sivil kurumlar; Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü *(The National Institute of Standards and Technology*), Ulusal Bilim Vakfı (*The National Science Foundation*), Enerji Bakanlığı (*The Department of Energy*), Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi'dir (*The National Aeronautics and Space Administration*). Savunma kurumları; Savunma İleri Araştırma Projeleri Ajansı (*Defense Advanced Research Projects Agency-DARPA*), Ordu Araştırma Ofisi (*Army Research Office-ARO*), Hava Kuvvetleri Bilimsel Araştırma Ofisi (*Air Force Office of Scientific Research-AFOSR*), Deniz Araştırma Ofisi (*Office of Naval Research-ORN*), Ordu Araştırma Laboratuvarı (*Army Research Lab-ARL*), Deniz Araştırma Laboratuvarı

(*Naval Research Lab-NRL*), Hava Kuvvetleri Araştırma Laboratuvarı (*Air Force Research Lab-ARFL*), Savunma Bakanlığı/Araştırma ve Mühendislik Ofisi (*Office of the Secretary of Defense/Research and Engineering-OSD/R&E*). İstihbarat kurumları; İstihbarat İleri Araştırma Projeleri Faaliyeti (*Intelligence Advanced Research Projects Activity-IARPA*), Fizik Bilimleri Laboratuvarı (*Laboratory For Physical Sciences-LPS*). Nihai kullanıcı birimler Ulusal Sağlık Enstitüleri (*National Institutes of Health-NIH*), İç Güvenlik Bakanlığı (*Department of Homeland Security-DHS*), ABD Tarım Bakanlığı (*United States Department of Agriculture-USDA*), ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu (*United States Geological Survey-DOI/USGS*), Savunma Bakanlığı (*Department of Defense-DOD*), Ulusal İstihbarat Direktörlüğü Ofisi (*Office of the Director of National Intelligence-ODNI*). Destekleyici ve güçlendirici birimler Federal Soruşturma Bürosu (*Federal Bureau of Investigation-FBI*), ABD Patent ve Ticaret Ofisi (*U.S. Patent and Trade Office-USPTO*), Dışişleri Bakanlığı *(Department of State-STATE*).[37]

Bu ekosistemin ikinci sacayağı, kuantum hesaplama yazılımları ve algoritmalarının yanı sıra kuantum bilgisayarları ve ilgili fiziksel bileşenler gibi yazılım ve donanım alanlarında faaliyet gösteren özel sektör ve sanayi şirketlerinden oluşmaktadır. Özellikle Google, IBM, Microsoft, Amazon gibi teknoloji şirketleri hem farklı kübit türlerine dayalı kuantum işlemciler geliştirmekte, hem de bulut tabanlı kuantum bilişim platformları sağlamaktadır. Ekosistemin üçüncü sacayağı ise kuantum bilgi üretimi ve nitelikli iş gücünün yetiştirilmesinde önemli rol oynayan akademik araştırma kurumları, üniversiteler ve devlet destekli araştırma laboratuvarlarıdır.[38]

Şekil 1. ABD Kuantum Teknolojisi[39]

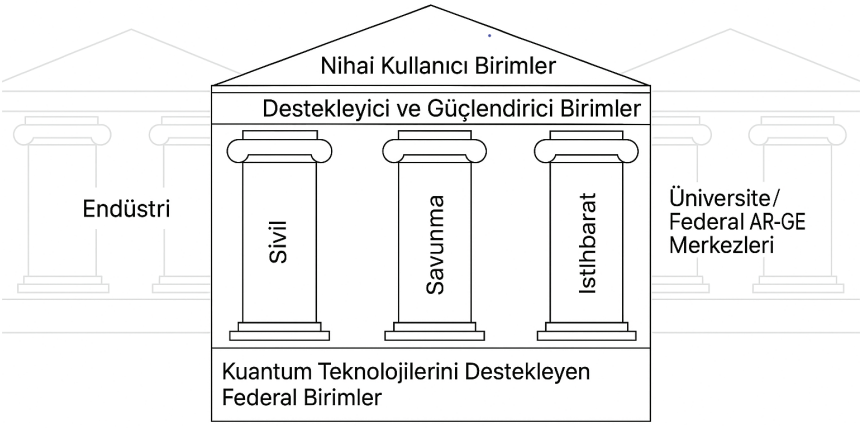

İlgili kanunun amaçları beş temel kategori altında toplanmıştır. Burada özellikle kuantum teknolojilerinde ABD'nin liderliğinin sürdürülmesine hizmet etmesi amaçlanmaktadır.

Kanun, kuantum bilgi bilimi ve teknolojisini, bilginin depolanması, iletilmesi, işlenmesi, hesaplanması ve ölçülmesi süreçlerinde kuantum fiziği yasalarının kullanılması olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede, birinci amaç, söz konusu alanda araştırma ve

37 National Science & Technology Council, *Supplement to the President's FY 2025 budget*, https://www.quantum.gov/wp-content/uploads/2024/12/NQI-Annual-Report-FY2025.pdf, 2024, s. 9.
38 National Science & Technology Council, *Supplement to the President's FY 2025 budget*, https://www.quantum.gov/wp-content/uploads/2024/12/NQI-Annual-Report-FY2025.pdf, 2024, s. 9.
39 Age, s. 9.

geliştirme faaliyetlerinin yapılması, test edilmesi ve gerçek hayatta uygulanabilmesi için destek sağlanmasıdır.

Birinci amaçla ilgili olarak, kuantum bilgi bilimi ve teknolojisinin gelişimini desteklemek için çeşitli adımların atılması öngörülmüştür. Bu adımlar arasında, kuantum bilgi bilimi ve teknolojisinde bir işgücü havuzu oluşturmak için bu alanda eğitim almış araştırmacı, eğitimci ve öğrenci sayısının artırılması yer almaktadır. Ayrıca, lisans, yüksek lisans, doktora ve doktora sonrası düzeylerde kuantum bilgi bilimi için çok disiplinli müfredatların ve araştırma fırsatlarının geliştirilmesi teşvik edilmekte, temel araştırma alanlarında bilgi eksikliklerinin giderilmesi hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra, kuantum bilgi bilimi ve teknolojisi araştırmalarının, testlerinin ve eğitimlerinin daha verimli hale gelmesi için mevcut tesislerin ve merkezlerin daha da geliştirilmesi teşvik edilmekte ve kuantum tabanlı teknolojiler üzerine yapılacak araştırmaların hızlandırılması amaçlanmaktadır.

Kanunun ikinci amacı federal kuantum bilgi bilimi ve teknolojisi araştırma ve geliştirmesi noktasında kurumlar (ajanslar) arası planlama ve koordinasyonunun iyileştirilmesidir. Kanunun üçüncü amacı federal hükümetin kuantum bilgi bilimi ve teknolojisinin araştırma, geliştirme ve test programlarının etkinliğini en üst düzeye çıkarılmasıdır. Kanunun dördüncü amacı federal hükümet, federal laboratuvarlar, endüstri ve üniversiteler arasındaki iş birliğinin teşvik edilmesidir. Son olarak, kanun, kuantum bilgi bilimi ve teknolojisinin güvenliği için uluslararası standartların geliştirilmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, teknolojik yeniliği ve özel sektörün ticarileşmesinin kolaylaştırılmasını ve ekonomi ve ulusal güvenliğe ilişkin hedeflere ulaşılmasını sağlamak gerekmektedir.

İlgili kanun, Ulusal Kuantum Girişimi Programı'nın uygulanmasını öngörmektedir. Bu program, yasanın amaçlarıyla uyumlu olarak aşağıdaki hedefleri ve öncelikleri içermektedir. İlk olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde kuantum bilgi bilimi ve teknolojisi uygulamalarının gelişimini hızlandırmak amacıyla on yıllık bir planın hedeflerini, önceliklerini ve ölçütlerini belirlemek gerekmektedir. Ardından, yasada belirtilen beş başlık altında yer alan amaçlara ulaşabilmek için temel federal kuantum bilgi bilimi ve teknolojisi araştırma, geliştirme, test ve diğer faaliyetlere yatırım yapılması öngörülmektedir. Bunun yanı sıra, kuantum bilgi bilimi ve teknolojisi işgücü havuzunu geliştirmeye yönelik faaliyetlere yatırım yapılması da programın önemli bir parçasıdır. Ayrıca, bu program kapsamındaki federal kuantum bilişim bilimi ve teknolojisi araştırma, geliştirme, tanıtım, standartlara katılım ve diğer faaliyetlerin kurumlar arası planlanması ve koordinasyonu sağlanmalıdır. Sanayi ve üniversitelerle ortaklıklar kurarak bilgi ve kaynaklardan yararlanmak, programın bir diğer temel hedefidir. Son olarak, yasada belirtilen hedefler ve öncelikler doğrultusunda mevcut federal yatırımların verimli bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

Kanun, Ulusal Kuantum Girişimi Programı'nın yanı sıra Ulusal Kuantum Koordinasyon Ofisi (NQCO) kurulmasını da öngörmektedir. Bu ofise atfedilen görev ve sorumluluklar şu şekilde sıralanmaktadır. İlk olarak, kanun kapsamında kurulan ve kuantum teknolojisi ile ilgili komitelere teknik ve idari destek sağlamak, ofisin temel görevlerinden biridir. Ayrıca, program kapsamındaki faaliyetlerin finansmanı için başvuruların ortak kurumlar tarafından talep edilmesini ve seçilmesini teşvik etmek ve desteklemek de dahil olmak üzere, programın kurumlar arası koordinasyonunu denetlemek de bir başka önemli sorumluluktur. Ulusal Kuantum Koordinasyon Ofisi, teknik ve program bilgilerini paylaşmak amacıyla, federal departmanlar ve ajanslar, sanayi, üniversiteler, meslek kuruluşları, eyalet hükümetleri ve Ofisin uygun gördüğü diğer paydaşlarla iletişimde olarak, federal

sivil kuantum bilgi bilimi ve teknolojisi faaliyetleri için bir irtibat noktası olarak hizmet verecektedir. Ayrıca, kanun kapsamında kurulan ortak girişimler veya konsorsiyumlar, Çok Disiplinli Kuantum Araştırma ve Eğitim Merkezleri ve Ulusal Kuantum Bilgi Bilimi Araştırma Merkezleri arasında koordinasyonu sağlamak da ofisin görevleri arasındadır. Kamuya yönelik bilgilendirme yapmak, danışma komitesinin bulguları ve tavsiyelerinin yayılmasını sağlamak da bir diğer önemli sorumluluktur. Federal hükümetin misyonları ve sistemleriyle yeni kurulan girişimler dahil olmak üzere, endüstrinin program faaliyetlerinden elde edilen teknolojilere, yeniliklere ve uzmanlığa erişimini sağlamak ve bu yeniliklerin erken aşamada uygulanmasını teşvik etmek de Ofisin görevleri arasında yer almaktadır. Son olarak, uygun federal hükümet kurumları ve açık, rekabetçi bir süreç aracılığıyla, sanayi, üniversiteler ve federal laboratuvarlar tarafından geliştirilen mevcut kuantum hesaplama ve iletişim sistemlerinin, yeni uygulamaları keşfetmek amacıyla genel kullanıcı topluluğunun erişimine sunulmasını teşvik etmek ofisin bir diğer önemli sorumluluğudur.

2023 Kasım ayında Bilim, Uzay ve Teknoloji Komitesi'ne sunulan ve yasama süreci hâlâ devam eden Ulusal Kuantum Girişimi Yeniden Yetkilendirme Yasası (*National Quantum Initiative Reauthorization Act*) ile bu kanunda önemli değişiklikler yapılması planlanmaktadır. Söz konusu değişiklikler arasında, ilgili kurumlara 2,7 milyar dolarlık bütçe ayrılması, programın süresinin 2034 yılına kadar uzatılması, kuantum araştırmalarının pratik uygulamalara yönlendirilmesi, yeni kuantum araştırma merkezleri ve iş gücü koordinasyon merkezlerinin kurulması ile kamu-özel iş birliği aracılığıyla kuantum algoritmalarının geliştirilmesi yer almaktadır. Bu düzenlemeler, temel araştırmaya odaklanan mevcut yasanın, toplumsal ve ekonomik faydaya dönüşümünü hızlandırmak amacıyla daha somut ve uygulamaya yönelik bir yapıya kavuşturulmasını hedeflemektedir.

4.3. Diğer Stratejik Belgeler

Yasa ve yasadan önce çıkarılan strateji belgesi dışında, kuantum teknolojilerine dair başka stratejik belgeler de mevcuttur. Bu belgelerin bazıları genel stratejik mahiyetteyken bazıları da kuantum teknolojilerinin belirli alanlarına tematik olarak yaklaşan ve bu alanlarda daha spesifik hedefler belirleyen belgelerdir.

Kuantum Bilgi Bilimi İçin Federal Bir Vizyon (*A Federal Vision for Quantum Information Science*) başlıklı 2009 tarihli belge, diğer stratejik belgelere kıyasla erken dönem belgelerden biridir. Bu belge, ABD'nin 21. yüzyıl teknolojisi olarak tanımladığı kuantum teknolojisinin temelini oluşturan kuantum maddesinin davranışını kontrol etmek, manipüle etmek ve kullanmak için gerekli bilimsel altyapıyı oluşturmayı hedeflediğini belirtmektedir. Bu hedefe ulaşabilmek için, kritik bilimsel unsurların belirlenmesi ve bu unsurların araştırma öncelikleri olarak benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, kuantum bilgi bilimlerinde bilim insanlarının eğitimine büyük önem verilmesi gerektiği ve bu alandaki başarı için kritik kurumların koordineli bir şekilde hareket etmesinin gerekliliği ifade edilmektedir.

Kuantum Bilgi Bilimini Geliştirmek: Ulusal Zorluklar ve Fırsatlar (*Advancing Quantum Information Science: National Challenges and Opportunities*) başlıklı 2016 tarihli belgede kuantum bilgi biliminin kısa bir tanımı verilerek, bu alanda federal koordinasyon ve yatırımların bir öncelik haline getirilmesi önerilmektedir. Belgede, özellikle istikrarlı ve sürekli finansman, kurumsal ve disiplin sınırları, eğitim ve işgücü, bilgi transferi, malzeme ve imalat gibi alanlardaki engelleri aşmak için uygun mekanizmaların bulunması ve uygulanmasına dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Amerika'nın Kuantum Ağları İçin Stratejik Bir Vizyon (*A Strategic Vision for America's Quantum Networks*) başlıklı Şubat 2020 tarihli belge spesifik olarak kuantum ağlarına odaklanmaktadır. Bu belgede iki temel amaç ön plana çıkarılmaktadır. Bunlardan ilki, çok kısa vadede ABD'deki şirketler ve laboratuvarların, kuantum ara bağlantıları, kuantum tekrarlayıcıları ve kuantum belleklerinden yüksek verimli kuantum kanallarına ve kıtalararası mesafelerde uzay tabanlı dolanıklık dağılımının keşfine kadar kuantum ağlarını mümkün kılacak temel bilim ve anahtar teknolojilerinin ortaya konmasıdır. Bununla birlikte, bu tür sistemlerin ticari, bilimsel, sağlık ve ulusal güvenlik yararları için potansiyel etkisi ve geliştirilmiş uygulamaları belirlenmelidir. İkinci amaç ise, yirmi yıllık bir süre zarfında kuantum internet bağlantılarının, ağ bağlantılı kuantum cihazları kullanarak, klasik teknolojiyle mümkün olmayan yeni yöntem ve yetenekleri mümkün kılınması ve dolanıklığın rolünü anlama konusunda ilerlemelerin kaydedilmesidir.

Kuantum Sınırları Raporu (*The Quantum Frontiers Report*) başlıklı Ekim 2020 tarihli belge kuantum ile ilgili olarak karşılaşılan temel sorunlara çözüm arayan sekiz öncelikli alanı belirlemektedir. Belirlenen öncelikli alanlar şunlardır: kuantum teknolojilerinin topluma fayda sağlaması için fırsatları genişletmek, kuantum mühendisliği disiplinini oluşturmak, kuantum teknolojileri için malzeme bilimine yoğunlaşmak, kuantum simülasyonları aracılığıyla kuantum mekaniğini keşfetmek, hassas ölçümler için kuantum bilgi teknolojisinden yararlanmak, yeni uygulamalar için kuantum dolanıklığını oluşturmak ve dağıtmak, kuantum hatalarını karakterize etmek ve azaltmak, kuantum bilgisi aracılığıyla evreni anlamak.

Kuantum Ağlarına Koordineli Bir Yaklaşım (*A Coordinated Approach to Quantum Networking*) başlıklı Ocak 2021 tarihli belge yine kuantum ağlarına odaklanmaktadır. Belgede yararlı kuantum ağ bileşenleri ve uygulamaları geliştirmek için gerekli olan bilim ve mühendisliği hızlandırmak noktasında dört teknik, üç programatik öneri geliştirilmektedir. Teknik öneriler, kuantum ağları için kullanım örnekleri üzerine yapılan araştırmaların sürdürülmesi, kuantum ağları için çapraz faydalı temel bileşenlere öncelik verilmesi, kuantum ağlarını desteklemek için klasik yöntem ve yeteneklerin iyileştirilmesi ve doğru boyutlandırılmış kuantum ağ test ortamlarından yararlanılmasıdır. Programatik öneriler ise kuantum ağları araştırma ve geliştirme sürecinde kurumlar arası koordinasyonun artırılması, kuantum ağları araştırma ve geliştirme sürecinin altyapısı için zaman çizelgelerinin oluşturulması ve kuantum ağları araştırma ve geliştirme sürecinde uluslararası iş birliğinin kolaylaştırılmasıdır.

İlgili tüm stratejik belgelerde, kuantum teknolojisine ilişkin işgücü eksikliği önemli bir zorluk olarak vurgulanmıştır. Şubat 2022 tarihli Kuantum Bilgi Bilimi ve Teknolojisi İşgücü Geliştirme Ulusal Stratejik Planı (*QIST Workforce Development National Strategic Plan*) ve Ekim 2021 tarihli Kuantum Bilgi Biliminde Uluslararası Yeteneğin Rolü Raporu (*The Role of International Talent in Quantum Information Science Report*) da, bu zorluğun giderilmesine yönelik olarak, kuantum teknolojileri alanında sağlam bir işgücü havuzunun özellikle eğitim yoluyla sağlanması ve uluslararası yetenek akışının desteklenmesiyle bu işgücü havuzunun genişletilmesi ve güçlendirilmesi konularına odaklanmaktadır.

Kuantum Sensörlerini Gerçekleştirmek *(Bringing Quantum Sensors to Fruition*) başlıklı Mart 2022 tarihli belgede, kuantum teknolojilerinin bir alanı olan kuantum sensörlerinin laboratuvardan pazara, masaüstü deneylerden gerçek yaşam uygulamalarına dönüştürülmesi merkeze alınmaktadır. Belge, kuantum sensörlerinin gelişimi ve yaygınlaştırılması konusunda stratejik bir yaklaşım izlemektedir. Çünkü diğer kuantum teknolojileriyle kıyaslandığında, kuantum sensörleri teorik ve mühendislik yönüyle daha hızlı sonuç elde edilebilecek bir alan

olarak öne çıkmaktadır. Kuantum sensörlerinin gerçek dünya uygulamalarına entegrasyonu için belgede dikkat çekilen hususlar şunlardır: kuantum teknolojileriyle ilişkili kurumlar, yeni kuantum sensörlerinin gelişimini hızlandırarak, teknoloji hazırlık seviyelerini yükseltmek için son kullanıcılarla iş birliklerini önceliklendirmelidir. Sensör kullanan kurumlar ise fizibilite çalışmaları yaparak, kuantum prototiplerini test edip, görevlerine uygun sensörlere odaklanmalıdır. Mühendisliğe ilişkin kurumlar, kuantum teknolojilerinin gelişimini kolaylaştırmak için geniş çapta uygulanabilir bileşenler ve alt sistemler geliştirmeli, aynı zamanda kuantum sensörlerinin erken benimsenmesini teşvik etmek amacıyla teknoloji transferi ve edinim uygulamalarını iyileştirmelidir.

Spesifik bir kuantum alanına odaklanan başka bir stratejik belge de; Başkan Joe Biden'ın Mayıs 2022 tarihinde imzalayarak yayımladığı Kuantum Dirençli Kriptografi Üzerine Ulusal Güvenlik Muhtırası (*National Security Memorandum on Quantum-Resistant Cryptography*) belgesidir. Bu belgede, siber güvenlik risklerini azaltmak için kriptografik sistemlerin kuantum dirençli şifrelemeye zamanında ve adil bir şekilde geçişinin önceliklendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

ABD özellikle kuantum bilgisayarların yol açacağı siber güvenlik ve ulusal güvenlik sorunlarına önem vermektedir. Yukarıda bahsi geçen muhtıradan sonra bu konuyla alakalı bir yasa çıkarılmıştır. Aralık 2022'de yürürlüğe giren Kuantum Bilişim Siber Güvenlik Hazırlık Yasası (*Quantum Computing Cybersecurity Preparedness Act*), kriptografinin ABD'nin ulusal güvenliği ve ekonomisi için olmazsa olmaz nitelikte olduğunu, mevcut şifreleme protokollerinin siber güvenliği sağlamak için klasik bilgisayarların hesaplama sınırlarına dayandığını, kuantum bilgisayarların gelecekte bu sınırları aşma potansiyeline sahip olduğunu ve bu durumun mevcut güvenlik altyapısını tehdit edebileceğini, ayrıca kuantum bilişimdeki hızlı ilerlemenin ABD düşmanlarının güçlü kuantum sistemleri hayata geçtiğinde şifrelerini çözmek üzere hassas verileri toplama (*harvest now, decrypt later*) stratejisini izlemeye sevk ettiğini vurgulamaktadır. Bu bulgulardan hareketle yasada ABD'nin bilgi teknolojisinin kuantum sonrası kriptografiye geçiş için bir stratejiye ihtiyaç olduğunu ve kuantum sonrası kriptografiye yönelik hem hükümet hem de endüstri nezdinde, kriptografik çevikliği destekleyecek şekilde uygulamaların, donanıma ilişkin fikri mülkiyet haklarının ve kolayca güncellenebilir yazılımların geliştirilmesine öncelik verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Yasada bu yönüyle bir yol haritası ve zaman çizelgesi çizilmekte, kurumların kuantum bilgisayarlar tarafından şifre çözülmesine karşı savunmasız olan mevcut bilgi teknolojilerinin envanterini oluşturması ve bu envanteri önceliklendirerek, kuantum sonrası şifrelemeye geçiş için bir plan geliştirmesi öngörülmektedir.

Kuantum Bilişim Bilimi ve Teknolojisinde Uluslararası İşbirliğinin Geliştirilmesi Raporu (*Advancing International Cooperation in Quantum Information Science and Technology Report*) başlıklı Ağustos 2024 tarihli belge birçok stratejik belgelerde geçen uluslararası iş birliğine odaklanmaktadır. Raporda, yeniliği hızlandıran, tedarik zincirlerine ve pazarlara güçlü erişim sağlayan iş birliklerin, uluslararası toplumda kuantum teknolojisiyle ilgili ilke, politika ve uygulamaların geliştirilmesine rehberlik ettiği ve ABD ulusal kuantum stratejisinin önemli bir bileşeni olduğu vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, bu iş birlikleri için hükümete çeşitli önerilerde bulunmaktadır. Bu öneriler, uluslararası kuantum teknolojisi iş birliklerini finanse etmek için özel ve uzun vadeli mekanizmaların oluşturulması, ABD hükümetinin uluslararası kuantum teknolojisine katılımı artırmak amacıyla kurumlar arası koordinasyonu güçlendirmesi ve son olarak, kuantum teknolojisinin küresel rekabet edebilirliğini izlemek için metrikler oluşturulması ve bunların takip edilmesidir.

Kuantum teknolojileri için ayrılan bütçe 2021 yılından itibaren yayınlanan yıllık raporlarda yer almıştır. Yıllık raporlara[40] göre kuantum bilgi bilimi ve teknolojileri için gerçekleşen bütçe 2019 yılı için 456 milyon, 2020 yılı için 690 milyon dolar, 2021 yılı için 851 milyon dolar, 2022 için 1,041 milyon dolar, 2023 yılı için 1,036 milyon dolar, 2024 yılı için ise 1,006 milyon dolardır.[41] 2025 yılı için öngörülen bütçe ise 998 milyon dolar olarak belirlenmiştir. Verilere bakıldığında 2022 yılından sonra gerçekleşen bütçe miktarında düşüş göze çarpmaktadır.

Yukarıda sayılan kanunlar ve diğer metinlerde dile getirilen ABD'nin kuantum teknolojilerine dönük stratejileri Tablo 1'de kısaca özetlenmiştir.

Tablo 1. ABD Ulusal Kuantum Stratejisi[42]

Strateji ve Öncelik	Açıklama	Zorluklar / Sorunlar
Bilim-Öncelikli Yaklaşım	Kuantum teknolojilerindeki bilimsel icatların desteklenmesi, güçlü ve çeşitli araştırma platformlarının oluşturulması Araştırma, geliştirme, test ve gerçek hayat uygulamaları için destek sağlanması	Koordinasyon eksiklikleri, disiplinler arası eğitim ve araştırma eksikliği
Kuantum Yetkinliğine Sahip İşgücü	Eğitimli işgücü yetiştirilmesi Araştırmacı, eğitimci ve öğrenci sayısının artırılması Çok disiplinli müfredat ve araştırma fırsatlarının geliştirmesi	Yetersiz iş gücü, disiplinler arası yaklaşımlar eksikliği
Kuantum Endüstrisi ile İş Birliği	Kuantum endüstrisiyle koordinasyon sağlanması ve kritik teknik boşlukların giderilmesi Federal hükümet, federal laboratuvarlar, endüstri ve üniversiteler arasında iş birliğinin teşvik edilmesi.	Teknik boşluklar, altyapı eksiklikleri ve ekonomi dengesi
Kritik Altyapının Sağlanması	Kuantum araştırmalarını destekleyecek altyapıların geliştirilmesi.	Yetersiz altyapı, zaman ve maliyet engelleri
Ulusal Güvenliğin ve Ekonomik Büyümenin Sürdürülmesi	Kuantum teknolojilerinin güvenlik ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin yönetilmesi.	Kriptografi riskleri, güvenlik ve ekonomi dengesi
Uluslararası İş Birliği	Küresel iş birlikleri ile kuantum teknolojilerinin gelişiminin hızlandırılması ve ABD'nin liderliğinin sürdürülmesi. Kuantum teknolojisinin güvenliği için uluslararası standartların geliştirilmesi.	Uluslararası iş birliği eksikliği, standart ve düzenleme sorunları.

40 Yayınlanan her yıllık planda önceki yıllara ait talep edilen ve gerçekleşen bütçe miktarına da yer verilmiştir, bununla birlikte farklı ve değişen rakamlar söz konusu olmuştur. Bu nedenle bu çalışma kapsamında 2025 yılına ait veriler esas almıştır.

41 National Science & Technology Council, *Supplement to the President's FY 2025 budget*.

42 Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Sonuç

Teknolojiler büyük güçlerin yıkılmasında veya ortaya çıkmasında kritik rol oynamaktadır. 20. yüzyılı küresel lider olarak tamamlayan ABD, 21. yüzyılda kritik bir eşikte yer almaktadır. Bu dönemde, ya küresel liderliğini koruyup daha da pekiştirecek, ya da bu liderliği başka bir güce devrederek geri kazanması imkânsız ya da belirsiz bir hale getirecektir. Küresel rekabette ABD'nin karşısında en büyük rakip olarak Çin yer almakta, bu rekabetin merkezini ise teknoloji sektörü oluşturmaktadır. Kuantum teknolojisi de teknoloji sektöründe ciddi potansiyeller vaat eden önemli bir bileşendir. Kuantum teknolojisinde beklentiler karşılandığında, kuantum bilgisayarlar ve diğer kuantum teknolojileri inşa edilip laboratuvarlardan pazarlara ulaştığında, bu hedefe ulaşan ülkeler küresel rekabette bambaşka bir düzeye erişecektir. Zira, kuantum bilgisayarlar sayesinde, normal bilgisayarlarla yıllar sürecek şifrelerin günler ya da belki de dakikalar içinde kırılabileceği, güçlü hesaplamalar sayesinde optimizasyon sorunlarının çözülebileceği, yeni ilaçların hızla geliştirilebileceği bir senaryoda, bu teknolojiye sahip ülkelerin elde edeceği güç onları bu rekabette üst sıralara yerleştirecektir.

Kuantum teknolojisinin sunduğu büyük avantajları göz önünde bulunduran Amerika Birleşik Devletleri, bu teknolojiyi siyaset üstü bir bakış açısıyla ve geniş bir uzlaşı temelinde ele almaktadır. ABD, kuantum teknolojisini stratejik bir öncelik olarak kabul ederek, bu hedef doğrultusunda bir dizi stratejik plan ve program geliştirmektedir. Bu çalışmada, ABD'nin kuantum teknolojilerine yönelik planları, stratejileri ve uygulamaları, ilgili stratejik belgeler ışığında ele alınmıştır. Çalışmada, içerik analizi yöntemi kullanarak, bu belgelerdeki ana temalar, ilkeler, hedefler ve yatırımlar, araştırma ve geliştirme faaliyetleri incelenmiş, ayrıca bu belgelerdeki ekonomik büyüme, ulusal güvenlik, küresel liderlik yarışları ve uluslararası iş birliği gibi unsurlar detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

ABD'nin kuantum teknolojilerine ilişkin stratejik belgeleri, ülkenin küresel liderliğini sürdürme ve şu an gelişme aşamasında olan kuantum bilişimin ekonomik, ulusal güvenlik ve savunma alanındaki fırsatlarından faydalanma ve risklerine karşı önlem alma amacını taşımaktadır. Bu doğrultuda önce stratejik metinler yayınlayan ABD, 2018 yılının sonunda da bu metinleri Ulusal Kuantum Girişimi Kanunu (NQI) ile yasalaştırmıştır.

Yasada ve diğer stratejik belgelerde öncelikle temel zorluklar ve eksiklikler tespit edilmiştir. Bu zorluklar ve eksiklikler, hükümet ve sektörler arası koordinasyon eksikliği, yetersiz nitelikli işgücü, eğitimde disiplinler arası eksiklikler ve kuantum araştırmalarının ekonomik ve güvenlik üzerindeki belirsiz etkileri olarak belirlenmiştir. Sorunlar bu şekilde tespit edildikten sonra çözüm önerileri ve stratejik hedefler de bu eksende şekillenmiştir. Hem ülke içindeki kurumlar arasında koordinasyona ve iş birlikleri, hem de benzer düşünen ülkeler ile iş birlikleri ve kuantum ekosistemi oluşturmak öncelikli hedeflerden birini oluşturmuştur. Bu nedenle çeşitli koordinasyon birimleri oluşturulmuş ve yeni birimler ihdas edilmiştir. Aynı zamanda mevcut kurumlara da çeşitli görev ve sorumluluklar verilmiştir. İkinci olarak, kuantum teknolojilerinde nitelikli iş gücünün sağlanması, dışarıdan ülkeye yetenekli öğrencilerin, kısacası beyin göçünün teşvik edilmesi de hedeflenmiştir. Bununla bağlantılı olarak, eğitim programları ve reformlarına büyük önem verilmiş, lisans, yüksek lisans, doktora ve doktora sonrası programlarda disiplinler arası bir yaklaşımla kuantum teknolojilerine dair eğitim verilmesi ve üniversite öncesi seviyelerde kuantuma ilgi uyandıracak faaliyetlerin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Yine kuantum araştırmalarının etkin yürütülmesi için gerekli altyapıların yetersiz olduğu tespitinden hareketle federal kurumlar ve endüstrinin gelişen teknolojilere uyum sağlaması için kritik altyapıların belirlenmesi, destekleyici faaliyetlerin genişletilmesi ve mevcut altyapının etkin kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.

Ayrıca ulusal güvenliği, savunma ve ekonomi sektörünü de yakından ilgilendiren kriptografi, kuantum ağları ve sensörler gibi spesifik kuantum teknolojilerine de odaklanan stratejik belgeler yayınlanmıştır.

Çatışma Beyanı:

Araştırmanın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Basılı Eserler

AKHGAR Babak, YATES Simeon ve LOCKLEY Eleanor (2013). "Introduction", Babak Akhgar ve Simeon Yates (ed.), *Strategic Intelligence Management: National Security Imperatives and Information and Communications Technologies*, Butterworth-Heinemann, Portsmouth, NH, 1-8.

AKLEYLEK Sedat ve SOYSALDI Meryem (2019). "Kuantum Bilgisayarlar ile Kriptoanaliz ve Kuantum Sonrası Güvenilir Kripto Sistemleri", Şeref Sağıroğlu ve Mustafa Şenol (ed.), *Siber Güvenlik ve Savunma: Problemler ve Çözümler*, Grafiker Yayınevi, Ankara, 137-168.

CAPELLARO Christoph (2025). "A Primer on Quantum Computing and Quantum Communications", Mohammad Hammoudeh et al. (ed.), *Quantum Computing: A Journey Into the Next Frontier of Information and Communication Security*, CRC Press, Abingdon, UK, 1-10.

CHEN Jiajun (2021). "Review on Quantum Communication and Quantum Computation", *Journal of Physics: Conference Series*, 1865:2.

ÇELİK Sadullah (2021). "Kuantum Kriptolojisi ve Siber Güvenlik", *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 14:1, 53-64.

ÇİMEN Canan, AKLEYLEK Sedat ve AKYILDIZ Ersan (2009). *Şifrelerin Matematiği: Kriptografi*, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara.

GENAR Alper (2021). "Harekât Alanındaki Kuantum Fizik Uygulamaları: Bir Süperpozisyon Farkındalığı", Özgür Körpe (ed.), *Harp'te Yeni Kavramlar: Operatif Sanat, Teknoloji ve Harp Hukukundaki Yansımalar*, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 88-121.

GESDA Diplomatic Forum / Open Quantum Institute. (2023). *Intelligence Report on the Multilateral Governance of Quantum Computing for the SDGs*, Geneva, October 2023.

GISIN Nicolas ve THEW Rob (2007). "Quantum Communication", *Nature Photonics*, 1:3, 165-171.

HERMAN Arthur ve FRIEDSON Idalia (2018). *Quantum Computing: How to Address the National Security Risk*, Hudson Institute, Washington.

KAKU Michio (2023). *Quantum Supremacy: How the Quantum Computer Revolution will Change Everything*. Penguin Books.

KANIA Elsa (2021). "China's Quest for Quantum Advantage-Strategic and Defense Innovation at A New Frontier*", Journal of Strategic Studies*, 44:6, 922-952.

KRELINA Michal (2021). "Quantum Technology for Military Applications", *EPJ Quantum Technology*, 8: 1.

MCKINSEY & COMPANY. (2024). *Quantum Techonology Monitor*. McKinsey & Company.

Nature Photonics. (2025). "A Year Full of Quantum Celebrations", *Nature Photonics*, 19:1, 117.

NEUMAN W. Lawrence. (2020), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri; Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2* (çev. Özlem Akkaya), Siyasal Kitabevi, Ankara.

RAYMER Michael ve MONROE Christopher (2019). "The US National Quantum Initiative", *Quantum Science and Technology*, 4:2.

SINGH Harbaksh (2025). "Managing the Quantum Cybersecurity Threat: Harvest Now, Decrypt Later", M. Hammoudeh et al (ed.), *Quantum Computing: A Journey into the Next Frontier of Information and Communication Security*, CRC Press, Abingdon, UK.

WALLACE William (2018). "National Security", Bruce A. Arrigo (ed.), *The SAGE Encyclopedia of Surveillance, Security, and Privacy,* Sage Publications, Charlotte, USA, 647-654.

İnternet Kaynakları

AYHAN Buğrahan (2025). "Siber Güvenlik Kanunu Resmi Gazete'de", *Anadolu Ajansı*, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/siber-guvenlik-kanunu-resmi-gazetede-/3513728#, erişim 3.04.2025.

BAKIRCI Çağrı Mert (2022). "Uzak Mesafeden Ürpertici Etkileşim: Kuantum Dolanıklık Nedir? Cisimler Birbiriyle Işık Hızından Hızlı İletişim Kurabilir Mi?", *Evrim Ağacı*, https://evrimagaci.org/uzak-mesafeden-urpertici-etkilesim-kuantum-dolaniklik-nedir-cisimler-birbiriyle-isik-hizindan-hizli-iletisim-kurabilir-mi-12183?srsltid=AfmBOorBXaAgyHuE_MTmqjNq1NqYBQxkAT9lsgM1STEmgaBfbjz_K-S0, erişim 10.03.2025.

BBVA (2023). "How the World Map off Quantum Computing is Looking", *BBVA Innovation*, https://www.bbva.com/en/innovation/how-the-world-map-of-quantum-computing-is-looking/, erişim 15.02.2025.

BEYAZ Zafer Fatih ve SARI Oğuzhan (2024). "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Çağa Liderlik Eden Güçlü Türkiye Hedefine Emin Adımlarla İlerliyoruz", *Anadolu Ajansı*, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-caga-liderlik-eden-guclu-turkiye-hedefine-emin-adimlarla-ilerliyoruz/3427654, erişim 10.02.2025.

BUCHHOLZ Scott, et al (2020). "the Realist's Guide to Quantum Technology and National Security", *The Deloitte Center for Government Insights*, https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/public-sector/the-impact-of-quantum-technology-on-national-security.html, erişim 10.02.2025.

DESJARDINS Jeff (2018). "A Brief History of Technology", *World Economic Forum*, https://www.weforum.org/stories/2018/02/the-rising-speed-of-technological-adoption/, erişim 13.03.2025.

ERTEN Meryem (2019). "Avcı Uçakların Avcısı: Kuantum Radar", *ThinkTech STM*, https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608997320_stm-avci-ucaklarin-avcisi.pdf, erişim 01.03.2025.

INTERAGENCY WORKING GROUP ON QUANTUM INFORMATION SCIENCE (2016). "Advancing Quantum Information Science: National Challenges and Opportunities", https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/quantum_info_sci_report_2016_07_22_final.pdf, erişim 07.03.2025.

NATIONAL QUANTUM INITIATIVE "About", https://www.quantum.gov/about/, erişim 04.02.2025.

NATIONAL SCIENCE AND TECHNOLOGY COUNCIL. (2009). "A Federal Vision for Quantum Information Science", https://science.osti.gov/-/media/_/pdf/initiatives/qis/FederalVisionQIS.pdf, erişim 01.03.2025.

NATIONAL SCIENCE AND TECHNOLOGY COUNCIL (2018). "National Strategic Overview for Quantum Information Science", https://www.quantum.gov/wp-content/uploads/2020/10/2018_NSTC_National_Strategic_Overview_QIS.pdf, erişim 01.03.2025.

NATIONAL QUANTUM COORDINATION OFFICE (2020). "Quantum Frontiers", https://www.quantum.gov/wp-content/uploads/2020/10/QuantumFrontiers.pdf, erişim 01.03.2025.

NATIONAL QUANTUM COORDINATION OFFICE. (2020). "A Strategic Vision For America's Quantum Networks", https://www.quantum.gov/wp-content/uploads/2021/01/A-Strategic-Vision-for-Americas-Quantum-Networks-Feb-2020.pdf, erişim 01.03.2025.

NATIONAL SCIENCE AND TECHNOLOGY COUNCIL (2021). "A Coordinated Approach to Quantum Networking Research", https://www.quantum.gov/wp-content/uploads/2021/01/A-Coordinated-Approach-to-Quantum-Networking.pdf, erişim 01.03.2025.

NATIONAL SCIENCE AND TECHNOLOGY COUNCIL (2021). "the Role of International Talent in Quantum Information Science", https://www.quantum.gov/wp-content/uploads/2021/10/2021_NSTC_ESIX_INTL_TALENT_QIS.pdf, erişim 1.03.2025.

NATIONAL SCIENCE AND TECHNOLOGY COUNCIL (2022). "Bringing Quantum Sensors to Fruition", https://www.quantum.gov/wp-content/uploads/2022/03/BringingQuantumSensorstoFruition.pdf, erişim 01.03.2025.

NATIONAL SCIENCE AND TECHNOLOGY COUNCI (2022). "Quantum Information Science and Technology Workforce Development National Strategic Plan", https://www.quantum.gov/wp-content/uploads/2022/02/QIST-Natl-Workforce-Plan.pdf, erişim 01.03.2025.

NATIONAL SCIENCE AND TECHNOLOGY COUNCIL (2024). "Advancing International Cooperation in Quantum Information Science and Technology", https://www.quantum.gov/wp-content/uploads/2024/08/Advancing-International-Cooperation-in-QIST.pdf, erişim 01.03.2025.

NATIONAL SCIENCE AND TECHNOLOGY COUNCIL (2024). "Supplement To The President's FY 2025 Budget (Report)", https://www.quantum.gov/wp-content/uploads/2024/12/NQI-Annual-Report-FY2025.pdf, erişim 01.03.2025.

ORUÇ Mertkan ve TOLMAÇ Seda (2024). "Türkiye'nin İlk Kuantum Bilgisayarı "Quant" Tanıtıldı",

Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/turkiyenin-ilk-kuantum-bilgisayari-quant-tanitildi/3400083, erişim 10.02.2025.

QUANTUMTECH (2022). "A Quantum Computing Glossary", https://quantumtech.blog/2022/01/24/a-quantum-computing-glossary/, erişim 13.03.2025.

THE WHITE HOUSE (2022). "National Security Memorandum on Promoting United States Leadership in Quantum Computing While Mitigating Risks to Vulnerable Cryptographic Systems", https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/statements-releases/2022/05/04/national-security-memorandum-on-promoting-united-states-leadership-in-quantum-computing-while-mitigating-risks-to-vulnerable-cryptographic-systems/, erişim 14.03.2025.

U.S. CONGRESS (2018). "The National Quantum Initiative Act (NQI)", https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/6227/text, erişim 14.03.2025.

U.S. CONGRESS (2022). "Quantum Computing Cybersecurity Preparedness Act. Public Law No: 117-260", https://www.congress.gov/117/plaws/publ260/PLAW-117publ260.pdf, erişim 18.03.2025.

WRIGHT Morgan (2018). "America's Enigma Problem with China: The Threat of Quantum Computing", *The Hill*, http://thehill.com/opinion/national-security/376676-americas-enigma-problemwith-china-the-threat-of-quantum-computing, erişim 05.02.2025.

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

Güv. Str. Derg. 2025, 21:51, 279-297
DOI: 10.17752/guvenlikstrtj.1706990

Araştırma Makalesi
Research Article

Deepfake Technology, Media, and National Security: The Case of the German Chancellor's Deepfake Video*

Deepfake Teknolojisi, Medya ve Ulusal Güvenlik: Almanya Şansölyesinin Deepfake Videosu Örneği

Ahmet GÖRGEN**

Can SAYGINER***

Abstract

Deepfake technology has become a powerful tool in shaping media narratives and public perception, particularly in the realm of political discourse. This study analyzes the impact of deepfake videos on media agenda-setting and national security, using the case study of a deepfake video featuring German Chancellor Olaf Scholz announcing a ban on the far-right party *Alternative für Deutschland* (AfD). Through a qualitative content analysis of eight major German media outlets, the study identifies the frames used in reporting on the video, its ethical and political implications, and the role of the media in curbing misinformation. The findings reveal that while the coverage successfully debunked the deepfake, it also sparked discussions about the potential for AI-generated content to influence political discourse and undermine democratic integrity. By examining this case, the study contributes to ongoing discussions about the intersection of AI, media credibility, and political communication. Furthermore, it highlights the risks that deepfake technology poses not only to media and political communication but also to national security. This research helps to understand how deepfake content has the potential to legitimize narratives and outlines the need for a more systemic response towards addressing the threats posed by synthetic content in the digital ecosystem.

Keywords: Deepfake Technology, Olaf Scholz, AFD, Media Agenda, National Security

Öz

Deepfake teknolojisi, özellikle siyasi söylem olmak üzere medya anlatılarında ve kamu algısında etkili bir şekilde kullanılan bir araç haline gelmiştir. Bu makale, Almanya Başbakanı Olaf Scholz'un aşırı sağcı Almanya İçin Alternatif (AfD) partisinin yasaklandığını duyurduğu deepfake videosunu vaka çalışması olarak kullanarak deepfake videolarının medya gündemini belirleme ve bu bağlamda ulusal güvenliğe etkisini araştırmaktadır. Sekiz büyük Alman medya kuruluşunun nitel içerik analizinden yararlanan çalışma, videonun haberleştirilmesinde kullanılan çerçeveleri, etik-politik çıkarımlarını ve medyanın yanlış bilgilendirmeyi engellemedeki rolünü ortaya koymaktadır. Bulgular medyanın deepfake'i çürütmek için çok şey yapmış olsa da yapay zekâ tarafından üretilen içeriğin siyasi söylemi ve demokratik bütünlüğü etkileme potansiyeli hakkındaki tartışmaları da güçlendirmeye hizmet ettiğini ortaya çıkarmaktadır. Çalışma ayrıca, yapay zekâ, medya güvenilirliği ve siyasi iletişimin bir araya gelmesiyle ilgili güncel tartışmalara katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, çalışma deepfake teknolojisinin yalnızca medya ve siyasal iletişim üzerinde değil, aynı zamanda ulusal güvenlik üzerinde yaratabileceği riskleri tartışmaya açmaktadır. Bu araştırma, deepfake içeriğinin anlatıları meşrulaştırma potansiyelinin nasıl olduğunu anlamaya yardımcı olmakta ve dijital ekosistemde sentetik içeriğin oluşturduğu tehditleri ele almak için daha sistemik bir yanıta duyulan ihtiyacı özetlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Deepfake Teknolojisi, Olaf Scholz, AFD, Medya Gündemi, Ulusal Güvenlik

* The first version of the article was presented at the VIIth International Congress on Critical Debates in Social Sciences organised by Izmir Democracy University on 22 November 2024.

** Assoc. Prof., Izmir Democracy University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, Izmir, Türkiye
e-mail: ahmet.gorgen@idu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9647-2691

*** Assist. Prof., Izmir Democracy University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Management Information Systems, Izmir, Türkiye e-mail: can.sayginer@idu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1680-392X

Geliş Tarihi / Submitted: 27.05.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 11.08.2025

Introduction

Deepfake technology is a double-edged sword in modern media. It is a true breakthrough in artificial intelligence (AI) and recent advances in deep learning.[1] It also leads to hyper-realistic audio and visual content that people never created. This development poses a serious challenge to the ethics of information in the political domain, as the effects of deepfakes on public perception and their influence on democratic processes are becoming increasingly evident.[2] The impact of deepfakes is significant, as they have the potential to manipulate public perceptions, damage the reputations of political opponents, and cause confusion about the electoral process, which impacts national security. The impact of deepfakes is evident in the widespread circulation of deepfake videos featuring politicians. These videos, along with other AI-generated content related to political figures, have sparked intense debates in the field of political science. As an important example, the deepfake video of German Chancellor Olaf Scholz in November 2023 went viral. This is a story that shows how media and stories are created, spread, and socially mined using this technology.

In the present example, a deepfake video of Olaf Scholz highlights not only national security concerns but also the complex relationship between deepfake technology and its ethical implications in the realm of political communication. This paper aims to reflect on the broader global implications of deepfakes, particularly in terms of media credibility, political communication, and national security. Various perspectives exist regarding the impact of deepfake videos and AI-generated content in the media and on national security. Concerning the disinformation campaigns, according to the studies, deepfake technology is readily available now, and there are ethical concerns that such disinformation campaigns may be weaponized in a politically charged environment.[3] Therefore, this technology has a significant impact on the political processes of various countries. However, while scholars have emphasized the importance and potential of deepfake technology in society and its potential impact on democracy, some argue that there is currently no verified example of a deepfake directly influencing the outcome of a democratic election.[4] This study acknowledges both perspectives to ensure a balanced view. In the case of the influence of deepfakes on media coverage and public life, some studies present that such content can be strategically implemented to achieve specific goals, thereby influencing not only media coverage but also public life.[5] This analysis demonstrates the need to address and minimize the spread of deepfakes. However, this also raises questions about the responsibility of journalists to ensure the accuracy of their content and the role of technology companies in preventing the spread of disinformation. Furthermore, studies have shown that the speed at which deepfake content is disseminated has the potential to erode the credibility of journalism and blur the line between factual and fictional content, ultimately impacting the public's perception of manipulated media sources.[6] Therefore, the impact of deepfakes on media credibility cannot

1 Maria Pawelec, "Deepfakes and Democracy (Theory): How Synthetic Audio-Visual Media for Disinformation and Hate Speech Threaten Core Democratic Functions", *Digital Society*, 1, 19, 2022, 1-37.

2 Cristian Vaccari and Andrew Chadwick, "Deepfakes and Disinformation: Exploring the Impact of Synthetic Political Video on Deception, Uncertainty, and Trust in News", *Social Media + Society*, 6:1, 2020, 1-13.

3 Vaccari and Chadwick, "Deepfakes and Disinformation: Exploring the Impact of Synthetic Political Video on Deception, Uncertainty, and Trust in News".

4 Mateusz Łabuz and Christopher Nehring, "On the Way to Deep Fake Democracy? Deep Fakes in Election Campaigns in 2023", *European Political Science*, 23:4, 2024, 454-473.

5 Mika Westerlund, "The Emergence of Deepfake Technology: A Review", *Technology Innovation Management Review*, 9:11, 2019, 39-52.

6 Nicholas Diakopoulos and Deborah Johnson, "Anticipating and Addressing the Ethical Implications of Deepfakes in the Context of Elections", *New Media & Society*, 23:7, 2021- 2072-2098.; Twomey et al., "Do Deepfake Videos Undermine Our Epistemic Trust? A Thematic Analysis of Tweets That Discuss Deepfakes in the Russian Invasion of Ukraine".

be ignored. Concerning the impact of the deepfake video of German Chancellor Olaf Scholz, there are studies that present the importance of media literacy to recognize the deepfake feature of the videos, and lower literacy of deepfake content in the case of Scholz's deepfake video is related to more emotional responses.[7] However, there is limited research on the impact of Scholz's deepfake video on the German media agenda and national security.

The use of deepfake technology has far-reaching consequences beyond just the realm of media and journalism. It poses a serious threat to national security. As synthetic media becomes more realistic and accessible, malicious actors, including state and non-state actors, can exploit deepfakes to manipulate public opinion, interfere with democratic elections, or fabricate diplomatic incidents. These manipulated contents have the potential to escalate tensions between people, erode trust in national institutions, and even incite conflict based on false information. Therefore, deepfake technology presents not only a domestic political challenge but also a transnational threat that requires coordinated international responses. Recognizing this dimension is crucial to understanding the broader political stakes of emerging AI-driven disinformation tools.

The purpose of this study is to investigate how deepfake videos, especially one featuring German Chancellor Olaf Scholz, impact media agenda-setting and present potential risks to national security. The study poses the following research question: How did the German media portray the deepfake video of Olaf Scholz, and what consequences do these portrayals have for the discourse on national security? This research adds to the existing body of literature by offering a comprehensive qualitative analysis of a real-life political deepfake incident in a Western democracy, which is a subject that has not been extensively studied in prior research. While earlier studies mainly concentrated on the technical detection of deepfakes or their psychological impacts on individuals, this study specifically examines the aspects of media framing and national security related to a particular deepfake case. In doing so, it fills a significant gap among media studies, political communication, and security studies within the realm of synthetic media.

By examining the German media's coverage and reaction to Scholz's fake video and exploring the media's interpretation, this study aims to present the impact of the video on shaping the media agenda and its potential impact on national security in Germany. To do this, a content analysis of media articles about the deepfake video of Olaf Scholz was conducted to examine how the German media presented this video to the wider society. Eight news articles were selected from diverse German media and popular outlets, including *Frankfurter Allgemeine Zeitung, Bayerischer Rundfunk, Stern, ZDF, Monopol, Heise, T3N, and Passauer Neue Presse*. The contents were analyzed based on the main emphasis of the articles. The first part of this article presents a theoretical literature review on the impact of deepfake videos. The second part outlines the research methodology used in this study. The third part presents the historical background that led to the deepfake video of Olaf Scholz for banning the AfD. The final part analyzes selected media content from mainstream German newspapers' websites. The aim of this paper is to encourage scholars, policymakers, and media professionals to engage in a critical dialogue about deepfakes and their potential impact on national security as technology advances. This paper aims to contribute to the dialogue about deepfakes and the development of synthetic media, as well as their impact on media content in the digital age, by examining the case of Olaf Scholz's deepfake video.

7 Christopher Eynern and von, Olaf Scholz, Deepfake: How a Deepfake Impacts Public Trust, *Unpublished Bachelor Thesis*, University of Twente, Enschede, 2024, https://purl.utwente.nl/essays/101675, accessed 25.02.2025.

1. Theoretical Literature Review

Deepfake technology refers to AI-generated synthetic media, which contains video, audio, images, and text, among others, synthesized using sophisticated machine learning models, such as Generative Adversarial Networks (GANs) and transformer models. An overall definition is given through the study proposed by Nait-Ali et al.,[8] who refer to this work as hyper-realistic media that can be deceptive and used to deceive. We should note here that different definitions are presented in the deepfake background in literature, and we will see the different views in the current debates about the technology.[9]

The emergence of deepfake technologies has been widely studied in this context, with several studies exploring their impact on the media agenda and national security. Few studies have explicitly focused on the impact of deepfake content to disseminate false information. Hwang et al.[10] expose how deepfake videos deceive the public and place a protective emphasis on media literacy education. Whyte[11] situates deepfake-aided disinformation as a multi-layered public policy issue and calls for regulation. Lee and Shin[12] also showed that the vividness of AI-generated content strengthens persuasive effects and may enhance its impact in digital contexts. Taken together, these studies emphasize the degree to which deepfake content threatens public confidence and democratic conversation. Drawing on existing research in the field, this theoretical literature review identifies key gaps in what we know about how fake videos of political leaders distort media narratives and shape public perceptions. It presents the role, definition, mechanisms, political effects, ethical dilemmas, and legal/regulatory pathways of deepfake technology. The last part of the literature review presents a conceptual review of how this research topic impacts the media agenda.

1.1. Definition and Mechanism of Deepfake Technology

Deepfake is a form of synthetic media in which a person in an existing image or video is replaced with someone else's likeness. The term also refers to the technology itself, which combines "deep learning", which a form of machine learning that makes use of neural networks for data processing and artificial intelligence with "fake," as in so-called fake be.[13] At its foundation, deepfake technology relies on algorithms that analyze large datasets of real images and sounds to fabricate an illusion of authenticity, often making it challenging for viewers to discern reality from creation.[14] Deepfake uses ultra-realistic video and audio content derived from advanced artificial intelligence (AI) and deep learning techniques. Deepfake is primarily based on generative adversarial networks (GANs) and consists of two neural networks that gradually produce realistic results.[15] The technology in question processes facial expressions, tone of voice, and body language to appear identical to the original informant. This type of media has observable effects: a prominent politician increases influence, is discussed in the media, and generates public opinion. For instance,

8 Amal Nait-Ali, Mohammed Ridouani, Fatima Salahdine and Naima Kaabouch, "Deepfake Attacks: Generation, Detection, Datasets, Challenges, and Research Directions", *Computers*, 12:10, 2023, 216.

9 Enes Altuncu, Virginia N. L. Franqueira and Shujun Li, "Deepfake: Definitions, Performance Metrics and Standards, Datasets, and a Meta-review", *Frontiers in Big Data*, 7, 2024.

10 Yoori Hwang, Ji Youn Ryu and Se-Hoon Jeong, "Effects of Disinformation Using Deepfake: The Protective Effect of Media Literacy Education", *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 24:3, 2021, 188-193

11 Christopher Whyte, "Deepfake News: AI-enabled Disinformation as a Multi-level Public Policy Challenge", *Journal of Cyber Policy*, 5:2, 2020, p. 199-217.

12 Jiyoung Lee and Soo Yun Shin, "Something that They Never Said: Multimodal Disinformation and Source Vividness in Understanding the Power of AI-enabled Deepfake News", *Media Psychology*, 25:4, 2022, s. 531-546.

13 Taylor Matthews, "Deepfakes, Intellectual Cynics, and the Cultivation of Digital Sensibility", *Royal Institute of Philosophy Supplement*, 92, 2022, 67-85.; Nick Vera, "Between Realities: Information Sharing Practices of Deepfake Creators", *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 60:1, 2023, 1161-1163.

14 Don Fallis, "The Epistemic Threat of Deepfakes", *Philosophy & Technology,* 34:4, 2020, 623-643.

15 Westerlund, "The Emergence of Deepfake Technology: A Review".

in a case study focusing on the media representations during the COVID-19 pandemic, Mach et al.[16] demonstrate how the media narratives framed in the COVID-19 pandemic have amplified risk perceptions among the public and nudge the systematic constraining nature of policymakers' reliance to reinforce their health narratives from the top. Similarly, Anwar et al.[17] argue that the media can shape what the public adopts as an identity if they continue covering an issue for a long period of time.

Furthermore, Grimmelikhuijsen and Meyer[18] examine the impact of social media on the construction of perceptions of institutional legitimacy and show that being part of political narratives strengthens citizens' trust in state institutions. For example, in relation to infectious diseases, Zhuang et al.[19] highlight the impact of social media platforms such as WeChat on public awareness of health risks and the important role of political leadership in informing the public in such times of crisis. In short, taken together, these studies offer critical perspectives on the interrelationship between media and politics and the importance of awareness in shaping this relationship, as well as the need for communicators to build trust and promote democratic debate.

1.2. Political Implications and Public Perception

Deepfake videos of politicians have far-reaching effects, influencing election outcomes and severely undermining public trust in leaders.[20] According to Diakopoulos and Johnson,[21] such content reinforces political polarization, with supporters and opponents of policies interpreting videos in a manner consistent with their existing biases. Such videos are also often used in propaganda campaigns to hold political leaders accountable and change public opinion, as Karunian[22] explains how "political hoaxes" are used as weapons to reinforce populist messages and silence dissent. Examining disinformation campaigns during the COVID-19 pandemic in Ukraine, Patel et al.[23] show how political leaders use disinformation as a weapon to increase support and minimize opposition, especially in decision-making situations such as elections and crises.

Additionally, Babb et al.[24] explain that disinformation operations can exacerbate social divisions and political polarization. Taking together, these studies reveal the strategic use of disinformation in the political sphere and its ability to shape public opinion and weaponize democratic mechanisms.

16 Katharine J. Mach et al., "News Media Coverage of COVID-19 Public Health and Policy Information", *Humanities and Social Sciences Communications*, 8:1, 2021, 220.
17 Ayesha Anwar, Meryem Malik, Vaneeza Raees and Anjum Anwar, "Role of Mass Media and Public Health Communications in the COVID-19 Pandemic", *Cureus*, 12:9, 2020, e10453.
18 Stephan G. Grimmelikhuijsen and Albert J. Meijer, "Does Twitter Increase Perceived Police Legitimacy?", *Public Administration Review*, 75:5, 2015, s. 598-607.
19 Yue Zhuang, Tiantian Zhao and Xuanrong Shao, "Mechanism of WeChat's Impact on Public Risk Perception during COVID-19", *Risk Management Healthcare Policy*, 14, 2021, 4223-4233.
20 Rami Mubarak, Tariq Alsbou'i, Omar Alshaikh, Isa Inuwa-Dute, Saad Khan and Simon Parkinson, "A Survey on the Detection and Impacts of Deepfakes in Visual, Audio, and Textual Formats", *IEEE Access*, 11, 2023, 144497-144529.
21 Diakopoulos and Johnson, "Anticipating and Addressing the Ethical Implications of Deepfakes in the Context of Elections".
22 Alia Yofira Karunian, "The Imitation Game: Examining Regulatory Challenges of Political Deepfakes in the European Union", *Dissertation in Law Programme of Study,* 2024, 1-56.
23 Sonny Patel, Omar Moncayo, Kristina Conroy, Doug Jordan and Timothy Erickson, "The Landscape of Disinformation on Health Crisis Communication during the COVID-19 Pandemic in Ukraine: Hybrid Warfare Tactics, Fake Media News and Review of Evidence", *Journal of Science Communication*, 19:5, A02, 2020, 1-26.
24 Jeffry Babb, Kevin Mentzer and David Yates, "Introduction to the Minitrack on Data Analytics, Data Mining, and Machine Learning for Social Media", In: *Proceedings of the 56th Hawaii International Conference on System Sciences*, 2023, 2108-2109.

1.3. Ethical Dilemmas and Erosion of Trust

According to an article by Diakopoulos and Johnson,[25] such content undermines public trust in the media and government institutions and makes it increasingly difficult for viewers to distinguish fact from fiction. Creators, distributors, and platforms have an ethical imperative to mitigate the harm caused by such videos. While some emphasize the potential for technical creativity, the deliberate use of deep falsification to spread misinformation raises ethical issues related to restricting freedom of expression, such as concerns of abuse in political and social spheres. For example, Vardhan et al.[26] examine the dual nature of deepfake technology, stating that while this innovation demonstrates excellent application potential, it is also being misused for the purposes of fake news and malicious fraud. A similar argument is made by Chesney and Citron,[27] who state that there is an urgent need to develop effective detection systems, as deepfakes can be exploited in highly polarized or misinformed environments (such as political campaigns).

Furthermore, a study by Chesney and Citron[28] shows that deepfake technologies have significant potential to undermine trust in the media and public institutions, threatening privacy, democracy, and national security through hyper-realistic content. Deepfake technologies pose a significant threat, as the study indicates that their use is a major concern. In conclusion, the findings highlight the importance of an ethical and regulatory framework to address the challenges and impacts of this technology on society as a whole.

1.4. Setting and Framing the Media Agenda

Deepfake technology has revolutionized media agenda shaping, especially in politically charged environments.[29] Thus, the media has the potential to prioritize issues and affect public perceptions of them.[30] Fake videos showing political figures are reported in many media outlets because the purpose of the images is to make the target audience question their credibility in publishing such content or to criticize the misuse of technology in the consumption of contemporary digital space. Al-Khazraji et al.[31] show how deep silence feeds disinformation campaigns and further challenges journalists' ability to do real journalism. French et al.[32] distinguish between the intentions behind disinformation that can be used to mitigate risks. They observed that this can be done and advocated for being more focused and proactive in preventing the risks to national security posed by disinformation.

---

25 Diakopoulos and Johnson, "Anticipating and Addressing the Ethical Implications of Deepfakes in the Context of Elections".

26 Harsh Vardhan, Naman Varshney, Manoj Kiran R., Pradeep R. and Latha n. R., "Deep Fake Video Detection", *International Research Journal on Advanced Engineering Hub*, 2:4, 2024, 830-835.

27 Robert Chesney and Danielle Keats Citron, "Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security", *University of Texas Law, Public Law Research Paper No. 692, University of Maryland Legal Studies Research Paper No. 2018-21*, 2018, 1753-1820.

28 Robert Chesney and Danielle Keats Citron, "Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security".

29 Maxwell E. Mccombs and Donald L. Shaw, "The Agenda-Setting Function of Mass Media", *Public Opinion Quarterly*, 36:2, 1972, 176-187.; James W. Dearing and Everette M. Rogers, *Studying the Agenda-Setting Process* In: Agenda-Setting. (Chapter 6), Sage Publication, Online ISBN 9781452243283.n6, 1996, 88-100.

30 Maxwell E. Mccombs and Donald L. Shaw, "The Agenda-Setting Function of Mass Media".; James W. Dearing and Everette M. Rogers, *Studying the Agenda-Setting Process* In: Agenda-setting.

31 Samer Hussain Al-Khazraji, Hassan Hadi Saleh, Adil İbrahim Khalid and Israa Adnan Mishkhal, "Impact of Deepfake Technology on Social Media: Detection, Misinformation and Societal Implications".

32 Aaron French, Veda C. Storey and Linda Wallace (2023). "A Typology of Disinformation Intentionality and Impact", *Information Systems Journal*, 34:4, 1324-1354.

Similarly, Garrett[33] examined the role of social media in reinforcing misperceptions, particularly in relation to political campaigns and the US presidential election, highlighting that the absence of reasoned discourse allows misinformation to spread without regulation. Subsequently, Niekerk and Ramluckan[34] propose a framework of standards to inform state producers' obligations against online disinformation, including the need to pay attention to echoes, gaps, and other information gaps that serve to reinforce false narratives. When read in conjunction with these studies, the important link between media representation and political discourse is highlighted and shown to be critical for journalists fighting disinformation efforts at a time when silence can be as powerful as information disseminated.

The emergence of deepfakes has fundamentally affected the media framework surrounding deepfake facial recognition technology. This section summarizes the existing literature on the topic, including the technical aspects of deepfakes, the impact of deepfakes on media narratives, the political aspects of deepfakes, ethical challenges, and legal solutions to mitigate the risks of deepfakes to national security. There is a significant gap in the literature on how fake videos of political leaders affect the stories reported by the news media and the resulting public opinion. Despite the power of deepfake technology, its role in shaping the media agenda remains unclear. Al-Khazraji et al.[35] show the broad social effects of deepfake technology but do not specify how it influences the media narrative. Similarly, Becker and Laycock[36] emphasize the scientific use of AI-generated content and overlook its implications for journalism and public discourse.

1.4.1. Impact on National Security

In addition to ethical, political, and media-related implications, deepfake technology increasingly poses risks in the realm of national security. Scholars emphasize that state or non-state actors may exploit synthetic media to destabilize national interactions, manipulate political narratives, and interfere in electoral processes.[37] As disinformation campaigns become more sophisticated and realistic through AI-generated content, the line between domestic propaganda and national psychological operations becomes blurred. Such an evolution raises the need to study deepfake content not only as a media or political issue but also as a political concern. The potential of deepfakes to provoke national incidents or escalate conflicts underlines the urgency for national and international legal frameworks, early detection systems, and diplomatic coordination to mitigate these risks.

Olaf Scholz's deepfake video is important to explore how the media represent and react to such events and how they influence public opinion and national security. Recent studies in literature suggest that the proliferation of synthetic media technologies like deepfakes deeply influences media narratives, public opinion, and politics among notables and public figures. However, more research is needed to understand how such content, especially in the media,

33 R. Kelly Garrett, "Social Media's Contribution to Political Misperceptions in U.S. Presidential Elections", *PLoS ONE* 14:3, e0213500, 2019, 1-16.

34 Brett Niekerk and Trishana Ramluckan, "Towards Norms for State Responsibilities Regarding Online Disinformation and Influence Operations", In: *Proceedings of the 22nd European Conference on Cyber Warfare and Security, 22*:1, 2023, 500-509.

35 Al-Khazraji et al., Ibid.

36 Casey Becker and Robin Laycock, "Embracing Deepfakes and AI-Generated Images in Neuroscience Research", European Journal of Neuroscience, 58:3, 2023, 2657-2661.

37 Nitin Verma, "'One Video Could Start a War': A Qualitative Interview Study of Public Perceptions of Deepfake Technology", *Proceedings of the Association for Information Science and Technology,* 61:1, 2024, 374-385.

affects agenda construction, which affects national security.[38] This data collection aims to improve our understanding of the social and political consequences of fake technology by parsing the mechanisms of deception and their effects, and asking what can be uncovered from fake videos of political leaders about their social and political impact.

2. Methodology

This study adopts a qualitative content analysis, using a purposive sampling method to obtain a diverse representation. The following research question was addressed: How does the German media frame the deepfake of Chancellor Olaf Scholz, and what are the implications of these frames for national security discourse? Eight news articles were selected from diverse German media and popular outlets, including *Frankfurter Allgemeine Zeitung, Bayerischer Rundfunk, Stern, ZDF, Monopol, Heise, T3N, and Passauer Neue Presse*. This case was chosen as one of the few examples at the time that deepfake content had touched directly upon national level political dialogue within a Western democracy. Importantly, a deepfake video of Chancellor Scholz about the ban of the AFD is regarded as a serious threat to national security, with the potential of the formation of an uprising by the party's supporters, as the party achieved more than 20% of the votes from the German people. The time frame for data collection spans from November 27 to 28, 2023, which corresponds with the immediate aftermath of the release of the deepfake video of Chancellor Olaf Scholz. The origin of the papers was German, and they were passed by the bilingual researchers to retain context and reliability. Articles were manually accessed on the official websites of these outlets without using web scraping tools. According to Seeger et al.,[39] 47.9% of Germans regularly obtain their news from newspapers. Despite this modest percentage, newspapers continue to be influential agenda-setting organizations, receiving extensive media citations and thus serving as a valid and powerful source for qualitative analysis. This reasoning justifies their selection as the primary medium for this study. Informed by the thematic category codebook, the data were coded in themes such as disinformation and misrepresentation, artistic justification and political satire, national security threat, trust in media, and the official state response. This approach increases the study's credibility, transparency, and replicability rather than addressing shortcomings found in the existing literature of AI-generated media and national security. Themes were derived using an inductive coding methodology, which permitted categories to arise organically from the data rather than being predetermined. This strategy improved the capacity to recognize nuanced patterns and interpretive insights within various media representations.

3. German Chancellor Olaf Scholz's Deepfake Video: Historical Process

As a matter of fact, a deepfake video featuring German Chancellor Olaf Scholz focused on the closure of Germany's recently popularizing far-right party: *Alternative für Deutschland* -AfD- (Alternative for Germany). The party is known for its anti-immigrant stance and Eurosceptic arguments, supporting Germany's exit from the EU.[40] In the contemporary process, there has been a growing number of people protesting anti-immigrant and discriminatory views of

38 Sami Alanazi, Seemal Asif and Irene Moulitsas. "Examining the Societal Impact and Legislative Requirements of Deepfake Technology: A Comprehensive Study", *International Journal of Social Science and Humanity,* 14:2, 2024, 58-64.

39 Cristof Seeger, Thomas Horky, Jörg-Uwe Nieland, and Peter English, "Social Media Publishing Strategies of German Newspapers: Content Analysis of Sports Reporting on Social Networks by German Newspapers—Results of the 2021 Social Media International Sports Press Survey", *Journalism and Media*, 4:2, 2023, 599-611.

40 Fatmanur Aşçı Kaçar, "Migrants as Floating Signifiers in and through Right-Wing Populist Political Style: The Case of the AFD", *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 29:2, 2021, 209-228.

the party. Scholz's video was the latest action of these anti-AfD protesters, with the goal of raising public awareness about the party's illegal positions.

Various studies have previously documented the existence of anti-immigration sentiment in Germany.[41] However, the recent influx of migrants into EU member states due to uprisings in the Middle East, such as the Arab Spring, has further fueled anti-immigration sentiment in both the social and political spheres. As a result, negative discourses surrounding the migrants have dominated the media.[42] This negative portrayal of refugees from the Middle East has perpetuated the idea that they are disrupting social order. Consequently, these negative images have had a significant impact on the social and political spheres of Germany, with the perceived negative impact of refugees being a key determinant.

One significant example of the impact on German society is the emergence of protest groups such as Patriotic Europeans Against the Islamization of the West (PEGIDA). The group was formed in 2014 in response to the increasing influx of migrants to Europe, particularly in Germany, with the belief that it would fundamentally alter the country's cultural foundations. PEGIDA's protests were primarily concentrated in the East German city of Dresden. The group's excessive activities in Dresden have resulted in the city being associated with strong anti-immigration sentiments and linked to far-right political ideologies.[43] While PEGIDA's actions were primarily in Dresden; the underlying political ideology has spread throughout Germany.

Furthermore, another significant protest regarding the migration flow in Germany was the Chemnitz Protests of 2018. These protests began on August 26, 2018, in the city of Chemnitz in response to the killing of a German Cuban by an Iraqi and a Syrian immigrant. The protests were significant in demonstrating that not only marginalized far-right groups participated in anti-immigration protests, but middle-class Germans also took part in them.[44] This highlights the widespread circulation of anti-immigration sentiment in Germany over time.

In the political sphere, these anti-immigration discourses have emerged in the form of political parties, such as the AfD. The AfD was established in 2014 with the argument that the increasing migration flow is negatively affecting Germany's social and cultural features and that Germany should leave the EU and adopt national policies as a nation-state. AfD not only promoted anti-immigrant sentiment, but it also espoused nationalist and Eurosceptic ideologies.[45] The party gained significant support from former East Germany and became the first party in local and national elections in the East German federal states. It became the second largest party in some of the West German federal states' local elections. In the Federal Elections of February 23, 2025, the party received 20.8% of the votes, making it the second largest party in Germany.[46] This growing power of the AfD is evident in both local

41 Ahmet Görgen, "Immigrant Players in the National Football Team of Germany and the Question of National Identity", *Journal of Liberty and International Affairs*, 6:3, 2021, 24-37.

42 Ahmet Görgen, "The Origin of Refugees and Social Acceptance: A Comparative Analysis on Syrian and Ukrainian Refugees Migrating to Germany", B. Tunçsiper (eds.), *VI. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi* 4-5 Kasım, 2023. Tam Metin Bildiri Kitabı, 2023a,146-155. ISBN: 978-625-99413-8-7.

43 Ahmet Görgen, "Toplumsal Protestolar ve Kent Algısı: Dresden ve Chemnitz Protestoları Örneği", *Urban 21 Journal*, 1:1, 2023b, 16-29.

44 Ahmet Görgen, "Toplumsal Protestolar ve Kent Algısı: Dresden ve Chemnitz Protestoları Örneği".

45 Thomas Klikauer, "Germany's AfD – Members, Leaders and Ideologies", *Asian Journal of German and European Studies*, 4:4, 2019, 1-7.

46 Tim Niendorf, Sarah Wehrlin, Jens Giesel, "Die AfD ist Jetzt die Partei der Arbeiter – und Arbeitslosen. Frankfurter Allgeme ine Zeitung", https://www.faz.net/aktuell/politik/bundestagswahl/bundestagswahl-2025-in-der-analyse-afd-jetzt-partei-der-arbeiter-110316171.html, 2025, accessed 25.02.2025.

and national elections, raising concerns about the possibility of a resurgence of Nazism in Germany. Some scholars argue that the rhetoric of the AfD against immigrants resembles historical far-right ideology.[47]

After the success of the AfD in the elections, anti-AfD protests have been organized throughout Germany. These protests aim to bring attention to the AfD's connection to Germany's Nazi past. The discourse in these protests includes phrases such as "*Nie wider 1933* (Never again 1933)" and "*NAZIs Raus* (NAZIs out)". As the AfD's success continues to grow, fear and anger against the party have also increased. The anti-AfD protesters aimed to persuade AfD supporters to embrace liberal democracy. On 25 November 2023, a meeting was held by right-wing extremist groups, including the AfD, in Potsdam, Germany. The meeting included discussions about the mass deportations of foreign-born individuals in Germany, including German citizens.[48] After the investigative outlet *Correctiv* released information about the meeting to the public in January 2024, a public backlash emerged against the plan. Anti-AfD groups organized public protests against the deportation plans, and a public backlash has been visible against the AfD's policies. The closure of the party, aimed at securing Germany's democratic position, has been a topic of discussion among the public and in media outlets.[49]

In the current politically charged climate, *Zentrum für Politische Schönheit* (Center of Political Beauty) released a video on YouTube on November 27, 2023, titled "*Endlich: Scholz Verbietet die AfD* (Finally: Scholz Bans the AfD)". The video features Chancellor Olaf Scholz addressing the nation and announcing a plan to ban the political activities of the AfD in Germany.[50] Various channels present the video as an AI-generated deepfake. The deepfake video of Scholz has garnered significant attention in the German media. However, the Center of Political Beauty, an anti-AfD organization and the creator of the deepfake video, has faced accusations of using the video to gain support for anti-AfD protests in society.

4. Media Discourses on Olaf Scholz's Deepfake Video

As previously mentioned, Scholz's deepfake video, shared by the Center of Political Beauty, has garnered significant attention in German media. The deepfake aspect of the video has been extensively covered by various mass media agencies in both print and online news outlets. Moreover, the news has also included discussions about potential reactions from Scholz's government and the measures that may be taken in response to such videos. Some reports have even included warnings from Scholz's government urging the public not to believe manipulated videos. Additionally, news articles have been published to inform the public about the deepfake videos, how to identify them, and that Chancellor Scholz is not in the video. Expert opinions have also been presented, discussing whether artistic videos, including deepfakes, should be considered within the realm of freedom of artistic expression and how the art world should address this important societal issue. These all highlight the significant impact of Scholz's deepfake video on shaping the media's agenda and its potential impact on national security.

47 Katrine Fangen and Lisanne Lichtenberg, "Gender and Family Rhetoric on the German Far Right", *Patterns of Prejudice*, 55:1, 2021, 71-93.

48 Correctiv, "Neue Rechte Geheimplan gegen Deutschland", https://correctiv.org/aktuelles/neue-rechte/2024/01/10/geheimplan-remigration-vertreibung-afd-rechtsextreme-november-treffen/, 2024, accessed 15.01.2025.

49 Jessica Parker, "AfD: Germans Float Ban on Elected Far-Right Party after Scandal", https://www.bbc.com/news/world-europe-68029232, 2024, accessed 25.01.2025.

50 Tagesschau, "Bundesregierung Verärgert über Satireaktion", *Tagesschau-video*, https://www.tagesschau.de/inland/satireaktion-kanzleramt-ki-video-100.html, 2023, accessed 25.01.2025.

4.1. Scholz's Deepfake Video as Not a Real Scholz

In the German media, following the release of Scholz's deepfake video, several articles highlighted the main feature of the video to demonstrate that it is not a real Olaf Scholz. One such article, written by Claudia Wieschollek for the *T3N* news page and titled "*Deepfake-Video: Olaf Scholz kündigt AfD-Verbot an* (Deepfake video: Olaf Scholz announces AfD ban)", highlights that despite some basic similarities, the deepfake video is not an accurate representation of the real Scholz.[51] It goes on to state that the video, released by the Center for Political Beauty, aims to demonstrate to the public that the AfD is unconstitutional. The article notes that the deepfake video is very convincing, featuring a voice that closely resembles Scholz's and high-quality visuals, as he typically shares his talks in front of the Reichstag building, adorned with German and European flags. However, the article mentions that upon closer inspection, it becomes clear that the video is a deepfake, as the movements of Scholz's teeth and mouth are not natural.[52] This lack of authenticity in the video makes it clear that it is not the original. Furthermore, the article points out that the title of the video, "Finally: Scholz bans the AfD!", is misleading, as it suggests that the Chancellor has the power to ban a political party, when in fact, only the Federal Constitutional Court has this authority.[53] Only those with knowledge of the German political system may understand this difference. Overall, the article aims to prove that the video is not a real representation of Olaf Scholz but a deepfake. The article explains that although the video may appear to be very similar to the original, the details, such as mouth movements, the position of the teeth, and the title of the video, reveal its deepfake nature.

The article published by *Bayerischer Rundfunk*, titled "*Manipuliertes Scholz-Video: 'Solche Deepfakes sind kein Spaß'* (Manipulated Scholz Video: 'Such Deepfakes are No Fun')", discusses the deepfake aspect of Scholz's video and highlights its deceptive nature.[54] The article mentions that the video is part of a political campaign by the Center for Political Beauty. It suggests that the release of Scholz's deepfake video aims to create the impression that he supports a ban on the AfD.[55] The article presents the video as deceptively real, and the language used is described as very natural. So, it argues that such videos make it difficult to distinguish fake and real content.[56] This has the potential to influence society and disrupt national security. The article also quotes government spokesman Steffen Hebestreit, who states that the federal government is actively working to combat the increasing spread of disinformation.[57] This emphasizes the importance of recognizing and preventing disinformation in the government's efforts. Overall, the article focuses on the fake aspect of Scholz's deepfake video and its contribution to the growing problem of disinformation in the online sphere. By referring to the federal government officials, the article provides basic information on how to identify and avoid fake content.

4.2. Official Sources as a Base of the Correct Information

In the case of German media, *the Frankfurter Allgemeine Zeitung* published an article on the same day as the release of Scholz's deepfake video, titled "*Fake-Kampagne gegen AfD: Bundesregierung warnt vor gefälschtem Scholz-Video* (Fake Campaign against AfD: Federal

51 Claudia Wieschollek, "Deepfake-Video: Olaf Scholz Kündigt AfD-Verbot an", *T3N Magazin*, https://t3n.de/news/deepfake-video-olaf-scholz-afd-verbot-1592776/ 2023, accessed 25.01.2025.

52 Claudia Wieschollek, "Deepfake-Video: Olaf Scholz Kündigt AfD-Verbot an", accessed 25.01.2025.

53 Wieschollek, Ibid.

54 Bayerischer Rundfunk, "Manipuliertes Scholz-Video: „Solche Deepfakes sind kein Spaß", *BR24 Redaktion*. https://www.br.de/nachrichten/deutschland-welt/manipuliertes-scholz-video-solche-deepfakes-sind-kein-spass,TwokJPC, 2023, accessed 25.01.2025.

55 Bayerischer Rundfunk, "Manipuliertes Scholz-Video: „Solche Deepfakes sind kein Spaß".

56 Ibid.

57 Ibid.

Government Warns of Fake Scholz Video)". The article discusses the German government's reaction to the sharing of the deepfake video featuring Chancellor Olaf Scholz.[58] The article states that the federal government does not consider this deepfake video approvable and warns people not to believe manipulative videos like this. It quotes government spokesperson Steffen Hebestreit, who states that the video is fake and sharing it will have legal repercussions.[59] The article also mentions the intentions of the Center of Political Beauty, which created the video to warn people about the dangers of the AfD. However, the article also acknowledges that there may be social consequences for sharing these types of videos. Overall, the article emphasizes the warnings of the federal government by citing statements from state officials, who state that Scholz's video is not real and sharing such videos could result in legal consequences.

In another article published by Falk Steiner on *Heise Online*, titled, "'*Scholz' kündigt AfD-Verbot an: Bundesregierung prüft Umgang mit Deep Fakes* ('Scholz' Announces AfD Ban: Federal Government Examines Handling of Deep Fakes)", the video featuring Olaf Scholz created by the Center for Political Beauty is regarded as having caused quite a stir, and the government is now considering legal action.[60] The article notes that the deepfake video of Olaf Scholz was created in his style of addressing the nation but with the added elements that reveal its deepfake nature, such as his lips moving in an unnatural way. It also points out the potential danger of deepfake videos for those who are not familiar with them.[61] The article includes statements from state officials, such as government spokesperson Steffen Hebestreit. It presents the challenge of authenticating deepfake videos generated by AI technologies. Therefore, it is important for people to consider the speeches of government officials published by original sources. The article aims to educate readers on how to identify deepfake videos and emphasizes the importance of relying on original sources for accurate information.

4.3. AfD Ban as an Aim of the Center for Political Beauty

The media in Germany have also questioned the purpose of releasing Scholz's deepfake video. In an article published by *Stern*, titled "*'Zentrum für politische Schönheit' Initiative will AfD-Verbot mit Installation und Kanzler-Deep-Fake voranbringen – Regierung reagiert verschnupft* ('Center for Political Beauty' Initiative Wants to Push forward AfD Ban with Installation and Chancellor Deep Fake – Government Reacts Sniffily)", the main goal of the Center for Political Beauty in releasing the deepfake video of Chancellor Olaf Scholz is presented.[62] The article discusses the protest activities of the Center for Political Beauty, revealing their intention to influence the politicians. It reports that the Center for Political Beauty organized a protest featuring a poster depicting AfD politicians behind bars.[63] This

58 Frankfurter Allgemeine Zeitung, "Fake-Kampagne gegen AfD: Bundesregierung Warnt vor Gefälschtem Scholz-Video". https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/medien/scholz-in-fake-video-regierung-warnt-vor-deepfake-zu-angeblichem-afd-verbot-19343526.html. 2023, accessed 15.01.2025.

59 Frankfurter Allgemeine Zeitung, "Fake-Kampagne gegen AfD: Bundesregierung Warnt vor Gefälschtem Scholz-Video".

60 Falk Steiner, „Scholz" Kündigt AfD-Verbot an: Bundesregierung Prüft Umgang mit Deep Fakes", *Heise Online*, https://www.heise.de/news/Scholz-kuendigt-AfD-Verbot-an-Bundesregierung-prueft-Umgang-mit-Deep-Fakes-9540945.html, 2023, accessed 25.01.2025.

61 Falk Steiner,'Scholz' Kündigt AfD-Verbot an: Bundesregierung Prüft Umgang mit Deep Fakes", accessed 25.01.2025.

62 Stern, Zentrum für Politische Schönheit "Initiative will AfD-Verbot mit Installation und Kanzler-Deep-Fake Voranbringen – Regierung Reagiert Verschnupft". Available at: https://www.stern.de/politik/deutschland/afd-verbot-dank-scholz-fake---zentrum-fuer-politische-schoenheit--startet-aktion-34235180.html, 2023, accessed 15.01.2025.

63 Stern, Ibid. Zentrum für Politische Schönheit "Initiative will AfD-Verbot mit Installation und Kanzler-Deep-Fake Voranbringen – Regierung Reagiert Verschnupft", accessed 15.01.2025.

protest took place next to the Chancellery building prior to the release of Scholz's deepfake video. Additionally, the article includes statements from Philipp Ruch, a performance artist and the founder of the Center for Political Beauty. Ruch argues that Scholz already had the idea to ban the AfD, as the Federal Government is already opposed to the party and its ideology.[64] Therefore, the center's artistic performances are in line with Scholz's political stance. The article highlights the ideological similarities between Scholz and the Center for Political Beauty and presents the main motive of the center as influencing the political sphere in Germany.

Furthermore, a news article published by *ZdfHeute*, titled "*Satireaktion vor Kanzleramt: Deepfake-Scholz verkündet AfD-Verbot* (Satire Reaction in front of the Chancellery: Deepfake-Scholz Announces AfD Ban)", discusses recent actions taken by the Center for Political Beauty to ban the AfD.[65] The article highlights the use of a deepfake video featuring Scholz, created and shared by the Center for Political Beauty, as the latest form of protest. This is just one of the many artistic activities, such as photo montages, that have been displayed in front of the Chancellery in Berlin, depicting AfD politicians behind bars. One notable action took place in 2017, when the center hung a Holocaust memorial in front of the home of AfD politician Björn Höcke to send the message of the normalization of fascism in Germany. According to the article, the center's goal is to show that Chancellor Olaf Scholz supports the ban of the AfD, and they aim to help the spread of this idea in the public sphere.[66] The article states that the Center for Political Beauty continues its usual artistic protest activities against the AfD in a technologically advanced manner, utilizing AI-generated deepfake videos and other visual works. The article concludes by posing a question about what the next protest activity of the Center against the AfD will be.

4.4. Deepfake Videos of Politicians as Art Activism

The media coverage in Germany regarding the deepfake video of Olaf Scholz also included articles questioning the artistic motives behind its release. In the article written by Saskia Trebing for *Monopol* magazine, titled "*'AfD-Verbot' des Zentrums für politische Schönheit: Sind Politiker-Fakes ein legitimes Mittel für Kunst-Aktivismus?* ('AfD ban' by the Center for Political Beauty: Are Fake Politicians a Legitimate Means of Art Activism?)", the legitimacy of using deepfake videos for art activism is explored.[67] The article highlights the Center for Political Beauty's history of provocative actions against the AfD, such as painting and media campaigns that depict refugees fighting tigers if the AfD were in power. It portrays the deepfake video of Olaf Scholz as the latest attempt to manipulate public opinion.[68] The article notes that the Center for Political Beauty claims the video features the real Olaf Scholz, but his mouth movements reveal that it is AI-generated content and not the real Scholz. The main question raised by the article is whether fake news and AI-generated content should be used in art activism. The article points out that the AfD also uses AI-generated photos and videos to gain support for their political agenda, such as in their messages about refugees, the

64 Ibid.

65 ZdfHeute, "Satireaktion vor Kanzleramt: Deepfake-Scholz Verkündet AfD-Verbot". Available at: https://www.zdf.de/nachrichten/politik/aktion-gefaengnis-afd-verbot-100.html, 2023, accessed 15.01.2025.

66 ZdfHeute, "Satireaktion vor Kanzleramt: Deepfake-Scholz Verkündet AfD-Verbot", accessed 15.01.2025.

67 Saskia Trebing, "„AfD-Verbot" des Zentrums für Politische Schönheit: Sind Politiker-Fakes ein Legitimes Mittel für Kunst-Aktivismus?", *Monopol Magazin für Kunst und Leben*, https://www.monopol-magazin.de/zps-afd-verbot-scholz-ki-fake-kommentar-sind-politiker-fakes-ein-legitimes-protestmittel, 2023, accessed 25.01.2025.

68 Trebing, "„AfD-Verbot" des Zentrums für Politische Schönheit: Sind Politiker-Fakes ein Legitimes Mittel für Kunst-Aktivismus?".

coronavirus pandemic, and the Ukraine war.[69] This raises concerns about the potential threat AI-generated content poses to future democracies. The article argues that while AI-generated videos and visual arts can be used for a beneficial cause, using them for political purposes can be dangerous for democratic societies.[70] In this sense, the potential for moral and ethical standards shifts based on one's political stance. Overall, the article raises concerns about the artistic intentions behind the deepfake video of Scholz and the potential danger it poses for future democratic societies.

Additionally, several articles discuss the comments made by various experts regarding the potential threats posed by deepfake videos. One such article, published by Christian Eckl in a local media group, *Passauer Neue Presse* (PNP), located in Passau but also publishing online articles accessible worldwide, titled "*Fakenews: Falscher Kanzler über AfD-Verbot: Experten warnen vor den Gefahren von Deepfake-Videos* (Fake news: Fake Chancellor on AfD ban: Experts warn of the dangers of deepfake videos)", presents scientific evidence of the dangers posed by sharing deepfake videos.[71] According to the article, regulation is necessary for AI-generated content to prevent potential harm to society. The article includes expert opinions from a communication scientist and expert on deepfake content, Rahl Hohlfeld, who states that the quality of AI-generated content is difficult for average individuals to recognize and that there is a potential for social problems that could affect national security due to these videos.[72] Hohlfeld also mentions that AI experts are constantly improving technology to make the head movements and mouth movements of AI-generated content more realistic, making it even more difficult to detect these types of videos in the future, even for experts.[73] The article not only presents the perspectives of various experts and scientists on AI-generated content but also reveals their expectations for state and EU-wide regulations. This shows that deepfake videos are not just a problem in Germany but also in other EU member states, such as those about the Ukraine War and political processes. Overall, the article highlights the experts' belief that political regulation is necessary to address the issues of deepfake content. As AI technology continues to advance, it will become increasingly challenging for even experts to detect deepfake videos.

Overall, the coverage of the deepfake video of German Chancellor Olaf Scholz in the German media has been varied. Firstly, the video, released by the Center for Political Beauty, has been widely presented as a deepfake video by all the media outlets and in their news articles. This demonstrates the media's awareness of deepfake technology and AI-generated content. This awareness is in line with the increasing use of AI-generated content in the political sphere, such as by the AfD and the Center for Political Beauty. Secondly, there has been a trend in the media to only trust videos released by official sources. The news coverage of Scholz's video highlights its design and how closely it resembles the real video. The media also raises concerns about the potential danger to national security, as advancements in deepfake technology could make future videos even more realistic.

Third, media coverage of the Center for Political Beauty has primarily focused on their goal of banning the activities of the AfD. The articles showcase the Center's previous AI-generated activities and other practical works. The Center presents the deepfake video as

69 Ibid.
70 Ibid.
71 Cristian Eckl, "Fakenews: Falscher Kanzler über AfD-Verbot: Experten Warnen vor den Gefahren von Deepfake-Videos", *PNP*, https://www.pnp.de/nachrichten/bayern/falscher-kanzler-ueber-afd-verbot-experten-warnen-vor-den-gefahren-von-deepfake-videos-14905569, 2023, accessed 15.01.2025.
72 Ibid.
73 Ibid.

their latest effort, complementing their previous actions. This raises questions about whether these videos are serving only the interests of certain groups. Fourth, some of the news articles about Scholz's deepfake video also discuss its artistic features. These articles question the impact of using AI-generated technology in artistic works on national security. Specifically, in the case of Scholz's deepfake video, there are concerns about potential social upheaval. As a result, many of these articles emphasize the importance of considering the common good before sharing such videos.

Conclusion

As a conclusion, the use of AI technology in visual and artistic activities has not only impacted on the area of art, but it has also begun to influence the political sphere by addressing socially constructed political issues. This is evident in the increasing use of deepfake videos generated by social and political organizations to address these problems. These videos have the potential to shape the media's agenda, as the media is a primary source of information for the public. However, the growing prevalence of AI-generated content, such as deepfake videos, increasingly affects public opinion in relation to how these are presented in the media. In many countries, AI-based technologies are being used in the public sphere to address political issues. In Germany, social groups, individuals, and political parties are utilizing AI tools to create visual works that aim to influence society. However, when these AI-generated works involve political figures who hold executive power and whose words have a significant social and political impact, it sparks a critical debate on the potential impact of these works on national security. Chancellor of Germany Olaf Scholz's deepfake video calling for a ban on the activities of AfD in Germany, released on 27 November 2023 by the Center for Political Beauty, sparked a critical debate in this way.

Beyond its influence on national political discourse and media agenda-setting, deepfake technology has also emerged as a growing concern in the field of national security. AI-generated content can be weaponized in political conflicts to spread disinformation, manipulate political communications, and provoke national tensions. In an era marked by hybrid warfare, cyber threats, and psychological operations, deepfakes introduce a new layer of complexity to national security dynamics. As seen in the case of Olaf Scholz's deepfake video, a synthetic message within the country can resonate with wider society, challenging political norms and trust among the public. Therefore, the regulation of deepfake technologies and the development of domestic and international cooperation mechanisms are essential not only for safeguarding domestic democratic processes but also for ensuring national stability and peace.

In the German media, a video featuring Olaf Scholz, released by the Center for Political Beauty, presented a deepfake feature. It is possible to argue that the media's approach has been to fact-check the video thoroughly and inform society about its authenticity. It is evident that there is a control mechanism in place within the German media. The news articles covering Scholz's deepfake video were quick to identify it as fake, as the person depicted is not the real Olaf Scholz. They highlight discrepancies in the mouth movements and lip shape as proof of the videos' inauthenticity. Furthermore, some articles point out that it is not Olaf Scholz since Scholz does not have the power to ban any political party in Germany, and such a decision would require the involvement of the Constitutional Court. These articles serve to increase public awareness about the political process. Some articles also mention that the Center for Political Beauty aims to ban AfD in Germany. The articles presented that the recent deepfake video created by the Center aligns with their other AI-generated activities,

as it frequently utilizes this feature to combat AfD. Additionally, some articles suggest that Scholz agrees with the Center's ideas, which is why his image was used in the video. In addition, some of the articles also criticized the idea of artistic activities on political issues and political figures by using AI-generated tools. These articles suggest that the potential of social upheaval exists due to the impact of AI-generated works and deepfake videos, which pose a danger to national security. Moreover, the articles highlight that there can be more danger for the public in the future since AI technology is still advancing, and more convincing fake videos and images can be created in the future, which can impact public trust. These articles call for responsible behavior from artists when using AI-generated works. Overall, as presented in this article, the main approach of the news articles in the German media has been to present a unified perspective on the deepfake video of Scholz. A common perspective is presented in the media by trusting only official sources and being aware of the potential threat to national security of fake videos of politicians. Future investigations could expand on this study by scrutinizing the portrayal of deepfake videos across various media systems or distinct cultural contexts. Furthermore, employing mixed-methods approaches could offer deeper insight into the perceptions and psychological effects of synthetic political content.

Conflict of Interest Statement:

The authors declare that they have no conflict of interest.

Author Contribution Statements:

The authors contributed to the study equally.

References

Published Works

AHMED Saifuddin (2021). "Navigating the Maze: Deepfakes, Cognitive Ability, and Social Media News Skepticism", *New Media & Society*, 25:5, 1108-1129.

ALANAZI Sami ASIF Seemal and MOULITSAS Irene (2024). "Examining the Societal Impact and Legislative Requirements of Deepfake Technology: A Comprehensive Study", *International Journal of Social Science and Humanity,* 14:2, 58-64.

AL-KHAZRAJI Samer Hussain SALEH Hassan Hadi KHALID Adil İbrahim and MISHKHAL Israa Adnan (2023). "Impact of Deepfake Technology on Social media: Detection, Misinformation and Societal Implications", *The Eurasia Proceedings of Science Technology Engineering and Mathematics*, 23, 429-441.

ALTUNCU Enes FRANQUEIRA Virginia N. L. and LI Shujun (2024). "Deepfake: Definitions, Performance Metrics and Standards, Datasets, and a Meta-review", *Frontiers in Big Data*, 7.

ANWAR Ayesha MALIK Meryem RAEES Vaneeza and ANWAR Anjum (2020). "Role of Mass media and Public Health Communications in the COVID-19 Pandemic", *Cureus*, 12:9, e10453.

BABB Jeffry MENTZER Kevin and YATES David (2023). "Introduction to the Minitrack on data Analytics, Data Mining, and Machine Learning for Social Media", *In: Proceedings of the 56th Hawaii International Conference on System Sciences,* 2108-2109.

BECKER Casey and LAYCOCK Robin (2023). "Embracing Deepfakes and AI-generated Images in Neuroscience Research", *European Journal of Neuroscience,* 58:3, 2657-2661.

CHESNEY Robert and CITRON Danielle Keats (2018). "Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy, and National Security", *University of Texas Law, Public Law Research Paper No. 692, University of Maryland Legal Studies Research Paper No. 2018-21*, 1753-1820.

DEARING James W. and ROGERS Everette M. (1996). *Studying the Agenda-Setting Process* In: Agenda-setting, (Chapter 6). Sage Publication, 88-100. Online ISBN 9781452243283.

DIAKOPOULOS Nicholas and JOHNSON Deborah (2021). "Anticipating and Addressing the Ethical Implications of Deepfakes in the Context of Elections", *New Media & Society*, 23:7, 2072-2098.

FALLIS Don (2020). "The Epistemic Threat of Deepfakes", *Philosophy & Technology,* 34:4, 623-643.

FANGEN Katrine and LICHTENBERG Lisanne (2021). "Gender and Family Rhetoric on the German Far Right", *Patterns of Prejudice*, 55:1, 71-93.

FRENCH Aaron STOREY Veda C. and WALLACE Linda (2023). "A Typology of Disinformation Intentionality and Impact", *Information Systems Journal,* 34:4, 1324-1354.

GARRETT R. Kelly (2019). "Social Media's Contribution to Political Misperceptions in U.S. Presidential Elections", *PLoS ONE* 14:3, e0213500, 1-16.

GÖRGEN Ahmet (2021). "Immigrant Players in the National Football Team of Germany and the Question of National Identity", *Journal of Liberty and International Affairs*, 6:3, 24-37.

GÖRGEN Ahmet (2023a). "The Origin of Refugees and Social Acceptance: A Comparative Analysis on Syrian and Ukrainian Refugees Migrating to Germany", In: Tunçsiper B. (Eds.). *VI. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi 4-5 Kasım, 2023. Tam Metin Bildiri Kitabı,* 146-155. ISBN: 978-625-99413-8-7

GÖRGEN Ahmet (2023b). "Toplumsal Protestolar ve Kent Algısı: Dresden ve Chemnitz Protestoları Örneği", *Urban 21 Journal,* 1:1, 16-29.

GRIMMELIKHUIJSEN Stephan G. and MEIJER Albert J. (2015). "Does Twitter Increase Perceived Police Legitimacy?", *Public Administration Review,* 75:5, 598-607.

HWANG Yoori RYU Ji Youn and JEONG Se-Hoon (2021). "Effects of Disinformation Using Deepfake: The Protective Effect of Media Literacy Education", *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 24:3, 188-193.

KAÇAR Aşçı Fatmanur (2021). "Migrants as Floating Signifiers in and through Right-Wing Populist Political Style: The Case of the AFD", *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi,* 29:2, 209-228.

KARUNIAN Alia Yofira (2024). "The Imitation Game: Examining Regulatory Challenges of Political Deepfakes in the European Union", *Dissertation in Law Programme of Study, 1-56.*

KLIKAUER Thomas (2019). "Germany's AfD – Members, Leaders and Ideologies", *Asian Journal of German and European Studies,* 4:4, 1-7.

ŁABUZ Mateusz and NEHRING Christopher (2024) "On the Way to Deep Fake Democracy? Deep Fakes in Election Campaigns in 2023", *European Political Science*, 23:4, 454-473.

LEE Jiyoung and Shin Soo Yun (2022). "Something that They Never Said: Multimodal Disinformation and Source Vividness in Understanding the Power of AI-Enabled Deepfake News", *Media Psychology*, 25:4, 531-546.

LEE Yi-Chih WU Wei-Li and LEE Chia-Ko (2021). "How COVID-19 Triggers Our Herding Behavior? Risk Perception, State Anxiety, and Trust", *Frontiers in Public Health,* 9:587439, 1-8.

LIN Thung-Hong CHANG Min-Chiao, CHANG Chun-Chih and CHOU Ya-Hsuan (2022). "Government-Sponsored Disinformation and the Severity of Respiratory Infection Epidemics Including COVID-19: A Global Analysis, 2001–2020", *Social Science & Medicine,* 296, 114744, 1-10.

MACH Katharine J. REYES Raúl Salas PENTZ Brian TAYLOR Jennifer COSTA Clarissa A. CRUZ Sandip G. … and KLENK Nicole (2021). "News Media Coverage of COVID-19 Public Health and Policy Information", *Humanities and Social Sciences Communications*, 8:1, 220.

MATTHEWS Taylor (2022). "Deepfakes, Intellectual Cynics, and the Cultivation of Digital Sensibility", *Royal Institute of Philosophy Supplement*, 92, 67-85.

MCCOMBS Maxwell E. and SHAW Donald L. (1972). "The Agenda-Setting Function of Mass Media", *Public Opinion Quarterly,* 36:2, 176-187.

MUBARAK Rami ALSBOU'I Tariq ALSHAIKH Omar INUWA-DUTE Isa KHAN Saad and PARKINSON Simon (2023). "A Survey on the Detection and Impacts of Deepfakes in Visual, Audio, and Texual Formats", *IEEE Access,* 11, 144497–144529.

NAIT-ALI Amal RIDOUANI Mohammed SALAHDINE Fatima and KAABOUCH Naima (2023). "Deepfake Attacks: Generation, Detection, Datasets, Challenges, and Research Directions", *Computers,* 12:10, 216.

NIEKERK Brett and RAMLUCKAN Trishana (2023). "Towards Norms for State Responsibilities Regarding Online Disinformation and Influence Operations", In: *Proceedings of the 22nd European Conference on Cyber Warfare and Security, 22:*1, 500-509.

PATEL Sonny MONCAYO Omar CONROY Kristina JORDAN Doug and ERICKSON Timothy (2020). "The Landscape of Disinformation on Health Crisis Communication during the COVID-19 Pandemic in Ukraine: Hybrid Warfare Tactics, Fake Media News and Review of Evidence", *Journal of Science Communication,* 19:5, A02, 1-26.

PAWELEC Maria (2022). "Deepfakes and Democracy (Theory): How Synthetic Audio-Visual Media for Disinformation and Hate Speech Threaten Core Democratic Functions", *Digital Society,* 1:19, 1-37.

PETERSON Elizabeth RICHARDS Rosalina MCNOE Bronwen and REEDER Anthony I. (2019). "SunSmart news? Traditional Media Coverage of Sun Protection Issues during Springtime in New Zealand", *Health Promotion Journal of Australia,* 30:2, 272-275.

SEEGER Cristof HORKY Thomas NIELAND Jörg-Uwe and ENGLISH Peter (2023). "Social Media Publishing Strategies of German Newspapers: Content Analysis of Sports Reporting on Social Networks by German Newspapers—Results of the 2021 Social Media International Sports Press Survey", *Journalism and Media*, 4:2, 599-611.

TWOMEY John CHING Didier AYLETT Matthew Peter QUAYLE Michael LINEHAN Conor and MURPHY Gillian (2023). "Do Deepfake Videos Undermine Our Epistemic Trust? A Thematic Analysis of Tweets that Discuss Deepfakes in the Russian Invasion of Ukraine", *PLoS ONE* 18:10, e0291668, 1-22.

VACCARI Cristian and CHADWICK Andrew (2020). "Deepfakes and Disinformation: Exploring the Impact of Synthetic Political Video on Deception, Uncertainty, and Trust in News", *Social Media + Society*, 6:1, 1-13.

VARDHAN HarshVARSHNEY Naman KIRAN R. Manoj PRADEEP R. and LATHA N. R. (2024). "Deep Fake Video Detection", *International Research Journal on Advanced Engineering Hub,* 2:4, 830-835.

VERA Nick (2023). "Between Realities: Information Sharing Practices of Deepfake Creators", *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 60:1, 1161-1163.

VERMA Nitin (2024). "'One Video Could Start a War': A Qualitative Interview Study of Public Perceptions of Deepfake Technology", *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 61:1, 374-385.

WESTERLUND Mika (2019). "The Emergence of Deepfake Technology: A Review", *Technology Innovation Management Review,* 9:11, 39-52.

WHYTE Christopher (2020). "Deepfake News: AI-Enabled Disinformation as a Multi-Level Public Policy Challenge", *Journal of Cyber Policy*, 5:2, 199-217.

ZHUANG Yue ZHAO Tiantian and SHAO Xuanrong (2021). "Mechanism of WeChat's Impact on Public Risk Perception during COVID-19", *Risk Management Healthcare Policy,* 14, 4223-4233.

Internet Sources

Correctiv (2024). "Neue Rechte Geheimplan gegen Deutschland". https://correctiv.org/aktuelles/neue-rechte/2024/01/10/geheimplan-remigration-vertreibung-afd-rechtsextreme-november-treffen/, accessed 15.01.2025.

EYNERN Christopher (2024). "Olaf Scholz Deepfake: How a Deepfake Impacts Public Trust", *Unpublished Bachelor Thesis*, University of Twente, Enschede, https://purl.utwente.nl/essays/101675, accessed 25.02.2025.

Frankfurter Allgemeine Zeitung (2023). "Fake-Kampagne gegen AfD: Bundesregierung Warnt vor Gefälschtem Scholz-Video", https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/medien/scholz-in-fake-video-regierung-warnt-vor-deepfake-zu-angeblichem-afd-verbot-19343526.html, accessed 15.01.2025.

NIENDORF Tim WEHRLIN Sarah GIESEL Jens (2025). "Die AfD ist Jetzt die Partei der Arbeiter – und Arbeitslosen. Frankfurter Allgemeine Zeitung", https://www.faz.net/aktuell/politik/bundestagswahl/bundestagswahl-2025-in-der-analyse-afd-jetzt-partei-der-arbeiter-110316171.html, accessed 25.02.2025.

PARKER Jessica (2024). "AfD: Germans Float Ban on Elected Far-Right Party After Scandal", https://www.bbc.com/news/world-europe-68029232, accessed 25.01.2025.

STEINER Falk (2023). "„Scholz" Kündigt AfD-Verbot an: Bundesregierung Prüft Umgang mit Deep Fakes", *Heise Online*, https://www.heise.de/news/Scholz-kuendigt-AfD-Verbot-an-Bundesregierung-prueft-Umgang-mit-Deep-Fakes-9540945.html, accessed 25.01.2025.

Stern (2023). "Zentrum für Politische Schönheit "Initiative will AfD-Verbot mit Installation und Kanzler-Deep-Fake Voranbringen – Regierung Reagiert Verschnupft", https://www.stern.de/politik/deutschland/afd-verbot-dank-scholz-fake---zentrum-fuer-politische-schoenheit--startet-aktion-34235180.html, accessed 15.01.2025.

Tagesschau (2023). "Bundesregierung Verärgert über Satireaktion. Tagesschau-Video", https://www.tagesschau.de/inland/satireaktion-kanzleramt-ki-video-100.html, accessed 25.01.2025.

ZdfHeute (2023). "Satireaktion vor Kanzleramt: Deepfake-Scholz Verkündet AfD-Verbot", https://www.zdf.de/nachrichten/politik/aktion-gefaengnis-afd-verbot-100.html, accessed 15.01.2025.

TREBING Saskia (2023). "„AfD-Verbot" des Zentrums für Politische Schönheit: Sind Politiker-Fakes Ein Legitimes Mittel für Kunst-Aktivismus?", *Monopol Magazin für Kunst und Leben*. https://www.monopol- magazin.de/zps-afd-verbot-scholz-ki-fake-kommentar-sind-politiker-fakes-ein-legitimes-protestmittel, accessed 25.01.2025.

ECKL Cristian (2023). "Fakenews: Falscher Kanzler über AfD-Verbot: Experten Warnen vor den Gefahren von Deepfake-Videos", *PNP*, https://www.pnp.de/nachrichten/bayern/falscher-kanzler-ueber-afd-verbot-experten-warnen-vor-den-gefahren-von-deepfake-videos-14905569, accessed 15.01.2025.

WIESCHOLLEK C (2023). "Deepfake-Video: Olaf Scholz Kündigt AfD-Verbot an", *T3n Magazin*, https://t3n.de/news/deepfake-video-olaf-scholz-afd-verbot-1592776/, accessed 25.01.2025.

Bayerischer Rundfunk (2023). "Manipuliertes Scholz-Video: „Solche Deepfakes sind Kein Spaßé", *BR24 Redaktion,* https://www.br.de/nachrichten/deutschland-welt/manipuliertes-scholz-video-solche-deepfakes-sind-kein-spass,TwokJPC, accessed 25.01.2025.

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

Güv. Str. Derg. 2025, 21:51, 299-319
DOI: 10.17752/guvenlikstrtj.1672790

Araştırma Makalesi
Research Article

Uluslararası Hukukta Casusluk Düzenlemeleri

Regulations on Espionage in International Law

Muhammed Enes BAYRAK*

* Arş. Gör., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Uluslararası Hukuk Anabilim Dalı ve Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Programı, İstanbul, Türkiye
e-posta: mebayrak@fsm.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2635-8871

Geliş Tarihi / Submitted: 09.04.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 15.08.2025

Öz

Uluslararası hukukta casusluk, yaygın bir uygulama alanına sahip olmasına rağmen hukuki açıdan belirsizliğini korumaktadır. Bu çalışma, casusluğun savaş ve barış zamanlarındaki hukuki statüsünü karşılaştırmalı olarak incelemekte; silahlı çatışma hukukunun casusluğu nasıl tanımlayıp sınırladığını temel kaynaklar üzerinden ortaya koymakta ve barış zamanında yürütülen casusluk faaliyetlerinin açık bir uluslararası düzenlemeye tabi olmamasından kaynaklanan normatif boşlukları tartışmaktadır. Bu çerçevede, çalışmada casusluk ile genel istihbarat faaliyetleri arasındaki farklar açıklanmış; savaş zamanına ilişkin düzenlemeler (Lieber Kodu, Lahey ve Cenevre Sözleşmeleri vb.) ile barış zamanı casusluğun hukukiliğine dair görüşler değerlendirilmiş ve U-2 Krizi, Eli Cohen vakası ile Stuxnet saldırısı örnek olayları üzerinden konunun pratik boyutları analiz edilmiştir. Barış zamanı casusluğa ilişkin açık ve bağlayıcı bir uluslararası düzenlemenin bulunmaması, casusluk faaliyetlerinin, devletlerin güvenlik kaygıları ile uluslararası hukukun temel ilkeleri arasında hassas bir denge arayışına işaret eden, hukuki açıdan gri bir alan olarak varlığını sürdürmesine yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Casusluk, Savaş Zamanı Casusluk, Barış Zamanı Casusluk, Müdahale Etmeme İlkesi, Siber Casusluk

Abstract

Although espionage is widely practiced, it remains legally ambiguous under international law. This study comparatively examines the legal status of espionage in times of war and peace; it outlines how the law of armed conflict defines and limits espionage through its foundational legal sources and then discusses the normative gaps arising from the absence of a clear international framework regulating espionage activities in peacetime. In this context, the study identifies the distinctions between espionage and general intelligence activities, analyzes wartime legal instruments (such as the Lieber Code and the Hague and Geneva Conventions), evaluates various views on the legality of espionage in peacetime, and assesses its practical dimensions through case studies such as the U-2 Crisis, the Eli Cohen incident, and the Stuxnet attack. The lack of a binding international regulation on peacetime espionage has perpetuated its status as a legally grey area, reflecting a delicate tension between state security interests and the fundamental principles of international law.

Keywords: Espionage, Wartime Espionage, Peacetime Espionage, Non-Intervention, Cyber Espionage

Extended Summary

This article examines the legal status of espionage in international law by distinguishing between wartime and peacetime practices. While espionage has long been a vital tool in statecraft, enabling governments to gather sensitive intelligence for national security purposes, international law continues to provide a fragmented, inconsistent, and often ambiguous framework for its regulation. Despite espionage's strategic value, legal discourse on the subject remains limited and contradictory. This study aims to clarify these uncertainties by systematically analyzing the legal dimensions of espionage and identifying the regulatory gaps and normative tensions that arise within international legal regimes. Drawing on historical legal instruments, doctrinal debates, and case studies, the article contributes to a more sophisticated understanding of how international law treats or neglects espionage.

The first section of the study provides a conceptual framework for espionage, emphasizing its definitional boundaries. Espionage is distinguished from general intelligence collection based on several core elements: secrecy, deception, and the absence of consent from the target state. Unlike open-source intelligence or overt reconnaissance, espionage is conducted covertly, often involving false identities or clandestine behavior. This section highlights the paradoxical status of espionage in international relations. While states view their intelligence efforts as legitimate instruments of national defense, they simultaneously condemn similar activities conducted by foreign actors. This double standard reflects the inherently political nature of espionage and raises questions about the consistency of its legal treatment.

The second section focuses on the legal status of espionage during armed conflict, where international law offers more concrete, albeit still incomplete, guidance. It reviews legal texts such as the Lieber Code (1863), the Brussels Declaration (1874), the Hague Conventions (1899 and 1907), the Geneva Conventions of 1949, and the 1977 Additional Protocols. These documents collectively define the conditions under which individuals may be classified as spies and stipulate the legal consequences of engaging in espionage during the armed conflict. The Lieber Code, for example, allows the death penalty for captured spies. However, none of these instruments explicitly classifies espionage as an international crime. Instead, they regard it as an individual act that may be punished by the capturing state while absolving the sending state of international responsibility. This reflects a structural paradox: espionage is tolerated as a warfare component and penalized as a dangerous and deceitful act. The section also explores how evolving technologies such as aerial reconnaissance and satellite surveillance challenge traditional definitions of espionage and require reinterpretation of legal norms.

The third section discusses peacetime espionage, where international law is conspicuously silent. Unlike the relatively straightforward wartime frameworks, peacetime espionage lacks international legal regulation. This gap has led to diverging state practices and legal interpretations. Some scholars argue that espionage during peacetime violates core international principles such as non-intervention, respect for sovereignty, and political independence. Others claim that in the absence of explicit legal prohibitions, espionage cannot be deemed unlawful. This section reviews various legal doctrines, including the principle of non-intervention, the argument from customary international law, the theory of mutual tolerance, and the justification of espionage based on strategic benefits. While some of these approaches suggest that espionage has gained tacit legal acceptance through state practice, others emphasize caution, arguing that widespread occurrence does not imply legality. The debate illustrates the complexity of assessing legality without binding norms.

The article presents three illustrative case studies demonstrating the practical implications of peacetime espionage and its legal ambiguities. The first is the 1960 U-2 incident, in which a United States surveillance aircraft was shot down over Soviet territory, leading to a major diplomatic crisis. The second case examines the operations of Israeli spy Eli Cohen, who infiltrated the Syrian government and was executed in 1965. The third case discusses the 2010 Stuxnet cyberattack, which targeted Iranian nuclear infrastructure through malicious software and raised questions about the legality of cyber espionage. These examples reveal how espionage can provoke international tensions, expose legal vulnerabilities, and blur the boundaries between traditional and modern forms of conflict. They also demonstrate that the legal status of espionage often depends on political context and the actors involved, rather than universally applied legal standards.

In conclusion, the article argues that espionage occupies a persistent gray area in international law, particularly during times of peace. While states benefit from espionage to secure a strategic advantage, they resist formalizing its legal status due to its controversial nature. This selective ambiguity allows for flexibility but undermines consistency and predictability in international legal norms. The study calls for a more coherent and inclusive legal framework that accounts for both state security imperatives and the fundamental principles of international law. As technological advancements continue transforming the nature of espionage, primarily through cyber operations and remote surveillance, the need for renewed legal attention and academic discourse becomes increasingly urgent.

Giriş

Casusluk devletlerin dış politika ve güvenlik stratejilerinde sıklıkla başvurduğu bir araç olmakla birlikte, uluslararası hukuk açısından hâlen tartışmalı bir alandır. Savaş zamanında[1] casusluk faaliyetleri, uluslararası belgeler ve teamüllerle belirli kurallara bağlanmışken; barış zamanında yürütülen casusluk faaliyetlerinin nasıl değerlendirileceği konusunda ortak bir normatif çerçevenin bulunmaması, bu alandaki belirsizliği derinleştirmektedir. Devletler bir yandan kendi istihbarat faaliyetlerini ulusal güvenlik aracı olarak görürken, aynı faaliyetlere maruz kaldıklarında egemenlik ihlali, iç işlerine müdahale veya farklı ilkelerden kaynaklanan uluslararası hukuk ihlali iddialarında bulunmaktadır. Bu çelişkili tutumlar, casusluğun barış zamanı statüsünü hem uygulamada hem de kuramsal düzlemde gri bir alan hâline getirmektedir.

Bu çalışma aşağıdaki üç temel araştırma sorusu çerçevesinde yapılandırılmıştır: uluslararası hukukta casusluk faaliyetlerine ilişkin hangi düzenlemeler bulunmaktadır, bu düzenlemeler ışığında casusluğun hukukiliği nasıl tartışılmaktadır ve bu çerçevenin siber casusluk gibi yeni durumlara uygulanabilirliği nasıl değerlendirilebilir? Bu başlıklar, pozitif hukuk kaynakları, uluslararası yargı kararları, devlet uygulamaları ve örnek olaylar üzerinden normatif bir yöntemle analiz edilmektedir. U-2 Krizi, Eli Cohen vakası ve Stuxnet saldırısı gibi olaylar üzerinden, casusluk faaliyetlerinin farklı dönemlerdeki yansımaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Barış zamanı casusluğun iç işlerine müdahale yasağı bağlamında hukuka aykırı sayılabileceğine dair çeşitli görüşlere yer verilmiş; ancak bu yorumlar pozitif düzenlemelerin genel çerçevesi içinde ele alınmıştır.

1 "Silahlı çatışma zamanı" ifadesi teknik olarak daha isabetli ve kapsayıcı olmakla birlikte, anlatım kolaylığı ve casuslukla ilgili literatürdeki yerleşik kullanımı nedeniyle bu çalışmada "savaş zamanı" ifadesi tercih edilmiştir.

Her ne kadar yabancı literatürde savaş ve barış zamanı casusluğa ilişkin çeşitli analizler bulunsa da[2] Türk hukuk literatüründe temel düzenlemelerin sistemli biçimde ele alındığı, pozitif hukuk temelli bütüncül bir çalışmaya rastlanmamaktadır.[3] Bu çalışma söz konusu boşluğu doldurmayı ve uluslararası hukukta casusluk faaliyetlerinin hukuki statüsüne ilişkin genel bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca barış zamanı casusluk ile iç işlerine müdahale yasağı ve siber casusluk arasındaki ilişkinin gelişimine odaklanacak gelecekteki çalışmalara da yön gösterici bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Birinci bölümde casusluk kavramı ve casusluğun uluslararası hukuktaki yeri ele alınacaktır. İkinci bölümde savaş zamanında casusluk faaliyetlerine yönelik düzenlemeler incelenecek, üçüncü bölümde ise barış zamanında uluslararası hukuk düzenlemelerinin yokluğunda casusluğun nasıl değerlendirildiği görüşler ve örnek olaylar üzerinden tartışılacaktır.

1. Casusluk: Kavramsal Çerçeve

> *"Hiçbir şeyin gizli kalmaması ve ortaya çıkan her durumun derhâl değerlendirilmesi için; hükümdara bilgi taşıyacak tacir, seyyah, sûfî, fakir ve sakatatçı kılığına girmiş casuslar memleketin dört bir yanına gönderilmelidir."*[4]

1.1. Casusluk ve Hukuki Belirsizlik

Devletlerin uluslararası ilişkilerini etkili bir şekilde yürütebilmesi için güvenilir istihbarat zorunludur; nitekim istihbarat, devletlerin karar alma süreçlerinin temel bir parçasıdır.[5] Casusluk karar alma süreçlerini destekleyen bir istihbarat yöntemi olarak görülse de,[6] genellikle olumsuz bir algıya sahiptir.[7] Casusluğa yönelik bu olumsuz algı, yalnızca uluslararası kamuoyunda değil, devletlerin misilleme ve cezai yaptırımlar gibi tepkilerinde de açıkça görülmektedir. Nitekim casusluk girişimlerinin ortaya çıkması çoğu zaman diplomatik krizlere yol açmaktadır.[8] Casusluk -savaş zamanına ilişkin bazı tanımlar bulunsa

2 Bkz: Geoffrey B. Demarest, "Espionage in International Law", *Denver Journal of International Law and Policy*, 24:2, 1996; Christopher D. Baker, "Tolerance of International Espionage: A Functional Approach", *American University International Law Review*, 19:4, 2003; Darien Pun, "Rethinking Espionage in the Modern Era", *Chicago Journal of International Law*, 18:1, 2017.

3 Türkçe uluslararası hukuk literatüründe geleneksel anlamda casusluk düzenlemelerine ve hukukilik tartışmalarına dair bütüncül bir çalışmaya rastlanmamış olsa da, bu konuyu ele alan çalışmalar mevcuttur. Örneğin bkz: Gökhan Albayrak, "Uluslararası Hukuk Açısından Casusluk ve Siber İstihbarat", *Güncel Hukuk,* 2015.

4 Nizamü'l Mülk, Siyasetname, On Üçüncü Fasıl, "Casusları Sevk ve İdare, Mülkün Selameti ve Raiyyetin İşlerine Dair", çeşitli baskılar.

5 Pun, "Rethinking Espionage in the Modern Era", s. 357.

6 Baker, "Tolerance of International Espionage: A Functional Approach", s. 1094; Demarest, "Espionage in International Law", s. 322-323.

7 Casusluğu devletin egemen yetkisi içerisinde bir hak olarak ele alan çalışma için bkz: Asaf Lubin, "Espionage as a Sovereign Right under International Law and Its Limits", *ILSA Quarterly*, 24:3, 2016.

8 Devletler bu sebeple, bir casusları yakalandığı taktirde, onu ve eylemlerini savunmaz. Richard A. Falk, "Space Espionage and World Order: A Consideration of the Samos-Midas Program", Roland J. Stanger (Ed), *Essays on Espionage and International Law*, Ohio State University Press, 1962, s. 57. Bu sebeple casus yalnızca devletinin verdiği görevi ifa ettiğini de ileri sürememektedir. Bunu Oppenheim şu şekilde izah etmiştir: *"... Her devlet, casusluk fiilini ülke yasalarına göre suç teşkil edecek şekilde işleyen kişileri yakaladığında ağır şekilde cezalandırır ya da cezalandıramıyorsa sınır dışı eder. Bir casus, yalnızca hükümetinin emirlerini yerine getirdiğini ileri sürerek hukuken sorumluluktan kurtulamaz; zira gönderen devlet böyle bir görevlendirmeyi resmen kabul edemeyeceğinden, müdahalede bulunmaz."* Aktaran: Quincy Wright, "Espionage and the Doctrine of Non-Intervention in Internal Affairs", Roland J. Stanger (Ed), *Essays on Espionage and International Law*, Ohio State University Press, 1962, s. 17. Wright, Oppenheim'ın "kabul edemeyeceğinden" ifadesini, hukukilik incelemesinde ele alıp bunun casusluğun devletler nezdinde hukuk dışı olduğunu gösteren bir kanıt olduğunu ileri sürerken, Stone ise bunun hukuki değil psikolojik bir unsur olduğu, hukukun ne olduğunu söyleyen bir ifade olmadığı görüşündedir. Julius Stone, "Legal

da- barış zamanına dair düzenlemelerin yokluğu nedeniyle kesin ve üzerinde uzlaşılmış bir tanımdan yoksundur.

Casusluk, doğası itibarıyla çelişki barındırır. Devletler kendi istihbarat kurumlarının varlığını açıkça kabul eder ve bunların faaliyetlerini ulusal güvenliğin korunması için meşru ve vazgeçilmez görür. Ancak aynı devletler, başka devletler tarafından yürütülen casusluk faaliyetlerine karşı sert tepki gösterir ve bu tür faaliyetleri suç kapsamında görerek ağır şekilde[9] cezalandırır.[10] Bu durum casusluk faaliyetinin hukuki ve ahlaki değerlendirmesinin, eylemin kendisinden ziyade kimin tarafından ve kime karşı gerçekleştirildiğine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir.

1.2. Casusluk ile İstihbarat Arasındaki Ayrım

Casusluğu diğer istihbarat türlerinden ayıran nedir? İstihbarat en genel anlamıyla bilgi toplama faaliyetidir;[11] ancak bu, her tür bilgiyi kapsamaz. Onu sıradan bilgiden ayıran temel unsur, belirli bir karar alma sürecine hizmet etmesidir. İstihbarat görevlileri, çalışmalarını planlama, toplama, işleme ve yayma aşamalarından oluşan bir döngü çerçevesinde yürütür.[12] Bu süreçte yer alan uzmanlar istihbarat raporları hazırlar ancak bu analiz faaliyetleri casusluk olarak değerlendirilmez.[13] Bir faaliyetin casusluk olarak nitelendirilmesi için yalnızca bilgi elde edilmesi yeterli değildir; belirli koşulların sağlanması gerekir.[14]

Casusluk, gizlilik içinde yürütülmesi ve faaliyeti gerçekleştiren kişinin sahte kimlikle hareket etmesi veya kılık değiştirmesiyle ayırt edilir. Bu nedenle açık kaynaklara dayanan mülteci ifadeleri, gazeteci röportajları veya diplomatik gözlemler gibi faaliyetler casusluk sayılmaz. Benzer şekilde üniformalı keşif görevlileri ya da gizlilik içermeyen hava keşifleri de bu kapsamın dışında kalır; dolayısıyla yakalanmaları hâlinde savaş esiri statüsünden yararlanırlar.[15]

İstihbarat yalnızca insanlar aracılığıyla toplanmaz.[16] Devletler uydu görüntüleme sistemleri, keşif uçakları ve diğer teknik araçlar aracılığıyla da bilgi toplamaktadır.[17] Her ne kadar bu yöntemler hassas veriler sağlasa da gizlenme veya aldatma unsuru içermediği

---

Problems of Espionage in Conditions of Modern Conflict", Roland J. Stanger (ed.), *Essays on Espionage and International Law*, Ohio State University Press, 1962, s. 39. Bu konuda ayrıca bkz: Quincy Wright, "Legal Aspects of the U-2 Incident", *The American Journal of International Law*, 54:4, 1960, s. 849-850.

9 Örneğin 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun "Siyasal ve Askerî Casusluk" kenar başlıklı 328(1)(b) düzenlemesine göre, *"(Fiil) ... Savaş sırasında işlenmiş veya Devletin savaş hazırlıklarını veya savaş etkinliğini veya askerî hareketlerini tehlikeye sokmuşsa, Fail, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılır."*

10 Pun, "Rethinking Espionage in the Modern Era", s. 355.

11 İstihbarat farklı şekillerde tanımlanmakla beraber, bunların ortak zemini "bilgi toplama faaliyeti" olduğu için çalışmada bu tanım tercih edilmiştir. Örneğin Millî İstihbarat Teşkilatı, istihbarat kavramını şu şekilde tanımlamıştır: İstihbarat: *"Politika yapıcıların ve ilgili devlet kuruluşlarının millî güvenlik ve menfaatlere ilişkin konularda doğru kararları verebilmek için ihtiyaç duydukları, rakip veya düşman tarafından korunan haber, bilgi ve tecrübeleri esas alan, bunların gizli toplama, işleme, analiz ve değerlendirme işleminden geçirilmesiyle üretilen, ilgili olduğu konuda karar vericiler için yeni bir anlayış geliştiren nihai ürün ve bu ürünü ortaya çıkaran faaliyet"*, https://www.mit.gov.tr/sozluk.html#İ, erişim 17.06.2025.

12 Demarest, "Espionage in International Law", s. 322-323.

13 Age, s. 323.

14 Bu hususlar tanımda ele alınacak olup, bu koşullardan biri olarak *gizli bilginin sahibinin rızası veya yasal bir yetki olmaksızın elde edilmesi* zikredilebilir. Inaki Navarrete, Russell Buchan, "Out of the Legal Wilderness: Peacetime Espionage, International Law and the Existence of Customary Exceptions", *Cornell International Law Journal*, 51:4, 2019, s. 901-902.

15 Wright, *Espionage and the Doctrine of Non-Intervention in Internal Affairs*, s. 11-12.

16 Demarest, "Espionage in International Law", s. 324.

17 Uydu ile gözetimin casusluk ile ilişkisi üzerine bkz: Falk, *Space Espionage and World Order*, s. 45-82.

sürece casusluk olarak değerlendirilmeyebilirler.[18] Zira casusluk ile genel istihbarat toplama arasındaki temel fark, faaliyetin gizli yürütülmesi, aldatma içermesi ve hedef devletin rızasına dayanmamasıdır. Ancak aldatma unsuru taşıyan teknik yöntemler de casusluk kapsamında değerlendirilebilir. Bu nedenle casusluk çoğunlukla insan kaynaklı olsa da teknik araçlarla da gerçekleştirilebilir.[19]

1.3. Casusluğun Unsurları ve Sınırları

Casusluk tarih boyunca ihanet, gizlilik ve aldatma ile ilişkilendirilmiş ve bu nedenle olumsuz bir çağrışım taşımıştır. Örneğin 1928'de yayımlanan *Casuslardan Korunma Yolları* adlı kitapta, casusluğun doğası şu şekilde ifade edilmiştir: *"Casuslar birer mikrop gibidirler, bunlar kendilerini belli etmeden sahte isim ve kıyafetlerle herkesin ağzından doğru lakırdı almağa ve karşılığında yanlış havadis vermeye çalışırlar."*[20] Bu tanım, casusların sadece bilgi toplayan kişiler olarak değil, aynı zamanda manipülasyon yapan ve güvenliği tehdit eden unsurlar olarak görüldüğünü göstermektedir. Casusluğun taşıdığı bu olumsuz algı ve özündeki paradoks, onu tek ve tutarlı bir şekilde tanımlamayı zorlaştırmaktadır.[21] Casusluk kavramının olumsuz çağrışımlarından kaçınmak isteyen istihbarat servisleri "casus" terimini kullanmaz. Bunun yerine, bu alandaki kişiler "ajan" veya "olay subayı" olarak adlandırılır.[22]

Casusluk belirli temel unsurlarla tanımlanır.[23] Öncelikle casusluk kasıtlı bir eylemdir; casus, belirli kişi veya kurumlara ilişkin bilgi toplamayı ve bunu belirli bir amaç doğrultusunda aktarmayı hedefler. Bu süreç genellikle gizlilik içinde yürütülür; casus bilgiyi örtülü yöntemlerle elde eder veya iletir.[24] Ayrıca casusluk faaliyetleri genellikle devlet kurumları veya stratejik öneme sahip kişilerle ilgili hassas bilgileri kapsar ve bu bilgilerin edinilmesi, hedef alınan taraf açısından düşmanca algılanır. Son olarak casusluk doğası gereği aldatıcıdır; bilgi toplayan kişi kimliğini veya niyetlerini gizleyerek hareket eder.[25] Bu unsurlar bir araya geldiğinde, casusluk, yetkisiz[26] kişilerin kasıtlı olarak aldatıcı yöntemler kullanarak gizli olan bilgileri toplaması[27] ve bu bilgileri, hedef alınan devlete karşı şüpheli veya düşmanca bir tutum sergileyen başka devlete iletmesi süreci olarak tanımlanabilir.[28]

Casusluk uluslararası ilişkilerde yaygın bir uygulama olup gelişmiş devletler kadar birçok gelişmekte olan devlet de komşu ülkelerinin faaliyetlerini izlemek amacıyla casusluk ve genel anlamda istihbarat toplama faaliyetleri yürütmektedir.[29] Casusluk yalnızca bilgi

18 Age, s. 50. Günümüzde bazı insansız hava araçları (İHA'lar), tespit edilmemek veya yanıltıcı izler bırakmak üzere özel sistemlerle donatılmakta; bu durum, gizlenme ve aldatma unsurlarını taşıyan teknik faaliyetlerin de casusluk kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusunu gündeme getirmektedir.

19 İngiliz iç istihbarat teşkilatı MI5 casusluğu "*İnsan kaynakları (ajanlar) veya teknik yöntemler (örneğin bilgisayar sistemlerine sızmak gibi) kullanılarak, normalde kamuya açık olmayan bilgilerin elde edilmesi süreci*" olarak tanımlamaktadır. Aktaran: Jared Beim, "Enforcing a Prohibition on International Espionage", *Chicago Journal of International Law*, 18:2, 2018, s. 649.

20 Binbaşı Sami, *Casuslardan Korunma*, Halk Matbaası, 1928, s. 24. Kitap 2025'te Milli İstihbarat Akademisi tarafından tekrar yayınlanmıştır, atıf verilen sayfada bu yeni baskı dikkate alınmıştır.

21 Russell Buchan, "The International Legal Regulation of State-Sponsored Cyber Espionage", Anna-Maria Osula ve Henry Rõigas (ed.), *International Cyber Norms: Legal, Policy & Industry Perspectives*, NATO CCD COE Publications, Tallinn 2016, s. 65-66.

22 Demarest, "Espionage in International Law", s. 329.

23 Age, s. 325.

24 Age, s. 325.

25 Age, s. 325.

26 Buradaki "yetkisiz" kelimesi, kişinin casusluk faaliyeti gerçekleştirdiği ülke makamları tarafından ilgili bilgileri toplamak için yetkilendirilmediğini ifade etmektedir. Yoksa casus, kendi devleti tarafından yetkilendirilen kişidir.

27 Pun, "Rethinking Espionage in the Modern Era", s. 357.

28 Demarest, "Espionage in International Law", s. 325-326.

29 Baker, "Tolerance of International Espionage: A Functional Approach", s. 1091.

edinme sürecinin gizlilik içinde yürütülmesiyle değil, aynı zamanda hedef alınan taraf açısından düşmanca bir unsur taşımasıyla da ayırt edilebilir. Ancak casusluk faaliyetleri yalnızca hasım devletler arasında değil, stratejik çıkarların korunması amacıyla müttefik devletler arasında da sıklıkla gerçekleştirilmektedir.[30] Elbette devletler casusluğa karşı önleyici faaliyetler geliştirmektedir.

1.4. Karşı Casusluk ve Vatana İhanet

Casusluk faaliyetlerini tespit edip engellemeye yönelik önleyici girişimler "karşı casusluk" olarak adlandırılır. Karşı istihbaratın bir alt dalı olan bu faaliyetler dünya genelinde istihbarat teşkilatları tarafından yaygın biçimde yürütülmektedir.[31] Ancak karşı casusluk doğası gereği savunmaya yönelik olduğundan aldatıcı yollarla bilgi edinmeyi amaçlayan casusluk tanımıyla tam olarak örtüşmez. Zira karşı casusluk bu tür faaliyetleri engellemek veya manipüle etmek üzerine kuruludur.

Casusluk yalnızca devletler arası ilişkilerle sınırlı değildir; bir devletin kendi vatandaşları tarafından yürütülen gizli gözetim faaliyetleri de bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu tür casusluk, en uç noktada vatana ihanet kavramıyla kesişmektedir. Vatana ihanet çoğu ülkede yasal olarak tanımlanmış bir suç olup genellikle bir vatandaşın ulusal güvenlik açısından kritik öneme sahip bilgileri yabancı bir devletin istihbarat birimlerine iletmesiyle ortaya çıkar.[32]

1.5. Casusluğun Hukuki Statüsü: Savaş ve Barış Zamanı Ayrımı

Casusluk savaş zamanında belirli kurallarla düzenlenmiş olsa da barış zamanında bir uluslararası hukuki çerçeveye sahip değildir. Oysa casusluk yalnızca bir bilgi toplama yöntemi olmanın ötesinde; devletlerin egemenlik hakları, uluslararası güven ilişkileri ve silahlı çatışma hukukunun[33] temel ilkeleri ile yakından bağlantılıdır. Bir devletin ulusal güvenliğini koruma aracı olarak gördüğü bu faaliyet, hedef devlet açısından egemenliğe müdahale ya da doğrudan bir saldırı biçiminde algılanabilir. Bu nedenle casusluğun uluslararası hukuktaki statüsünü değerlendirebilmek için savaş ve barış zamanına ilişkin mevcut düzenlemeler ile hukukilik tartışmalarının ele alınması gerekmektedir.

2. Savaş Zamanı Casusluk Düzenlemeleri

Casuslukla ilgili uluslararası hukukun tarihsel gelişimini anlamak için Hugo Grotius'un, bundan tam 400 yıl önceki hukuki değerlendirmesine bakılabilir. Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku* kitabında şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"Casusların gönderilmesine uluslararası hukuk tarafından şüphesiz izin verilir; tıpkı Musa'nın ya da bizzat Yuşa'nın gönderdiği casuslar gibi. Ancak yakalandıklarında genellikle en ağır şekilde cezalandırılırlar. Appian, 'Casusları öldürmek âdettendir' der. Bazı durumlarda, savaşma konusunda haklı bir gerekçeye sahip olanlar casuslara adil muamele ederken, diğerleri savaş hukukunun tanıdığı cezasızlık çerçevesinde hareket etmektedir. Eğer*

30 Beim, "Enforcing a Prohibition on International Espionage", s. 651; Amerika Birleşik Devletleri ile İsrail arasındaki karşılıklı istihbarat faaliyetleri örnekleri için bkz. McKay Coppins, "Spies Among Us: Modern-Day Espionage", *Newsweek*, 20.07.2010, https://www.newsweek.com/spies-among-us-modern-day-espionage-74521, erişim 06.03.2025.

31 Demarest, "Espionage in International Law", s. 327.

32 Age, s. 328.

33 Bu çalışmada "silahlı çatışma hukuku" ifadesi tercih edilmiştir; ancak tarihsel bağlamda ya da klasik literatüre atıf yapılan sınırlı yerlerde "savaş hukuku" ifadesi de kullanılmaktadır. Her iki ifade eş anlamlı şekilde değerlendirilmiştir.

birileri, kendilerine sunulan casusluk yardımını kullanmayı reddediyorsa, bu tutumları adalet anlayışlarına değil, kendi güçlerine ve açık hareket edebilme yetilerine duydukları güvene bağlanmalıdır."[34]

Grotius'un 1625'teki ifadeleri üzerinden dört yüzyıl geçmesine rağmen casuslukla ilgili tespitleri bugün hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Uluslararası hukuk casusların gönderilmesine müsaade etmektedir; ancak casuslar yakalandıklarında -ölüm cezası da dâhil olmak üzere-[35] en ağır şekilde cezalandırılmaktadırlar. Devletlerin savaş zamanında casusluk faaliyetlerini nasıl tanımlayıp sınırlandırdığını ortaya koyan başlıca düzenlemeler arasında tarihsel gelişim sırasıyla Lieber Kodu, Brüksel Deklarasyonu, Lahey Sözleşmeleri, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli Ek Protokoller yer almaktadır.

2.1. Lieber Kodu

1863 tarihli Lieber Kodu,[36] silahlı çatışma hukukunu düzenleme çabalarının ilk örneği olarak görülür.[37] Her ne kadar yalnızca Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ordusu için bağlayıcı olsa da, dönemin silahlı çatışma hukuku ve gelenekleriyle büyük ölçüde örtüşen bu talimatlar, silahlı çatışma hukukunun sonraki kodifikasyon sürecini etkilemiş ve diğer devletlerin benzer düzenlemeler benimsemesine zemin hazırlamıştır. 1874'te Brüksel Konferansı'nda sunulan taslağın temelini oluşturmuş ve 1899 ile 1907'de kabul edilen Kara Savaşları'na ilişkin Lahey Sözleşmelerinin hazırlanmasında yol gösterici olmuştur.

Lieber Kodu'nun 88. maddesine göre "*casus, gizlice, kılık değiştirerek veya sahte bir bahane altında bilgi edinmeye çalışan ve bu bilgiyi düşmana iletme niyetinde olan kişidir. Casus, bilgiyi elde edip edemediğine veya düşmana ulaştırıp ulaştıramadığına bakılmaksızın, boynundan asılmak suretiyle ölüm cezasına çarptırılır."* Lieber Kodu casusluğun özünü kişisel aldatma ve sahte kimlik kullanımı olarak tanımlamış, casusluğun ciddi bir tehdit oluşturduğunu vurgulamış ve ağır cezalara izin vermiştir.

Casusu tanımlayan ve ona ağır bir müeyyide uygulanmasını öngören Lieber Kodu'nda casusluğun paradoksal doğası da hükümlere yansımıştır. Madde 101'e göre "*Savaşta hile, meşru ve gerekli bir düşmanlık aracı olarak kabul edilir ve onurlu savaş ile uyumludur. Ancak, savaşın genel hukuku, gizli veya haince gerçekleştirilen ve düşmana zarar vermeyi amaçlayan girişimler son derece tehlikeli olduğu ve bunlara karşı korunmak zor olduğu için, bu tür eylemler için ölüm cezasına dahi izin vermektedir."* Böylece Lieber Kodu'na göre hileye başvurulması ve zımnen casusluk bir yandan meşru görülen eylemler iken, diğer yandan ise bunlara en ağır cezalar ile yaptırım uygulanmaktadır.

Lieber Kodu aldatmaya yönelik oldukça hassas bir belgedir. 97. ve 114. maddelerinde bu özellikler gözükmektedir. Madde 97 rehberlerin kasıtlı olarak yanlış yönlendirme yapmaları durumunda ölüm cezasına çarptırılabileceklerini düzenler. Madde 114'e göre "*Bir ateşkes bayrağının gizlice askerî istihbarat elde etmek amacıyla kötüye kullanıldığı tespit edilir ve açıkça kanıtlanırsa, bu bayrağı taşıyan kişi, kutsal statüsünü kötüye kullandığı için casus olarak kabul edilir."* Ancak maddenin ikinci paragrafı bir çekinceyi ortaya koymaktadır. Buna göre "*Ateşkes bayrağının statüsü o kadar kutsaldır ve bu kutsallık o kadar gereklidir ki, onun kötüye kullanımı özellikle ağır bir suç sayılmakla birlikte, diğer yandan, bir ateşkes*

34 Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, III. Kitap, IV. Bölüm, XVIII. Başlık, çeşitli baskılar.

35 Navarrete Buchan, "Out of the Legal Wilderness: Peacetime Espionage, International Law and the Existence of Customary Exceptions", s. 902.

36 Lieber Kodu, Nisan 1863'te Başkan Abraham Lincoln tarafından yayımlanmıştır. Bu kod, İç Savaş sırasında askerlerin davranışlarını düzenlemek ve hem sivillerin hem de askerlerin haklarını korumak amacıyla hazırlanmıştır.

37 Lieber Kodu hükümleri için bkz.: "Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code). 24 April 1863", https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/liebercode-1863 erişim 01.04.2025.

bayrağı taşıyıcısını casus olarak mahkûm etme konusunda büyük bir dikkat gerekmektedir." Böylece Lieber Kodu iki önemli mesele arasında denge kurmaya çalışmıştır.

2.2. Brüksel Deklarasyonu

Lieber Kodu'ndan 11 yıl ve Grotius'un görüşünden yaklaşık 250 yıl sonra (1874), savaş kurallarının düzenlenmesi ihtiyacıyla Brüksel Konferansı gerçekleştirilmiştir.[38] Bu konferans sonucu ortaya çıkan ancak hukuken bağlayıcı olmayan Brüksel Deklarasyonunda (Deklarasyon) casusluk ve istihbarat konularında düzenlemeler mevcuttur. Madde 14'e göre "*Savaş hileleri ve düşman ile ülke hakkında bilgi edinmek için gerekli tedbirlerin uygulanması ... meşru kabul edilmektedir*." Madde 19'a göre "*Bir kişi ancak gizlice hareket ettiğinde veya sahte bahanelerle düşman tarafından işgal edilmiş bölgelerde bilgi edindiğinde ya da edinmeye çalıştığında ve bu bilgiyi düşman tarafa iletme niyetine sahip olduğunda casus olarak kabul edilebilir."* Deklarasyonda yer alan casus tanımı incelendiğinde üç temel unsurun öne çıktığı görülmektedir: aldatıcı bir şekilde hareket etme veya sahte bir kimlik kullanma, bilgi toplama ve elde edilen bilgiyi karşı tarafa iletme. Casusluk faaliyetinin yalnızca bilgi edinme sürecine dayanmadığı, aynı zamanda bu sürecin aldatıcı yöntemler veya kimlikler kullanılarak yürütüldüğü açıktır. Dolayısıyla aldatma unsuru, casusluğu sıradan bilgi edinme faaliyetlerinden ayıran temel bileşenlerden biri olarak değerlendirilmektedir.[39]

Deklarasyonun 20. maddesine göre "*Suçüstü yakalanan bir casus, onu ele geçiren ordunun yürürlükteki yasalarına göre yargılanacak ve muamele görecektir."* Madde 21'e göre ise "*Bağlı olduğu orduya yeniden katılan ve daha sonra düşman tarafından ele geçirilen bir casus, savaş esiri olarak muamele görür ve önceki eylemlerinden dolayı herhangi bir sorumluluk taşımaz."* Bu düzenlemede yer alan zamanaşımı hükmü, hukuki sorumluluğun ortadan kalkmasına yönelik nispeten "*merhametli"* bir yaklaşım benimsemektedir.[40] Hatta başarılı casusluk faaliyetlerini bir nevi ödüllendirmektedir. Bir casus kendi ülkesine döndüğü andan itibaren artık bu sıfatı taşımaz; bu durum casusluğun, cezalandırılabilirliği yalnızca yakalanma anına bağlı istisnai bir eylem olduğunu gösterir. [41] Zira diğer suçlarda fail yakalanmasa bile hukuken sorumluluğu devam eder. Deklarasyon kimlerin casus olarak değerlendirilebileceğini belirli ölçütlerle sınırlandırmaktadır. Deklarasyonun 22. maddesi şu şekildedir:

> *"Kılık değiştirmemiş askerler, bilgi edinme amacıyla düşman ordusunun harekât bölgesine sızmış olmaları hâlinde casus olarak kabul edilmezler. Benzer şekilde, aşağıdaki kişiler de düşman tarafından ele geçirildiklerinde casus olarak değerlendirilmemelidir: kendi ordularına veya düşman ordusuna gönderilmek üzere mesaj taşıma görevi verilen askerler (ve görevlerini açıkça yerine getiren siviller)."*

Bu bağlamda, mesaj iletmek tek başına casusluk için yeterli sayılmaz. Kişi ilgili faaliyetleri açık biçimde yürütüyor ve kimliğini gizlemiyorsa casusluğun temel unsurlarından

38 Rus Çarı II. Alexander'ın girişimiyle, 15 Avrupa devletinin delegeleri 27 Temmuz 1874'te Brüksel'de bir araya gelerek Rus hükümeti tarafından kendilerine sunulan savaş hukuku ve savaş geleneklerine ilişkin uluslararası bir anlaşma taslağını incelemiştir. Konferansta taslak metin küçük değişikliklerle kabul edilmiştir. Ancak tüm hükümetler bu metni bağlayıcı bir sözleşme olarak kabul etmeye istekli olmadığından taslak yürürlüğe girmemiştir. Buna rağmen bu girişim savaş hukukunun kodifikasyonu için önemli bir adım olmuştur. Bkz: "Project of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War. Brussels, 27 August 1874", https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/brussels-decl-1874 erişim 28.02.2025

39 Beim, "Enforcing a Prohibition on International Espionage", s. 650.

40 Age, s. 650.

41 Demarest, "Espionage in International Law", s. 332.

biri eksik kalmaktadır.[42] Casusluk tanımında bilgi toplama ve iletme eylemlerinden çok, kimliği ya da amacı gizleme unsurunun belirleyici rol oynadığı söylenebilir.

2.3. Lahey Sözleşmeleri (1899/1907) ve Hava Savaşı Kuralları (1923)

Kara savaşı hüküm ve teamüllerine ilişkin 1899[43] ve 1907[44] Lahey Sözleşmeleri, istihbarat yöntemlerinin kullanımı ve casusluk konusunda hükümler içermektedir. 1899 Sözleşmesi madde 24[45] savaş sırasında düşmanı yanıltmaya yönelik stratejik manevraları ve düşman ya da düşman toprakları hakkında bilgi edinmek amacıyla gerekli yöntemlerin kullanılmasını meşru kabul etmektedir. Böylece savaş hileleri[46] ve istihbarat faaliyetleri uluslararası hukuk çerçevesinde belirli bir kabul görmüştür. 1907 Sözleşmesi ise Brüksel Deklarasyonu'nu temel alarak casusluğa ilişkin daha ayrıntılı tanımlar getirmiş[47] ve modern silahlı çatışma hukukunun temel taşlarından biri hâline gelmiştir. Sözleşmenin 31. maddesi[48] Brüksel Deklarasyonu'nun 21. maddesi ile hemen hemen aynı şekilde kaleme alınmış olup, casusun kendi ordusuna döndüğünde geçmişte gerçekleştirdiği casusluk faaliyetleri nedeniyle cezalandırılamayacağını teyit etmektedir. Ayrıca bir casusun ancak suçüstü yakalanması hâlinde yargılanabileceği ve yargılanmadan cezalandırılamayacağı ilkesi benimsenmiştir.[49] Böylece silahlı çatışma hukukunda adil yargılanma ve cezanın belirli koşullara bağlanması yönünde önemli bir adım atılmıştır.

1923 tarihli Savaş Zamanında Radyonun Kontrolü ve Hava Savaşı Lahey Kuralları, bir kişinin hangi durumlarda casus olarak kabul edileceğini hava savaşını merkeze alarak tanımlamıştır. Madde 27'ye göre:

> *"Savaşan bir tarafa ait veya tarafsız bir hava aracında bulunan bir kişi, ancak uçuş sırasında gizli hareket ettiğinde veya sahte bir kimlik kullandığında ve savaşan tarafın yetki alanında veya harekât bölgesinde bilgi edinmeyi ya da edinmeye teşebbüs etmeyi amaçladığında ve bu bilgiyi düşman tarafa iletme niyetinde olduğunda casus olarak kabul edilebilir."*

42 Age, s. 332.

43 1899 Lahey Barış Konferansı'nın toplanma amaçlarından biri, 1874 Brüksel Konferansı'nda hazırlanan ancak henüz onaylanmamış olan savaş hukuku ve teamüllerine ilişkin Deklarasyonun gözden geçirilmesi idi. Bu çerçevede, Konferans sonucunda kara savaşına ilişkin bir Sözleşme kabul edilmiş ve buna ek olarak ayrıntılı bir Yönetmelik hazırlanmıştır. Daha sonra bu belgeler 1907'de düzenlenen İkinci Uluslararası Barış Konferansı'nda revize edilmiştir. Her iki versiyon arasında yalnızca küçük farklılıklar bulunmakta olup temel hükümler büyük ölçüde korunmuştur. Sözleşme hükümleri için bkz.: "Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899", https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-ii-1899, erişim 12.03.2025.

44 "Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907", https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907, erişim 12.03.2025.

45 Madde 24: *"Savaş hileleri ve düşman ile düşman ülkesi hakkında bilgi edinmek için gerekli yöntemlerin kullanılması mübah kabul edilir."*

46 Savaş hilelerine ilişkin bkz: Süleyman Dost, "Uluslararası İnsancıl Hukukta Hainlik Yasağı, Meşru Savaş Hileleri ve Casusluk", *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8:1, 2018, s. 44-46. Ayrıca casusluk ile ilgili bkz: Age, s. 47-49.

47 Madde 29: *"Bir kişi, ancak gizli hareket ettiğinde veya sahte bir kimlik kullandığında ve savaşan taraflardan birinin harekât bölgesinde bilgi edinmeyi ya da edinmeye teşebbüs etmeyi amaçladığında ve bu bilgiyi düşman tarafa iletme niyetinde olduğunda casus olarak kabul edilir.*
Dolayısıyla, kılık değiştirmemiş askerler, düşman ordusunun harekât bölgesine bilgi toplamak amacıyla girdiklerinde casus sayılmazlar. Benzer şekilde, aşağıdaki kişiler de casus olarak değerlendirilmez: Görevlerini açıkça yerine getiren ve kendi ordularına veya düşman ordusuna gönderilmek üzere mesaj iletmekle görevlendirilmiş askerler ve siviller. Bu gruba ayrıca, mesaj taşımak veya genel olarak bir ordunun ya da bir bölgenin farklı kısımları arasında iletişimi sürdürmek amacıyla balonla gönderilen kişiler de dahildir."

48 Madde 31: *"Kendisine ait orduya yeniden katıldıktan sonra düşman tarafından yakalanan bir casus, savaş esiri olarak muamele görür ve önceki casusluk eylemleri nedeniyle hiçbir sorumlulukla karşı karşıya kalmaz."*

49 Madde 30: "*Suçüstü yakalanan bir casus, yargılanmadan cezalandırılamaz."*

Geleneksel silahlı çatışma hukuku, casusluğu kara unsurlarıyla sınırlı tutarken, havacılığın gelişimiyle birlikte casusluğun hava sahasına da yayılmaya başladığı bu hükümle birlikte görülmektedir. Bu genişleyen perspektif özellikle 1960 tarihli U-2 Krizi'nde netleşmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) hava sahasında keşif uçuşu yapan Amerikan U-2 uçağının düşürülmesi ve pilot Gary Powers'ın casus olarak yargılanması, casusluğun yalnızca sahadaki ajanlarla sınırlı olmadığını ortaya koymuştur.[50] Teknolojinin ilerlemesiyle, uydu gözetimi ve siber casusluk gibi yeni yöntemler casusluk kavramının kapsamı hakkında soru işaretlerini çoğaltmıştır. Dolayısıyla 1923 Lahey Kuralları, savaş zamanında casusluğun yalnızca fiziksel sınır ihlaliyle değil, farklı tekniklerle de gerçekleştirilebileceğine işaret eden erken düzenlemelerden biri olarak değerlendirilebilir.

2.4. 1949 Cenevre Sözleşmesi ve 1977 Ek Protokoller

Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin 1949 Cenevre Sözleşmesi,[51] silahlı çatışma hukukunda casuslukla ilgili temel kuralları büyük ölçüde korumuş ancak bazı ek usuli güvenceler getirmiştir. Bu anlamda madde 5'e bakılmalıdır.[52] Bu düzenleme casusluk şüphesi taşıyan kişilerin belirli haklarının sınırlandırılmasına izin vermekte ancak mutlak bir hak kaybına yol açmamakta; keyfi muameleleri önlemek adına belirli güvenceler sunmaktadır. Diğer yandan *"kesin şüphe"* ve *"askerî güvenlik gerekliliği"* gibi muğlak ifadeler, devletlere bunları yorumlamak hususunda geniş bir takdir yetkisi tanımakta ve keyfî uygulamalara yol açabilecek riskler barındırmaktadır. Bu yönüyle hüküm, casusluk şüphesi taşıyan sivillerin korunması ve devletlerin güvenlik kaygıları arasındaki dengeyi belirlemede tartışmalı bir çerçeveye sahiptir.

Yargılama usulü bağlamında 75. madde hükmünün casusluk suçlamalarına kıyasen uygulanması mümkündür. Yargılanan kişilere adil yargılanma hakkı tanınmakta; savunma için avukat yardımından yararlanma, mahkûmiyet sonrası temyize başvurma ve ölüm cezası hâlinde infazdan önce en az altı aylık bekleme süresi sağlanmaktadır; ancak bu süre savaşın gerektirdiği olağanüstü ve acil durumlarda kısaltılabilir.[53] Bu düzenlemeler savaş zamanında casuslukla suçlananların temel haklarını güvence altına almayı ve yargı süreçlerini daha adil hâle getirmeyi amaçlamaktadır.

---

50 Bu hususa aşağıdaki "Örnek Olaylar" başlığında daha detaylı değinilecektir.

51 Andlaşma hükümleri ve şerhi için bkz.: "Convention (IV) Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949.", https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949, erişim 12.03.2025.

52 Madde 5: *"Bir çatışmaya taraf olan bir devletin topraklarında, söz konusu devlet, korunan bir kişinin kesin olarak devletin güvenliğine karşı düşmanca faaliyetlerde bulunduğundan veya bu tür faaliyetlerden şüphelenildiğinden emin olduğunda, bu kişi, bu Sözleşme kapsamında kendisine tanınan ve kullanılması halinde devletin güvenliğine zarar verebilecek hak ve ayrıcalıkları talep etme hakkına sahip olmayacaktır.*

İşgal altındaki bir bölgede, bir korunan kişi casus veya sabotajcı olarak ya da işgalci gücün güvenliğine karşı düşmanca faaliyetlerde bulunduğuna dair kesin şüphe altında tutuklanırsa, mutlak askerî güvenliğin gerektirdiği durumlarda, bu kişinin bu Sözleşme kapsamında haberleşme haklarını kaybettiği kabul edilecektir.

Bununla birlikte, her durumda, bu kişiler insanca muamele görmeli ve yargılanmaları halinde, bu Sözleşme tarafından öngörülen adil ve düzenli yargılanma haklarından mahrum bırakılmamalıdır. Ayrıca, devletin veya işgalci gücün güvenliğiyle uyumlu en erken tarihte, bu Sözleşme kapsamında korunan kişi statüsüne ilişkin tüm hak ve ayrıcalıkları yeniden kazanmaları sağlanmalıdır."

53 Madde 75: *"Hiçbir durumda ölüm cezasına çarptırılan kişiler, af veya cezanın ertelenmesi için dilekçe verme hakkından mahrum bırakılamaz.*

Hiçbir ölüm cezası, koruyucu gücün, söz konusu ölüm cezasını onaylayan nihai kararın veya af ya da cezanın ertelenmesi talebinin reddine ilişkin emrin bildirimini almasından itibaren en az altı aylık bir süre dolmadan infaz edilemez.

Bu maddede öngörülen altı aylık ölüm cezası erteleme süresi, işgalci gücün veya onun kuvvetlerinin güvenliğine yönelik organize bir tehdidi içeren ağır acil durumlarda, bireysel vakalara özgü olarak kısaltılabilir. Ancak, bu sürenin azaltılması durumunda koruyucu güce bilgi verilmesi ve işgalci yetkililere bu ölüm cezalarıyla ilgili görüş bildirme fırsatı tanıyacak makul bir süre sağlanması zorunludur."

Silahlı çatışma hukukunun geliştirilmesine yönelik en son kapsamlı girişim 1977 tarihli Cenevre Ek Protokolleri[54] ile gerçekleştirilmiştir. I. Ek Protokol'ün[55] "Casuslar" kenar başlıklı 46. maddesi,[56] 1907 tarihli Lahey Kara Savaşı Sözleşmesi'nin 29. maddesinde yer alan casus tanımını ve bu kişilere uygulanacak muameleye ilişkin kuralları teyit ederken, casusluk faaliyeti yürüten kişilerin statüsünü belirlemekte ve savaş esiri korumasının hangi durumlarda geçerli olmayacağını ortaya koymaktadır. Casusluk faaliyetinde bulunan askerî personelin savaş esiri statüsüne sahip olamayacağını belirterek casusluk ile düzenli istihbarat faaliyetleri arasındaki ayrımı vurgulamaktadır. Hüküm, savaş esiri korumasından yalnızca kimliğini açıkça ortaya koyan askerlerin yararlanabileceğini belirtmekte; buna karşılık kimliğini gizleyerek düşman topraklarında bilgi toplayanların bu statüden faydalanamayacağını ifade etmektedir. Ayrıca işgal altındaki bölgelerde yaşayan sivillerin bilgi toplama faaliyetlerinin, kimliklerini gizlemedikleri sürece casusluk olarak değerlendirilmemesi, silahlı çatışma hukukunda casusluk tanımının yalnızca bilgi edinme eylemiyle sınırlı olmadığını, gizlilik ve aldatma unsurlarını da içermesi gerektiğini, önceki düzenlemelere paralel şekilde ortaya koymaktadır. Bu hüküm, işgal altındaki sivillerin keyfî olarak casusluk suçlamasıyla ve bu sebeple ağır yaptırımlarla karşı karşıya kalmalarını engellemektedir. Genel olarak bu madde, devletlerin askerî güvenlik kaygıları ile uluslararası insancıl hukuk ilkeleri arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır.

2.5. Genel Değerlendirme: Savaş Zamanı Casusluğun Paradoksu

Şu ana kadar incelenen savaş zamanı casusluk düzenlemelerinde görüldüğü üzere devletler casusun tanımını yapmış, bu suretle kimlerin casus olacağını yahut olamayacağını belirlemiş, bazı ek güvenceler getirmiş fakat uluslararası hukuk açısından casusluğu bir suç olarak tanımlamamıştır. Bir yandan casusluk savaşı meşru bir parçası olarak kabul edilmiş, diğer yandan aldatıcı doğası ve tehlikeli bir faaliyet olması itibarıyla ölüm cezasını da içine alan ağır cezalara konu olabileceğini düzenlemiştir. Böylece uluslararası hukukta bir "*suç olmayan*

54 "Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949", https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf, erişim 09.04.2025.
Bu protokoller, daha önceki Lahey ve Cenevre sözleşmelerinde belirlenen silahlı çatışma hukuku kurallarını güçlendirmek, güncellemek ve uygulamada daha etkili hâle getirmek amacıyla hazırlanmıştır. Aynı zamanda modern muharebe koşullarını dikkate alarak gelişen tıbbi ve iletişim teknolojilerinin silahlı çatışma hukukuna entegrasyonunu sağlamayı hedeflemiştir. Demarest, "Espionage in International Law", s. 336-337.
Cenevre Sözleşmelerine 1977 tarihli Ek Protokoller, silahlı çatışma hukukunun kapsamını genişleterek, uluslararası olmayan silahlı çatışmalara yönelik düzenlemeleri güçlendirmiştir. Özellikle İkinci Ek Protokol, devletler ile örgütlü silahlı gruplar arasındaki iç silahlı çatışmalara ilişkin hükümler getirerek, önceki düzenlemelerin büyük ölçüde uluslararası silahlı çatışmalara odaklanmış olmasının yarattığı boşluğu doldurmayı amaçlamıştır.

55 "Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977", https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977, erişim 09.04.2025.

56 Madde 46: *"Sözleşmelerin veya bu Protokolün herhangi bir hükmüne bakılmaksızın, bir çatışmaya taraf olan silahlı kuvvetlerin herhangi bir üyesi, düşman tarafın kontrolüne casusluk faaliyetleri yürütürken geçtiği takdirde, savaş esiri statüsüne sahip olma hakkına sahip olmayacak ve casus olarak muamele görebilecektir.*
Bir çatışmaya taraf olan silahlı kuvvetlerin herhangi bir üyesi, kendi tarafı adına, düşman tarafın kontrolündeki bir bölgede bilgi toplar ya da toplamaya teşebbüs ederse, eğer bu faaliyeti kendi silahlı kuvvetlerine ait üniformayı giyerek gerçekleştiriyorsa, casusluk yapıyor sayılmayacaktır.
Bir çatışmaya taraf olan silahlı kuvvetlerin üyesi olup, düşman taraf tarafından işgal edilmiş bir bölgede yaşayan bir kişi, bağlı olduğu taraf adına, bu bölgede askeri değer taşıyan bilgiler toplar ya da toplamaya teşebbüs ederse, eğer bunu sahte kimlik kullanarak ya da kasıtlı olarak gizlice yapmazsa, casusluk faaliyetinde bulunmuş sayılmaz. Ayrıca, böyle bir kişinin casusluk yaparken yakalanmadıkça savaş esiri statüsünü kaybetmesi veya casus olarak muamele görmesi mümkün değildir.
Bir çatışmaya taraf olan silahlı kuvvetlerin üyesi olup, düşman taraf tarafından işgal edilmiş bir bölgede ikamet etmeyen bir kişi, bu bölgede casusluk faaliyetinde bulunmuşsa, ancak bağlı olduğu silahlı kuvvetlere tekrar katılmadan önce yakalanmışsa, savaş esiri statüsünü kaybedebilir ve casus olarak muamele görebilir."

suç" ihdas edilmiştir. Bir casus görev sırasında yakalandığında yargılama sonucunda ölüm cezasına çarptırılabilse de casusu gönderen devlet uluslararası hukuku ihlal etmiş sayılmaz ve bu nedenle söz konusu eylem savaş suçu olarak nitelendirilmez.[57]

Uluslararası hukuk kurallarını oluşturan devletler, casusluk alanındaki çelişkiyi gidermeye yönelik bir irade ortaya koymadığından, bu çelişkili yapı mevcut uluslararası hukuk düzenlemelerine de yansımıştır. Silahlı çatışma hukuku, istihbarat faaliyetlerinin devletler için kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu göz önünde bulundurarak, bu tür faaliyetleri tamamen yasaklamayı amaçlamamıştır.[58] Bunun yerine, bireysel cezalandırmayı yalnızca casusluk eylemleriyle sınırlandırmış ve kişisel aldatma unsuru bulunmayan teknik istihbarat toplama süreçlerini suç saymamıştır.[59] Her halükârda casusluğun silahlı çatışma hukukunun en temel metinlerinde etraflıca düzenlenmiş olması, devletlerin bu konuya gösterdiği önemi ortaya koymaktadır. Barış zamanı casusluk faaliyetlerinin hukukiliğinin incelenmesi ve uluslararası hukuk çerçevesinde bir yorum yapmanın mümkünatı da ancak bu düzenlemelerden hareketle mümkün olacaktır.

3. Barış Zamanı Casusluk

Barış zamanı casusluk genel olarak savaş zamanı casusluk kapsamında değerlendirilmeyen faaliyetleri ifade etmektedir.[60] Bu ayrım, savaş zamanı casusluğun daha sınırlı sayıda eylemi kapsayan dar bir alan olduğunu ve bu nedenle birçok casusluk faaliyetinin barış zamanı bağlamında ele alındığını ortaya koymaktadır.[61]

3.1. Hukuki Düzenleme Eksikliği ve Genel Belirsizlik

İstihbarat faaliyetlerinin artan önemine rağmen barış zamanında casuslukla suçlanan bireylerin hukuki statüsü belirsizdir zira uluslararası bir düzenlemeye gidilmemiştir. Bu eksiklik barış zamanında yürütülen istihbarat faaliyetlerinin hukuki çerçevesini muğlak bırakmakta ve devletler açısından keyfi yorumlara yol açmaktadır.[62] Richard Falk bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

> *"Geleneksel uluslararası hukuk, barış zamanındaki casusluk pratiğine şaşırtıcı derecede kayıtsızdır. Önde gelen hukuk metinleri casusluk konusuna ya hiç değinmemekte ya da yalnızca bir paragrafta casusun tanımını yaparak yakalandığında başına gelecek talihsiz akıbeti özetlemektedir. Oysa casusluk, uluslararası ilişkilerde her zaman önemli bir rol oynamıştır."*[63]

Savaş zamanı casusluğa odaklanan uluslararası hukuk, barış zamanı casusluk faaliyetlerine ilişkin herhangi bir düzenleme getirmemiştir. Bu normatif boşluk, devletler tarafından ulusal düzenlemelerle doldurulmuştur;[64] bu düzenlemeler ise genellikle oldukça ağır yaptırımlar içermektedir. Bu çerçevede, öğretide barış zamanı casusluk faaliyetlerinin hukukiliğinin nasıl değerlendirildiği sorusu gündeme gelmektedir. Hukuka uygunluk incelemesi, söz konusu boşluğun bilinçli bir tercih olup olmadığını ortaya koymaya katkı

57 Wright, *Espionage and the Doctrine of Non-Intervention in Internal Affairs*, s. 11.
58 Beim, "Enforcing a Prohibition on International Espionage", s. 651.
59 Demarest, "Espionage in International Law", s. 338.
60 Beim, "Enforcing a Prohibition on International Espionage", s. 652.
61 Age, s. 652.
62 Buchan, *The International Legal Regulation of State-Sponsored Cyber Espionage*, s. 68.
63 Richard A. Falk, "Foreword", Roland J. Stanger (ed.), *Essays on Espionage and International Law*, Ohio State University Press, Athens, OH, 1962, s. v.
64 Barış zamanı casusluğun bir ulusal hukuk meselesi olarak görüldüğüne dair bkz: Demarest, "Espionage in International Law", s. 330.

sağlayabilir. Aşağıda, önce bu faaliyetlerin hukuka aykırı olduğunu savunan, ardından hukuka uygun olduğunu ileri süren görüşler incelenecektir.[65]

3.2. Barış Zamanı Casusluğun Hukukiliği

3.2.1. Casusluğun Hukuka Aykırı Olduğunu Savunan Görüşler

Zikretme İlkesi: Barış zamanı casusluğun uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunan yaklaşımlardan ilki, "*bir şeyi zikretmek, diğerini dışlamaktır*"[66] şeklinde özetlenebilecek olan zikretme ilkesine dayanmaktadır. Bu görüşe göre, savaş zamanı casusluğun açıkça düzenlenmiş olması, barış zamanı casusluğa ilişkin hüküm bulunmamasının bilinçli bir tercih olduğunu ve bu faaliyetlerin uluslararası hukuka aykırı sayılması gerektiğini göstermektedir.[67] Ancak bu ilkeye dayalı yorum, barış zamanı casusluğun hukukiliği hakkında kesin bir sonuç çıkarmak için yeterli değildir. Savaş zamanı casusluk düzenlemeleri, barış zamanına ilişkin olası düzenlemelere ışık tutabilir ancak bu alanda örtülü hükümler tesis etmek, uluslararası hukukun temeli olan devlet iradelerini göz ardı etmek anlamına gelebilecektir.

İç İşlerine Müdahale Etmeme İlkesi: Barış zamanı casusluğun hukuka aykırı olduğu yönündeki bir diğer argüman, iç işlerine müdahale etmeme ilkesinin ihlaline dayanmaktadır.[68] Buna göre, bir devletin başka bir devletin topraklarında casusluk faaliyetleri yürütmesi, yalnızca ulusal hukuku değil, Birleşmiş Milletler (BM) Şartı Madde 2(7) kapsamında iç yetki alanına giren konulara müdahale etmeme ilkesini de ihlal eder.[69] Bu nedenle barış zamanı casusluk hem iç hukuk hem de uluslararası hukuk açısından gayrimeşru kabul edilebilir.[70]

İç işlerine müdahale yasağı bağlamında casusluğun hukuka aykırı olduğunu ifade eden görüş *Nicaragua* kararına[71] da atıfta bulunmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı kuvvet kullanma yasağının yalnızca doğrudan silahlı güç kullanımıyla sınırlı olmadığını; dolaylı müdahale yollarının da bu yasağı ihlal edebileceğini açıkça ortaya koymuştur.[72] Divan, özellikle bir devlete karşı silahlı muhalif gruplara maddi destek verilmesi, askerî eğitim sağlanması veya istikrarı bozucu eylemlerin teşvik edilmesi gibi yollarla yürütülen örtülü müdahalelerin, egemenliğe ve siyasi bağımsızlığa ciddi bir tehdit oluşturduğunu vurgulamıştır.[73] Bu bağlamda barış zamanı casusluk faaliyetlerinin -kuvvet kullanımı içermiyor olsalar bile- müdahale yasağının ihlali olarak değerlendirilebileceği ileri sürülebilir.[74] Bu nedenle casusluk, doğrudan kuvvet kullanımı içermese de egemenlik ihlali sayılabileceği için Divan'ın müdahale yasağına ilişkin içtihadı çerçevesinde hukuka aykırı bir eylem olarak tartışılmaktadır.

3.2.2. Casusluğun Hukuki Olduğunu Savunan Görüşler

Yasak Yoksa Serbesttir: Barış zamanı casusluğun hukukiliğini savunanlar, "*bir şeyi zikretmek, diğerini dışlamaktır*" ilkesinden yola çıkarak farklı bir sonuca ulaşmaktadırlar. Bu görüşe

65 Bu konuda hukuki olduğunu, hukuki olmadığını ve ne hukuki ne de gayrihukuki olduğunu savunan akademisyenlerin görüşlerine dair bkz.: A. John Radsan, "The Unresolved Equation of Espionage and International Law", *Michigan Journal of International Law*, 28, 2007, s. 603-607.

66 Expressio unius est exclusio alterius yorum ilkesi

67 Beim, "Enforcing a Prohibition on International Espionage", s. 653.

68 Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bkz: Wright, *Espionage and the Doctrine of Non-Intervention in Internal Affairs*, s. 3-28; Navarrete, Buchan, "Out of the Legal Wilderness: Peacetime Espionage, International Law and the Existence of Customary Exceptions", s. 898; Ayrıca bkz: Pun, "Rethinking Espionage in the Modern Era", s. 366-367.

69 Wright, *Espionage and the Doctrine of Non-Intervention in Internal Affairs*, s. 21.

70 Beim, "Enforcing a Prohibition on International Espionage", s. 653.

71 International Court of Justice (ICJ), Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 14.

72 Aynı karar, para. 228-230.

73 Aynı karar, para. 205.

74 Bkz: Aynı karar, para. 202, 205.

göre, savaş zamanı casusluk açıkça düzenlenmişken barış zamanı casuslukla ilgili herhangi bir yasaklayıcı hükme yer verilmemesi, bu faaliyetlerin uluslararası hukuk bakımından esasen hukuka uygun olduğunu ve yalnızca savaş zamanına özgü yasakların istisna oluşturduğunu göstermektedir.[75] Barış zamanı casusluğun yasak olduğuna dair ne Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarında ne de uluslararası andlaşmalarda açık bir hüküm bulunmaktadır. Dolayısıyla uluslararası hukukta doğrudan bir yasak öngörülmediğinden, casusluk faaliyetlerinin hukuka uygun olduğu -dayanak olarak SS Lotus Davası'nın Lotus İlkesi[76] gösterilerek- iddia edilebilir.[77]

Devlet Uygulaması ve Teamül Hukuku: Bir diğer görüşe göre, casusluk faaliyetlerinin uluslararası hukukta hukuka uygun sayılması, bu tür eylemlerin tarihsel süreklilik göstermesi ve devletler arasında uzun süredir kesintisiz biçimde uygulanmasına dayanmaktadır.[78] Devletlerin yüzyıllardır birbirlerini gözetlemesi ve dinlemesi, casusluğun zamanla teamül hukukunun bir parçası hâline gelmesini sağlamıştır. Bu çerçevede, casusluğun hukuki niteliği, devletlerin yerleşik ve süreklilik arz eden uygulamalarının, yani teamülün, uluslararası hukukun bağlayıcı kaynaklarından biri olarak kabul edilmesine dayandırılmaktadır.[79] Ancak Wright bu görüşe katılmaz; ona göre casus gönderme eyleminin sıkça uygulanması tek başına bu faaliyetin hukuki olduğunu göstermez.[80] Zira eğer böyle olsaydı, devletlerin neden casus görevlendirdiklerini resmen kabul edemedikleri sorusu cevapsız kalırdı. Öyleyse bu durum uygulamanın yaygın olmasına rağmen bir hukuk kuralı oluşturmadığını; çünkü bu tür eylemlerin haklı görülerek değil, yanlış olduğu bilinerek yapıldığını göstermektedir.[81]

Casusluk Menfaat Sağlar Teorisi: Casusluğun hukuki olduğunu savunan bir başka görüş, faaliyetlerin doğurduğu menfaatlerden yola çıkmaktadır.[82] Bu görüş casusluğun devletler arasındaki iş birliğini güçlendirebileceğini ve uluslararası güvenliği artırabileceğini savunmaktadır.[83] Bu düşünceye göre uluslararası andlaşmalara uyumu sağlamak için oluşturulan resmî denetim mekanizmaları[84] her zaman yeterli değildir. Casusluk, devletlere, karşı tarafın yükümlülüklerine uyup uymadığı konusunda ek bir güvence sağlayarak riskli ama her iki taraf için de faydalı olabilecek andlaşmaların imzalanmasını teşvik edebilir yahut uluslararası yükümlülüklerine uyup uymadığını kontrol edici bir mekanizma olabilir.[85] Bu teorinin en temel zayıflığı, casusluk olgusunu yalnızca devletler arası menfaate dayalı andlaşma denetimiyle sınırlı görmesi ve oysa bunun bu faaliyetlerin yalnızca dar bir kısmını yansıtmasıdır. Ayrıca bir eylemin yalnızca sağladığı yarara dayanarak hukukiliğinin belirlenmesi de metodolojik açıdan isabetli değildir.

75 Beim, "Enforcing a Prohibition on International Espionage", s. 654.

76 Permanent Court of International Justice (PCIJ), The Case of the S.S. "Lotus" (France v. Turkey), Judgment of 7 September 1927, PCIJ Series A, No. 10. Lotus İlkesi'nin çıkarılabileceği kısım; s. 19, *"International law governs relations between independent States."* cümlesi ile başlayan paragraf.

77 Pun, "Rethinking Espionage in the Modern Era", s. 361-362.

78 *"Beş bin yıl önce Mısır'ın iyi organize edilmiş bir gizli servisi vardı. Kral III. Thutmose, kuşatma altındaki Yafa şehrini, içine iki yüz askerin un çuvallarına dikilerek sokulmasıyla kurtardı. Yunanlar, Truva ile olan uzun savaşlarını Truva Atı hilesiyle kazandılar ve Jan Dark, İngiltere Kralı'na hizmet eden bir casusun ihanetiyle ele verildi. Casusluk tarihçisi Singer, 'Casusların yer almadığı hiçbir savaş olmamıştır ve gelecek bir savaş için hazırlık yapan casusların yer almadığı hiçbir barış dönemi yaşanmamıştır.' gözleminde bulunur."* Falk, *Foreword*, s. v.

79 Wright, *Espionage and the Doctrine of Non-Intervention in Internal Affairs*, s. 17.; Baker, "Tolerance of International Espionage: A Functional Approach", s. 1094-1095.

80 Wright, *Espionage and the Doctrine of Non-Intervention in Internal Affairs*, s. 17.

81 Age, s. 17.

82 Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz.: Baker, "Tolerance of International Espionage: A Functional Approach".

83 Stone, *Legal Problems of Espionage in Conditions of Modern Conflict*, s. 31

84 Silahlanmanın denetim mekanizmaları ve casusluk ile ilişkisi hakkında bir değerlendirme için bkz: Roland J Stanger, "Espionage and Arms Control", Roland J. Stanger (ed.), *Essays on Espionage and International Law*, Ohio State University Press, Athens, OH, 1962.

85 Baker, "Tolerance of International Espionage: A Functional Approach", s. 1092.

Karşılıklı Tolerans Görüşü: Bu görüşe göre devletlerin casusluk faaliyetlerine karşılıklı olarak göz yumması zamanla zımni bir kabul oluşturmuştur.[86] Ancak bu görüş casusluğun hukuka aykırılığına karşı güçlü bir gerekçe sunmamaktadır. Zira bir devletin hukuka aykırı bir eylemi tolere etmesi, o eylemi hukuki olarak meşru gördüğü anlamına gelmez.[87] Bu nedenle yalnızca karşılıklı toleransa dayanan bir pratikten hareketle casusluğun uluslararası hukukta hukuka uygun kabul edildiği sonucuna ulaşmak mümkün değildir.

Temiz Eller Teorisi: "Karşılıklı Tolerans" görüşüne benzemekle beraber bir başka teori de, "*Hakkaniyet isteyen, hakkaniyetli olmalıdır*" şeklinde ifade edilebilecek temiz eller[88] teorisidir.[89] Yargıç Manley O. Hudson, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nın 1937 tarihli Meuse Nehri Davası'ndaki bireysel görüşünde, şu ifadeyi kullanmıştır: "*İki tarafın aynı veya karşılıklı bir yükümlülüğü üstlendiği durumlarda, bu yükümlülüğü sürekli olarak yerine getirmeyen bir tarafın, diğer tarafın benzer bir yükümlülüğü yerine getirmemesinden yararlanmasına izin verilmemelidir.*"[90] Uluslararası hukuktaki temiz eller teorisi, bir devletin hukuka aykırı bir eylemden şikayetçi olabilmesi için kendisinin de benzer bir ihlalde bulunmamış olması gerektiğini öngörür.[91] Yani hukuku ihlal eden bir taraf, aynı konuda diğer devleti suçlayamaz. Casusluk bağlamında bu teori özellikle U-2 Krizi sırasında gündeme gelmiş, ABD, SSCB'nin de benzer casusluk faaliyetleri yürüttüğünü belirterek kendi keşif uçuşlarını savunmuştur. Ancak SSCB hava keşiflerinin geleneksel casusluktan farklı olduğunu iddia ederek bu argümana itiraz etmiştir.[92]

Meşru Müdafaa Argümanı: Casusluğun hukuki olduğunu savunan bir başka görüş, bu faaliyetlerin devletlerin içkin hakkı olan meşru müdafaa kapsamında değerlendirilebileceğini ileri sürmektedir.[93] Bu yaklaşıma göre hasmane tutum sergileyen devletlere karşı, gelecekteki olası saldırıları önlemek amacıyla istihbarat faaliyetlerinde bulunmak meşru müdafaa kapsamında değerlendirilebilir. Ancak BM Şartı madde 51'de[94] düzenlendiği üzere meşru müdafaada bulunabilmek için bir silahlı saldırının mevcudiyeti gerekir. Bu koşul gerçekleşmediği sürece casusluk faaliyetlerini meşru müdafaa kapsamında değerlendirmek uluslararası hukuk açısından mümkün görünmemektedir.

Uluslararası hukukta barış zamanı casusluğun hukukiliğine ilişkin çeşitli görüşler ileri sürülmekle birlikte, bu tartışmaların büyük ölçüde uluslararası ilişkiler alanına kaydığı gözlemlenmektedir.[95] Devletlerin güvenliklerini sağlama ve ulusal çıkarlarını koruma amacıyla başvurduğu bir araç olarak değerlendirilebilecek barış zamanı casusluğun hukuki statüsüne ilişkin belirsizlik ise, bu konuda devletler ortak bir irade ortaya koymadığı sürece devam edecektir.

86 Stone, *Legal Problems of Espionage in Conditions of Modern Conflict*, s. 31, 42.
87 Beim, "Enforcing a Prohibition on International Espionage", s. 656.
88 Kirli eller teorisi olarak da anılmaktadır.
89 Wright, *Espionage and the Doctrine of Non-Intervention in Internal Affairs*, s. 20; Wright, "Legal Aspects of the U-2 Incident", s. 849.
90 PCIJ, "Diversion of Water from the Meuse, Judgment, Individual Opinion by Mr. Hudson, 28 June 1937" s. 77.
91 Wright, *Espionage and the Doctrine of Non-Intervention in Internal Affairs*, s. 20.
92 Age, s. 21.
93 Bu konudaki tartışmalar için bkz: Pun, "Rethinking Espionage in the Modern Era", s. 363-366.
94 BM Şartı madde 51: *"Şart'taki hiçbir hüküm, Birleşmiş Milletler üyelerinden birine yönelik silahlı bir saldırı durumunda, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği korumak için gerekli önlemleri alana kadar, bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkını zedelemez. …"*
95 Radsan'a göre uluslararası hukuk casusluğu ne açıkça meşru görür ne de yasaklar; etik ve hukuki değerlendirmeler duruma göre değişir. Devletler, casusluk kendilerine karşı yapıldığında sert tepki verirken, başkalarına karşı yaptıklarında bunu çoğu zaman meşru sayar. Radsan, "The Unresolved Equation of Espionage and International Law", s. 605-606.

3.3. Örnek Olaylar

Barış zamanı gerçekleşen bir faaliyetin casusluk olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği ve bu nitelendirme yapıldığında hukukiliğinin nasıl değerlendirileceği soruları, uluslararası hukukta hâlen net bir karşılık bulamamaktadır. Bu çerçevede, barış zamanı casusluk faaliyetlerinin devletler arası ilişkilerde doğurduğu sonuçları ve yol açtığı hukuki tartışmaları ortaya koymak amacıyla üç örnek olay incelenecektir: U-2 Krizi, İsrail casusu Eli Cohen'in faaliyetleri ve Stuxnet vakası. Bu örnekler üzerinden, casusluk faaliyetlerinin hangi uluslararası normlarla çatıştığı ve ne tür sorunlara yol açtığı değerlendirilecektir.

3.3.1. U-2 Krizi

1955 yılında ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA), yüksek irtifadan fotoğraf temelli keşif yapmak üzere geliştirilen U-2 uçağını hizmete almıştır. Stratejik istihbarat toplama amacıyla kullanılan bu teknik sistem, 1956'dan 1960'a kadar SSCB hava sahasına düzenli şekilde girerek ABD'ye önemli istihbarat sağlamıştır.[96] Uluslararası hukuk açısından bu keşif uçuşları, egemen devletin hava sahasının izinsiz ihlali nedeniyle ciddi tartışmalara yol açmış; 1960 yılında yaşanan U-2 Krizi, barış zamanı casusluğun hukuki statüsüne ilişkin tartışmaları derinleştiren önemli bir örnek hâline gelmiştir.

1 Mayıs 1960'ta, sürekli askerî üssü Türkiye'de olan, Pakistan'dan havalanarak SSCB toprağından geçip Norveç'e inecek olan pilot Francis Gary Powers'ın kullandığı U-2 uçağı kaybolmuştur.[97] U-2 uçağının kaybolmasının ardından, bir ABD yetkilisi Türkiye'den yaptığı açıklamada, Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi'ne (NASA) ait iki meteoroloji gözlem uçağından birinin 1 Mayıs'ta Adana'dan havalandığını ve SSCB sınırına yakın Van Gölü civarında kaybolduğunu bildirmiş; 5 Mayıs'ta ise SSCB U-2'nin vurularak düşürüldüğünü duyurmuştur.[98] ABD olayın ardından düşürülen uçağın bir hava durumu keşif aracı olduğunu ve rotasından sapmış olabileceğini iddia ederek SSCB hava sahasının kasıtlı olarak ihlal edilmediğini ve daha önce benzer bir durumun yaşanmadığını öne sürmüştür.[99] Ancak SSCB pilot Powers ile uçağın enkazını ele geçirdiklerini duyurarak ABD'nin ilk açıklamasını geri çekmesine ve gerçek durumu kabul etmek zorunda kalmasına neden olmuştur.[100] ABD ise sonradan gözetleme ve istihbarat amaçlı olduğunu kabul ettiği bu uçuşları[101] meşru müdafaa hakkı çerçevesinde meşrulaştırma çabasına girişmiştir.[102]

SSCB Powers'ı "casus" olarak yargılama yetkisine sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bu olay ABD ile SSCB arasındaki diplomatik ilişkileri ciddi şekilde sarsmış[103] ve barış zamanı casusluğa ilişkin uluslararası hukukta mevcut olan normatif boşluğu ortaya koymuştur.

96 Wright, "Legal Aspects of the U-2 Incident", s. 836.
97 Age, s. 836.
98 Age, s. 837.
99 ABD, devletlerin geleneksel olarak casuslarının eylemlerinden haberdar olmadıklarını iddia etmeleri gibi, bu keşif uçuşlarını da reddetme politikasını benimsemiştir. Bu durum, "inandırıcı inkâr" olarak bilinen uluslararası istihbarat stratejisinin bir parçasıdır. Bkz: Pun, "Rethinking Espionage in the Modern Era", s. 370. Teknik olarak, istihbarat amaçlı hava keşifleri devletler arasında açıkça yasaklanmış değildi; ancak "dostane olmayan eylemler" olarak görülüyordu ve diplomatik krizlere yol açma potansiyeli taşıyordu.
100 Wright, "Legal Aspects of the U-2 Incident", s. 838.
101 Başkan Eisenhower Paris'te yaptığı açıklamada bu uçuşların saldırgan bir amaç taşımadığını; aksine, Amerika Birleşik Devletleri ve özgür dünyanın, nükleer başlıklı füzelerle ABD ve diğer ülkeleri yok edebileceğiyle övünen bir gücün ani saldırısına karşı güvenliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Age, s. 841-842.
102 Wright, *Espionage and the Doctrine of Non-Intervention in Internal Affairs*, s. 17.
103 SSCB Dışişleri Bakanı Gromyko, ABD'nin Camp David'de Kruşçev'le karşılıklı güvenin güçlendirilmesini görüşürken aynı anda SSCB'ye karşı saldırgan eylemler yürütmesini "hainlik" olarak nitelendirmiştir. Tüm devletlerin toprak bütünlüğünün uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olduğunu vurgulayan Gromyko, bu ilkeye bağlılığın devletlerarası barışın temelini oluşturduğunu ifade etmiştir. Wright, "Legal Aspects of the U-2 Incident", s. 840-841.

Zira silahlı çatışma hukuku, kişisel aldatma unsuru içeren casusluk ile teknik gözetim faaliyetleri arasında belirli bir ayrım yaparken; barış zamanına ilişkin net bir düzenleme sunmamaktadır. Bu çerçevede, ABD'nin U-2 uçuşlarıyla gerçekleştirdiği faaliyetlerin casusluk olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği ve bu faaliyetlerin uluslararası hukuka uygun olup olmadığı soruları, açık hukuki düzenlemelerin yokluğu nedeniyle kesin biçimde yanıtlanamamaktadır.

U-2 Krizi özellikle uzaydan yapılan gözetim faaliyetleri ve modern teknik istihbarat yöntemlerinin uluslararası hukuk bağlamında nasıl değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin yeni tartışmalar doğurmuştur.[104] ABD her ne kadar SSCB'nin U-2 uçuşlarının sona erdirilmesine yönelik taleplerini karşılamış gibi görünse de, aynı bilgi toplama hedeflerine ulaşmak üzere SSCB hava sahası üzerinde uydu temelli gözetim programlarını kamuoyuna açıklamıştır.[105] Bunun dışında uluslararası hukukun en temel ilkelerinden olan iç işlerine müdahale etmeme ilkesi de bu kriz çerçevesinde tartışmaların odak noktası olmuştur. Bu olay devletler arasındaki barış zamanı casusluk tanımlarının ve bu konudaki tartışmaların ne denli belirsiz ve yoruma açık olduğunu ortaya koyan önemli bir örnektir.

3.3.2. İsrail Casusu Eli Cohen

1960'lı yıllarda İsrail ajanı Eli Cohen, Suriye'nin askerî ve siyasi yapısına sızarak en üst düzey karar alma süreçlerine erişim sağlamıştır. Suriye Devlet Başkanı Emin el-Hafız'la yakın ilişkiler kurmuş, hatta Savunma Bakan Yardımcılığına aday gösterilecek kadar güven kazanmıştır.[106] Görevi boyunca radyo frekansları aracılığıyla İsrail'e önemli miktarda stratejik bilgi aktarmıştır.[107] Ülkeden sistematik biçimde bilgi sızdırıldığını fark eden Suriye makamları Cohen'in kimliğini açığa çıkarmış ve Cohen 1965 yılında idam edilmiştir.[108]

Bu örnek casusluk faaliyetlerinin yalnızca iç hukuk normlarına göre cezalandırılmakla kalmayıp aynı zamanda devletler arası ilişkilerde ciddi diplomatik gerilimlere ve uluslararası hukuk bakımından sorumluluk tartışmalarına yol açabileceğini ortaya koymaktadır. Nitekim barış zamanı casusluk genellikle egemenlik ihlali ve uluslararası hukuk kurallarına aykırılık iddialarıyla birlikte anılmaktadır. Casusluk faaliyetlerinin doğrudan veya dolaylı etkisiyle ihlal edildiği öne sürülen düzenlemelerin başında, BM Şartı'nın kuvvet kullanma yasağını ele alan 2(4) maddesi ile iç işlerine müdahale yasağını düzenleyen 2(7) maddesi gelmektedir. Görüldüğü üzere casusluk yalnızca bir iç güvenlik meselesi değil, aynı zamanda uluslararası barış ve istikrar açısından da değerlendirilmesi gereken bir olgudur.

3.3.3. Stuxnet Vakası

2010 yılında Belarus merkezli bir güvenlik firması, nükleer tesisleri yöneten endüstriyel kontrol sistemlerini hedef alan gelişmiş bir kötü amaçlı yazılım keşfetmiştir.[109] Bu yazılımın esas hedefinin İran'ın nükleer programı olduğu ve reaktör sistemlerine internete bağlı ağlar yerine CD veya USB bellek gibi fiziksel yollarla bulaştırılmış olabileceği

104 Baker, "Tolerance of International Espionage: A Functional Approach", s. 1093-1094.
105 Falk, *Foreword*, s. vii.
106 "Eli Cohen | Israeli Spy | Britannica", https://www.britannica.com/biography/Eli-Cohen, erişim 08.04.2025.
107 Daha detaylı bilgi için bkz: "Eli Cohen", https://www.jewishvirtuallibrary.org/eli-cohen, erişim 06.03.2025. Ayrıca Cohen, Golan Tepeleri'ndeki Suriyeli askerlerin sıcaktan etkilenmesine duyarlılık gösteriyormuş gibi davranarak tahkimat bölgelerine okaliptüs ağaçları dikilmesini sağlamıştır. İsrail, Altı Gün Savaşı sırasında daha önce dikilen okaliptüs ağaçlarını hedef belirleme aracı olarak kullanmıştır.
108 Age.
109 Paul K Kerr, John Rollins, Catherine A Theohary, "The Stuxnet Computer Worm: Harbinger of an Emerging Warfare Capability", *CRS Report for Congress*, 2010, s. 1; Marie Baezner, Patrice Robin, "Stuxnet", *Center for Security Studies (CSS), ETH Zürich*, 2017, s. 6.

değerlendirilmektedir.[110] Virüsün gelişmişliği ve doğrudan İran'ı hedef alması, virüsün İsrail veya ABD tarafından geliştirildiği yönünde güçlü spekülasyonlara yol açmıştır.[111] Uzaktan erişim ya da fiziksel aktarım yoluyla gerçekleştirilebilen bu tür siber operasyonların zamanla artması, siber casusluk ve siber saldırıların hukuki niteliğinin belirlenmesini giderek daha önemli hâle getirmektedir. Özellikle bu tür eylemlerin kuvvet kullanımı sayılıp sayılmayacağı, uluslararası hukukta süregelen tartışmalardan biridir.

Uluslararası Adalet Divanı nükleer silahlara ilişkin 1996 tarihli danışma görüşünde Birleşmiş Milletler Şartı'nın kuvvet kullanımına ilişkin hükümlerinin, kullanılan silahın türüne bakılmaksızın geçerli olduğunu belirtmiştir.[112] Divan ayrıca, bu hükümlerin, BM Şartı'nın hazırlandığı dönemde öngörülmeyen yeni silah türleri ortaya çıksa bile bağlayıcılığını koruyacağını vurgulamıştır.[113] Bu çerçevede, Stuxnet gibi bir siber saldırının da BM Şartı kapsamında kuvvet kullanımı olarak değerlendirilebileceği ileri sürülebilir. Nitekim İran'ın Natanz nükleer tesisine fiziksel bir bomba atılmamış olsa da yazılımın santrifüjleri devre dışı bırakması, geleneksel bir saldırının yol açabileceği ölçüde işlevsel tahribata neden olmuştur.[114]

Sonuç

Bu çalışma casusluğun savaş ve barış zamanı ayrımına göre uluslararası hukukta nasıl değerlendirildiğini incelemekte ve mevcut normatif çerçevenin sınırlarını ve belirsizliklerini ortaya koymaktadır. Savaş zamanında casusluğa ilişkin düzenlemeler, casusluğu doğrudan yasaklamamaktadır. Casusluk bir yandan savaşın kaçınılmaz bir parçası olarak kabul edilmekte, diğer yandan casusluğun aldatıcı doğası nedeniyle casuslar ölüm cezası dâhil olmak üzere en ağır cezalarla karşılaşmaktadır. Bu durum casusluğun uluslararası hukukta açıkça suç sayılmaksızın devletlerin iç hukuklarında casusları cezalandırılabilmesine olanak tanıyan gri bir hukuki alan oluşturmuştur.

Barış zamanı casusluk ise çok daha derin bir belirsizlik alanıdır. Bu faaliyetlere ilişkin bir uluslararası düzenlemenin yokluğu, devletlerin aynı türdeki eylemleri hem meşrulaştırıp hem de kınamalarına zemin hazırlamakta, bu da tutarlı bir hukuki yaklaşımdan ziyade siyasi konjonktüre bağlı bir değerlendirme pratiğini beraberinde getirmektedir. Nitekim devletler bu belirsizlikten yararlanarak casusluk faaliyetlerini sürdürmekte; ancak benzer faaliyetlere kendileri maruz kaldıklarında egemenlik ihlali ve diplomatik kriz gerekçesiyle sert tepki göstermektedir.[115] Uluslararası düzenleme eksikliğinin, devletlerin bu yönde bilinçli bir tercihinden mi yoksa ortak bir iradede uzlaşamamış olmalarından mı kaynaklandığı belirsizdir. Her halükârda yakın zamanda devletlerin bu konuda ortak bir irade göstererek uluslararası hukuk düzenlemesi yapması olası gözükmemektedir.

İç işlerine müdahale etmeme ilkesi, egemenliğin korunması ve siber operasyonların doğası gibi başlıklar altında yürütülen tartışmalar, barış zamanı casusluğun sadece klasik normlara göre değil, teknoloji temelli yeni tehditlere göre yeniden ele alınması gerektiğini göstermektedir. Çalışmanın U-2 Krizi, Eli Cohen vakası ve Stuxnet örnekleri üzerinden

110 Kerr, Rollins, Theohary, *The Stuxnet Computer Worm: Harbinger of an Emerging Warfare Capability*, s. 3-4; Baezner, Robin, *Stuxnet*, s. 7.

111 Kerr, Rollins, Theohary, *The Stuxnet Computer Worm: Harbinger of an Emerging Warfare Capability*, s. 4.

112 ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 8 July 1996, I.C.J. Reports 1996, para. 39.

113 Aynı karar, para. 86.

114 Baezner, Robin, *Stuxnet*, s. 9 Ayrıca Stuxnet'in ne tür zararlara sebep olduğuna dair bkz: Age, s. 8-10.

115 Nabih Amer, "Espionage Activities in the Perspective of International Law", *Journal of Law Science*, 6:1, 2024, s. 115.

sunduğu analiz, barış zamanı casusluk faaliyetlerinin çeşitli biçimlerde yorumlandığını ve siyasi aktörlerin tutumuna göre farklı hukuki sonuçların doğduğunu ortaya koymaktadır. Bu örneklerde görüldüğü üzere, özellikle siber casusluk gibi yeni nesil tehditler klasik normlarla açıklanamayacak ölçüde karmaşık bir zemine oturmaktadır. Savaş zamanı casusluk düzenlemelerinden yola çıkılarak kıyasen casusluk tanımının ve hükümlerinin uygulanması; teknoloji temelli çağdaş tehditlerin farklı aktörleri içermesi, sınır aşan etkileri ve anonim nitelikleri gibi özellikleri nedeniyle mümkün gözükmemektedir.

Barış zamanı casusluk faaliyetlerinin hukuki statüsünü netleştirecek ve teknoloji temelli yeni uygulamaları dikkate alacak kapsamlı bir uluslararası düzenlemeye duyulan ihtiyaç açıktır. Devletlerin bu alandaki çifte standartlara dayalı tutumları yerine, açık normatif sınırlar ve denetim mekanizmaları içeren bir çerçeve geliştirilmesi, uluslararası barış, güvenlik ve iş birliği açısından önemlidir. Teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan yeni tür casusluk faaliyetleri, özellikle meselenin hukuki boyutuyla ve BM Şartı'nın temel ilkeleriyle ilişkisi çerçevesinde akademik tartışmalarda ele alınmalıdır. Böylece uluslararası hukuk düzenlemelerinin yokluğundan kaynaklanan belirsizlikler konusunda öğreti yol gösterici olacaktır.

Çatışma Beyanı:

Araştırmanın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Basılı Eserler

ALBAYRAK Gökhan (2015). "Uluslararası Hukuk Açısından Casusluk ve Siber İstihbarat", *Güncel Hukuk*, 26-31.

AMER Nabih (2024). "Espionage Activities in the Perspective of International Law", *Journal of Law Science*, 6:1, 110-117.

BAEZNER Marie ve ROBIN Patrice (2017). "Stuxnet", *Center for Security Studies (CSS), ETH Zürich*.

BAKER Christopher D. (2003). "Tolerance of International Espionage: A Functional Approach", *American University International Law Review*, 19:4, 1091-1113.

BEIM Jared (2018). "Enforcing a Prohibition on International Espionage", *Chicago Journal of International Law*, 18:2, 647-672.

BUCHAN Russell (2016). "The International Legal Regulation of State-Sponsored Cyber Espionage", Anna-Maria Osula ve Henry Rõigas (ed.), *International Cyber Norms: Legal, Policy & Industry Perspectives*, NATO CCD COE Publications, Tallinn, 65-86.

DEMAREST Geoffrey B. (1996). "Espionage in International Law", *Denver Journal of International Law and Policy*, 24:2, 321-348.

DOST Süleyman (2018). "Uluslararası İnsancıl Hukukta Hainlik Yasağı, Meşru Savaş Hileleri ve Casusluk", *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8:1, 27-55.

FALK Richard A. (1962). "Space Espionage and World Order: A Consideration of the Samos-Midas Program", Roland J. Stanger (ed.), *Essays on Espionage and International Law*, Ohio State University Press, Athens, OH, 45-82.

FALK Richard A. (1962). "Foreword", Roland J. Stanger (Ed), *Essays on Espionage and International Law*, Ohio State University Press, v-x.

GROTIUS Hugo, *Savaş ve Barış Hukuku*, III. Kitap, IV. Bölüm, XVIII. Başlık, çeşitli baskılar.

INTERNATIONAL Court of Justice (ICJ) (1986). Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, s. 14.
INTERNATIONAL Court of Justice (ICJ) (1996). Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 8 July 1996, I.C.J. Reports 1996.
KERR Paul K. ROLLINS John ve THEOHARY Catherine A. (2010). "The Stuxnet Computer Worm: Harbinger of an Emerging Warfare Capability", *CRS Report for Congress*.
LUBIN Lubin (2016). "Espionage as a Sovereign Right under International Law and Its Limits", *ILSA Quarterly*, 24:3, 22-28.
NAVARRETE Inaki ve BUCHAN Russell (2019). "Out of the Legal Wilderness: Peacetime Espionage, International Law and the Existence of Customary Exceptions", *Cornell International Law Journal*, 51:4, 897-953.
NİZAMÜ'L MÜLK, *Siyasetname*, On Üçüncü Fasıl, "Casusları Sevk ve İdare, Mülkün Selameti ve Raiyyetin İşlerine Dair", çeşitli baskılar.
PERMANENT Court of International Justice (PCIJ) (1927). The Case of the S.S. "Lotus" (France v. Turkey), Judgment of 7 September 1927, PCIJ Series A, No. 10.
PERMANENT Court of International Justice (PCIJ) (1937). "Diversion of Water from the Meuse, Judgment, Individual Opinion by Mr. Hudson, 28 June 1937".
PUN Darien (2017). "Rethinking Espionage in the Modern Era", *Chicago Journal of International Law*, 18:1, 353-391.
RADSAN A. John (2007). "The Unresolved Equation of Espionage and International Law", *Michigan Journal of International Law*, 28, 595-623.
SAMİ Binbaşı (1928). *Casuslardan Korunma*, Halk Matbaası, İstanbul.
STANGER Roland J. (1962). "Espionage and Arms Control", Roland J. Stanger (ed.), *Essays on Espionage and International Law*, Ohio State University Press, Athens, OH, 83-101.
STONE Julius (1962). "Legal Problems of Espionage in Conditions of Modern Conflict", Roland J. Stanger (ed.), *Essays on Espionage and International Law*, Ohio State University Press, Athens, OH, 29-43.
WRIGHT Quincy (1960). "Legal Aspects of the U-2 Incident", *The American Journal of International Law*, 54:4, 836-854.
WRIGHT Quincy (1962). "Espionage and the Doctrine of Non-Intervention in Internal Affairs", Roland J. Stanger (ed.), *Essays on Espionage and International Law*, Ohio State University Press, Athens, OH, 3-28.

İnternet Kaynakları

"CONVENTION (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899", https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-ii-1899, erişim 12.03.2025.
"CONVENTION (IV) Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949", https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949, erişim 12.03.2025.
"CONVENTION (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907", https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907, erişim 12.03.2025.
"ELI Cohen | Israeli Spy | Britannica", https://www.britannica.com/biography/Eli-Cohen, erişim 08.04.2025.
"ELI Cohen", (Çevrimiçi) https://www.jewishvirtuallibrary.org/eli-cohen, erişim: 06.03.2025.
"INSTRUCTIONS for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code). 24 April 1863.", https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/liebercode-1863 erişim 01.04.2025.
"İSTİHBARAT", (Çevrimiçi) https://www.mit.gov.tr/sozluk.html#İ erişim: 17.06.2025.
"PROJECT of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War. Brussels, 27 August 1874" (1874) (Çevrimiçi) https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/brussels-decl-1874 erişim 28.02.2025.
"PROTOCOL Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977", https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977, erişim 09.04.2025.
"PROTOCOLS Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949", https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf, erişim 09.04.2025.
COPPINS McKay (2010). "Spies Among Us: Modern-Day Espionage", *Newsweek*, https://www.newsweek.com/spies-among-us-modern-day-espionage-74521, erişim 06.03.2025.

YAZIM KURALLARI

Güvenlik Stratejileri Dergisine gönderilen çalışmalar daha önce yayımlanmamış ve ilgili alana katkı sağlayacak özgün çalışmalar olmalıdır. "Yayın Etiği ve Değerlendirme Süreci"nde yer alan parametreler dışında deskriptif ya da ilgili konuda mükerrer olan çalışmalar değerlendirme safhasına alınmayacaktır. Bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriye dayanan çalışmalar, ilgili bildiri kitabında yayımlanmamış olması ve bu durumun Editörler Kuruluna belirtilmesi koşuluyla kabul edilebilir.

Güvenlik Stratejileri Dergisi'nin etik ilkeler ve yayın politikası Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan rehberler ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yayın ilkeleri, yazarlar ile ilişkiler ve hakemlerle ilişkiler konularında ayrıntılı bilgiye dergimizin internet sitesindeki ilgili başlıklar altından erişilebilir. Yayımlanmak üzere https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrtj üzerinden Güvenlik Stratejileri Dergisine iletilen makale metinleri, aşağıda belirtilen biçimsel özellikleri haiz ve konu/alan açısından uygun bulunmaları halinde alan uzmanı (en az) iki hakeme gönderilir. Yazarlar, Yayın Kurulu tarafından reddedilen çalışmalarını hakem raporları çerçevesinde gözden geçirerek Güvenlik Stratejileri Dergisi editörlüğüne gönderir. Bu çalışmalardan yeterli değişiklik yapılmadığı tespit edilenler yazarlarına iade edilir ve süreç sona erer. Yeterli değişiklik yapıldığı tespit edilen çalışmalar ise tekrar değerlendirme sürecine alınır. Hakem raporları tavsiye niteliğindedir ve yayın kararı Editör Kurulu tarafından alınır.

Güvenlik Stratejileri Dergisine yabancı dilde makale gönderen yazarlar, çalışmalarını makale yazım dili anadili olan ve alanında yetkinliği bulunan bir akademisyene/uzmana "son okuma" yaptırıp bunu ibraz etmekle yükümlüdür.

Güvenlik Stratejileri Dergisinde yayımlanan çalışmalarda ifade edilen görüşler yazarların şahsi bilimsel değerlendirme ve görüşleri olup, mensubu oldukları kurum ve kuruluşlar ile derginin yayımcısı olan Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün ve Millî Savunma Üniversitesi'nin kurumsal kimliğini bağlamaz ve bu kurumların görüşü olarak lanse edilemez.

Dergide yayın yapmış tüm yazarlar, Güvenlik Stratejileri Dergisinin doğal hakemleri sayılmaktadır. Yayın Kurulu'nun talebi üzerine yazarlar en az bir defaya mahsus hakemlik yapmakla mükelleftir.

Makale Metin Şekil Esasları

1. Güvenlik Stratejileri Dergisinin yayın dili Türkçedir. Ancak İngilizce, Almanca ve Fransızca makale ve değerlendirme yazıları da yayımlanabilir. Türkçe makalelerin imla ve noktalamasında Türk Dil Kurumu kurumsal web sayfasında yer alan güncel sözlük ve yazım kuralları esas alınır. Gönderilen makaleler dil ve anlatım açısından bilimsel kıstaslara uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

2. Gönderilen makale metni (öz, abstract, kaynakça, geniş özet-summary- ve dipnotlar dâhil) asgari 6000, azami 10.000 kelime olmalıdır. Belirtilen sınırların üzerinde veya altında olan çalışmalar değerlendirilmeden yazara iade edilir.

3. Makalelere Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış azami 200 kelimelik öz ve beş anahtar kelime (İngilizce abstract ve keywords) eklenmelidir. Öz, makalenin kaleme alınma amacını, yöntemini, hipotezini/araştırma sorusunu, bulguları ve sonucunu kısaca belirtmelidir. Öz yazımında "bir kısa, iki uzun cümle" prensibine riayet edilmelidir. (Almanca veya Fransızca olarak hazırlanan makalelerde Türkçe ve İngilizce öz/abstract ve anahtar kelime/keywords yanı sıra makalenin yazıldığı dilde de yukarıdaki ilkelerle öz ve anahtar kelime eklenmelidir.) Ayrıca öz ve abstract bölümünün devamında 750-1000 kelime aralığında olacak şekilde İngilizce geniş özete (extended abstract) yer verilmelidir. Geniş özet, öz kısmında yer verilen hususlara ilave olarak vurgulanması gerekli görülen noktaları, tartışmaları ve makalenin genel akışını içermelidir. Türkçe hazırlanan makalelerde söz konusu geniş özet İngilizce; İngilizce hazırlanan makalelerde geniş özet Türkçe yazılmalı; Almanca ve Fransa hazırlanan makalelerde ise geniş özet hem İngilizce hem Türkçe olarak hazırlanmalıdır.

4. Güvenlik Stratejileri Dergisine gönderilen makaleler Microsoft Word programında Times New Roman karakteri kullanılarak 11 punto yazılmalıdır. Dipnotlar ise 9 punto yazılmalıdır. Metnin paragraf özellikleri hizalama iki yana ve satır aralığı 1,5 iken dipnotlarda paragraf özellikleri iki yana hizalı ve 1 satır aralığında olmalıdır. Sayfa numaraları sayfa altında verilmelidir.

5. Yazar adı, İngilizce ve Türkçe olarak yazılan makale başlığının altına yazılmalı; yazarın unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir. Makalelerde ikili alt başlık sistemi kullanılmalıdır. Alt başlıklar koyu yazılmalı ve (giriş ile sonuç dışında) rakam ile numaralandırılmalıdır.

6. Metnin içindeki alıntılar çift tırnak ile gösterilmeli; üç satırı geçen alıntılar yeni bir paragraf olarak, içerden, tek aralık ve iki yana yaslı şeklinde yazılmalıdır. Alıntı içerisindeki alıntılar tek tırnak içerisinde gösterilmelidir. Metin içinde vurgulanmak istenen kelimeler koyu veya altı çizili yapılmamalı, çift tırnak içerisinde yazılmalıdır.

7. Makalelerin hazırlanmasında kullanılan kaynaklara yapılacak atıflarda aşağıdaki Yazım Kurallarına uyulmalıdır. Bu kurallara riayet etmeyen çalışmalar, doğrudan reddedilecektir.

8. Birden fazla kez aynı kaynağa atıfta bulunulduğunda; ilk atıfta künye tam olarak verilmeli, ikinci atıfta yazarın soyadı ve çalışmanın kısaltılmış başlığı kullanılmalıdır. Birbirini takip eden dipnotlarda aynı kaynağa yapılacak atıflarda ise soyadı ile birlikte "age" kullanılmalıdır. (Yabancı dildeki makalelerde "Ibid." kullanılmalıdır.)

9. Yazarlar makale başvurusu sırasında aksini belirtmedikleri sürece çalışmaya dair katkı oranları yarı yarıya kabul edilir.

9. Dipnotlarda atıflar şu şekillerde verilmelidir:

9.1. Kitaplara yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, eser adı, (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer, yayımlandığı tarih ve sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilmelidir.

1 Morris Janowitz, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, Free Press, New York, 1964, s. 210.

2 John J. Mearsheimer ve Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult, New York, 2008, s. 92.

3 Mustafa Aydın, Mitat Çelikpala vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 79.

4 Janowitz, *The Professional Soldier*, s. 155.

5 Age, s. 156.

9.2. Makalelere yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, "makale adı" (varsa çeviren), yayımlandığı süreli yayının adı, yayımlandığı yıl, sayı ve cilt numarası, alıntının yapıldığı sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilecektir. Ansiklopedi maddelerine yapılan atıflarda da makalelere atıf şekli kullanılacaktır.

Adam Grissom, "The Future of Military Innovation Studies", *Journal of Strategic Studies*, 29:5, 2006, s. 910.

Özlem Durgun ve Mustafa Caner Timur, "Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 2017, s. 119.

Lütfi Sürücü, Fehiman Eminer ve Murat Sağbaş, "The Relationship of Defense Expenditures and Economic Growth Examples of Turkey and China (2000-2020)", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18:41, 2022, s. 175.

Dört ve daha fazla yazarlı makalelerde birinci yazardan sonra Gültekin Yıldız vd. şeklinde kısaltma yapılır.

Derleme kitaplar ve bildiri kitaplarında bölüm/makale:

Engin Avcı, "Ceza Adalet Sistemi Çerçevesinde Şiddet İçeren Radikalleşmeyle Mücadele: Terörist Rehabilitasyonu ve Yeniden Topluma Kazandırma", Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir (ed.), *Uluslararası Güvenlik Kongresi, Kuram, Yöntem, Uygulama*, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, Ankara, 2019, s. 433.

İnternette Makale:

George F. Kennan, "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs Magazine*, Temmuz 1947, https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct, erişim 21.11.2019.

Kaan Kılıç, "Türk Hava Sanayinin Gelişiminde Polonyalıların Etkisi", https://savasarastirmalari.com/turk-hava-sanayinin-gelisiminde-polonyanin-etkisi/, erişim 21.05.2022.

"War in Ukraine", www.internetkaynak.com, erişim 10.05.2022.

9.3. Tezlere yapılan atıflarda, yayımlanmamış tezlerin başlıkları için italik kullanılmayacaktır. Yazar adı ve soyadı, tezin adı, tezin derecesi, tezin yapıldığı kurum ve enstitü, yapıldığı yer ve tarih, sayfa numarası aşağıdaki şekilde verilecektir.

Barış Ateş, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Askeri Değişim: NATO Orduları ve Türk Silahlı Kuvvetleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2014, s. 84.

10. Ekler yazının sonunda verilmeli ve altında belgenin içeriği ve kaynağına dair kısa bilgi yer almalıdır. Tablo, Grafik ve şekiller, Ekler kısmında verilebileceği gibi metin içerisine de yerleştirilebilir. Metin içerisinde verilmeleri durumunda tablo ve şekiller kendi içinde sıralanarak numaralandırılmalı (Tablo: 1, Şekil: 2 gibi) ve gerek bu numara gerekse tablo veya şeklin içeriğine dair tanıtıcı başlık tablo ve şeklin üst orta kısmında verilmelidir. Tablo, şekil, grafik ve resim için alıntı yapılmış ise mutlaka kaynak belirtilmelidir.

11. Aday makale metinlerinin sonlarında, alfabetik sıraya göre tasniflenmiş kaynakça yer almalıdır. İnternet kaynakları kaynakçanın sonuna eklenmelidir. Kaynakça düzenlenirken yazarın önce soyadı (BÜYÜK HARFLERLE) ve ardından adı yazıldıktan sonra, metin içindeki dipnotlarda yer alan bilgiler aynen aktarılmalıdır.

KAYNAKÇA ÖRNEĞİ

Metin dosyasında "Kaynakça" başlığı altında eserler Arşiv Kaynakları, Basılı Eserler ve İnternet Kaynakları olmak üzere 3 alt başlığa ayrılmalıdır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları (Varsa)

İlgili arşivin kendi atıf kuralları dikkate alınmalıdır.

Kitap

YILDIZ Gültekin (2021). *Osmanlı Devleti'nde Askeri İstihbarat*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

SCHELLING Thomas C. (2008). *Arms and Influence*, Yale University Press, Revised edition, New Haven.

YILDIZ Gültekin (ed.) (2017). *Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792 – 1918*, Timaş Yayınları, İstanbul.

MEARSHEIMER John J. ve WALT Stephen M. (2008). *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult, New York.

SCHMITT Carl (2018). *Kara ve Deniz* (Çev. Gültekin Yıldız), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul.

Kitap Bölümü

İNALCIK Halil (2002). "Barbaros'tan İnebahtı (Leponto)'ya Akdeniz", Bülent Arı (ed.), *Türk Denizcilik Tarihi*, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 141-154.

BALZACQ Thierry ve DOMBROWSKI Peter J. (2019). "Introduction Comparing Grand Strategies in the Modern World", Thierry Balzacq, Peter J Dombrowski ve Simon Reich (eds.), *Comparative Grand Strategy: A Framework and Cases*, Oxford University Press, Oxford, 2019. 1-21.

Makale

GRISSOM Adam (2006). "The Future of Military Innovation Studies", *Journal of Strategic Studies*, 29:5, 905-934.

ARQUILLA John ve FREDRICKSEN Hal (1995). "Graphing' an Optimal Grand Strategy", *Military Operations Research*, 1:3, 3-17.

KALELİOĞLU Uğur Berk (2022). "Alman Askeri Sosyolojisi: Gelişim, Kurumsallaşma ve Sınırlılıklar", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18:41, 201-224.

Tez

ATEŞ Barış (2014). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Askeri Değişim: NATO Orduları ve Türk Silahlı Kuvvetleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Ankara.

KİBAROĞLU Mustafa (1996). The Nuclear Non-Proliferation Regime at The Crossroads: Strengthening or Uncertainty, *Doktora Tezi*, Bilkent Üniversitesi, Ankara.

İnternet

KENNAN George F. (1947). "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs Magazine*, https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct, erişim 21.10.2023.

CHARAP Samuel ve PRIEBE Miranda. "Avoiding a Long War: U.S. Policy and the Trajectory of the Russia-Ukraine Conflict", *RAND Report*, Ocak 2023, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PEA2500/PEA2510-1/RAND_PEA2510-1.pdf, erişim 21.10.2023.

KILIÇ Kaan. "Türk Hava Sanayinin Gelişiminde Polonyalıların Etkisi", https://savasarastirmalari.com/turk-hava-sanayinin-gelisiminde-polonyanin-etkisi/, erişim 21.05.2022.

"War in Ukraine", www.internetkaynak.com, erişim 10.05.2022.

SUBMISSION GUIDELINES

Articles submitted to the *Güvenlik Stratejileri Dergisi* shall not be previously published and shall be authentic in a way that it will contribute to literature of the relevant field. Articles, which are descriptive, expect for the stated parameters in the "Publication Ethics and Evaluation Process" or which are repetitive in their field, will not be taken into evaluation. Articles based on presentations submitted in scientific meetings may be accepted for evaluation, provided that they have not been published in the proceedings of the meetings and that the authors inform the editors so.

The ethical principles and publication policy of the Güvenlik Stratejileri Dergisi have been prepared in accordance with the guidelines and policies published by the Committee on Publication Ethics (COPE). Detailed information on publication principles, relations with authors and relations with referees can be found under the relevant sections on the website of our journal.

If the articles submitted via https://dergipark.org.tr/en/pub/guvenlikstrtj comply with the formatting principles presented below and is found to eligible in terms of subject/field, they are assigned to (at least two) referees who are experts in the field for review and evaluation. The authors may re-submit their articles, which are rejected by the Publication Committee, after they revise their work in accordance with the reports of reviewers. If the article is considered to be ill-revised, it is rejected and the process is over. If the article is considered to be revised properly, it is taken as a newly submitted article into the reviewing process. The reports of the referees are of advisory nature and the decision to publish is taken by the Editorial Board.

Authors, who send articles in a foreign language to the Journal, are obliged to get their work proof-read by a native speaker academic who is considered as an expert on their field and to provide an evidence of this proof-reading.

Opinions expressed in the articles published in the Journal are the personal scientific evaluations of the authors and are not, in any way, the institutional views or opinions of their own organizations/institutes or of the Atatürk Strategic Studies and Graduate Institute or the Turkish National Defence University.

The authors whose articles have been published in the Güvenlik Stratejileri Dergisi are considered as natural peer-reviewers of the Journal and they are obliged to perform a peer-review at least once upon the request of the Editors.

Formatting Principles for Articles

1. The publication language of JGüvenlik Stratejileri Dergisi is Turkish. However, articles written in English, German, and French may also be published. The texts submitted shall be clear and understandable and be in line with scientific criteria in terms of language and expression.

2. The article submitted shall have minimum of 6000 words and maximum of 10,000 words including abstract, summary, bibliography, and footnotes. The articles which are below the minimum or above the maximum counts of words are returned to the authors without being evaluated.

3. The articles shall be submitted with the abstract no longer than 200 words and five keywords. The abstract shall include purpose, method, hypothesis/question, and findings of the article and present the conclusion reached in the article shortly. While writing the abstract, the author shall comply to the rule of "one short and two long sentences". (In the articles written in German or French, abstracts and keywords in Turkish and English shall be added, as well as the abstract and keywords in the original language of the article.) The article shall also have a summary 750-1000 words at the end of the text. The summary shall include the points and arguments, which are considered to emphasize and the general outline of the article, in addition to the points pointed out in the abstract. In the articles written in Turkish, the aforementioned extensive summary shall be in English. For articles written in English, extensive summary shall be written in Turkish. The articles written in German or France, the extensive summary shall be written in both English and Turkish.

4. Articles submitted to the JGüvenlik Stratejileri Dergisi shall be written using the program Microsoft Word in 11 font size in the text and 9 font size in the footnotes. Paragraph properties of the text shall be aligned and line spacing of 1.5 line and paragraph properties of the footnotes shall be aligned and line spacing of 1 line. The page numbers shall be at the bottom of the page.
5. Name of the author shall be placed under the title of the article; their title, place of duty and e-mail address shall be indicated in the footnote with (*) in 9 font size. Footnotes for other explanations shall be provided in numbers at the bottom of the page. The article shall have two-level subheadings and these subheadings shall written bold and numbered (except for introduction and conclusion).
6. Citations in the text shall be shown with double quotes ("...") and citations with more than three lines shall be written as a new paragraph as a inward, singled spaced and aligned paragraph. Citations within citations shall be shown with a single quote ('...'). The words to be emphasized within the text shall not be written in bold or underlined but shall be written with double quotes ("...").
7. The citations shall be made according to guidelines presented below. Articles, which do not comply with these guidelines, will be rejected directly.
8. Multiple references for the same publication shall be made by fully complying the guidelines below in the first reference and then by using the surname and the shortened name of the study. For multiple references in subsequent footnotes, the phrase "ibid" shall be used.
9. The citations in the shall be written as follows:
9.1. Books: name and surname of the author, name of the book, (volume number, if any), (translator, if any), publishing house, place of publication, date of publication, and page number shall be given in order in accordance with the following examples.

1 Morris Janowitz, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, Free Press, New York, 1964, p. 210.
2 John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult, 1st edition, New York, 2008, p. 92.
3 Mustafa Aydın, Mitat Çelikpala et al., U*luslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, p. 79.
4 Janowitz, *The Professional Soldier*, p. 155.
5 Ibid, p. 156.

9.2. Articles: name and surname of the author, "name of the article" (translator, if any), name of the periodical, date of publication, number and volume, page number of the reference shall be given in order in accordance with the following examples. For the reference to the encyclopedia articles, same rules apply.

Adam Grissom, "The Future of Military Innovation Studies", *Journal of Strategic Studies*, 29:5, 2006, p. 910.
Özlem Durgun and Mustafa Caner Timur, "Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 2017, p. 119.
Lütfi Sürücü, Fehiman Eminer and Murat Sağbaş, "The Relationship of Defense Expenditures and Economic Growth Examples of Turkey and China (2000-2020)", J*ournal of Security Strategies*, 18:41, 2022, p. 175.

In the articles with four or more authors, the names are abbreviated after the first author, as "Gültekin Yıldız et al.".
9.3. Chapters/articles in edited books and proceedings books:

Engin Avcı, "Ceza Adalet Sistemi Çerçevesinde Şiddet İçeren Radikalleşmeyle Mücadele: Terörist Rehabilitasyonu ve Yeniden Topluma Kazandırma", Gökhan Sarı & Cenker Korhan Demir (eds.), *Uluslararası Güvenlik Kongresi, Kuram, Yöntem, Uygulama*, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, Ankara, 2019, s. 433.

9.4. Online articles:

George F. Kennan, "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs Magazine*, July 1947, https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct, accessed 21.11.2019.

Kaan Kılıç, "Türk Hava Sanayinin Gelişiminde Polonyalıların Etkisi", https://savasarastirmalari.com/turk-hava-sanayinin-gelisiminde-polonyanin-etkisi/, accessed 21.05.2022.

"War in Ukraine", www.internetkaynak.com, accessed 10.05.2022.

9.5. Theses/dissertations: no italics shall be used for the titles of the unpublished theses/dissertations. Name and surname of the author, title of the thesis/dissertation, degree of the thesis/dissertation, institution or institute to which it was submitted, place and date, page number shall be given in accordance with the following example.

Tolga Öz, Reverse Logistics and Applications in the Defense Industry, *Unpublished Master's Thesis*, Dokuz Eylül Üniversity, İzmir, Turkey, 2007, p.60.

10. Attachments shall be presented at the end of the text and brief information as to the content and source of the document shall be presented at the bottom of it. Tables and figures (including graphics) may be presented within the text of the article as well as in the attachments. If they are to be presented within the text of article, tables, figures, and graphics shall be numbered in their own order (such as Table 1, Figure 2, etc). The number of the table or figure and the introductory title regarding the content of it shall be given at the bottom of the table or figure centered. If citations are made for tables, figures, graphics and pictures, the sources of the citations shall be given with a footnote.

11. Resources shall be sorted alphabetically in a bibliography at the end of the article. Internet sources shall be added at the end of the bibliography. The entries of the bibliography shall be written by putting the surname of the author first (IN CAPITAL LETTERS) and then name of the author; then all the other information of the sources shall be included as done in the references.

REFERENCES SAMPLE:

REFERENCES

Archival Sources (If available)
The referencing rules of the relevant archive should be taken into account.

Published Works
Book
YILDIZ Gültekin (2021). *Osmanlı Devleti'nde Askeri İstihbarat*, Yeditepe Yayınları, Istanbul.
SCHELLING Thomas C. (2008). *Arms and Influence*, Yale University Press, Revised edition, New Haven.
YILDIZ Gültekin (ed.) (2017). *Osmanlı Askeri Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792 – 1918*, Timaş Yayınları, Istanbul.
MEARSHEIMER John J. and WALT Stephen M. (2008). *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult, New York.
SCHMITT Carl (2018). *Kara ve Deniz*, (trans. Gültekin Yıldız), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul.

Book Chapter
İNALCIK Halil (2002). "Barbaros'tan İnebahtı (Leponto)'ya Akdeniz", Bülent Arı (ed.), *Türk Denizcilik Tarihi*, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 141-154.
BALZACQ Thierry and DOMBROWSKI Peter J. (2019). "Introduction Comparing Grand Strategies in the Modern World", Thierry Balzacq, Peter J Dombrowski ve Simon Reich (eds.), *Comparative Grand Strategy: A Framework and Cases*, Oxford University Press, Oxford, 2019. 1-21.

Article
GRISSOM Adam (2006). "The Future of Military Innovation Studies", *Journal of Strategic Studies*, 29:5, 905-934.
ARQUILLA John ve FREDRICKSEN Hal (1995). "Graphing' an Optimal Grand Strategy", *Military Operations Research*, 1:3, 3-17.
KALELİOĞLU Uğur Berk (2022). "Alman Askeri Sosyolojisi: Gelişim, Kurumsallaşma ve Sınırlılıklar", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18:41, 201-224.

Doctoral Dissertation/Master's Thesis
ATEŞ Barış (2014). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Askeri Değişim: NATO Orduları ve Türk Silahlı Kuvvetleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Doctoral Dissertation*, Gazi Üniversitesi, Ankara.
KİBAROĞLU Mustafa (1996). The Nuclear Non-Proliferation Regime at The Crossroads: Strengthening or Uncertainty, *Doctoral Dissertation*, Bilkent Üniversitesi, Ankara.

Web Page
KENNAN George F. (1947). "The Sources of Soviet Conduct", Foreign Affairs Magazine, https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct, erişim 21.10.2023.
CHARAP Samuel ve PRIEBE Miranda. "Avoiding a Long War: U.S. Policy and the Trajectory of the Russia-Ukraine Conflict", RAND Report, Ocak 2023, https://www.rand.org/ content/dam/rand/pubs/perspectives/PEA2500/PEA2510-1/RAND_PEA2510-1.pdf, erişim 21.10.2023.
KILIÇ Kaan. "Türk Hava Sanayinin Gelişiminde Polonyalıların Etkisi", https://savasarastirmalari.com/turk-hava-sanayinin-gelisiminde-polonyanin-etkisi/, erişim 21.05.2022.
"War in Ukraine", www.internetkaynak.com, erişim 10.05.2022.